

**Rodinná politika ve vybraných
evropských zemích I**

Barbora Matějková
Jana Paloncyová

VÚPSV
prosinec 2003

Úvod

Předkládaná výzkumná zpráva přináší přehled o současné rodinné politice ve vybraných evropských zemích. V moderních společnostech je rodina chápána jako základní jednotka společnosti a je proto chráněna a podporována státem. Stát pomocí rodinné politiky pečuje o rodinu, tj. především o manžele, rodiče, ženy v těhotenství a mateřství a děti. Otázka rodinné politiky, tj. politiky ve prospěch rodiny, je dnes čím dál tím více středem pozornosti evropských odborníků i politiků v důsledku nízké porodnosti a zlepšujících se úmrtnostních poměrů majících za důsledek stárnutí populace. Snahou řady vlád je tedy podporovat rodinu tak, aby byla schopna vychovávat další generace. Rozsah zařazení vybrané části populace do rámce rodinné politiky i váha zvolených nástrojů se v jednotlivých zemích značně liší. Na typ rodinné politiky mají vliv kulturní tradice (např. náboženské vyznání obyvatel dané země), státem uplatňovaná politika (liberální, konzervativní vláda), ekonomická prosperita, typ sociálního modelu, ke kterému se země přiklání, apod. Modely v členských zemích Evropské unie směřují ke vzájemné harmonizaci na evropské úrovni. Cílem harmonizace v oblasti rodiny je zejména sladování pracovních a rodičovských rolí a boj proti sociálnímu vyloučení a chudobě rodin s dětmi. Česká republika má obecně poměrně štědrý sociální politiku, vytýkána je jí však její malá adresnost a zneužitelnost. Rodinná politika v České republice zatím explicitně nebyla definována. Není pochyb, že v souvislosti s procesem evropské integrace, jejíž součástí Česká republika již dnes je, ovlivní evropské modely sociálního zabezpečení a současné trendy evropské rodinné politiky uplatňované v jednotlivých evropských státech i model český.

Záměrem práce bylo provést rozbor jednotlivých modelů podpory rodiny z hlediska systému rodinného práva, dávek sociálního zabezpečení rodiny, daňových úlev a zařízení péče pro děti ve vybraných zemích podle demografických vzorců chování, kulturní tradice a podle typu sociálního státu. Cílem není podrobná prezentace každého z atributů podpory rodiny ze strany státu, ale především demonstrace hlavních rysů rodinných politik v jednotlivých zemích a jejich porovnání. Aktivní rodinná politika se nezdá stávat předmětem rozsáhlých politických diskusí, dodnes ani na mezinárodní úrovni neexistuje jednotná formulace. Uznávání evropských teoretiků rodinné politiky, jako například *Wingen*, již delší dobu jasně rozeznávají některé zásady. Rodinná politika musí tvořit samostatný systém, který se liší od sociální politiky státu a který tvoří vzájemně se doplňující finanční a nefinanční, státní a soukromé, legislativní a lokální opatření. Tento systém musí být zacílen na všechny rodiny, musí probíhat napříč celou společností (Zeman, 1999). *Prestonova* definice poukazuje na to, že „rodinná politika, spolu s populační, by měla poskytovat manželským párům podporu pro vytvoření rodiny s takovým počtem dětí, jaký si dvojice přeje na základě svobodného rozhodnutí. Státní rodinná politika by měla vycházet z předpokladu, že rodiče zpravidla jednají sami v nejlepším zájmu dětí.“ (Preston, 1987 in Krebs, 1997).

V této práci nazvané „Rodinná politika ve vybraných evropských zemích I.“ jsou zpracovány pouze monografické studie rodinné politiky vybraných zemí. Výběr těchto zemí vycházel za prvé z typologie sociálního státu (skandinávský, anglosaský, bismarckovský, latinský), za druhé bylo zohledněna geografická poloha a také velikost populace dané země. V neposlední řadě hrála roli dostupnost informací. Z členských zemí Evropské unie byly vybrány následující státy: Belgie (Paloncyová), Dánsko (Paloncyová), Francie (Paloncyová), Itálie (Paloncyová), Německo (Matějková), Nizozemsko (Matějková), Španělsko (Paloncyová), Švédsko (Matějková), Velká Británie (Matějková) a nečlenské Norsko (Paloncyová). Z přístupových zemí byly zvoleny především země kulturně blízké České republice: Maďarsko (Paloncyová), Polsko (Paloncyová), Slovensko (Paloncyová) a Slovinsko (Paloncyová).

Na tuto práci pak v 1. pololetí roku 2004 naváže studie nazvaná „Rodinná politika ve vybraných evropských zemích II.“, která podá syntetizující pohled na rodinnou politiku v Evropě. Jejím obsahem bude souhrnný popis kontextu rodinné politiky v Evropě z pohledu demografického (uspořádání Evropy z hlediska rodinného chování), sociálního zabezpečení a trhu práce (ekonomická aktivita, zaměstnanost, nezaměstnanost podle fází rodinného cyklu). V oblasti vlastní rodinné politiky bude uveden přehled možností financování rodinné politiky a popis jednotlivých rysů současné rodinné politiky ve výše uvedených a dalších zemích Evropy (finanční a jiná pomoc státu rodinám).

Monografie uvedené v této předkládané studii se snaží sledovat následující jednotnou strukturu:

1. Populační vývoj
 2. Obecné rysy sociálního systému s ohledem na rodinnou politiku
 3. Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití
 - 3.1 Manželství
 - 3.2 Rozvod
 - 3.3 Nesezdané soužití
 4. Rodičovství
 - 4.1 Porodné
 - 4.2 Mateřská a otcovská dovolená
 - 4.3 Rodičovská dovolená
 - 4.4 Rodinné dávky
 5. Daňová politika
 6. Bytová politika
 7. Předškolní zařízení péče o děti
 8. Stručné shrnutí
- Zdroje

Při sestavování jednotlivých monografií jsme vycházeli ze zdrojů uvedených na konci každé podkapitoly. Získávání aktuálních informací však nebyl vždy úkol zcela snadný, neboť opatření se často mění, a informace se proto liší u různých zdrojů. Nejprve jsme se snažili získat informace z internetových stránek příslušných institucí dané země (ministerstev apod.), tam, kde to nebylo možné (často z důvodu jazykových, neboť některé státy mají webové stránky pouze v mateřštině, my jsme byli schopni analyzovat v anglickém, německém či francouzském jazyce, na internetových stránkách příslušných institucí byly také často informace neaktualizované), dále byly informace získány či doplněny z mezinárodních zdrojů (např. MISSOC: Bulletin of the Information System on Social Protection in the European Union, dalších publikací Evropské unie a OECD), ale rovněž z národních zdrojů, tj. jejich odpovědí na naše případné dotazy. Studie byly zpracovávány v průběhu roku 2003, údaje v nich uvedené se vztahují k aktuálnímu stavu v letech 2002 a 2003. Výše dávek je uvedena ve většině zemí, jež jsou členy Evropské měnové unie v EURO (€), v ostatních zemích jsou kromě národních měn uváděny přepočty v EURO podle příslušných kursů v Příloze 1. Naši snahou tedy bylo získat co nejaktuálnější informace o vybraných zemích, studie neměla za cíl podat komplexní historický přehled vývoje všech relevantních opatření v oblasti rodinné politiky.

V této práci používáme obecně následující termíny vážící se k rodinné politice:

1. *porodné*: nejčastěji jednorázová peněžitá pomoc při narození/adopci dítěte,
2. *mateřská dovolená*: dovolená matky v období před porodem a ihned po porodu, během níž platí pracovní smlouva; ve většině států je matce během (části) této dovolené vyplácen

tzv. *příspěvek v mateřství* (z pojištění, z daní, tedy státem, nebo zaměstnavatelem); podle doporučení Mezinárodní organizace práce má mateřská dovolená činit minimálně 12 týdnů s náhradou mzdy ve výši minimálně 67 % předchozí mzdy (denního vyměřovacího základu, s možností maxima),

3. *otcovská dovolená*: dovolená otce v období kolem porodu a ihned po narození dítěte, během níž platí pracovní smlouva; existují dva základní typy otcovské dovolené: dovolená kolem porodu (často 2 - 3 dny) a dovolená po porodu jako obdoba mateřské dovolené (často 2 - 4 týdny); během otcovské dovolené může být v některých státech vyplácen *příspěvek v otcovství* na základě podobných principů jako příspěvek v mateřství,
4. *rodičovská dovolená*: dlouhodobější dovolená pro oba rodiče určená pro péči o dítě po skončení mateřské/otcovské dovolené, během níž trvá pracovní smlouva; v poslední době je v řadě zemí prosazován princip výhradně otcovské rodičovské dovolené - „use it or lose it“ jako snaha podpořit roli otce v rodině; rodičovská dovolená je buď neplacená nebo placená (z pojištění, ze státního rozpočtu podobně jako jiné sociální dávky, zaměstnavatelem),
5. *další dovolená z rodinných důvodů*: dovolená za účelem péče o nemocné dítě nebo jiné členy rodiny, návštěvy školy dítěte apod.,
6. *rodinné dávky*: mezi rodinné dávky zahrnujeme především *přídavky na děti* - dávky pro rodiny s dětmi, jež mohou být plošné (nárok na ně nezávisí na příjmu rodiny) nebo testované (nárok na ně závisí na příjmu rodiny či ekonomickém statusu rodičů); diferencované podle počtu, pořadí či věku dětí, případně příjmu rodiny nebo univerzální (v jednotné výši); mezi další rodinné dávky patří dávky spojené většinou se specifiky rodiny (neúplné rodiny, příspěvky na externí péči o děti, dávky pro rodiny se zdravotně postiženým členem, formy sociálního příplatku apod.),
7. *daňová politika ve vztahu k rodinné*: v rámci daňové politiky byla pozornost věnována především způsobu zdanění příjmu fyzických osob (míry zdanění, možnost společného zdanění manželů apod.), zvláště jsme se pak zaměřili na tzv. možnosti snížení daňového základu (zdanitelného hrubého příjmu) o odečitatelné položky a na možnosti snížení již vypočtené daně v závislosti na rodinné situaci (podle počtu či věku dětí, v závislosti na tom, zda má manželka/manžel své vlastní příjmy apod.),
8. *bytová politika*: v této oblasti jsme sledovali dva aspekty: za prvé podporu bytové výstavby a koupi bytu, za druhé příspěvek mající za cíl snižovat náklady spojené s chodem domácnosti a s placením výdajů na již stávající bydlení,
9. *předškolní instituce péče o děti*: zde jsme věnovali pozornost především možnostem předškolních zařízení, tj. jeslí a mateřských škol, ale i jiných zařízení péče o děti, jež využívají zejména pracující rodiče.

1. BELGIE

1.1 Populační vývoj.....	6
1.2 Obecné rysy belgického sociálního státu	10
1.3 Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití.....	12
1.3.1 Manželství	12
1.3.2 Rozvod	13
1.3.3 Nesezdané soužití	13
1.4 Rodičovství	15
1.4.1 Porodné	15
1.4.2 Mateřská dovolená a příspěvek v mateřství	16
1.4.3 Otcovská dovolená	16
1.4.4 Rodičovská dovolená	17
1.4.5 Přídavky na děti.....	17
1.5 Daňová politika	20
1.6 Předškolní instituce péče o děti.....	20
1.7 Stručné shrnutí	21
Zdroje	21

1.1 Populační vývoj

Počet obyvatel Belgie se v uplynulých čtyřiceti letech zvýšil z 9,2 miliónu na počátku 60. let na 10,3 miliónu v roce 2001. Na tomto přírůstku se nemalou měrou podílel jak přirozený přírůstek (kladný v celém sledovaném období 1960 - 2001), tak často kladné migrační saldo.

Od poloviny 60. let klesal roční počet živě narozených dětí z hodnoty kolem 160 tisíc na úroveň 120 tisíc v polovině 70. let. Po následném mírném zvýšení počtu narozených dětí došlo v polovině 80. let k opětovnému snížení (114 tisíc), jež bylo vystřídáno sedmiletým obdobím vzestupu (až 125 tisíc v roce 1992). V posledních letech pak došlo k relativní stabilizaci počtu živě narozených na úrovni 115 tisíc. Souhrnný ukazatel úhrnné plodnosti se v období od poloviny 60. let do poloviny let 70. prudce snižoval z 2,6 na 1,7 dítěte na jednu ženu a na této nižší úrovni se udržoval až do konce 70. let. V následujícím období se pak hodnota úhrnné plodnosti pohybovala v rozmezí 1,5 až 1,7 dítěte na jednu ženu. Reprodukce obyvatelstva vyjádřená hodnotou čisté míry reprodukce nebyla zajištěna od roku 1972.

Ke snížení plodnosti nedošlo pouze z pohledu transverzálního, který je často ovlivněn změnou časování porodů v generacích, jež se na výpočtu úhrnné plodnosti podílejí, za snižováním transverzální plodnosti stály právě změny v generačních ukazatelích: ženy narozené v 1. polovině 30. let měly v průměru 2,3 dětí, ženy narozené po 2. světové válce by byly matkami v průměru 1,8 až 1,9 dětí. Změny ročních ukazatelů plodnosti byly vyvolány i změnou časování porodů: generace žen narozených v období 1930 - 45 rodily stále v nižším věku, pravděpodobně převážně v důsledku snižujícího se průměrného počtu dětí (ubylo porodů vyššího pořadí ve vyšším věku), ženy narozené po 2. světové válce rodily naopak v průměru ve stále vyšším věku při relativní stagnaci průměrného počtu dětí narozených jedné ženě. V roce 1975 se hlavní těžiště plodnosti belgických žen přesunulo do věkové skupiny 25 - 29 let, zatímco plodnost žen mladších 25 let výrazně klesala. Plodnost žen ve věku 20 - 24 let je dokonce od roku 1992 nižší než plodnost žen ve věku 30 - 34 let. Počet i podíl dětí narozených mimo manželství se zvyšoval, a to převážně v posledních 20 letech.

Počet ročně uzavřených sňatků se ve sledovaném období zvyšoval až do roku 1972, kdy bylo uzavřeno nejvíce manželství: 74 352. Počet sňatků se poté snižoval s výjimkou

přechodného období 1987 - 1992, v letech 1998 a 1999 bylo ročně uzavřeno přibližně 44 tisíc manželství. Po mírném vzestupu v roce 2000 (45 tisíc) se zdá, že se klesající trend zatím nezastavil, neboť v roce 2001 vstoupilo do manželství jen 42 tisíc párů. Z generací žen narozených ve 30. letech a v 1. polovině let 40. vstoupilo do manželství přibližně 95 %, generace žen pocházející z 1. poloviny 60. let by uzavřely sňatek v 80 až 85 %. U mužů je snížení významu instituce manželství ještě výraznější: oproti 90 % mužů narozených ve 30. a 40. letech, kteří prošli alespoň jedním manželstvím, by v generacích 1. poloviny 60. let zůstalo svobodnými 15 až 20 % z nich. Generace mužů i žen narozených ve 30. letech uzavíraly první sňatek v průměru ve stále nižším věku (1940: 24,5 a 22,4 let), generace narozené v letech 40. pak časování prvního sňatku nijak významně neměnily (v průměru 24 a 22 let). Počínaje generacemi z počátku 50. let se však průměrný věk při prvním sňatku stále zvyšuje, muži narození v polovině 60. let by uzavřeli sňatek v průměru v 26 letech a ženy v 23,5 letech. Daný generační vývoj se promítnul do transverzálního ukazatele sňatečnosti svobodných (součet redukovaných měr sňatečnosti): v období 1. poloviny 60. let se jeho hodnota pohybovala nebo dokonce překročila hodnotu 100 %, což bylo způsobeno právě snižováním věku při vstupu do prvního manželství u generací na počátku reprodukčního období (především generace 30. let). Spolu s generačním odkladem prvního sňatku a zvyšováním generačního podílu trvale svobodných se snižovala i hodnota transverzální úhrnné sňatečnosti a zvyšoval se průměrný věk při sňatku (26 let pro ženy a 28 pro muže). Z hlediska věku se od 1. poloviny 70. let snižovala intenzita osob mladších 25 let a mírně se zvyšovala sňatečnost ve věkové skupině 25 - 29 let. Snížení intenzity sňatečnosti svobodných se promítlo do zvyšujícího se podílu opakovaných sňatků ze všech uzavřených manželství v daném roce.

Snižující se sňatečnost byla provázena zvyšující se rozvodovostí. Mezi roky 1960 a 2001 se počet ročně rozvádějících se manželství zešestinásobil. Podle údajů z roku 2000 by se rozvádělo až 45 % manželství. Průměrná délka manželství rozvedených v daném kalendářním roce se příliš neměnila a činila přibližně 13 let. Vztáhneme-li počty rozvodů ke kohortám sňatků, to znamená sledujeme-li zánik manželství podle roku sňatku, rostoucí nestabilita manželství je rovněž patrná: z manželství uzavřených na počátku 80. let by se rozvedla více než třetina v průměru po 15 letech od uzavření sňatku.

Snižování sňatečnosti bylo doprovázeno zvyšováním počtu nesezdaných soužití, o čemž do jisté míry vypovídá i zvyšování podílu dětí narozených mimo manželství. Podle nám dostupných informací (www.statbel.fgov.be) představovaly tzv. domácnosti bez rodinného jádra v roce 1991 počet 120 tisíc. Do této kategorie jsou v Belgii řazeny např. případy, kdy spolu žijí dvě osoby stejného nebo opačného pohlaví, patří sem však i ty případy, kdy spolu žijí příbuzní v jiném než v rodičovském či manželském vztahu (např. bratr a sestra). V roce 2001 bylo podle údajů statistického úřadu takových domácností již více než 200 tisíc. Pokud by tyto domácnosti byly tvořeny pouze nesezdanými soužitími (stejného nebo opačného pohlaví, s vyloučením „příbuzenských“ soužití), pak by nemanželské kohabitance představovaly přibližně 10 % všech spolu žijících párů.

V uplynulých 40 letech došlo v Belgii ke zlepšení úmrtnostních poměrů a naděje dožití při narození se zvýšila o 7,5 let u mužů a 8 let u žen. Vliv na tomto zlepšení měl na jedné straně výrazný pokles kojenecké úmrtnosti, k prodlužování naděje dožití však došlo i ve věku 60 let, což svědčí o tom, že se snížila i úmrtnost starších osob.

Snižování porodnosti a zlepšování úmrtnosti přispělo ke snížení podílu osob mladších 20 let a naopak ke zvýšení podílu osob starších 60 let v populaci. V posledních 10 letech se však podíl ekonomicky aktivní složky obyvatelstva udržoval na přibližně stejné úrovni 54,5 %.

Tabulka 1.1 Porodnost a plodnost

rok	živě narození (tis.)	hmpor (%)	úhrnná plodnost	čistá míra reprodukce	průměrný věk matky při prvním porodu	podíl živě narozených dětí mimo manželství (%)
1960	154,8	17,0	2,56	1,19	25,1	2,1
1965	155,5	16,5	2,62	1,22	24,4	2,4
1970	142,2	14,8	2,25	1,06	24,0	2,8
1975	119,7	12,2	1,74	0,82	24,1	3,1
1980	124,4	12,6	1,68	0,81	24,6	4,1
1985	114,1	11,6	1,51	0,72	24,9	7,1
1990	123,8	12,4	1,62	0,78	26,5	11,6
1995	115,6	11,3	1,55	0,74	:	16,6
1998	114,3*	11,2	1,60**	0,74	:	:
1999	113,5*	11,1*	1,61**	:	:	:
2000	114,9*	11,2*	1,66**	:	:	:
2001	114,2*	11,1*	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000; * národní data: www.statbel.fgov.be; **RDDE, 2000, 2002;

Tabulka 1.2 Generační plodnost

generace	konečná plodnost	průměrný věk při prvním porodu	podíl bezdětných žen (%)	podíl žen s jedním dítětem (%)	podíl žen se dvěma dětmi (%)
1930	2,30	:	:	:	:
1935	2,27	24,8	9	27	27
1940	2,17	24,4	9	27	31
1945	1,93	24,2	9	31	35
1950	1,84	24,4	10	32	36
1955	1,83	24,8	11	32	35
1960	1,85	:	:	:	:
1961	1,81	:	:	:	:
1962	1,81	:	:	:	:
1963	1,77	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000

Tabulka 1.3 Sňatečnost

rok	počty sňatků (tis.)	hms (%)	podíl sňatků svobodných - muži (%)	podíl sňatků svobodných - ženy (%)	úhrnná sňatečnost - muži	úhrnná sňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - muži	průměrný věk při prvním sňatku - ženy
1960	66,5	7,2	90,6	91,0	99	105	25,1	22,8
1965	66,5	7,0	90,7	90,9	100	107	24,7	23,4
1970	73,3	7,6	92,0	92,4	96	98	24,4	22,4
1975	71,7	7,3	90,5	91,0	86	89	24,1	22,0
1980	66,4	6,7	89,2	89,8	74	77	24,3	22,3
1985	57,6	5,8	86,3	87,0	62	65	25,2	23,1
1990	64,6	6,5	82,2	82,5	67	72	26,3	24,3
1995	51,4	5,1	77,0	77,6	52	57	27,4	25,4
1998	44,4*	4,4	77,3	77,1	50 (1997)	54 (1997)	27,8 (1997)	25,7 (1997)
1999	44,2*	4,3	:	:	51 (1998)	50 (1998)	27,8 (1998)	25,7 (1998)
2000	45,1*	4,4*	:	:	:	:	:	:
2001	42,1*	4,1*	:	:	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000; * národní data: www.statbel.fgov.be

Tabulka 1.4 Generační sňatečnost

generace	konečná sňatečnost - muži	konečná sňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - generace muži	průměrný věk při prvním sňatku - generace ženy
1935	91	94	24,8	22,8
1940	89	95	24,5	22,4
1945	90	93	24,0	22,1
1950	88	92	24,1	22,1
1955	83	88	24,4	22,2
1960	79	86	25,3	22,9
1962	76	84	25,5	23,1
1963	75	82	25,7	23,3
1964	:	:	25,8	23,5

Zdroj: Eurostat 2000

Tabulka 1.5 Rozvodovost

rok	počty rozvodů (tis.)	hmro (‰)	úhrnná rozvodovost (%)	průměrná délka manželství	kohorta	rozvodovost kohort	průměrná délka manželství - kohorty
1960	4,6	0,5	:	:	1965	21	17,7
1965	5,5	0,6	:	:	1970	26	16,6
1970	6,4	0,7	10	13,1	1975	31	15,7
1975	11,0	1,1	16	13,3	1980	35	15,0
1980	14,5	1,5	21	13,1	1981	36	15,0
1985	18,4	1,9	27	13,6	1982	36	15,0
1990	20,3	2,0	31	14,0	:	:	:
1995	35,0	3,5	55	13,4	:	:	:
1998	26,5	2,6	43**	13,4	:	:	:
1999	26,5	2,6	44**	12,9	:	:	:
2000	27,0*	2,6*	45**	:	:	:	:
2001	29,3*	2,9*	:	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000; * národní data: www.statbel.fgov.be; **RDDE, 2002

Tabulka 1.6 Úmrtnost a struktura obyvatelstva podle věku

rok	naděje dožití při narození		naděje dožití ve věku 60 let		kojenecká úmrtnost (‰)	rok	podíl věkové skupiny (%)		
	muži	ženy	muži	ženy			0-19	20-59	60+
1960	67,7	73,5	15,5	18,7	31,2	1960	29,3	53,2	17,5
1970	67,8	74,2	15,2	19,2	21,1	1970	31,1	50,0	18,9
1980	70,0	76,8	16,3	20,9	12,1	1980	28,4	53,5	18,1
1985	71,1	78,0	16,7	21,6	9,8	1985	26,3	54,1	19,6
1990	72,7	79,4	17,9	22,7	8,0	1990	24,8	54,7	20,5
1995	73,4	80,2	18,5	23,3	6,1	1995	24,1	54,6	21,3
1996	73,8	80,5	18,7	23,5	5,0**	1998	23,8	54,5	21,7
1997	74,1	80,6	19,0	23,6	5,4**	1999	23,7	54,5	21,8
1998	74,3	80,5	19,0	23,6	5,6	2000	23,6	54,5	21,9
1999	74,9*	81,4*	:	:	5,3				
2000	75,1*	81,4*	:	:	:				

Zdroj: Eurostat 2000; * národní data: www.statbel.fgov.be; **RDDE, 2000

1.2 Obecné rysy belgického sociálního státu

Belgie je federálním státem se třemi autonomními regiony: Flandry s vlámsky hovořícím obyvatelstvem, Valoňskem s francouzsky hovořícím obyvatelstvem a Bruselem, bilingvním regionem. Belgie je dědičnou konstituční monarchií s dvoukomorovým parlamentem voleným na čtyři roky. Země je administrativně rozdělena na 10 krajů a centrální region. Tyto administrativně územní celky jsou spravovány regionálními vládami.

Belgický sociální systém je založený na solidaritě. Ta se projevuje např. v solidaritě mezi zaměstnanými a nezaměstnanými, ekonomicky aktivními a důchodci, zdravými a nemocnými či rodinami bez dětí a rodinami s dětmi. Systém sociálního zabezpečení má tři základní funkce: 1. zajistit náhradu příjmu v případě ztráty zaměstnání (nemoc, nezaměstnanost, odchod do důchodu apod.), 2. v případě zvýšených sociálních nákladů (výchova dítěte apod.) poskytnout příplatek k platu, 3. v případě, že nikoliv vlastní vinou nemá daná osoba vlastní příjem, je na státě, aby jí poskytl pomoc.

Sociální systém Belgie má své počátky v 18. století. V souvislosti s rozvíjející se průmyslovou výrobou a kapitalismem byli v tomto směru průkopníky především sami zaměstnanci. Vznikaly první fondy, které měly za úkol pomoci zaměstnancům v případě nemoci, ztráty zaměstnání, odchodu do důchodu apod. Určitou iniciativu vyvíjeli i samotní zaměstnavatelé, kteří zakládali např. rodinné fondy, jež poskytovaly příspěvky pracovníkům s dětmi. V počátku však byly tyto iniciativy pouze dobrovolné, stát se na jejich vzniku ani fungování nepodílel. Ke změně došlo až na konci 19. století v reakci na ekonomickou krizi a stávky. Stát tak přispěl k rozvoji jak strukturální, tak finanční stránky belgického sociálního systému. V roce 1903 bylo zavedeno první povinné pojištění - pojištění pro případ pracovního úrazu.

K velkému rozvoji sociálního systému došlo mezi světovými válkami: zaměstnanci byli povinně pojištěni pro případ nemoci, odchodu do důchodu, pro nárok na rodinné příspěvky (upraveno v roce 1930 a 1939) a placenou dovolenou. Tuto povinnost placení pojištění však měli až do roku 1937 pouze zaměstnanci, ne soukromí podnikatelé. Povinné odvody pro rodinné příspěvky se posledně jmenovaných týkaly až od roku 1937.

V roce 1944 podepsali zástupci odborů, zaměstnavatelů a vlády tzv. sociální pakt, který byl založen na dvou pilířích: sociálním smíru a solidaritě. Tento pakt na jedné straně vnesl strukturu do již stávajícího systému, na druhé straně byl v několika bodech inovační: veškeré sociální pojištění (proti nezaměstnanosti, nemoci, invaliditě) bylo povinné pro všechny zaměstnance, vyplácené dávky se zvýšily, byl vytvořen „Národní úřad pro sociální pojištění“ („The National Office for Social Security“: RSZ-ONSS), sociální pojištění bylo kontrolováno zástupci zaměstnanců i zaměstnavatelů. Tento pakt se však netýkal soukromých podnikatelů či živnostníků. Důchodové pojištění pro ně bylo povinné až od roku 1956, nemocenské pojištění musí soukromí podnikatelé odvádět od roku 1964. V roce 1967 byl celý sociální systém pro soukromé podnikatele sjednocen. Od roku 1971 je tato skupina ekonomicky aktivních pojištěna rovněž pro případ pracovní neschopnosti.

V roce 1974 bylo dále stanoveno tzv. životní minimum. V roce 2002 (1.2) činilo roční životní minimum pro manželské a nemanželské páry nebo samoživitele s jedním dítětem 9 338,56 €, pro samostatně žijící osobu 7 003,92 € a pro další spolubydlící osobu 4 669,28 €. Životní minimum domácnosti se rovná součtu částky minima jednoho z uvedených základních typů domácnosti a rodinných přídatků náležejících dětem žijícím v rodině.

Po 2. světové válce se tedy belgický sociální systém poměrně rozvíjel. Krize však nastala v roce 1975. Vysoká nezaměstnanost a zvýšení počtu nárokujících vyplácení sociálních dávek vedlo k finančním problémům. Ty byly následně řešeny zvýšením příjmů do sociálního systému a snížením sociálních dávek. Od roku 1982 proto probíhaly reformy veřejných

financí a sociálního systému. Šlo především o politiku nezaměstnanosti, kde byly diferencovány různé kategorie jako např. páry osob společně žijících, svobodní žijící bez partnera nebo mladí absolventi.

V roce 1997 byla přijata tzv. Charta sociálních pojištěnců, která vymezuje práva a povinnosti pojištěných osob. Cílem je systematizovat vztah pojištěnce a institucí sociálního pojištění. Důraz je kladen především na informovanost. Projednávání žádosti o přiznání určité sociální dávky má být vyřízeno do 4 měsíců a dávka poté vyplacena nejpozději do 4 měsíců od rozhodnutí o nároku. V případě prodlení je vyplácená dávka zvýšená o úroky.

Organizace belgického sociálního systému:

Sociální systém Belgie se skládá ze tří částí.

1. systém pro zaměstnance:

- jeho hlavní institucí je The National Office for Social Security: RSZ-ONSS, jenž spravuje pojištění placené zaměstnanci (13,07 %) a zaměstnavateli (34,58 %, v tom 7 % na rodinné dávky)
- vyplácení dávek mají za úkol následující instituce:
- National Office for Family Benefits for Salaried Persons RKW-ONAFTS
- National Employment Office RVA-ONEM
- National Pension Office RVP-ONP
- National Institute for Sickness and Invalidity Insurance RIZIV-INAMI
- Fund for Accidents at Work FAO-FAT
- Bund for Professional Diseases FBZ-FMP
- National Office for Annual Vacation RJV-ONVA

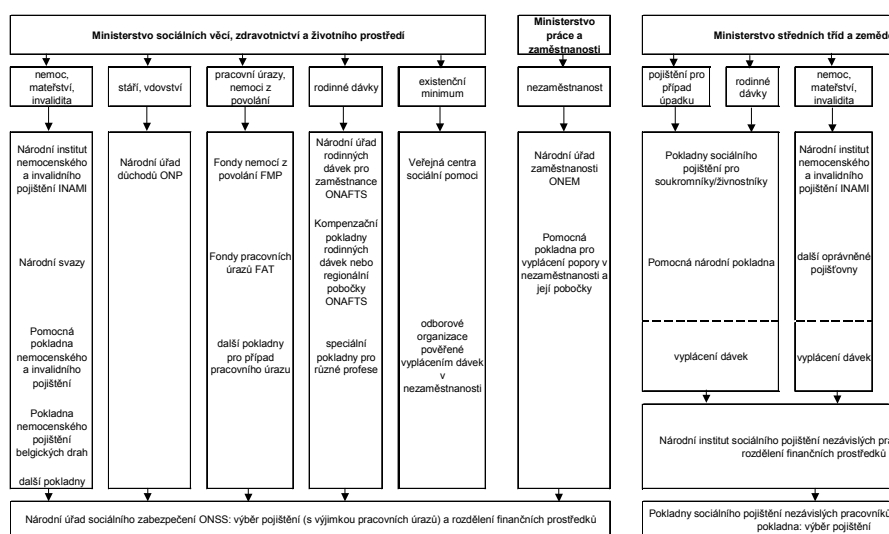
2. soukromí podnikatelé a živnostníci: tato skupina je dnes pojištěna v pěti typech sociálního pojištění (nemocenská péče, dávky v invaliditě, rodinné dávky, důchody a bankrot),

- výběr pojistného a vyplácení dávek jsou v náplni práce National Institute for Social Insurances of Self-Employed Persons RSVZ-INASTI

3. státní úředníci: tato kategorie je dále dělena do dvou skupin: zaměstnanci místních vlád a úřadů a ostatní

- první skupina spadá pod National Social Security Office for the Local and Provincial Administrations RSZPPO-ONSSAPL
- u ostatních úředníků je za pojištění odpovědný příslušný zaměstnavatel s výjimkou nemocenského pojištění, jež podléhá systému pro zaměstnance

Obrázek 1.1 Schéma organizace belgického sociálního systému (stav k 1.1.2002)

Zdroj: http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2002/org_en.pdf

Řada pravomocí je v Belgii delegována na regiony. Na federální úrovni jsou řešeny spíše obecné otázky sociálního zabezpečení. V případě rodinné politiky jsou ve federální kompetenci např. rodinné dávky, daňové úlevy, zdravotní péče. Další složky rodinné politiky (služby, zařízení pro děti a mládež apod.) spadají převážně do kompetencí regionálních vlád. Federální ministerstvo sociálních věcí si však ponechává dohled nad péčí o děti do 3 let, ministerstvo školství hraje důležitou roli v předškolních programech pro děti od 3 do 6 let a ministerstvo práce a zaměstnanosti je odpovědné za programy rodičovské dovolené (přerušení kariéry viz. dále).

Výdaje na sociální zabezpečení a rodinné dávky v Belgii v porovnání se situací celé Evropské unie 90. let jsou uvedeny v tabulce 1.7. Podíl vyplacených rodinných dávek v roce 2000 představoval 9,1 % všech sociálních dávek.

Tabulka 1.7 Výdaje na sociální zabezpečení v porovnání s Evropskou unií
(zdravotnictví, sociální politika, trh práce)

dávky sociálního zabezpečení - % HDP						
rok	1991	1993	1996	1998	1999	2000
EU	26,4	28,8	28,4	27,6	27,5	27,3
Belgie	27,1	29,3	28,6	27,6	27,4	26,7
výdaj na sociální zabezpečení na 1 obyvatele v konstantních cenách (rok 1995=100)						
rok	1996	1997	1998	1999	2000	
EU	101,7	102,6	104,4	106,9	108,7	
Belgie	102,3	102,8	104,6	106,8	106,7	

Zdroj: Abramovici, G., 2003

Z hlediska zapojení žen na trhu práce je Belgie srovnatelná s průměrem EU: v roce 1990 bylo ekonomicky aktivními 52 % žen, v roce 2000 pak 59 % ve věku 15 - 64 let. Přibližně jedna třetina zaměstnaných žen pracuje na zkrácený úvazek. Nezaměstnanost belgických žen je vyšší než nezaměstnanost mužů (13,8 % proti 8,7 %; OECD).

Tabulka 1.8 Zapojení na trhu práce a nezaměstnanost belgických žen ve věku 15-64 let v porovnání s Evropskou unií (%), v roce 1990 a 2000)

rok	ženy		muži		EU 15 - 2000	
	1990	2000	1990	2000	ženy	muži
podíl na trhu práce	52,4	59,2	-	-	55,4	-
nezaměstnanost	-	13,8	-	8,7	9,9	7,3
práce na částečný úvazek	29,8	34,5	4,6	7,1	30,0	6,0

Zdroj: OECD 2002. OECD in figures: Statistics of the member countries..Nezaměstnanost belgických žen - údaj za rok 1999.

1.3 Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití

(www.ping.be/planning-familial/soc.html; www.belgium.be/eportal/)

1.3.1 Manželství

Uzavření sňatku bylo v Belgii do roku 2003 umožněno pouze dvěma osobám opačného pohlaví. Homosexuální páry měly možnost vstoupit do tzv. legální kohabitace (viz 1.3.3). V roce 2003 však byl belgickým parlamentem přijat zákon umožňující uzavření sňatku i homosexuálům, to znamená, že homosexuálním párům byla přiznána stejná práva a povinnosti jako heterosexuálním. Výjimkou je pouze osvojení či adopce dítěte.

Minimální věk pro vstup do manželství je v Belgii pro muže i ženy stejný: 18 let. Uzavřít sňatek v nižším věku je možné pouze ve vážných případech (např. těhotenství), které posoudí

soud pro mladistvé. V těchto případech musí dát ke sňatku souhlas i rodiče případných snoubenců. Sňatek nemohou uzavřít příbuzní v přímé linii (prarodiče, rodiče, děti...), tento zákaz se vztahuje i na adoptivní děti a rodiče. Zákaz sňatku platí rovněž v kolaterální linii (bratr a sestra) a v příbuzenském vztahu třetího stupně, tj. např. mezi strýcem a neteří. Eventuálnímu církevnímu sňatku musí předcházet civilní obřad. Z uzavření manželství plynou pro oba manžele práva a povinnosti (tzv. primární režim). Mezi povinnosti patří povinnost věrnosti, asistence (fyzické, psychické, materiální...), pomoci (obživa, péče o domácnost, zdravotní výlohy...). Manželé se rovněž musí shodnout na společném bydlení. Manželé nemají právo disponovat se společným bydlením bez souhlasu druhého partnera (pronájem, prodej...). Manželé mají rovněž právo otevřít si každý své vlastní bankovní konto. Osoby, které uzavřely sňatek, jsou odpovědné za všechny dluhy, které vznikly v souvislosti s péčí o domácnost a výchovou dětí. Výše zmíněné povinnosti a vztahy mezi manželi vyplývají automaticky z aktu uzavření manželství. Manželé mohou dále upravit své majetkové vztahy smlouvou (tzv. sekundární režim), která má buď podobu „společného vlastnictví“ (v osobním vlastnictví je majetek získaný každým manželem před svatbou a případné dědictví, společným vlastnictvím je veškerý další majetek získaný po svatbě, u kterého není prokázáno výlučné vlastnictví jednoho z partnerů, mezi společné se řadí i dluhy), nebo „režim odděleného majetku“ (manželé nemohou disponovat samostatně pouze s bytem, kde bydlí, jinak je majetek oddělen).

1.3.2 Rozvod

V Belgii existují 3 typy rozvodu: sporný rozvod, rozvod z důvodu odloučení manželů po dobu alespoň 2 let a smluvený rozvod.

Sporný rozvod je důsledkem vědomého porušení manželských povinností jedním nebo oběma manželi. Rodičovské povinnosti náležejí po rozvodu, není-li uvedeno jinak v soudním rozhodnutí, oběma manželům. Partner, který nezavinil rozvod, může žádat o finanční nebo jinou materiální kompenzaci od „vinného“ partnera. Smyslem tohoto opatření je snaha udržet životní úroveň „nevinného“ partnera.

Smluvený rozvod je možný pouze tehdy, shodnou-li se manželé na rozdělení majetku, financí, dluhů, na řešení bytové situace a na uspořádání rodičovských povinností. Součástí dohody může být finanční příspěvek jednoho z manželů placený partnerovi během rozvodového řízení nebo i po něm, předmětem může být i otázka dědického práva v případě úmrtí manžela v době rozvodového řízení (6 - 7 měsíců). Rozvodový soudce může dohodu manželů upravit.

Základní podmínkou pro rozvod z důvodu odloučení je skutečnost, že spolu manželé po dobu alespoň dvou let nežijí a ani v budoucnu spolu nechtějí žít. Důkazy o tom, že spolu manželé nežijí, mohou být různého charakteru, včetně svědectví apod. I v těchto rozvodech může být jeden z manželů označen za vinného na rozvodu.

Kromě rozvodu existuje v Belgii tzv. odloučení. Jedná se o situaci, kdy spolu manželé nechtějí bydlet, ale nechtějí se zatím ani rozvést. V případě, že se na odloučení manželé dohodnou, mohou sepsat podmínky (bydlení, výchova dětí apod.) u právníka nebo rodinného poradce. Existují však i případy, kdy může být odloučení manželům soudně nařízeno (např. v souvislosti s opakujícími se konflikty apod.). Odloučení je ukončeno usmířením nebo žádostí o rozvod.

1.3.3 Nesezdané soužití

V roce 1998 (23.11.) byl přijat zákon s platností od 1.1.2000, který dal tzv. faktickým manželstvím právní rámec. Takto alespoň minimálně právně vymezená nesezdaná soužití se

nazývají „legální kohabítace“. Jedná se o novou instituci stojící mezi manželstvím a „volným“ nesezdaným soužitím. Možnost přihlásit se k „legální kohabítaci“ mají dvě dospělé osoby bez ohledu na pohlaví či příbuzenství. Žádná z těchto osob však nesmí žít v manželství nebo v jiné „legální kohabítaci“. „Legální kohabítace“ vzniká společným prohlášením na matričním úřadě v místě společného bydliště partnerů. Tento typ partnerství je ukončen automaticky sňatkem nebo úmrtím jednoho z partnerů či písemnou deklarací obou nebo jednoho z partnerů odevzdanou na matričním úřadě. Vstupem do „legální kohabítace“ vzniká oběma partnerům povinnost přispívat na chod společné domácnosti a na výchovu dětí, dále vzniká solidarita partnerů ve vztahu k dluhům domácnosti, majetek, který není výlučně ve vlastnictví jednoho z partnerů, je považován za společný.

Tabulka 1.9 Srovnání některých aspektů manželství, nesezdaného soužití a legální kohabítace

	manželství	nesezdané soužití	legální kohabítace
vymezení	právní občanským zákoníkem	žádné právní vymezení, možnost uzavřít dohodu u notáře	zákon z 23.11.1998
formality a podmínky	věk, rodinný stav, civilní obřad před obřadem církevním	žádné	deklarace na matričním úřadě
povinnosti	primární a sekundární režim	pouze ty obsažené ve smlouvě	primární režim a v principu sekundární režim
rodičovství, adopce	předpoklad otcovství manžela	nutnost podstoupit test otcovství, adopce dítěte párem není možná	adopce dítěte párem není možná
zánik	úmrtí nebo rozvod	x	úmrtí, sňatek, prohlášení alespoň jednoho z partnerů
příjmy	společné nakládání nebo oddělené podle typu sekundárního režimu	pokud není ve smlouvě uvedeno jinak, každý z partnerů disponuje svými příjmy	každý z partnerů přispívá podle svých možností na náklady domácnosti
vlastnictví	společné nebo oddělené podle typu sekundárního režimu	majetek je osobním vlastnictvím toho kterého partnera	majetek je osobním vlastnictvím nebo společným
bydlení	nárok na byt mají oba manželé	žádný nárok v případě, že je vlastníkem bytu jen jeden z partnerů	nárok na byt mají oba manželé
koupě	zákaz navzájem si prodávat nebo směňovat majetek	možnost navzájem si prodávat, směňovat majetek	možnost uzavřít majetkovou smlouvu
bankovní účty	povinnost bankéře informovat manžela o existenci partnerova konta, stav konta je tajný	neexistuje povinnost bankéře informovat partnera o existenci konta	x
dluhy	aplikace typu sekundárního režimu	každý partner je odpovědný za své vlastní dluhy	solidarita v otázkách chodu domácnosti a výchově dětí
dědická práva	manžel/ka dědí ze zákona	pouze ze závěti mající na paměti práva zákonných dědiců	x
sociální práva	ano	rodinné dávky, nemocenské pojištění v případě délky trvání soužití alespoň 6 měsíců, „vdovské“ důchody, nezaměstnanost	ne
daně	během prvního roku oddělené zdanění příjmů, následně společné	oddělené zdanění příjmů	oddělené zdanění příjmů
spojení rodiny	právo získat belgické občanství	právo získat belgické občanství, ale striktní kontrola	ne právo získat občanství

Zdroj: www.ping.be/planning-familial/tableau.html

1.4 Rodičovství

Jak již bylo zmíněno v části pojednávající o obecných rysech sociálního systému v Belgii, je nutné rozlišit i v případě rodinné politiky tzv. 3 režimy podle toho, zda se jedná o zaměstnance, soukromníky či živnostníky nebo státní úředníky. Zákon z roku 1971 navíc ustanovil čtvrtý režim pro ty osoby, které by neměly nárok na sociální dávky v žádném z uvedených tří základních režimů.

Pravděpodobně nejčastějším a základním režimem belgického sociálního systému určeného rodinám je režim pro zaměstnance. Ten má své počátky na začátku 20. století. Po francouzském vzoru byly v roce 1918 vytvořeny belgickými průmyslníky první pokladny rodinných dávek. Deset let poté byla uzákoněna povinnost zaměstnavatele připojit se k nějaké takové pokladně. V roce 1930 byla tato povinnost rozšířena na všechny sektory hospodářství. Dnes platí s mírnými obměnami zákon z roku 1939. Mezi poslední změny patří např. příplatek pro handicapované dítě (1991), příspěvek v případě adopce (1993), srovnání porodného v případě vícečetného porodu tak, že odpovídá porodnému u prvního dítěte (1995), právo na přídatky na děti do 31. srpna roku, kdy dítě dovrší 18 let.

Uvedený režim systému sociálních dávek se týká zaměstnanců, tj. osob, které mají pracovní smlouvu a jejichž práce je podřízena jiné nadřazené osobě. Zaměstnavatel má povinnost vybrat si jednu z tzv. pokladen rodinných dávek, která bude jejich vyplácení v jeho případě spravovat. Pokud tak neučiní, je mu automaticky přidělen „Národní úřad rodinných dávek pro zaměstnance ONAFTS“ (National Office for Family Benefits for Salaried Persons).

Výše dávek je valorizována v závislosti na růstu spotřebních cen. Poslední valorizace byla provedena k 1.6.2003 (<http://www.socialsecurity.fgov.be/index/>). Na rodinné dávky má nárok rodina, kde alespoň jeden rodič je v zaměstnaneckém poměru, podniká nebo je registrovaným nezaměstnaným. Dále mají nárok rodiny, kde je rodič v invalidním nebo starobním důchodu, a rovněž studenti do věku 27 let. Rodinné dávky většinou nepodléhají zdanění.

1.4.1 Porodné

Nárok na porodné vzniká u příležitosti narození dítěte, a to i v případě, že se dítě narodilo mrtvé nebo žena potratila po více než 180 dnech těhotenství. Porodné je vypláceno plošně bez ohledu na příjem rodiny, ekonomickou aktivitu či počet dětí. Je možné o něj žádat od 6. měsíce těhotenství, dávka je pak poskytnuta až 2 měsíce před předpokládaným porodem. Výše porodného se liší podle pořadí dítěte, zvýhodněno je první dítě. Stejná výše jako u prvního dítěte náleží každému dítěti při vícečetném porodu. K 1.6.2003 činilo porodné 1 003,33 € pro první dítě a 754,89 € pro druhé a další dítě. V případě adopce je vyplácena dávka odpovídající porodnému pro první dítě, tj. 1 003,33 € (http://www.socialsecurity.fgov.be/index/fr/index2003_06_01.htm#E).

S otázkou narození dítěte souvisí i legislativa umělého přerušení těhotenství. Zákon, který povoluje interrupci, byl v Belgii přijat až v roce 1990. Tomuto zákonu však předcházelo dlouhé období přípravy provázené manifestacemi zastánců možnosti umělého přerušení těhotenství od 70. let. Zákon z roku 1990 nepovoluje interrupci v pravém slova smyslu, ale upravuje články trestního zákoníku týkající se interrupce. UPT může být v Belgii provedeno do 12 týdnů těhotenství. Nezletilé dívky nemusí mít k interrupci souhlas rodičů. Do konce 6. týdne těhotenství je v Belgii možné použít potratové pilulky (např. RU 486), do 12. týdne je pak nejčastěji používána metoda vakuumaspirace. Od roku 2002 je UPT hrazeno z nemocenského pojištění.

1.4.2 Mateřská dovolená a příspěvek v mateřství

Zaměstnanci

Právo na mateřskou dovolenou vyplývá ze zákona z roku 1971. Mateřská dovolená dovoluje matce zůstat po určitou dobu před porodem a po porodu doma. Po tuto dobu je jí drženo pracovní místo. V případě, že těhotná žena přerušila ekonomickou aktivitu 7 týdnů před očekávaným porodem, pobírá již po tuto dobu tzv. příspěvek v mateřství (musí platit pojištění po dobu alespoň 6 měsíců před porodem). Povinnost nastoupit na mateřskou dovolenou je však dána 7. dnem před očekávaným porodem. Po porodu činí délka mateřské dovolené tolik týdnů, aby její celková délka nepřesáhla dobu 15 týdnů (17 týdnů u vícečetného porodu). V případě, že žena nastoupila na mateřskou dovolenou 7 týdnů před porodem, zbývá jí tedy 8 týdnů po porodu. Výše příspěvku k 1.2.2002 je uvedena v tabulce 1.10. Nárok na příspěvek v mateřství vyplývá ze zákona z roku 1994 o povinném nemocenském pojištění a dávkách v nemoci. Příspěvek mohou pobírat ženy pojištěné nebo partnerky pojištěnce (pojištění alespoň 6 měsíců). Příspěvek v mateřství je zdanitelný.

Tabulka 1.10 Výše mateřského příspěvku k 1.2.2002

	prvních 30 dnů	31 dnů až konec mateřské dovolené (tj. do 15 .týdne)	možnost prodloužení mateřské dovolené po 15. týdnu (odpovídá dávkám v nemoci)
zaměstnankyně	82 % ze mzdy	75 % max. mzdy, tj. 74,42 € denně	60 % max. mzdy, tj. 59,54 € denně
nezaměstnaná	60 % + 19,5 % max. mzdy, tj. 78,89 € denně	60 % + 15 % max. mzdy, tj. 74,42 €	60 % max. mzdy, tj. 59,54 € denně
invalidní	79,5 % max. mzdy, tj. 78,89 €	75 % max. mzdy, tj. 74,42 €	60 % max. mzdy, tj. 59,54 € denně

Zdroj: <http://socialsecurity.fgov.be>

Pozn.: u nezaměstnaných nesmí 60 % maximálního denního výměru překročit dávku v nezaměstnanosti, na kterou má žena nárok, pokud není těhotná; u invalidních žen nesmí být tato částka naopak menší než dávka v invaliditě; max. mzda činí 99,23 € na den

Soukromí podnikatelé

Podle zákona z roku 1971 musí být soukromí podnikatelé pojištěni pro případ pracovní neschopnosti. Do dávkového systému přispívá jak sám podnikatel, tak stát. Mateřský příspěvek je vyplácen pouze po dobu 3 týdnů po porodu. Výše příspěvku činí k 1.2.2002 962,03 €.

Státní zaměstnanci

Podobně jako u obecného režimu zaměstnanců má žena pracující pro státní správu nárok na 15 týdnů mateřské dovolené. Žena může nastoupit na mateřskou dovolenou nejdříve 6 týdnů před 7. dnem před předpokládaným porodem, i tento aspekt je tedy stejný jako u režimu zaměstnanců. Její délka je však striktně omezená na 15 týdnů, po které je jí vypláceno 100 % mzdy. Tento příspěvek nepodléhá zdanění.

1.4.3 Otcovská dovolená

Muž má nárok na 3 dny pracovního volna (4 dny u státních zaměstnanců), jestliže se manželce či ženě bydlící s dotyčným v jedné domácnosti narodí dítě. Jestliže matka zemře nebo je hospitalizována, může otec nastoupit na zbývající (max. 15 týdnů) mateřskou dovolenou počínaje 7. dnem po narození dítěte. Od 1.7.2002 má otec nárok až na 10 dnů placené dovolené během prvních 30 dnů po narození dítěte. První 3 dny je mzda plně hrazena,

dalších 7 dnů je placen příspěvek z nemocenského pojištění ve výši 82 % průměrné mzdy otce.

1.4.4 Rodičovská dovolená

Od roku 1998 mají matka i otec nárok na tříměsíční rodičovskou dovolenou u příležitosti narození nebo adopce dítěte. Tato dovolená musí být vyčerpána před čtvrtými, respektive osmými narozeninami dítěte (zdravotně postižené dítě, adopce). Během rodičovské dovolené platí pracovní smlouva, zaměstnanec může být propuštěn pouze ze závažných důvodů. Po jejím uplynutí má zaměstnanec právo nastoupit na původní nebo podobné pracovní místo. V opačném případě náleží zaměstnanci náhrada škody ve výši šestiměsíčního platu.

Po dobu rodičovské dovolené náleží rodiči měsíční příspěvek 431,61 €, který nepodléhá zdanění. Rodič může současně pracovat na částečný úvazek, příspěvek se mu pak proporcionalně snižuje. Placené 3 měsíce mohou být prodlouženy o další 3 neplacené měsíce rodičovské dovolené.

Zákon z roku 1998 poměrně široce upravuje tzv. přerušení kariéry umožněné poprvé v roce 1985 jako výsledek kolektivního vyjednávání. Od roku 1999 se možnost přerušení kariéry vztahuje na všechny pracující s výjimkou vysokých manažerů a pracovníků ve firmách s méně než 10 zaměstnanci. Institut „přerušení kariéry“ umožňuje ekonomicky aktivním osobám dočasně pozastavit bez udání důvodu svoji ekonomickou aktivitu (např. z důvodu péče o nemocného příbuzného). Spadá sem i přerušení kariéry z důvodu péče o děti. Rodič může požádat o uvolnění z práce po dobu 3 až 12 měsíců najednou, v celkovém součtu činí taková rodičovská dovolená maximálně 72 měsíců. Žádost o přerušení kariéry musí být podána zaměstnavateli písemně alespoň 3 měsíce před očekávaným nástupem na dovolenou. Zaměstnanec, který takovým způsobem přeruší kariéru, je nahrazen po dobu své nepřítomnosti osobou nezaměstnanou. V tomto směru je tedy povinností zaměstnavatele informovat o přerušení kariéry zaměstnance místní úřad práce. Po dobu přerušení kariéry pobírá rodič měsíční částku 260,39 €. Pokud pečuje o druhé dítě mladší 3 let, činí tato částka 285,18 €, v případě třetího a dalšího dítěte je dávka zvýšena na 309,97 € (Arrêté royal du 19 novembre 1998, Arrêté modificatif 10.6.2002). Kariéru je možné přerušit rovněž snížením pracovního úvazku. V tomto případě je rodičovská dávka snížena proporcionalně podle velikosti úvazku. Rodičovská dovolená se započítává jako tzv. doba služby při stanovování důchodu, nebere se však v úvahu při výpočtu výše důchodu.

Kromě uvedené rodičovské dovolené má pracující rodič právo na 15 dní neplacené dovolené pro vyřízení rodinných záležitostí (10 v soukromém sektoru) a až 30 dní v případě hospitalizace osoby, se kterou žije dotyčný v jedné domácnosti, nebo jiného nejbližšího příbuzného. Rodič může čerpat tuto dovolenou rovněž během školních prázdnin dítěte mladšího 15 let.

1.4.5 Přídatky na děti

Přídatky na děti jsou v Belgii považovány za nejdůležitější rodinnou dávku. První zákon týkající se rodinných dávek byl přijat v roce 1930. Dnes platí relativně starý systém zavedený zákony z roku 1967 a 1969 (1971 u testovaných dávek). Přídatky náleží rodině na každé dítě, jsou tedy vypláceny plošně bez ohledu na příjem rodiny. Jejich základní výše roste obecně spolu s pořadím dítěte. Přídatky jsou vypláceny dětem do 18 let (do roku 1997 do 16 let), případně do 21 let (zdravotně postižení) nebo 25 let (studující). Kromě základních přídatků na děti jsou v závislosti na věku dětí vypláceny tzv. příplatky podle věku.

Přehled přídavků na děti je uveden v tabulce 2.11. Podmínkou pro vyplácení přídavků na děti je skutečnost, že dítě nemá příjem (stipendium apod.) vyšší než 423,91 € měsíčně. Děti prvního pořadí mající po 1.1.1997 nárok pouze na základní výši přídavku dostávají pouze jednu polovinu příplatku podle věku (s výjimkou handicapovaných, sirotků, dětí invalidních rodičů, důchodců nebo dlouhodobě nezaměstnaných). Výše těchto příplatků podle věku odpovídá hodnotám v řádcích i, j, k v tabulce 1.11. Pro ostatní děti zůstává výše příplatku podle věku stejná, odpovídající tedy řádkům l, m, n.

Změna systému přídavků na děti by se negativně dotkla těch rodin, jejichž děti se narodily před 31.12.1996. V tabulce je proto uveden přechodný režim uplatňující se na děti narozené před rokem 1997. Obecně platí princip, že první děti narozené před 1.1.1991 mají dále nárok na přídavek podle věku ve stejné výši jako v roce 1996 (a, b, c, d, e, výše přídavků je však valorizována). Děti druhého pořadí narozené před 31.12.1996 mají v okamžiku, kdy se stávají prvním pořadím (prvorozené dítě nežije v domácnosti či častěji - již nemá nárok na přídavek), nárok na příplatek podle věku ve výši jako v roce 1996. Zvýhodněny jsou děti narozené mezi 1.1.1991 a 31.12.1996 (o, p).

Příklad 1: Dítě, kterému bylo 7 let k 31.12.1996 (narozené v roce 1989), má nárok na přídavek ve výši 25,73 €. Do 18 let se mu tento přídavek nezvýší (e).

Příklad 2: Rodina má dvě děti: staršímu bylo k 31.12.1996 13 let a v té době mu náležel příspěvek podle věku 1 408 BEF (po valorizaci 39,31 € - c); mladšímu dítěti bylo v té době 9 let a náležel mu příspěvek podle věku ve výši 922 BEF (po valorizaci 25,73 € - f). O deset let později bude náležet staršímu dítěti příspěvek podle věku ve výši 39,31€ (tato částka je však dále valorizována), mladšímu (druhému) pak 49,99 € (h). Pokud starší dítě přestane žít se svoji rodinou, stává se mladší dítě tzv. prvním dítětem a náleží mu příspěvek podle věku ve výši 25,73 € odpovídající příspěvku v roce 1996.

Příklad 3: Rodina má k 31.12.1996 dvě děti ve věku 5 let a 4 roky. Žádné z nich tedy nemělo k tomuto datu nárok na příplatky podle věku. V okamžiku, kdy je staršímu 6 let, má nárok na příplatek ve výši 12,90 € (i), mladší pak v jeho 6 letech ve výši 25,73 € (l). O deset let později, ve věku 15 a 14 let, mají nárok na příplatek ve výši 19,65 € (j) a 39,31 (m). Pokud starší přestane žít v tomto okamžiku v domácnosti rodičů, stává se mladší sourozenec tzv. prvním dítětem a náleží mu příplatek ve výši 25,73 € - (o - místo 19,65 €). Tímto způsobem jsou rodiny s mladšími dětmi k 31.12.1996 zvýhodněny.

Tabulka 1.11 Přídatky na děti (k 1.6. 2003, měsíční, v €)

pořadí dítěte	základní výše	zvláštní příplatky	
		dítě nezaměstnaných (od 7 měsíce nezaměstnanosti) a důchodců	dítě invalidních rodičů
první dítě	74,06	37,7	81,12
druhé dítě	137,03	23,37	23,37
třetí a další dítě	204,60	4,10	4,10
zvláštní přídatky			
sirotek	284,50		
handicapované dítě do 21 let	333,17 - 389,87		
handicapované dítě starší 25 let	92,71+ příplatek věku 29,87		

příplatky podle věku dítěte			
	první pořadí	druhé a další pořadí/handicapované děti	
dítě narozené před 1.1. 1981 (a)	43,38	dětí narozené před 1.1.1991	
dítě narozené mezi 1.1. 1981 a 31.12.1984, od 18 let (b)	41,22	6 - 12 let (f)	25,73
dětí narozené mezi 1.1. 1981 a 31.12. 1984, do 18 let (c)	39,31	12 - 18 let (g)	39,31
dítě narozené mezi 1.1. 1985 a 31.12. 1990, od 18 let (d)	27,63	18 let a více (h)	49,99
dítě narozené mezi 1.1.1985 a 31.12. 1990, do 18 let (e)	25,73		
dítě narozené po 31.12. 1990 jako první pořadí		dětí narozené po 31.12.1990	
6 - 12 let (i)	12,90	6 - 12 let (l)	25,73
12 - 18 let (od 1.1. 2003) (j)	19,65	12 - 18 let (m)	39,31
18 let a více (od 1.1.2009) (k)	22,64	18 let a více (n)	49,99
dětí narozené mezi 1.1. 1991 a 31.12. 1996, které se stávají 1. pořadím i tím, že nahradí dosavadního příjemce příplatku podle věku 1. pořadí			
6 - 18 let (o)	25,22		
18 let a více (od 1.1.2009) (p)	27,09		

Zdroj: www.socialsecurity.fgov.be

Výše základních přídatků soukromých podnikatelů/živnostníků je shodná s výší základních přídatků v režimu zaměstnanců (tabulka 1.11). V režimu soukromých podnikatelů/živnostníků však neexistuje příplatek podle věku pro rodiny s jedním dítětem a pro nejmladší dítě.

V případě, že rodina nespadá do žádného ze tří režimů (pro zaměstnance, soukromé podnikatele, státní zaměstnance), existuje zde od roku 1971 tzv. režim garantovaných dávek. Rodič, který žádá o dávky v tomto režimu, musí žít v Belgii po dobu alespoň 5 let. Nárok na tyto rodinné dávky mají rodiny, jejichž čtvrtletní příjem nepřesáhl 3 322,77 € (1.6.2003), přičemž se tato hranice zvyšuje o 20 % pro každé dítě počínaje druhým. Pokud žadatel nebyl příjemcem rodinných dávek v jiném režimu po dobu delší než 1 měsíc, je základní přídatek na děti (74,06 €, 137,03 €, 204,60 €) zvýšen o tzv. sociální příplatek, jehož výše odpovídá příplatku pro děti nezaměstnaných nebo důchodců (37,7 €, 23,37 €, 4,10 €). Příplatek podle věku je shodný jako v případě druhých a dalších dětí v režimu zaměstnanců (25,73 €, 39,31 €, 49,99 €). V případě, že je dítě příjemcem přídatků v jiném režimu po dobu 1 měsíce (belgickém, jiné země, mezinárodním), náleží mu příplatky v hodnotě odpovídající 37,67 €, je-li prvním dítětem, 137,03 €, je-li druhým dítětem a 204,60 €, je-li třetím a dalším dítětem. Příplatek podle věku je do 18 let shodný jako v předchozím případě (25,73 €, 39,31 €), u věku vyššího než 18 let se příplatek liší podle pořadí dítěte: u prvního dítěte činí 43,38 €, u ostatních 49,99 €. Rodinné dávky nepodléhají dani.

1.5 Daňová politika

Základní přístup k danění příjmu rodin byl již naznačen v tabulce porovnávající manželství a nové formy soužití. V manželství je příjem manželů zdaněn společně, u nesezdaného soužití jsou daně vypočítávány pro každého partnera zvlášť (do roku 2005). Podle údajů OECD (OECD, 2002) činila průměrná roční hrubá mzda pracovníka v průmyslu 31 173 €. Rodiny s dětmi mohou snížit základ daně o částku odpovídající jejich situaci (tabulka 1.13). U dětí do 3 let je tento odpis zvýšen o 430 €. Pro jedno handicapované dítě se odpis z daňového základu snižuje o částku odpovídající dvěma dětem v tabulce 1.13. V současné době nejsou již z hlediska snížení základu daně zvýhodněny nesezdané páry s dětmi, neboť toto snížení může uplatnit pouze jeden z rodičů, původně však měli tuto možnost oba. Snížit základ daně je rovněž možné odečtením 80 % nákladů spojených s péčí o dítě do 3 let, jež využívá služeb veřejných zařízení (jesle apod.). Daňově zvýhodněny jsou rovněž rodiny samoživitelů: pro rok 2002 je základ daně snížen o 1 160 €. Od roku 2003 mají tuto výhodu i rodiče rozvedení či rozloučení, dříve měli tuto možnost pouze vdovy/vdovci a svobodné matky.

Tabulka 1.12 Hranice zdanění ročního příjmu fyzických osob (2002)

hranice příjmu (€)	daň (%)
do 6 730	25
od 6 730 do 8 930	30
od 8 930 do 12 720	40
od 12 720 do 29 250	45
od 29 250 do 43 870	50
od 43 870	52,5

Zdroj: *Taxing Wages, OECD, 2002*

Pozn.: Podle výpočtů OECD činila v roce 2002 průměrná roční hrubá mzda pracovníka v průmyslu 31 173 €

Tabulka 1.13 Odečitatelné částky ze základu daně podle počtu dětí v rodině

	pro rok 2002 (příjmy 2001)	pro rok 2003 (příjmy 2002)
1 dítě	1 140	1 160
2 děti	2 920	3 000
3 děti	6 550	6 720
4 děti	10 600	10 860
4 a více dětí	10 600 + 4 050 za každé další dítě	10 860 + 4 150 za každé další dítě

Zdroj: *www.belgium.be*

1.6 Předškolní instituce péče o děti

Školství je v Belgii především v kompetenci regionů. Belgické děti začínají chodit do školy v 6 letech. Mezi nejrozšířenější předškolní zařízení patří mateřské školy pro děti od 3,5 do 6 let. Tato zařízení jsou bezplatná a je na rodičích, zda dítě nějakou školku navštěvuje. Při přijímání dítěte do tohoto zařízení nezáleží na tom, zda je rodič ekonomicky aktivní či nikoliv. Nabídka odpovídá téměř 100 % poptávky.

Zařízení péče o děti do 3 let v Belgii existují také, jsou však určena především pro děti pracujících rodičů. Rodiče platí „školné“ v závislosti na svých příjmech. Ve francouzsky mluvící části Belgie pokrývá toto školné 17 % nákladů na místo v tomto zařízení pro malé děti, ve Flandrech je to asi 30 %. 80 % tohoto školného může být odečteno od základu daně příjmu rodičů. Systém péče o děti do 3 let se v Belgii rozvinul vzhledem k tendenci zachovat tradiční přístup k rodině, kdy o nejmenší děti pečuje sama matka, poměrně pozdě (<http://www.childpolicyintl.org/>)

Belgie je jedna z mála zemí, které kladou důraz na mimoškolní programy pro děti a mládež. Ve francouzsky mluvící části jsou tyto programy napojeny přímo na školu, v holandské části jsou tyto programy zajišťovány nezávislými organizacemi. Mimoškolní aktivity jsou podobně jako v případě zařízení pro malé děti placené v závislosti na příjmu rodiny.

1.7 Stručné shrnutí

Belgie je jednou z prvních zemí, které rozvinuly explicitní rodinnou politiku. Silná konzervativní tradice podporuje prostřednictvím rodinné politiky tradiční rodinu. Podpora je proto zaměřena především na děti a na rodiče, který se o ně stará a nemá tedy pracovní příjem. O tradici explicitní rodinné politiky vypovídá i to, že první ministerstvo rodiny bylo založeno v roce 1946.

K určitým krokům ve prospěch rodin s dětmi došlo již v 19. století zakládáním tzv. rodinných fondů (viz kap. Obecné rysy sociálního systému Belgie). K významným opatřením, která ovlivnila rodinnou politiku a jež do značné míry pouze vnesla jednotnou filozofii do již existujícího systému, došlo ve 30. a dále v 60. a 70. letech. Mezi hlavní opatření přijatá v 70. letech (mimo jiné v období klesající porodnosti) patří např. mateřská dovolená či přídavky na děti. Od poloviny 80. let pak byla postupně propracována především rodičovská dovolená. Systém rodinných dávek spolu s daňovou politikou a možností tzv. přerušení kariéry, které je poměrně flexibilní, zmírňují do jisté míry současnou opozici rodinného a profesního života. Dalším významným faktorem v tomto směru je systém předškolní a školní péče o děti. Z pohledu rodinných dávek je belgický systém založen především na poskytování finančních příspěvků než daňových úlev. Vysoce komplexní systém přídavek na děti je založen na plošném vyplácení bez ohledu na příjem rodiny, zohledněn je věk a pořadí dítěte. Z hlediska typologie je možné charakterizovat belgickou rodinnou politiku jako politiku sociálně-demokratickou s konzervativními prvky.

Zdroje

- Abramovici, G. (2003): La protection sociale en Europe, Eurostat, Statistiques en bref, 2003/3
- Federace notářů: <http://www.notaire.be/info/famille>
- Federální informační portál: <http://www.belgium.be>
- Federální portál sociálního zabezpečení: <http://www.socialsecurity.fgov.be/>
- Le régime des allocations familiales, ONAFTS, 2002
- Ministère de la fonction publique, Arrêté royal du 19 novembre 1998 relatif aux congés et aux absences accordés aux membres du personnel des administrations de l'Etat, Arrêté royal du 10 juin 2002
- MISSOC: Bulletin of the Information System on Social Protection in the European Union. http://europa.eu.int/comm/employment_social/missoc, 2003.
- OECD in Figures 2002: Statistics of the member countries. Society at a Glance, 2001.
- Planning familial: <http://www.ping.be/planning-familial/soc.html>
- Statistický úřad: <http://www.statbel.fgov.be>
- Taxing Wages, Special feature: Taxing Families, Paris: OECD Publication, 2002.
- The Clearinghouse on International Development in Child, Youth and Family Policies at Columbia University: <http://www.childpolicyintl.org/>

2. DÁNSKO

2.1	Populační vývoj.....	22
2.2	Obecné rysy dánského sociálního státu.....	25
2.3	Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití.....	28
2.3.1	Manželství.....	28
2.3.2	Rozvod.....	29
2.4	Rodičovství.....	29
2.4.1	Porodné.....	29
2.4.2	Mateřská a otcovská dovolená.....	30
2.4.3	Rodičovská dovolená.....	30
2.4.4	Přídavky na děti.....	31
2.5	Daňová politika.....	32
2.6	Bytová politika.....	32
2.7	Předškolní instituce péče o děti.....	32
2.8	Stručné shrnutí.....	33
	Zdroje.....	33

2.1 Populační vývoj

V posledních 40 letech se počet obyvatel Dánska zvýšil ze 4,6 miliónu v roce 1960 na 5,3 miliónu v roce 2000. Na nepřetržitém početním růstu (s výjimkou období 1. poloviny 80. let) se podílel do poloviny 70. let především přirozený přírůstek. Na počátku 80. let však docházelo k úbytku obyvatel přirozenou měnou. Od konce 80. let ale přispěl k početnímu růstu kromě přirozeného přírůstku především velký příliv imigrantů.

Vývoj porodnosti a plodnosti je v Dánsku možné rozdělit do čtyř období.

V 1. polovině 60. let počet narozených dětí stoupal, průměrný počet dětí narozených jedné ženě se však udržoval na úrovni 2,5 - 2,6 dětí na jednu ženu. Vzestup absolutního počtu narozených byl pravděpodobně dán spíše vyšším počtem žen v reprodukčním věku, neboť generační plodnost žen narozených ve 30. letech se pohybuje mezi 2,2 - 2,4 dětí na jednu ženu, konečná plodnost žen narozených ve 40. letech se dokonce snížila. Průměrný věk při prvním dítěti i celkový průměrný věk matek se v 60. letech téměř neměnil, ale z generačního pohledu došlo ke snížení průměrného věku matky (1930: 26,8, 1944: 25,6). V případě, že dochází k významnému růstu počtu dětí narozených ve vyšším pořadí, průměrný věk se spíše zvyšuje, neboť k těmto porodům dochází ve vyšším věku. Tyto údaje tedy nasvědčují spíše tomu, že vysoké počty narozených v 60. letech nebyly způsobeny změnami intenzity plodnosti.

Ve 2. polovině 60. let se porodnost i plodnost dánských žen snížila, na počátku 70. let pak průměrný počet dětí na jednu ženu stagnoval na úrovni 1,9 - 2,0. Poté následovalo desetileté období poklesu počtu narozených i úhrnné plodnosti (1983: 1,38), období od 2. poloviny 80. let však zaznamenalo opačný trend. Podle úhrnné plodnosti 90. let by dánské ženy měly v průměru 1,7 - 1,8 dětí.

Snížení ročních počtů narozených od konce 60. let do 1. poloviny 80. let bylo ovlivněno snížením plodnosti generací žen narozených v období mezi koncem 30. let a začátkem 50. let z 2,3 dětí na jednu ženu na 1,9. Na této úrovni těsně pod hranicí 2 dětí na jednu ženu se pohybuje i úroveň plodnosti generací žen narozených v 60. letech. Z pohledu časování prvního dítěte dochází k růstu průměrného věku matky především v posledních 20 letech. V roce 1995 bylo matce při prvním porodu v průměru 27,5 let. Tento trend je odrazem odkladu porodů do vyššího věku poválečných generací žen.

Jedním z významných rysů poválečné dánské rodiny je zvyšující se podíl dětí narozených mimo manželství. Skandinávské země, a tedy i Dánsko patří jednoznačně mezi evropské státy s nejvyšší mimomanželskou plodností. Podle údajů z konce 90. let se téměř každé druhé dítě rodí neprovdané matce.

S otázkou mimomanželské plodnosti souvisí intenzita vstupu do manželství. Z pohledu absolutních počtů ročně uzavřených manželství byl vývoj sňatečnosti v uplynulých 40 letech podobný vývoji počtu narozených dětí. Stejně jako u plodnosti změnily však generace narozené po 2. světové válce přístup k rodině. To se projevilo růstem věku při prvním sňatku, ale i celkově nižším podílem osob vstupujících alespoň jednou v životě do manželství.

Přesto, že v Dánsku vstoupily do manželství pouze přibližně tři čtvrtiny lidí narozených na přelomu 50. a 60. let, je rozvodovost manželství vysoká. Podle údajů z 90. let se rozvádí téměř každé druhé manželství. Hypotéza, že ti, kteří uzavírají sňatek, jsou zastánci tradičního modelu manželství a jejich svazek tedy neskončí rozvodem, není tedy dánskými daty potvrzena. Právě naopak: manželství zanikají rozvodem čím dál tím častěji, a to po v průměru stále kratší době trvání manželství.

Manželství, ať již uzavřená nebo zaniklá rozvodem, jsou často nahrazena nesezdaným soužitím. Podle údajů z 90. let tvořila tato partnerství přibližně pětinu všech úplných rodin s dětmi nebo bez dětí. Nesezdaná soužití však v Dánsku nezůstávají bezdětná. Podíl nesezdaných párů s dětmi činil stejně jako u manželství 40 %. V počtu manželství jsou však zahrnuty pravděpodobně častěji i starší páry žijící v domácnosti již bez dospělých dětí, nesezdané páry jsou spíše tvořeny mladšími lidmi (ve věku 16 až 29 let žilo v roce 1998 nesezdaně 57 % párů). Při srovnání věkové struktury manželství a kohabitací by tak pravděpodobně více dětí žilo v manželství. Nicméně to neznamená, že podíl dětí vyrůstajících s nesezdanými rodiči není významný. Neúplné rodiny s dětmi do 18 let pak tvoří přibližně jednu pětinu všech rodin s dětmi.

Podobně jako v jiných evropských zemích došlo v Dánsku v uplynulých 40 letech ke snížení úmrtnosti. Snížování počtu narozených a vyšší naděje dožití ovlivnily věkovou strukturu. V posledních 10 letech se však zastoupení hlavních věkových skupin příliš nemění, tzv. index stáří (počet seniorů na 100 dětí/mladistvých) zůstává na úrovni 83 seniorů na 100 dětí.

Tabulka 2.1 Porodnost a plodnost

	živě narození (tis.)	hmpor (‰)	úhrnná plodnost	čistá míra reprodukce	průměrný věk matky při prvním porodu	podíl živě narozených dětí mimo manželství
1960	76,1	16,6	2,57	1,20	23,1	7,8
1965	85,8	18,0	2,61	1,23	22,7	9,5
1970	70,8	14,4	1,95	0,93	23,7	11,0
1975	72,1	14,2	1,92	0,92	24,0	21,7
1980	57,3	11,2	1,55	0,74	24,6	33,2
1985	53,7	10,5	1,45	0,70	25,5	43,0
1990	63,4	12,3	1,67	0,80	26,4	46,4
1995	69,8	13,3	1,80	0,86	27,5	46,5
1998	66,2	12,5	1,72	0,83	:	44,8
1999	66,2	12,4	1,74	0,84*	:	44,9
2000	67,1*	12,6*	1,77*	0,85*	:	44,6
2001	65,5*	12,2*	1,75*	0,84*	:	44,6

Zdroj: Eurostat 2000;2002; * národní data: www.dst.dk;

Tabulka 2.2 Generační plodnost

generace	konečná plodnost	průměrný věk při prvním porodu	podíl bezdětných žen (%)	podíl žen s jedním dítětem (%)	podíl žen se dvěma dětmi
					(%)
1935	2,38	:	:	:	:
1940	2,24	23,5	10	17	40
1945	2,06	23,3	8	16	47
1950	1,90	23,9	10	19	47
1955	1,84	24,9	13	19	45
1960	1,89	26,3	12	20	43
1961	1,90	26,5	12	20	44
1962	1,90	26,6	12	20	44
1963	1,90	26,8	12	21	43
1964	1,91*	:	:	:	:
1965	1,91*	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000,2002; *RDDE, 2000

Tabulka 2.3 Sňatečnost

rok	počty sňatků (tis.)	hms (%)	podíl sňatků svobodných - muži (%)	podíl sňatků svobodných - ženy (%)	úhrnná sňatečnost - muži	úhrnná sňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - muži	průměrný věk při prvním sňatku - ženy
1960	35,9	7,8	84,8	86,6	103	101	25,8	22,8
1965	41,7	8,8	88,1	89,5	105	98	25,2	22,5
1970	36,4	7,4	86,1	86,1	76	82	25,3	22,8
1975	31,8	6,3	78,0	77,7	62	67	26,2	23,5
1980	26,4	5,2	72,5	73,9	49	53	27,2	24,6
1985	29,3	5,7	71,6	73,2	54	57	28,7	26,2
1990	31,5	6,1	72,7	73,2	56	60	30,0	27,6
1995	34,7	6,6	73,3	73,0	61	65	31,4	29,0
1998	34,7	6,6	72,5	71,5	61	65	31,7	29,4
1999	35,0	6,6	:	:	63	67	31,8	29,6
2000	38,4	7,2	72,7	71,7	69	73	31,8	29,5
2001	35,4	6,6	75,3	74,5	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000

Pozn.: sňatky, kde alespoň jeden ze snoubenců má trvalý pobyt v Dánsku

Tabulka 2.4 Generační sňatečnost

generace	konečná sňatečnost - muži	konečná sňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - generace muži	průměrný věk při prvním sňatku - generace ženy
1935	91	95	25,4	22,5
1940	91	95	25,0	22,4
1945	88	94	25,1	22,4
1950	80	87	27,1	23,7
1955	75	84	29,2	25,8
1960	73	79	30,3	27,5
1962	69	77	30,6	27,8
1963	:	76	30,7	28,0
1964	:	77	:	28,2

Zdroj: Eurostat 2000

Tabulka 2.5 Rozvodovost

rok	počty rozvodů	hmro (%)	úhrnná rozvodovost	průměrná délka manželství	kohorta	rozvodovost kohort	průměrná délka manželství - kohorty
	(tis.)		(%)				
1960	6,7	1,5	19	:	1955	23	13,8
1965	6,5	1,4	18	11,2	1960	29	14,2
1970	9,5	1,9	25	11,1	1965	35	13,4
1975	13,3	2,6	37	10,6	1970	42	12,9
1980	13,6	2,7	40	10,7	1975	44	12,3
1985	14,4	2,8	46	11,0	1980	46	11,8
1990	13,7	2,7	44	11,4	1981	46	11,8
1995	13,0	2,5	41	11,4	1982	47	12,0
1998	13,1	2,5	41	11,2	1983	46	12,0
1999	13,5	2,5	42	11,8	1984	45	12,0
2000	14,4	2,7	45	11,77	:	:	:
2001	14,6	2,7	:	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000, 2002

Tabulka 2.6 Úmrtnost a struktura obyvatelstva podle věku

rok	naděje dožití při narození		naděje dožití ve věku 60 let		kojenecká úmrtnost (%)	rok	podíl věkové skupiny (%)		
	muži	ženy	muži	ženy			0 - 19	20 - 59	60 +
1960	70,4	74,4	17,1	19,3	21,5	1960	33,5	51,1	15,4
1970	70,7	75,9	17,1	20,6	14,2	1965	32,7	50,9	16,4
1980	71,2	77,3	17,0	21,4	8,4	1970	31,0	51,4	17,6
1985	71,5	77,5	17,2	21,6	7,9	1975	30,0	51,4	18,6
1990	72,0	77,7	17,4	21,6	7,5	1980	28,7	51,9	19,4
1995	72,7	77,8	17,6	21,3	5,1	1985	26,4	53,3	20,3
1996	73,1	78,2	17,9	21,6	6,0*	1990	24,3	55,3	20,4
1997	73,6	78,4	18,2	21,7	5,0*	1995	23,6	56,6	19,8
1998	73,9	78,8	18,4	21,9	4,7	1998	23,6	56,8	19,6
1999	74,0	78,8	:	:	4,2	1999	23,6	56,7	19,7
2000	74,5	79,3	18,6	22,0	5,3	2000	23,7	56,6	19,7
2001	74,3	79,0	18,9	22,3	4,9	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000, 2002; * národní data: www.dst.dk

2.2 Obecné rysy dánského sociálního státu

Dánské království je parlamentní demokracií. Výkonná moc je rozdělena na státní a regionální úrovni. Dánsko je rozčleněno do 14 krajů a 275 samosprávných okresů.

Prvními významnými oficiálními kroky vážícími se k počátkům sociálního systému v Dánsku bylo přijetí zákona o chudobě v roce 1708 a zákona o stáří v roce 1891. V 18. a 19. století byla péče o chudé svěřena jednotlivým farnostem. Od roku 1849 neměli příjemci pomoci právo volit a uzavřít sňatek. V roce 1856 byla založena jako další alternativa tzv. pokladna chudých, jež měla za cíl poskytovat ze soukromých či církevních prostředků pomoc potřebným bez toho, aby ztratili svá občanská práva. Na konci 19. století (1891) byla dále uzákoněna státní pomoc při poskytování zdravotní péče zahrnující i služby porodních asistentek a pomoc s náklady na pohřeb. Osoby starší 60 let měly právo na pomoc farnosti i státu bez toho, aby ztrácely právo volit. V roce 1892 byl pak přijat zákon o nemocenském pojištění doplňující o příspěvky státu již existující systém soukromého nemocenského pojištění. Od roku 1907 stát finančně podporuje pokladny nezaměstnanosti bez toho, aby

příjemci dávek ztráceli občanská práva. Podobně tomu tak bylo od roku 1921 v případě invalidních občanů. Obecně byl vztah sociální pomoci a občanských práv upraven zákony z let 1933 a 1961. Po 2. světové válce došlo v Dánsku k dalšímu rozvoji sociálního státu. Např. v roce 1956 bylo upraveno vyplácení důchodů a nemocenských dávek: všichni občané starší 69 let měli od tohoto roku nárok na minimální důchod bez ohledu na jejich předchozí ekonomickou aktivitu a příjem. O 8 let později byl přijat systém doplňkového důchodového zabezpečení založený na principu vyplácení důchodů v závislosti na výši našetřených příspěvků samotnými zaměstnanci v době aktivního života. Režim nemocenského pojištění financovaný z daní vstoupil v platnost v roce 1973. Od roku 1976 (zákon o asistenci) bylo třeba posuzovat sociální situaci každého občana komplexně a podle toho také určit výši konkrétní podpory. Toto bylo zrušeno v roce 1987 ustanovením přesné výše sociálních dávek.

K rozvoji sociálního systému v Dánsku přispěly historicky silné odbory a sociálně demokratické vlády. Dánský sociální stát se začal vyvíjet přibližně ve stejné době, kdy Bismarck zaváděl systém sociálního pojištění v Německu. První iniciativy vzešly od rolníků a obchodníků.

Sociální systém v Dánsku je založený na principu zajištění určitých základních sociálních práv každého občana v případě nezaměstnanosti, nemoci či nesoběstačnosti. Sociální systém může být popsán následujícími prvky:

- univerzalizmus: každý občan má právo být příjemcem sociálních dávek a služeb bez ohledu na jeho postavení na pracovním trhu; systém poskytování např. zdravotnické péče je tak otevřen každému bez ohledu na odvody nemocenského pojištění, podobně ani vyplácení sociálních dávek není založeno na výběru sociálního pojištění od zaměstnanců a zaměstnavatelů, ale je financováno z výběru daně z přidané hodnoty a daně z osobních příjmů;
- financování z daní: hlavním příjmem sociálního systému jsou daně;
- veřejná odpovědnost: za sociální dávky a služby je zodpovědný státní sektor, který však úzce kooperuje se soukromým sektorem;
- posílení uplatnění na pracovním trhu: poskytované služby pro děti, důchodce a zdravotně postižené zlepšují možnosti skloubit rodinný a profesní život;
- aktivní sociální opatření: sociální politika nemá být omezena na pasivní podporu svých klientů;
- decentralizace sociální politiky;
- široká autonomie samospráv při tvorbě schémat sociální ochrany;
- na jejich přípravě by se měli podílet sami občané;
- konkrétní sociální problémy občana musí být řešeny komplexně.

Sociální politika spadá v Dánsku do kompetence ministerstev sociálních věcí, práce, vnitra a zdravotnictví. Na okresní úrovni jsou pak podle aktuální situace poskytovány konkrétní sociální služby (péče o seniory, zdravotně postižené apod.) a jsou rovněž vypláceny sociální dávky, jejichž výše je však dána zákonem. Do kompetencí krajů spadá např. sociální bydlení, poradenství a péče o rizikové skupiny obyvatelstva. Vzhledem k tomu, že jsou daně vybírány na regionální úrovni a regiony s nimi mohou disponovat podle svých potřeb, liší se sociální politika region od regionu. Je na jejich zvážení, zda zvolí např. politiku zaměřenou spíše na poskytování sociálních služeb či sociálních dávek apod. Občané se mohou proti rozhodnutí regionu v oblasti sociální politiky odvolat u vládních odvolacích výborů sídlících v každém kraji. Regionální sociální politika je kontrolována supervisory, kteří nemají právo zrušit nějaké regionální rozhodnutí, ale mohou pomocí sankcí přinutit místní radu k jeho změně. Na výkon sociální politiky dohlíží rovněž ombudsman při parlamentu. Výdaje na sociální zabezpečení tvoří v současné době přibližně 30 % HDP (zdravotnictví, sociální

politika, trh práce), sociální výdaje činí 15 % HDP, z toho 35 % představují výdaje na sociální služby a 65 % vyplácené dávky. V oblasti služeb jsou nejvíce financovány projekty pro staré či postižené osoby (37 %), služby denní péče o děti (32 %) a zvláštní projekty pro děti a mládež (11 %). V oblasti dávek je nejvyšší podíl financí určen na důchody (67 %), sociální podporu a příplatky (11 %), příspěvky na bydlení rodinám s nízkými příjmy (6 %) a dávky v mateřství spolu s přídatky na děti (5 %, *Social Policy in Denmark, 2002*).

Tabulka 2.7 Výdaje na sociální zabezpečení v porovnání s Evropskou unií
(zdravotnictví, sociální politika, trh práce)

dávky sociálního zabezpečení - % HDP						
rok	1991	1993	1996	1998	1999	2000
EU	26,4	28,8	28,4	27,6	27,5	27,3
Dánsko	29,7	31,9	31,4	30,2	29,8	28,8
výdaj na sociální zabezpečení na 1 obyvatele v konstantních cenách (rok 1995 = 100)						
rok	1996	1997	1998	1999	2000	
EU	101,7	102,6	104,4	106,9	108,7	
Dánsko	99,9	9,3	100,4	101,7	101,8	

Zdroj: Abramovici, G., 2003

Většina sociálních dávek a služeb je hrazena z daní, zaměstnanci a soukromí podnikatelé platí pojištění ve výši pouze 8 % hrubé mzdy. Zaměstnavatel platí pouze 1789 DKK (248 €) na důchodové pojištění zaměstnance. Přesto, že je regionům dána značná volnost v daňové politice, nestačí příjmy z daní na pokrytí nákladů spojených se sociální politikou. Z tohoto důvodu jsou některé sociální dávky cíleně dopláceny centrální vládou. Plně hrazeny jsou např. přídatky na děti, částečně hrazena centrální vládou je např. sociální podpora pro rodiny s nízkými příjmy. Kromě toho jsou regionům poskytovány tzv. blokové granty, jež nejsou striktně určeny pro konkrétní dávky či služby.

Výše životního minima je v Dánsku odvozena od výše podpory v nezaměstnanosti a je valorizována jednou ročně. Minimum je stanoveno podle několika základních kategorií: osoba starší 25 let (1065 € měsíčně), osoby mladší 25 let žijící s rodiči (331 € měsíčně), žijící odděleně (686 € měsíčně), rodič s alespoň jedním dítětem (1 414 € měsíčně). K této základní výši podle typu domácnosti je přičtena hodnota příslušných základních přídatků na děti (viz 2.4.4). Úplná rodina s dítětem ve věku 10 let tak má životní minimum ve výši $2 \times 1\,414 + 100 = 2\,929$ € měsíčně, neúplná rodina s dítětem ve věku 10 let pak $1\,414 + 100 + 44 + 45 = 1\,603$ € měsíčně (2002, http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2002/index_en.htm).

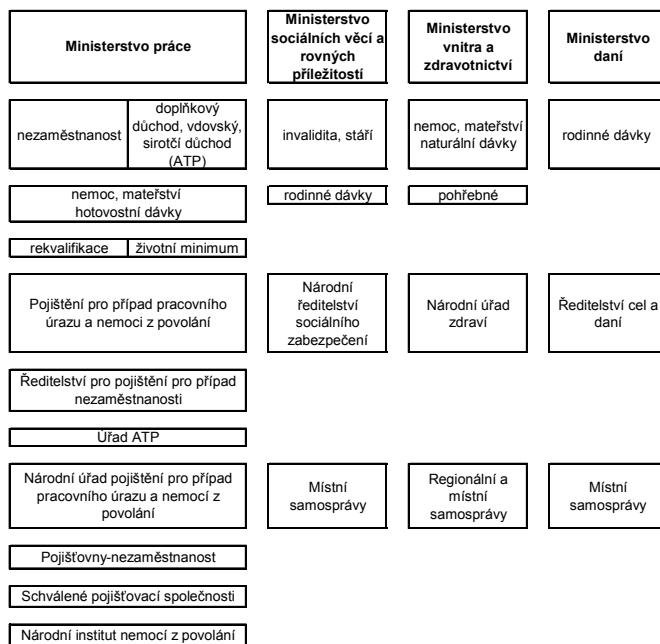
Z hlediska pracovního trhu patří Dánsko mezi země s nejvyšší participací žen: v roce 1990 bylo ekonomicky aktivními 78 % žen, v roce 2000 pak 75,9 % ve věku 15 - 64 let. Přibližně jedna čtvrtina zaměstnaných žen dnes pracuje na částečný úvazek (OECD).

Tabulka 2.8 Zapojení na trhu práce a nezaměstnanost dánských žen v porovnání s Evropskou unií (v roce 1990 a 2000)

rok	ženy		muži		EU 15 - 2000	
	1990	2000	1990	2000	ženy	muži
podíl na trhu práce	78,5	75,9	-	-	55,4	-
nezaměstnanost	-	5,3	-	4,1	9,9	7,3
práce na částečný úvazek	29,6	23,5	10,2	8,9	30,0	6,0

Zdroj: OECD 2002. *OECD in Figures: Statistics of the member countries.*

Obrázek 2.1 Schéma organizace dánského sociálního systému (stav k 1.1.2002)

Zdroj: http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2002/org_en.pdf

2.3 Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití

2.3.1 Manželství

(the Formation and Dissolution of Marriage Act)

Manželství mohou v Dánsku uzavřít osoby opačného pohlaví starší 18 let. Osoby mladší 18 let mohou vstoupit do manželství pouze se souhlasem krajského úřadu a rodičů (v případě objektivních potíží při získávání souhlasu jednoho z rodičů jako např. nesvéprávnost stačí souhlas pouze druhého rodiče). Pokud však rodiče souhlas nedají a své rozhodnutí dostatečně neodůvodní, může krajský úřad sňatek povolit bez jejich kladného vyjádření. Sňatek nemohou uzavřít osoby v přímé příbuzenské linii (např. potomci a rodiče, bratr a sestra), tento zákaz se vztahuje i na případy adoptovaného dítěte. Snoubenci jsou povinni informovat příslušný oddávající úřad o tom, zda mají s jiným partnerem nějaké děti, případně zda je snoubenka (jiná partnerka) těhotná s jiným partnerem (snoubencem). V Dánsku je možné uzavřít církevní sňatek, pokud má daná církev příslušné státní pověření.

Dánsko jako první země umožnilo uzavřít tzv. registrované partnerství osobám stejného pohlaví v roce 1989. Tento svazek je rovnocenný svazku manželskému. Výjimkou je však výsadní právo umělého oplodnění náležející pouze ženám žijícím v heterosexuálním svazku. Od roku 1999 může homosexuální partner adoptovat dítě svého partnera. Nesezdané soužití heterosexuálních partnerů není právně nijak upraveno.

Rodičovská péče náleží u nemanželského dítěte pouze matce, pokud rodiče nenahlásí příslušným úřadům, že ji budou vykonávat společně. Rodič, který nemá dítě v péči, má však právo své dítě navštěvovat, a to v takové míře, která odpovídá zájmům dítěte. Tento režim může být upraven soudně. Rodič má rovněž právo požadovat informace o svém dítěti např. od školních zařízení apod. V případě, že spolu nesezdaní rodiče žili delší dobu, ale rodičovskou zodpovědnost měl jen jeden z nich, může druhý rodič požádat při jejich rozchodu o výkon rodičovské zodpovědnosti soud.

2.3.2 Rozvod

(the Formation and Dissolution of Marriage Act)

V Dánsku je možné rozvést manželství soudně nebo pouze administrativní cestou (od roku 1991). V případě sporného rozvodu (manželé se nedohodnou na rozvodu a jeho důsledcích) je však nutné, aby se rozvodovým řízení zabýval soud.

V Dánsku je kromě zániku manželství rozvodem možné tzv. legální odloučení. Manželé spolu nemusí žít, ale nejsou zatím rozvedeni. Po tu dobu je nutné vyřešit majetkové poměry a otázky týkající se výkonu rodičovství. Odloučení manželé se mohou rozvést po 6 měsících trvání odloučení v tom případě, že s rozvodem oba souhlasí, jinak je možné změnit odloučení v rozvod po 1 roce odloučení. Pokud manželé nebyli legálně odloučeni, mohou se rozvést po 2 letech odděleného života. Za další důvody k rozvodu jsou obecně považovány nevěra, bigamie, násilí. Administrativní procedura rozvodu je možná v případě, že se manželé dohodnou na rozvodu, oba souhlasí na zvoleném typu rozvodu a důvodem k rozvodu je jeden z výše uvedených případů (odloučení apod.). Po rozvodu je společný majetek rozdělen mezi oba manžele tak, že každý dostane jednu polovinu. Majetek v osobním vlastnictví jednoho z partnerů před sňatkem je v jeho vlastnictví i po rozvodu. Přednostní právo na byt má ten z manželů, kterému jsou svěřeny do trvalé péče nezletilé děti. Soud může rovněž rozhodnout o placení výživného mezi bývalými manželi. Po rozvodu je dítě svěřeno do péče obou rodičů v případě, že se rodiče shodnou na důležitých otázkách jeho výchovy včetně toho, se kterým z nich bude dítě bydlet.

2.4 Rodičovství

(http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2002/index_en.htm;
<http://www.ssa.gov/statistics/ssptw/2002/europe/index.html>; *Meiland Ch., 2001; Consolidation Act on Benefits in the event of Illness or Childbirth, 2.3.2001*; www.amba-france.dk/Francais/consulat/maternite.htm)

Dánsko nemá explicitní rodinnou politiku. Nicméně v širším slova smyslu je sociální politika rodinám velmi nakloněna. Z hlediska finančních prostředků je přibližně stejný podíl věnován na služby určené pro rodiny a na vyplácené rodinné dávky. Sociální dávky nejsou založeny na sociálním pojištění placeném zaměstnanci a zaměstnavatelem, ale jejich financování je zajištěno příjmy z DPH a daní z příjmu. Sociální politika dotýkající se rodin klade nicméně důraz na jedince. V posledních 10 letech se rodinná politika zabývala především postavením dítěte (zdraví, chudoba, práva apod.), finanční dávky a služby pomáhající rodičům skloubit profesní a rodinný život ustoupily trochu do pozadí.

2.4.1 Porodné

Porodné náleží v Dánsku pouze matkám, které porodí či adoptují alespoň dvojčata. Příspěvek při narození dítěte tedy matce nenáleží, porodí-li pouze jedno dítě (bez ohledu na pořadí dítěte). V roce 2002 činilo porodné u vícečetných porodů 864 € ročně. Tento příspěvek je vyplácen až do 7. narozenin dětí. V případě adopce dítěte pocházejícího z jiné země náleží rodině jednorázová částka, tj. 4 991 € v roce 2002.

S otázkou rodičovství souvisí i možnost podstoupit interrupci. Otázku interrupcí upravily zákony z roku 1973 a 1986. V Dánsku může žena uměle přerušit těhotenství v průběhu prvních 12 týdnů těhotenství. U nezletilých dívek musí dát s interrupcí souhlas jejich zákonný zástupce. Po 12. týdnu těhotenství je možné podstoupit interrupci pouze v případě ohrožení psychického či fyzického zdraví ženy či dítěte, znásilnění, nízkého věku matky, ale i ze sociálních důvodů. Žádost o UPT je v těchto případech podána u místní komise vytvořené u každé porodnice (ústavu mateřské péče). Tato komise je složena z ředitele instituce a dvou lékařů, přičemž jeden z nich by měl být odborník v gynekologii či chirurgii a druhý v psychiatrii nebo sociální medicíně. Povolení komise se vztahuje pouze na interrupce po 12. týdnu těhotenství. Interrupce může provádět jen státní lékařské zařízení.

Možnost anonymního porodu byla v Dánsku zrušena v roce 1938 (<http://ambafrance.dk/francais/consulat/maternite.htm>).

2.4.2 Mateřská a otcovská dovolená

Dánský model mateřské a rodičovské dovolené je založený na principu rovnosti muže a ženy. Muži jsou proto podporováni v tom, aby nastoupili na otcovskou/rodičovskou dovolenou, a ženám je tak alespoň v teoretické rovině dána větší možnost skloubit mateřství a profesní život. V praxi je však otcovská dovolená rodinami stále poměrně málo využívaná (pouze 8 % rodičů na rodičovské dovolené byli muži, *Meiland Ch., 2001*).

První zákon o mateřské dovolené byl přijat v roce 1933: na mateřskou dovolenou v délce 2 týdnů měly právo zaměstnané ženy (ne samostatně výdělečně činné). V roce 1960 byla dovolená prodloužena o 14 týdnů po porodu. Současná úprava mateřské dovolené vychází ze zákona z roku 1989 a jeho novel. Účelem mateřské dovolené a příspěvku v mateřství je umožnit skloubit profesní a rodinný život a poskytnout ženě náhradu za dočasnou ztrátu pracovního příjmu v důsledku těhotenství či mateřství (*Meiland Ch., 2001*).

Nárok na mateřskou dovolenou mají jak ženy mající pracovní status zaměstnankyně, tak ženy samostatně výdělečně činné. Nárok na příspěvek v mateřství mají i ženy se statutem tzv. pomáhajícího člena domácnosti. Délka dovolené určené výhradně pro matku je 18 týdnů, z toho 4 týdny mohou být vybrány před porodem (ve státním sektoru až 8 týdnů), 2 týdny dovolené po porodu jsou pak povinné. Od 3. týdne může žena nastoupit na částečný úvazek, příspěvek v mateřství se však proporcionalně snižuje. Od roku 1984 náleží otcovi 2 týdny otcovské dovolené po porodu se 100 % náhradou mzdy.

Bezplatná zdravotní péče hrazená z daní náleží všem dánským občanům a osobám pobývajícím v zemi alespoň 6 týdnů. Vyplácení mateřského příspěvku je založeno na stejném principu jako v případě vyplácení dávek v nemoci. Nárok na tento příspěvek mají tedy ženy pracující alespoň 120 hodin v uplynulých 13 týdnech nebo ženy, jež právě ukončily odbornou přípravu na povolání v rozsahu alespoň 18 měsíců, ženy na stáži v rámci studijního programu nebo nezaměstnané ženy pobírající podporu. V případě soukromníků musí žena pracovat alespoň 6 měsíců v uplynulém období 12 měsíců, z nichž alespoň 1 musí bezprostředně předcházet datumu žádosti o příspěvek. Výše příspěvku je rovna hodinové mzdě s maximem 11 € za hodinu při 37 hodinovém pracovním týdnu (2002). Mateřský příspěvek vyplácí obec. Mnohé kolektivní smlouvy však umožňují výplatu plné mzdy i během mateřské/otcovské dovolené (bez uvedeného maxima). Zaměstnavateli, který vyplácí plnou mzdu, je částka odpovídající zákonné výšce mateřského příspěvku během standardní mateřské dovolené proplacena místním úřadem. Příspěvek v mateřství je předmětem zdanění.

2.4.3 Rodičovská dovolená

Možnosti rodičovské dovolené jsou v Dánsku poměrně flexibilní jak pro samotnou rodinu, tak pro zaměstnavatele. Na mateřskou dovolenou (18 týdnů) a otcovskou dovolenou (2 týdny) navazuje od roku 1981 rodičovská dovolená v délce 10 týdnů pro oba rodiče. Rodiče ji tedy mohou mezi sebe rozdělit jak chtějí, ale nesmějí ji vybírat oba současně. Během této doby mohou rodiče pracovat na částečný úvazek, ale rodičovský příspěvek se jim proporcionalně snižuje. Výše příspěvku je vypočítána jako nemocenská (hodinová mzda s maximem 11 €), v roce 2002 představovala maximum 405 € týdně. 25. a 26. týden po porodu je pak od roku 1998 určen výhradně pro otcovskou dovolenou, během níž náleží otcovi příspěvek ve výši nemocenské.

Od roku 1994 má každý z rodičů dítěte mladšího 9 let možnost nastoupit na dalších 13 až 52 týdnů rodičovské dovolené, přičemž nárok na prvních 13 týdnů (26 do 1 roku dítěte)

vyplývá ze zákona, od 14. týdne (27.) musí dát s rodičovskou dovolenou souhlas zaměstnavatel. Zaměstnanec musí u daného zaměstnavatele pracovat alespoň 3 měsíce. Během této rodičovské dovolené je rodiči vypláceno 60 % podpory v nezaměstnanosti (maximum 406 € týdně, zhruba 26 % průměrné mzdy ženy). Tento příspěvek podléhá zdanění. Dítě ve věku do 3 let nesmí navštěvovat žádná veřejná centra péče o děti, od 3 do 6 let však může strávit v předškolním zařízení určitý počet hodin denně. Tuto dovolenou mohou čerpat rodiče společně.

Doba rodičovské dovolené se započítává jako doba služby při výpočtu starobního důchodu, nebere se však v úvahu při výpočtu výše důchodu.

Podle statistik využívá 1. otcovské dovolené 56 % otců, 2. otcovské dovolené 16 %, 2 % využijí možnosti až 10 týdnů rodičovské dovolené, ale téměř 4 % nastupují na prodlouženou dovolenou (až 52 týdnů). Z 52 týdenní rodičovské dovolené vybírají muži v průměru 0,7 týdne, ženy pak 12,6 týdne (Meiland, 2001).

Od roku 1995 mají oba rodiče rovněž právo na 10 dní neplacené dovolené ročně v případě nemoci dítěte.

Obrázek 2.2 Možné varianty rodičovské dovolené v Dánsku

	porod																																																																
týdny matka	-4	-2	0	2	4	6	8	10	12	14	16	18	20	22	24	26	28	30	32	34	36	38	40	42	44	46	48	50	52	54	56	58	60	62	64	66	68	70	72	74	76	78	80																						
	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x																
celkem: 80 týdnů	mateřská dovolená:nemocenská v max. výši 11 Euro za hodinu															rodičovská d.: nemocenská										další rodičovská dovolená: 60 % podpory v nezaměstnanosti																																							
otců											x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x															
celkem: 66 týdnů	1.otcovská dovolená: nemocenská										rodičovská d.: nemocenská										další rodičovská dovolená: 60 % podpory v nezaměstnanosti																																												
						2. otcovská dovolená: nemocenská																																																											

Pozn.: podpora v nezaměstnanosti=max. 406 Euro týdně
nemocenská=max.11 Euro za hodinu při 37 hodinovém pracovním týdnu

2.4.4 Přídatky na děti

Poprvé byly přídatky na děti upraveny zákonem v roce 1952. V současné době platí zákon z roku 1986. Přídatky na děti jsou financovány z daňových příjmů. Nárok na ně mají všechny děti do 18 let (pokud neuzavřou manželství) bez ohledu na příjem rodiny. Rodič, který má dítě v rodičovské péči, musí odvádět daně podle daňových předpisů. Dítě i rodič musí mít dánské občanství nebo žít v Dánsku alespoň jeden rok (rodič samoživitel) nebo tři roky (sirotci, důchodci, studující rodiče).Výše přídatků je závislá na věku dítěte. Kromě základních přídatků dostávají určité typy rodin další rodinné dávky (viz tabulka 2.9). Pro zdravotně postižené děti a děti nezaměstnaných rodičů nejsou určeny žádné zvláštní přídatky. Výše přídatků je valorizována jednou za rok, přídatky nejsou daněny.

Tabulka 2.9 Přídatky na děti v Dánsku podle stavu k 1.1.2002

věk dítěte	základní přídatky (€/měsíc)	rodič samoživitel (€/měsíc)*	studující rodič	rodiče důchodci (€/měsíc)	sirotci
0 - 3 let	140	44 na každé dítě + 45 na domácnost	690 € ročně na každé dítě, vypláceno jednou za 4 měsíce, určeno rodičům	oba jsou důchodci: 126 + 44 na každé dítě	126 € měsíčně pro dítě bez jednoho žijícího rodiče
3 - 7 let	127			jeden z rodičů důchodce: 112	253 € měsíčně pro děti bez obou žijících rodičů
7 - 18 let	100				

Zdroj: http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2002/index_en.htm

*doklad o rodinné situaci je nutné předložit jednou za rok

2.5 Daňová politika

Dánská sociální politika se snaží pokrýt veškeré výdaje státu výběrem daní. Vysoké daně následně umožňují většinou bezplatný přístup k veřejným službám (školství, zdravotnictví, sociální služby, sociální dávky apod.). Jednotlivým regionům je poskytnuta relativní volnost při stanovení výše daní a při rozhodování o investicích vybraných financí. Místní finanční úřady dostávají většinu potřebných informací o finanční situaci občanů od ostatních institucí (zaměstnavatelů, bank, odborů, úřadů práce apod.). Přímé daně z příjmu se skládají z daní státu, z daní konkrétnímu kraji, z daní odpovídajícím sociálnímu pojištění a z církevní dani. Podle údajů OECD (OECD, 2002) činila průměrná roční mzda pracovníka v průmyslu 305 306 DKK (42 403 €). Od základu daně je obecně možné odečíst 4 624 € ročně (3 430 € u příjmu osob mladších 18 let). U manželů, kde jeden z partnerů nemůže odečíst celou částku, je příslušný rozdíl odečten od základu druhého partnera. Jinak nemá rodinná situace vliv na výši daní. Mateřský a rodičovský příspěvek jsou předmětem zdanění, ostatní rodinné dávky nejsou zdaněny.

Tabulka 2.10 Daně z příjmu a kladného pozitivního kapitálového příjmu v Dánsku (2002)

	centrální úroveň		lokální úroveň
do 177 900 DKK = 24 708 €	5,5 %	jednotná daň	
od 177 900 do 276 900 DKK = 38 458 €	6 %	minimum	28,2 %
od 276 900 DKK = 38 458 €	15 %	maximum	36,3 %
		průměr	33,2 %

Zdroj: *Taxing Wages, OECD, 2002*

Pozn.: Jestliže celkové zdanění překročí 59 %, je horní pásmo zdanění sníženo o rozdíl mezi danou výší zdanění a 59 %. V průměru činilo toto snížení při průměrném lokálním zdanění 0,75 % v roce 2001; podle výpočtů OECD činila v roce 2002 průměrná hrubá roční mzda pracovníka v průmyslu 42 403 €

2.6 Bytová politika

Bytová situace dánských rodin je většinou uspokojivá: 80 % žije v rodinných domech a 20 % žije v bytech. Bytová politika je v kompetenci regionů. Rodiny s dětmi do 23 let mohou získat příspěvek na bydlení. Nárok na něj je odvozen z příjmu dítěte a z nákladů na bydlení rodiny. Náklady na bydlení jsou při výpočtu příspěvku zvýšeny o 5 % u rodin s jedním dítětem, o 10 % se dvěma, o 15 % se třemi a o 20 % se čtyřmi a více dětmi (<http://www.sm.dk/eng>; http://europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2002/denmark_en.pdf).

2.7 Předškolní instituce péče o děti

Systém péče o děti zahrnující např. předškolní zařízení a zajišťování mimoškolních aktivit je v Dánsku velmi propracovaný. Sít těchto zařízení spadá většinou do správy obcí. Služby péče o děti financované státem zahrnují jesle (pro děti do 2 let), mateřské školy (od 3 do 6 let), mimoškolní centra (od 6 do 10 let) a centra volného času při školách. Kromě toho existují soukromé služby péče o děti. Vzhledem k vysoké účasti žen na pracovním trhu jsou zařízení péče o malé děti velmi využívána: v roce 1991 64 % dětí od 6 měsíců do 2 let navštěvovalo jesle a 91 % ve věku od 3 do 6 let chodilo do mateřské školy (*Columbia University*). U předškolních zařízení platí rodiče přibližně 30 % nákladů. V případě finančních nebo sociálních problémů však může dítě navštěvovat tato zařízení zadarmo. Rodiny s dětmi mají také např. právo na bezplatnou výpomoc v domácnosti pokud osoba, která se stará o domácnost a děti, nemůže tuto činnost vykonávat pro svůj zdravotní stav nebo i v důsledku porodu.

Školní docházka je v Dánsku povinná ve věku od 7 do 16 let. Většina dětí však navštěvuje roční předškolní přípravku. Centra volného času navštěvuje až 60 % dětí ve věku od 6 do 9 let. Místní samosprávy musí rovněž zajišťovat podobná centra pro děti starší 10 let. Mimoškolní aktivitě jako např. sportu, hudbě apod. se v Dánsku věnuje více než 80 % dětí do 15 let.

2.8 Stručné shrnutí

Dánsko nemá explicitní rodinnou politiku, nicméně sociální politika je rodině značně nakloněna. Sociální zabezpečení je v Dánsku decentralizováno s cílem poskytnout občanům co nejúčinnější pomoc. Systém financování sociálního systému je založen na výběru daní. Jejich výše je v porovnání s jinými státy vysoká, to však následně umožňuje poskytování značného množství služeb bezplatně. V oblasti rodinné legislativy jsou zajímavé dva body: Dánsko bylo první zemí, která umožnila registrované partnerství, a tzv. administrativní proces rozvodu, jenž je obdobou smluvených rozvodů v jiných zemích. Co se týče rodinných dávek, porodné náleží pouze v případě vícečetného porodu, přídavky na děti jsou pak vypláceny plošně. V otázce výše přídavků jsou zvýhodněny rodiny samoživitele, studentů apod. Tyto výhody včetně častějšího nároku na příspěvek na bydlení přispívají k vysoké mimomanželské plodnosti. V souvislosti s prosazováním rovných příležitostí podporuje dánský systém rodičovské dovolené otce, aby se žena mohla věnovat své profesi po porodu dříve. Nicméně tato možnost není otci stále příliš využívána, a matky přesto nastupují zpět do zaměstnání v relativně nízkém věku dítěte. To umožňují široce podporována veřejná zařízení pro péči o děti jak předškolního, tak školního věku.

Zdroje

- Abramovici, G.(2003): La protection sociale en Europe, Eurostat, Statistiques en bref, 2003/3
- Danish Statistical Yearbook 2002, <http://www.dst.dk>
- Francouzské velvyslanectví v Dánsku:
<http://www.amba-france.dk/francais/consulat/maternite.htm>
- Chronique Internationale de l'IRES, n.71, červenec 2001
- Meilland Ch. (2001): Danemark: L'égalité hommes-femmes sur le marché du travail mise à mal par les congés parentaux, Chronique Internationale de l'IRES, 2001/7
- Ministerstvo sociálních věcí Dánska: <http://www.sm.dk>: Consolidation Act on Benefits in the event of Illness or Childbirth, zákon č. 147/2000 ve znění pozdějších předpisů
- Ministerstvo sociálních věcí Dánska: <http://www.sm.dk>: Consolidation Act on Child benefits and Advance Payment of Child Support, zákon č.707/1995 ve znění pozdějších předpisů
- Ministerstvo sociálních věcí Dánska: <http://www.sm.dk>: The Formation and Dissolution of marriage Act, zákon č. 148/1991 ve znění pozdějších předpisů
- Ministerstvo zahraničních věcí Francie:
<http://www.france.diplomatie.fr/francais/familles/fiches/danemark.html>
- MISSOC: Bulletin of the Information System on Social Protection in the European Union. http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2002/index_en.htm
- OECD in Figures 2002: Statistics of the member countries.
- Portál Evropské unie:<http://www.europa.eu.int/scadplus/citizens>
- Recent demographic developments in Europe 2000, 2001, 2002, Council of Europe, Strasbourg

- Rostgaard T., Christoffersen M.N., Weise H., 2000: Parental leave in Denmark, The Danish National Institute of Social Research
- Royal Danish Ministry of Foreign Affairs, <http://www.um.dk>
- Social policy in Denmark, Ministry of Social Affairs, 2002
- Social Security Administration: Social Security Programs Throughout the World: Europe <http://www.ssa.gov/statistics/ssptw/2002/europe/index.html>
- Statistics Denmark, <http://www.dst.dk>
- Statistiques sociales européennes: Démographie 2000, 2002 Eurostat
- Tax in Denmark, Central Customs and Tax Administration, 2001
- Taxing Wages, Special feature: Taxing Families, Paris: OECD Publication, 2002.
- The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University, <http://www.childpolicyintl.org/>

3. FRANCIE

3.1 Populační vývoj.....	35
3.2 Obecné rysy sociálního systému Francie.....	39
3.3 Legislativa manželství a nesezdaného soužití.....	42
3.3.1 Manželství.....	42
3.3.2 Rozvod.....	43
3.3.3 Nesezdané soužití.....	44
3.4 Rodičovství.....	46
3.4.1 Porodné.....	46
3.4.2 Mateřská a otcovská dovolená.....	47
3.4.3 Rodičovská dovolená.....	48
3.4.4 Přídavky na děti.....	49
3.4.5 Další rodinné dávky.....	49
3.4.6 Změny v systému rodinných dávek po 1.1.2004.....	50
3.4.7 Děti mimo manželství.....	52
3.5 Daňová politika.....	54
3.6 Bytová politika.....	56
3.7 Předškolní instituce péče o děti.....	57
3.8 Shrnutí a závěr.....	57
Zdroje.....	58

3.1 Populační vývoj

Francie patří mezi ty země, které v uplynulých 40 letech zaznamenaly početní růst obyvatelstva. Populace Francie se mezi roky 1960 a 2000 zvýšila z necelých 46 na 59 miliónů. Tento růst byl způsoben jak přirozeným přírůstkem, tak kladným migračním saldem.

Počet živě narozených se v 60. letech udržoval nad hranicí 800 tisíc ročně. V 1. polovině 70. let došlo k poklesu ročního počtu narozených dětí (minimum 1976: 720 tisíc), až do počátku 90. let se však rodilo dále v průměru 750 tisíc ročně. V letech 1993 a 1994 se ve sledovaném období narodilo nejméně dětí (712 tisíc), poslední roky jsou však opět ve znamení růstu i přes početní úbytek žen v reprodukčním věku. Intenzitní ukazatel úhrnné plodnosti klesal z maxima 2,9 dětí na jednu ženu v roce 1964 na úroveň 1,8 ve 2. polovině 70. let. S mírnými oscilacemi se průměrný počet dětí připadajících na jednu ženu udržoval na této hodnotě až do konce 90. let, v posledních letech pak došlo dokonce k mírnému nárůstu. Vzestup porodnosti a plodnosti v posledních letech byl způsoben především růstem plodnosti žen starších 30 let, ale i zvýšením plodnosti žen mladších. Zvýšená plodnost starších žen přispívá k růstu průměrného věku ženy při porodu. S výjimkou katolického Irska a Islandu je v současné době Francie zemí s nejvyšší úhrnnou plodností. V souladu s tímto prvenstvím je i dosavadní vývoj generační plodnosti: u poválečných generací se konečná plodnost udržuje na úrovni 2,1 dětí na jednu ženu odpovídající úrovni prosté reprodukce. Počínaje generacemi 60. let se však generační plodnost zatím mírně snižuje, zatím proto, že vzhledem k růstu průměrného věku při porodu mohou tyto ženy svoji generační plodnost ještě zvýšit. Z pohledu legitimacy narozených dětí patří Francie mezi země s nejvyšším podílem dětí narozených mimo manželství. Prvenství v tomto směru drží severské země.

Počátkem 60. let došlo ke zvýšení počtu uzavíraných manželství v jednotlivých kalendářních letech s maximem v roce 1969 (380 829 sňatků). V roce 1972 bylo uzavřeno nejvíce sňatků v období po 2. světové válce (s výjimkou roku 1946). Růst ročního počtu uzavřených manželství mezi roky 1966 a 1972 byl především ovlivněn silnými poválečnými ročníky, které vstupovaly do věku nejvyšší sňatečnosti. Na vzestupu počtu sňatků se podílel i

rostoucí počet uzavíraných manželství, kde byl alespoň jeden ze snoubenců jiné než francouzské národnosti: mezi roky 1960 a 1972 se tento počet sňatků zvýšil o 39 %, počet sňatků dvou francouzských snoubenců vzrostl o 29 %. Vzestup počtu sňatků osob jiné než francouzské národnosti byl ovlivněn vysokou imigrací obyvatelstva především portugalské, španělské, italské, marocké, alžírské a tuniské národnosti od poloviny 50. let do roku 1973. V roce 1974 byla přijata opatření omezující imigraci, s důrazem na omezení nezákonné pracovní imigrace (Tribalat, M., Munoz-Pérez, F., 1984, 1991).

Mezi roky 1970 a 1975 zůstala intenzita uzavírání tzv. přímých sňatků (bez předchozího společného soužití) nezměněna, avšak intenzita vstupu do nesezdaných soužití se zvýšila. V důsledku toho byl vstup do partnerského soužití (založení společné domácnosti) častější a docházelo k němu v nižším věku. V 70. letech nebylo však nesezdané soužití chápáno jako dlouhodobá alternativa manželství a kohabitace mimo manželství byla legalizována sňatkem, často pod tlakem těhotenství partnerky. Z tohoto důvodu dosáhl počet ročně uzavřených sňatků svého maxima v 1. polovině 70. let (Toulemon, L., 1996: str. 701). Od roku 1973 docházelo k plynulému poklesu ročního počtu uzavřených manželství, přestože se počet obyvatel Francie zvyšoval. Na přelomu 80. a 90. let bylo však zaznamenáno mírné zvýšení počtu sňatků. Na tomto zvýšení se opět podílely počty sňatků, kde byl alespoň jeden ze snoubenců jiné než francouzské národnosti. V roce 1994 bylo uzavřeno nejméně manželství za celé poválečné období: 253 746 sňatků. Po roce 1996 se roční počet sňatků zvýšil. Byl to především důsledek přijatého opatření nazývaného „*l'amendement Courson*“, které zrušilo některé fiskální výhody nesezdaných párů s dětmi, a proto některé z těchto párů uzavřely manželství. V posledních letech se počty sňatků dále zvyšovaly. Jedním z důvodů může být např. zlepšení ekonomické situace v zemi a daňové zvýhodnění manželských párů (viz 3.5). Intenzitní ukazatele sňatečnosti zaznamenaly podobný vývoj jako absolutní počty sňatků. Vzhledem k častějším nesezdaným soužitím a stále vyššímu věku při prvním sňatku se však snižuje generační podíl mužů i žen vstupujících alespoň jednou za život do manželství, a to již počínaje generacemi 50. let.

Roční počet rozvodů po 2. světové válce klesl z hodnoty 64 tisíc rozvodů v roce 1946 na hodnotu 31 tisíc v roce 1953 a zůstal na této úrovni do poloviny 60. let. Od roku 1964 se roční počet rozvádějících se manželství zvyšoval až na hodnotu 108 tisíc v roce 1986. V následujících 6 letech se roční počet rozvodů udržoval na úrovni 106 až 108 tisíc. Zdálo se, že pokles ročního počtu sňatků a zvyšující se počet manželství uzavřených po předchozím společném soužití sníží počet rozvádějících se manželství. V roce 1993 však počet rozvodů překročil hodnotu 110 tisíc, v roce 1995 se dokonce rozvedlo téměř 120 tisíc manželství. Podobně jako absolutní počty rozvedených manželství se zvyšoval i intenzitní ukazatel úhrnné rozvodovosti, v současné době se rozvádí více než třetina manželství.

I přes zvýšení počtu uzavřených manželství v posledních letech patří Francie mezi země s velkým zastoupením nesezdaného soužití. K jeho rozšíření došlo především v posledních 20 letech. Podle údajů z roku 2000 žije ve Francii 2,5 miliónu nesezdaných párů (17 % všech párů), což je o 1 milión více než v roce 1990. Téměř jedna polovina těchto párů má alespoň jedno dítě. Z hlediska věku žijí nesezdaně především mladí lidé: ženy žijící v neformálním svazku jsou početnější než ženy vdané do věku 26 let, u mužů je tímto mezníkem věk 28 let. Ve Francii statistika sleduje i to, zda snoubenci při sňatku legitimizují již narozené děti. V průběhu 90. let se podíl těchto sňatků zvýšil z 19 % na 29 % (Broulíková, 2001).

Francie se vyznačuje příznivými úmrtnostními poměry. Především naděje dožití žen patří mezi nejvyšší v Evropě (vedle např. Španělska, Švýcarska). Relativně vysoká porodnost však brzdí stárnutí populace a Francie zatím nepatří mezi země s nejvyšším podílem seniorů. Zastoupení seniorů bylo v roce 1999 (20,4 %) stále pod evropským průměrem (21,4 %).

Tabulka 3.1 Porodnost a plodnost

	živě narození (tis.)	hmpor (%)	úhrnná plodnost	čistá míra reprodukce	průměrný věk matky při prvním porodu	podíl živě narozených dětí mimo manželství
1960	816,3	17,9	2,73	1,29	24,8	6,1
1965	862,3	17,7	2,84	1,35	24,3	5,9
1970	847,8	16,7	2,47	1,17	23,8	6,9
1975	745,1	14,1	1,93	0,92	24,2	8,5
1980	800,4	14,9	1,95	0,93	24,9	11,4
1985	768,4	13,9	1,81	0,87	25,9	19,6
1990	762,4	13,4	1,78	0,85	27,0	30,1
1995	729,6	12,5	1,70	0,83	28,1	37,6
1998	740,5	12,6	1,75	0,85*	:	40,7
1999	744,8	12,9	1,77	0,86*	28,7	41,7*
2000	774,8*	13,3*	1,88*	0,91*	:	42,6*
2001	771,0*	13,2*	1,89*	0,91*	:	43,7*

Zdroj: Eurostat 2000; 2002; * národní data: www.insee.fr

Tabulka 3.2 Generační plodnost

generace	konečná plodnost	průměrný věk při prvním porodu	podíl bezdětných žen (%)	podíl žen s jedním dítětem (%)	podíl žen se dvěma dětmi (%)
1930	2,64	24,4	12	18	25
1935	2,58	24,5	10	16	29
1940	2,41	24,2	8	18	34
1945	2,22	24,0	7	20	39
1950	2,11	24,3	7	21	41
1955	2,13	24,7	8	20	39
1960	2,10	:	:	:	:
1961	2,07	:	:	:	:
1962	2,04	:	:	:	:
1963	2,02	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000;

Tabulka 3.3 Sňatečnost

rok	počty sňatků (tis.)	hms (%)	podíl sňatků svobodných - muži (%)	podíl sňatků svobodných - ženy (%)	úhrnná sňatečnost - muži	úhrnná sňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - muži	průměrný věk při prvním sňatku - ženy
1960	319,9	7,0	89,9	90,5	93	103	25,7	23,0
1965	346,3	7,1	91,1	91,4	101	99	24,9	22,7
1970	393,7	7,8	92,1	92,5	91	92	24,7	22,6
1975	387,4	7,4	90,4	91,2	82	86	24,6	22,5
1980	334,4	6,2	87,5	88,6	69	71	25,1	23,0
1985	269,4	4,9	84,3	85,3	53	54	26,2	24,2
1990	287,1	5,1	83,2	84,1	55	56	27,5	25,6
1995	254,7	4,4	81,9	82,9	48	50*	28,9	26,9
1998	271,4*	4,6*	81,7*	82,8*	53*	54*	29,8*	27,7*
1999	286,2*	4,9*	81,9*	83,0*	56*	58*	29,9*	27,8*
2000	297,9*	5,2*	81,4*	82,4*	58*	61*	30,2*	28,0*
2001	288,3*	5,1*	82,3*	83,3*	:	60*	30,2*	28,1*

Zdroj: Eurostat 2000; *národní data: www.insee.fr

Tabulka 3.4 Generační sňatečnost

generace	konečná sňatečnost - muži	konečná sňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - generace muži	průměrný věk při prvním sňatku - generace ženy
1930	86	93	25,5	23,0
1935	85	92	25,5	23,0
1940	86	93	25,1	22,6
1945	87	92	24,4	22,3
1950	86	90	24,7	22,6
1955	83	86	25,3	22,9
1960	75	81	26,7	24,0
1962	71	77	27,0	24,3
1963	69	76	27,3	24,6
1964	68	74	27,6	24,9

Zdroj: Eurostat 2000

Tabulka 3.5 Rozvodovost

rok	počty rozvodů	hmro (%)	úhrnná rozvodovost	průměrná délka manželství	kohorta	rozvodovost kohort	průměrná délka manželství - kohorty
	(tis.)		(%)				
1960	30,2	0,7	10*	:	1960	16	29,0
1965	34,9	0,7	11*	:	1965	22	26,0
1970	38,9	0,8	12	11,7	1970	28	19,8
1975	55,6	1,1	16	11,6	1975	32	18,7
1980	81,1	1,5	22	11,8	1980	35	16,6
1985	107,5	1,9	30	12,5	1981	35	16,1
1990	105,8	1,9	32	13,0	1982	35	15,7
1995	119,2*	2,1	38	13,2	:	:	:
1998	116,5*	2,0*	38	13,6	:	:	:
1999	116,8*	2,0*	39*	:	:	:	:
2000	114,0*	1,9*	38*	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000; * národní data: www.insee.fr

Tabulka 3.6 Úmrtnost a struktura obyvatelstva podle věku

rok	naděje dožití při narození		naděje dožití ve věku 60 let		kojenecká úmrtnost (%)	rok	podíl věkové skupiny (%)		
	muži	ženy	muži	ženy			0-19	20-59	60+
1960	66,9	73,6	15,6	19,5	27,5	1960	32,3	51,1	16,6
1970	68,4	75,9	16,2	20,8	18,2	1965	34,0	48,6	17,4
1980	70,2	78,4	17,3	22,4	10,0	1970	33,1	48,8	18,1
1985	71,3	79,4	17,9	23,0	8,3	1975	32,1	49,5	18,4
1990	72,7	80,9	19,0	24,2	7,3	1980	30,6	52,4	17,0
1995	73,9	81,9	19,7	24,9	4,9	1985	29,2	52,8	18,0
1996	74,1	82,0	19,7	24,9	5,2	1990	27,8	53,2	19,0
1997	74,6	82,2	20,0	25,1	4,8	1995	26,1	53,8	20,1
1998	74,6*	82,4*	19,9	25,3	4,6*	1998	25,8	53,9	20,3
1999	74,9*	82,5*	20,2	25,3	4,3*	1999	25,7*	53,9*	20,4*
2000	75,1*	82,7*	20,4	25,5	4,6*	2000	25,6*	53,8*	20,6*
2001	75,4*	82,8*	20,6	25,7	4,5*				

Zdroj: Eurostat 2000; * národní data: www.insee.fr

3.2 Obecné rysy sociálního systému Francie

V současné době je francouzské území rozděleno na 100 departementů, z nichž 96 se nachází v metropolitní Francii a 4 jsou tzv. zámořskými departementy („*les départements d'outre mer*“: la Martinique, la Guadeloupe, la Guyane, la Réunion). Koncepce departementu má své počátky v období Francouzské revoluce. Každý departement je řízen prefektem dohlížejícím především na departementální pobočky ministerstev a na finanční rozpočet a generální radou v čele s prezidentem volenou všelidovým hlasováním na 6 let (obměněna z jedné poloviny každé 3 roky). Departement je autonomní vůči státu především v oblasti zdravotnictví, sociální péče, školství, kultury, ochrany životního prostředí a v oblasti zlepšování infrastruktury. Departement se dále dělí na tzv. „*arrondissements*“ („okrsky“: 329 v roce 1999) řízené podprefektem. Na této administrativní úrovni jsou vypracovávány např. volební seznamy. Nižší administrativní jednotkou jsou kantony (3 876 v roce 1999).

Nejnižší administrativní jednotkou je obec (36 565 v roce 1999) navazující na územní vymezení měst a farností ve středověku. V jejím čele stojí starosta a obecní rada volená opět na 6 let. Starosta dohlíží na finanční rozpočet obce, na urbanizační plány, na sociální politiku, na ekologii, na veřejný pořádek, do jeho kompetencí spadá i organizace voleb.

Několik departementů tvoří region (od roku 1986, kdy se uskutečnily první regionální volby). Jeho řízením je pověřen jeden departementální prefekt a regionální rada volená na 6 let. Hlavními úkoly regionu jsou účinná koordinace státních investic, rozvoj školství, správa území, hledání zdrojů finančních investic. V současnosti je ve Francii 26 regionů, z toho jsou 4 zámořské (la Martinique, la Guadeloupe, la Guyane, la Réunion). Zámořské regiony jsou zároveň zámořskými departementy.

Kromě zámořských departementů patří k Francouzské republice tzv. „*les territoires d'outre-mer*“ („zámořská území“): Mayotte, Wallisovy ostrovy, la Polynésie française, la Nouvelle Calédoine, Saint Pierre a Miquelon. Tato území mají svoji autonomii vůči metropolitní Francii.

Počátky francouzského sociálního státu sahají do období Francouzské revoluce. Tzv. „Výbor pro odstranění žebractví“ vyhlásil, že každý člověk má právo na životní minimum. Stát měl povinnost dát chudým práci. K více koordinovanému rozvoji sociálního státu došlo až po 1. světové válce. V roce 1921 byl předložen návrh zákona o sociálním pojištění, v letech 1928 a 1930 byly předloženy zákony o nemocenském a penzijním pojištění. Rodinné přídatky pak byly uzákoněny v roce 1932. Koncem 30. let pokrývalo sociální pojištění pouze pracující s nízkými platy a mělo spíše charakter doplňkových opatření k převládajícímu soukromému či kolektivnímu pojištění prostřednictvím tzv. mutualit, spolků pro vzájemnou svépomoc. Po 2. světové válce přijala Francie v roce 1945 zákon, kterým se ustanovil všeobecný systém sociálního zabezpečení určený zatím pro zaměstnance. V roce 1948 byly dále vytvořeny autonomní pokladny pro řemeslníky, průmysl a obchod, pro svobodná povolání a v roce 1952 i pro zemědělce. Takto bylo dosaženo univerzálního pokrytí populace v oblasti sociálního zabezpečení nikoliv sjednocením existujících opatření v rámci nového uniformního zákona, ale posílením autonomních systémů pro různé skupiny obyvatelstva. V průběhu dalších let došlo k dalším reformám, mezi nejvýznamnější patří rozdělení Národní pokladny sociálního pojištění pro zaměstnance v roce 1967 na tři pokladny zabývající se starobním pojištěním, nemocenským pojištěním a úrazy z povolání a rodinnými přídatky. Tento systém se dnes vztahuje na většinu zaměstnanců. Kromě toho stále existují zvláštní systémy pro určitá povolání: zemědělce, námořníky, osoby samostatně výdělečně činné, horníky, státní úředníky apod. (Rys, 1995).

Systém sociální ochrany ve Francii je tvořen třemi základními prvky. Prvním je systém sociálního pojištění, prostřednictvím něhož se každému účastníkovi vyplácejí peníze v závislosti na výši jeho příspěvku (starobní důchody, dávky v nezaměstnanosti). Druhým

prvkem jsou univerzální dávky rozdělované podle potřeb (naturální nemocenské dávky, rodinné přídavky). Třetí prvek představují dávky mající charakter solidarity bohatších s chudými (dávky rodinné politiky podmíněné výší rodinných příjmů, RMI- Revenu Minimum d'Insertion - životní minimum). Ve francouzském systému platí ekonomicky aktivní lidé poměrně vysoké příspěvky na sociální péči. Ty jim dávají právo na dávky nemocenského pojištění, dávky v nezaměstnanosti či starobní důchod (s tím, že částečně jsou vybrané příspěvky použity jako zdroj financování dávek majících charakter solidarity). Francie za léta existence sociální sítě dospěla ke komplexnímu systému zahrnujícímu bezplatnou lékařskou péči pro všechny, životní minimum, minimální starobní důchod, dávky podmíněné výší rodinných příjmů i pojištění různých typů. Systém financovaný bohatými, který přináší prospěch pouze chudým, je sociálně křehký: střední, početné vrstvy se k němu stavějí indiferentně a bohaté, vlivné společenské vrstvy nepřátelsky (Klvačová, Wawrosz, 2002).

Počátky moderního pojetí francouzské rodiny sahají do období Francouzské revoluce. V té době byl např. uzákoněn světský sňatek, legalizován rozvod a došlo rovněž k zrovnoprávnění nemanželských a manželských dětí. Napoleonův Občanský zákoník rodinnou legislativu dále upravil, přičemž řada těchto úprav vedla zpět k posílení konzervativního pohledu na rodinu. Šlo např. o posílení pravomocí muže v rodině, ženy byly zbaveny občanských práv. K významným krokům na poli rodinné politiky došlo v období mezi světovými válkami: v roce 1932 byly uzákoněny všeobecné rodinné přídavky jako příplatky ke mzdě. Od roku 1938 se výše přídávky stala nezávislá na výši konkrétní mzdy v konkrétním podniku (do té doby byly přídavky součástí mzdových vyjednávání) a byla stanovena v relaci k úrovni průměrné mzdy v konkrétním departmentu. Od roku 1939 (přijetí Rodinného zákoníku) nebyly přídavky poskytovány u prvního dítěte, u druhého dítěte pak činily 10 % referenční mzdy a 20 % u třetího a každého dalšího dítěte. Dále byla zavedena určitá forma porodného: prémie za narození prvního dítěte do dvou let od sňatku, jež představovala dvojnásobek referenční mzdy. Na druhé straně byli svobodní lidé a bezdětné páry daňově znevýhodněni. Rodinný zákoník podporoval rodiny s alespoň třemi dětmi (daňové úlevy) a matku zůstávající v domácnosti (městské ženy dostávaly příspěvek ve výši 10 % průměrné mzdy v příslušném departmentu).

V roce 1945 byl zaveden tzv. rodinný koeficient (podrobněji viz daňová politika 3.5). Rodinné přídavky začaly být po 2. světové válce indexovány ve vztahu k vývoji průměrné mzdy v kovoprůmyslu v pařížském regionu. Pro první dítě tak představovaly 20 % této mzdy, pro třetí a každé další 30 %. Dále byl v roce 1948 uzákoněn příspěvek na bydlení, jehož poskytování bylo již od počátku vázáno na výši rodinných příjmů. Od roku 1956 byl poskytován příspěvek matkám v domácnosti všem ženám. Dávky, které vznikly v průběhu 70. let, měly rodinám zaručit určitou minimální úroveň příjmu. V roce 1974 vznikl přírůstek na školní docházku, v roce 1976 přírůstek osamělému rodiči. V roce 1978 nahradil doplňkový rodinný přírůstek dosavadní přírůstek ke mzdě. Mezi dávkami podmíněnými výší rodinného příjmu se dostávají na první místo přídavky na bydlení. Jestliže v roce 1971 představovaly 12 % prostředků alokovaných Národní pokladnou rodinných dávek, pak o 20 let později, v roce 1992, se jednalo již o 33,2 %. K přírůstku na rodinné bydlení přibyl v roce 1972 přírůstek na sociální bydlení. Jeho poskytování se časem rozšířilo na domácnosti, které nemají vysloveně rodinný charakter: domácnosti osob vyššího věku, handicapovaných osob, mladých zaměstnanců, studentů.

Prvním cílem francouzské rodinné politiky je zajistit, aby životní úroveň těch, kdo mají děti, nebyla propastně nižší než životní úroveň lidí bezdětných, neboli kompenzovat jim ztrátu příjmů v důsledku péče o dítě (např. rodinné přídavky).

Druhý cíl rodinné politiky koresponduje s logikou solidarity. Jedná se o zajištění minimální životní úrovně pro všechny děti. Společnost poskytuje nejchudším rodinám

sociální služby za sníženou cenu (jídlo ve zvláštních jídelnách, zařízení pro předškolní děti), rodinné dávky jsou podmíněné výší rodinných příjmů (doplňkový rodinný příspěvek, příspěvek na školní docházku, RMI- životní minimum), vzdělání a lékařská péče jsou poskytovány zdarma (Klvačová, Wawrosz, 2002).

Životní minimum je ve Francii určeno ve vztahu k domácnosti. Při určení životní úrovně domácnosti jsou sečteny všechny příjmy rodiny včetně rodinných dávek. Měsíční životní minimum jednotlivce je stanoveno na 411,7 € (2003). Tato částka je násobena 1,5krát v případě bezdětného páru nebo neúplné rodiny s jedním dítětem (2 osoby v domácnosti; závislé dítě do 25 let věku), 1,8krát v případě úplné rodiny s jedním dítětem nebo neúplné rodiny se dvěma dětmi (3 osoby), 2,1krát v případě úplné rodiny se dvěma dětmi, 2,5krát v případě úplné rodiny se třemi dětmi. Životní minimum je valorizováno jednou ročně podle růstu spotřebních cen.

V porovnání s průměrem zemí Evropské unie byl podíl financí vynaložených na sociální zabezpečení z HDP v 90. letech ve Francii vyšší. V porovnání s polovinou 90. let objem výdajů na sociální zabezpečení stále stoupá. Polovina výdajů na sociální zabezpečení je založena na pojistném principu, 35 % výdajů jsou univerzální dávky, 15 % dávky solidarity (Klvačová, Wawrosz, 2002).

Dávky spojené s mateřstvím a rodinou rostly pomalejším tempem než celkový objem sociálních výdajů. Způsobil to především enormní nárůst výdajů na zdravotnictví a výdajů spojených s nezaměstnaností. V roce 2000 představovaly výdaje na sociální zabezpečení spojené s péčí o rodinu 9,6 % všech výdajů (Abramovici, 2003).

Tabulka 3.7 Výdaje na sociální zabezpečení v porovnání s Evropskou unií
(zdravotnictví, sociální politika, trh práce)

dávky sociálního zabezpečení - % HDP						
rok	1991	1993	1996	1998	1999	2000
EU	26,4	28,8	28,4	27,6	27,5	27,3
Francie	28,4	30,7	31,0	30,5	30,2	29,7
výdaj na sociální zabezpečení na 1 obyvatele v konstantních cenách (rok 1995 = 100)						
rok	1996	1997	1998	1999	2000	
EU	101,7	102,6	104,4	106,9	108,7	
Francie	101,2	102,1	104,4	106,4	107,0	

Zdroj: Abramovici, G., 2003

Nemocenské pojištění představuje ve Francii 13,55 % hrubé mzdy (0,75 % platí zaměstnanec, 12,8 % zaměstnavatel), důchodové pojištění představuje 14,75 % mzdy (6,55 % + 8,2 %) a pojištění proti nezaměstnanosti 5,6 % (3,6 % + 2 %). Zaměstnavatel také přispívá 5,4 % mzdy na rodinné dávky (www.europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2002/).

Tabulka 3.8 Zapojení na trhu práce a nezaměstnanost francouzských žen v porovnání s Evropskou unií (% v roce 1990 a 2000)

rok	ženy		muži		EU 15 - 2000	
	1990	2000	1990	2000	ženy	muži
podíl na trhu práce	57,8	62,0	-	-	55,4	-
nezaměstnanost	-	11,5	-	8,4	9,9	7,3
práce na částečný úvazek	21,7	24,3	4,4	5,3	30,0	6,0

Zdroj: OECD 2002. OECD in Figures: Statistics of the member countries.

Míra participace žen na pracovním trhu je ve Francii na přibližně stejné úrovni jako v České republice (ve věku 15 - 64 let - 2000: 62 % Francie, 64 % ČR; OECD). Rovněž

většina matek aktivně participuje na pracovním trhu: 69 % žen žijících s partnerem/manželem. U samoživitelek je tento podíl ještě vyšší. Přibližně jedna čtvrtina zaměstnaných žen pracuje na zkrácený úvazek (OECD).

Obrázek 3.1 Schéma organizace francouzského sociálního systému (stav k 1.1.2002)

	Ministerstvo práce a solidarity							Ministerstvo zemědělství a rybolovu
skupina	zaměstnanci a ostatní pracovníci nepříslušející k jinému profesnímu režimu	samostatně výdělečně činní	zaměstnanci	samostatně výdělečně činní	rezidenti	zaměstnanci (včetně zemědělců)	rezidenti	zemědělci
rizika	nemoc mateřství invalidita pracovní úrazy nemoci z povolání	nemoc mateřství	starobní důchody	stáří invalidita úmrtí	rodinné dávky	nezaměstnanost	garance minimálního příjmu	všechna rizika s výjimkou nezaměstnanosti
národní úroveň	CNAMTS	CANAM	CNAV	ORGANIC CANCAVA CNAVPL 13 sekcí svobodných povolání	CNAF	UNEDIC		CCMSA
regionální úroveň	CRAM	CMR	CRAM	CNBF		Departementální úřad sociální pomoci		
místní úroveň	CPAM	OC	CNAV (Paříž)	AVA ORGANIC	CAF	ASSEDIC	CAF	CMSA

AVA: Assurance vieillesse des artisans (Důchodové pojištění řemeslníků); ASSEDIC: Association pour l'emploi dans l'industrie et le commerce (Asociace práce v průmyslu a obchodu); CAF: Caisse d'allocations familiales (Pokladna rodinných dávek); CANAM: Caisse nationale d'assurance maladie et maternité des travailleurs non salariés; CANCAVA: Caisse autonome nationale de compensation de l'assurance vieillesse artisanale (Národní pokladna důchodového pojištění řemeslníků); CCMSA: Caisse centrale de mutualité sociale agricole (Centrální pokladna zemědělců); CMSA: Caisse de mutualité sociale agricole (Pokladna sociální pomoci zemědělců); CMR: Caisse maladie régionale (Regionální pokladna nemocenského); CNAF: Caisse nationale d'allocations familiales (Národní pokladna rodinných dávek); CNAMTS: Caisse nationale d'assurance maladie des travailleurs salariés (Národní pokladna nemocenského pojištění zaměstnanců); CNAV: Caisse nationale d'assurance vieillesse (Národní pokladna důchodového pojištění); CNAVPL: Caisse nationale d'assurance vieillesse des professions libérales (Národní pokladna důchodového pojištění svobodných povolání); CNBF: Caisse nationale des barreaux français (Národní pokladna francouzských advokátů); CPAM: Caisse primaire d'assurance maladie (Základní pokladna nemocenského pojištění); CRAM: Caisse régionale d'assurance maladie (Regionální pokladna nemocenského pojištění); OC: Organisme conventionné; ORGANIC: Caisse nationale du régime d'assurance vieillesse-invalidité-deces des non-salariés de l'industrie et du commerce (Národní pokladna pojištění stáří-invalidita-úmrtí pro samostatně výdělečně činné v průmyslu a obchodu); UNEDIC: Union nationale pour l'emploi dans l'industrie et le commerce (Národní unie zaměstnanosti v průmyslu a obchodu)

Zdroj: http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2002/org_en.pdf

3.3 Legislativa manželství a nesezdaného soužití

3.3.1 Manželství

Ve Francii mohou uzavřít sňatek pouze dvě osoby různého pohlaví. Muž může uzavřít první sňatek po dovršení svých 18 let, žena po dovršení svých 15 let. Ve vážných případech může být tato hranice minimálního věku při uzavření sňatku snížena státním prokurátorem (přibližně 400 případů ročně). Jedním z důvodů může být např. těhotenství partnerky. V případě nezletilosti ženy při sňatku, tedy mezi 15. a 18. narozeninami, musí být uzavření manželství schváleno jejími zákonnými zástupci, to znamená rodiči, případně jedním rodičem, jestliže druhý rodič zemřel, nebo nejbližším příbuzným ve vzestupné linii nebo tzv. rodinnou radou složenou ze 4 až 6 příbuzných. Je-li muži mladšímu 18 let státním prokurátorem povoleno uzavřít sňatek, musí mít, stejně jako nezletilá žena, souhlas i svých

zákoných zástupců k uzavření manželství. Souhlas zákoných zástupců se sňatkem nemá obecný charakter, to znamená, že sňatek musí být uzavřen pouze s osobou, jež byla v okamžiku souhlasu označena za snoubence. Zákoný zástupce může svůj souhlas odvolat kdykoli do okamžiku sňatku.

Uzavřít manželství nemohou osoby s příbuzenskými vazbami, např. otec a dcera, matka a syn, prarodič a vnouče, tchán/tchýně a snacha/zeť, bratr a sestra (i nevlastní), teta/strýc a synovec/neteř. Sňatek švagra a švagrové je od roku 1975 povolen. V případě adoptovaných členů rodiny platí stejná pravidla. Ve výjimečných případech jako je např. těhotenství může sňatek mezi příbuznými povolit na žádost partnerů prezident republiky. Ten může dát také souhlas k tzv. posmrtnému sňatku (přibližně 60 žádostí ročně), jestliže jeden ze snoubenců zemřel před uzavřením plánovaného sňatku. Pozůstalý manžel/ka ale nemůže uplatňovat své dědické právo na majetek zemřelého partnera, manželka však může užívat příjmení svého manžela a společné dítě je v tomto případě považováno za legitimní. Občanský sňatek musí předcházet případnému církevnímu sňatku.

Formality pro uzavření manželství ve Francii mají ještě jeden zajímavý prvek: v případě, kdy chce rozvedená nebo ovdovělá žena uzavřít další sňatek, musí být respektována doba 300 dní mezi zánikem předchozího manželství a novým sňatkem. Toto opatření se snaží předejít nejasnostem ohledně otcovství dítěte. Manželství může být uzavřeno před vypršením této lhůty, jestliže se prokáže, že žena není těhotná. Tato lhůta může být zkrácena, jestliže žena porodí dítě po zániku předchozího manželství. Předseda soudu může po uvážení konkrétních skutečností sňatek povolit před vypršením výše uvedené lhůty, jestliže se prokáže, že těhotná žena nežila v uplynulých 300 dnech se svým bývalým manželem. Rozvedená žena nemusí automaticky respektovat lhůtu 300 dní, jestliže měl rozvod charakter rozvodu z důvodu přerušení společného života nebo jestliže byla rozluka změněna v rozvod. V případě, že bylo manželům soudem povoleno žít odděleně v průběhu rozvodového řízení, je počátkem měření 300 dnů den tohoto soudního rozhodnutí. V praxi vyprší lhůta 300 dní většinou předtím, než rozhodnutí o rozvodu nabude právní moci.

3.3.2 Rozvod

Ve Francii existuje podobně jako v některých jiných zemích (např. Dánsko, Belgie) rozvod, manželství a rozluka. Tyto základní typy zániku manželství se dále dělí do následujících kategorií: sporný rozvod/rozluka, smluvený rozvod/rozluka (na základě společné žádosti či na základě připojení se k žádosti o rozvod), rozvod z důvodu zániku společného života, přeměna rozluky na rozvod. Rozdíl mezi rozlukou a rozvodem je takový, že rozluka z právního hlediska neukončuje manželství, povinnosti např. věrnosti, materiální či morální pomoci jsou zachovány. Rozluka je chápána jako určitá přechodná etapa krize manželství, která vyústí v obnovení manželství nebo v rozvod. Po 3 letech rozluky může jeden z manželů požádat o rozvod a této žádosti je soudem vyhověno. Proces sporného rozvodu či rozluky je podobný jako v jiných státech. Jde o případy, kdy se manželé neshodnou na rozvodu nebo na jeho důsledcích. U smluveného rozvodu musí manželství trvat alespoň 6 měsíců. Po soudním slyšení musí uplynout tříměsíční lhůta, během které mají manželé možnost znovu zvážit úmysl se rozvést. Po jejím uplynutí musí žádost o rozvod potvrdit, žádost propadá po uplynutí 6 měsíců. Rozvod z důvodu zániku společného života je možné uskutečnit po 6 letech odloučení manželů či v případě trvajících psychického onemocnění jednoho z manželů po dobu delší než 6 let.

3.3.3 Nesezdané soužití

V roce 1999 byl francouzským parlamentem po celospolečenské diskusi schválen nový zákon týkající se rodinné problematiky nazývaný „*le Pacte civil de solidarité*” (PACS, „*Občanská smlouva o solidaritě*”). Přijetí PACS je na jedné straně reakcí na vývoj manželského chování, na druhé straně to však svědčí o rostoucí toleranci vůči homosexuálním občanům ve Francii. Veřejnou diskusi podnítil právě záměr zlegalizovat a právně definovat soužití osob stejného pohlaví. Podobné zákony týkající se soužití homosexuálů byly přijaty v Dánsku v roce 1989, v Norsku v roce 1993, ve Švédsku v roce 1994, na Islandu v roce 1996, v Nizozemsko a v Belgii v roce 1998. Zákon z roku 1999 tedy do značné míry přispěl k rovnoprávnosti homosexuálů s heterosexuálními páry, které mohou vstoupit do manželství. Druhým důvodem pro zavedení PACS byl zvyšující se počet nesezdaných heterosexuálních párů, které odmítají uzavřít sňatek.

PACS mohou uzavřít dvě fyzické dospělé osoby stejného nebo různého pohlaví, které chtějí uspořádat svůj společný život definovaný společnými zájmy a společným bydlištěm. PACS nemohou uzavřít osoby nezletilé (na rozdíl od sňatku) ani dospělé osoby zbavené právní způsobilosti (osoby v poručnictví), dále osoby žijící v manželství z důvodu zachování povinnosti věrnosti a osoby, jež již uzavřely PACS s jinou osobou nebo uzavřely jinou podobnou smlouvu v zahraničí. Po dlouhých diskusích v parlamentu nemohou nakonec v žádném případě uzavřít tuto smlouvu děti a rodiče, příbuzní na základě sňatku v přímé linii (např. tchán a snacha), pokrevní příbuzní do třetího stupně (např. strýc a synovec). Partneri, kteří uzavřeli PACS, nemohou adoptovat dítě a nemohou podstoupit asistovanou reprodukci.

Majetkové vztahy mezi partnery jsou dále definovány touto smlouvou. Vlastnictví nabyté před uzavřením smlouvy zůstává osobním majetkem každého z partnerů. Není-li uvedeno jinak, je majetek získaný oběma partnery společně po uzavření PACS považován za dělitelný v poměru 1:1. Osobním vlastnictvím však zůstává v každém případě majetek získaný před uzavřením smlouvy, majetek nabytý zadarmo nebo vytvořený (např. umělecké předměty, vynálezy apod.) po uzavření PACS jedním z partnerů. Smlouva může obsahovat způsob majetkového vypořádání v případě rozchodu.

Partneri jsou stejně jako manželé vzájemně solidární při splácení svých půjček a dluhů a při placení výloh spojených s jejich společným bytem.

Existence PACS může usnadnit získání povolení k dlouhodobému pobytu ve Francii po 3 letech uplynulých od uzavření smlouvy, na rozdíl od manželství není na základě PACS udělováno státní občanství. Uzavření této smlouvy nezavazuje partnery k povinnosti věrnosti ani k povinnosti morální podpory. PACS zavazuje partnery ke vzájemné materiální pomoci. Stát se jí snaží ocenit tím, že povoluje těmto nesezdaným párům stejně jako manželům společné zdanění příjmů. Společná deklarace příjmů může však být uplatněna až po uplynutí 3 let od podepsání smlouvy. To znamená, že pár, který podepsal PACS v roce 2000, může vyplnit společné daňové přiznání až v roce 2004 za rok 2003. Toto opatření má omezit počet fiktivních smluv podepsaných pouze z důvodu výhodnějšího danění. Partneri odvádějí, stejně jako manželé, společně daně z majetku, a to od prvního roku uzavření smlouvy. To je s ohledem na zvyšující se míru zdanění s rostoucí hodnotou majetku nevýhodné.

Uzavřením PACS zaniká nárok na příspěvek pro samoživitele s dětmi, vdovský důchod a vzniká naopak nárok na pohřebné. Z hlediska sociálního zabezpečení jsou partneri PACS ve stejném postavení jako manželé (hledisko je pouze „žijící s partnerem“).

PACS může zaniknout čtyřmi různými způsoby. PACS může být ukončen na základě společného souhlasu obou partnerů nebo na základě žádosti jednoho z partnerů. PACS také zaniká v okamžiku uzavření sňatku mezi partnery nebo jednoho z partnerů. Za čtvrté je PACS automaticky ukončen úmrtím jednoho z partnerů. Pozůstalý partner nemá žádný právní nárok na dědictví po zemřelém, jestliže nebyla sepsána závěť. Tento bod je často předmětem omylu veřejnosti.

Podle údajů ministerstva spravedlnosti uzavřelo PACS zatím 65 283 párů (údaj ke konci září 2002). Nejvíce je těchto partnerství zatím v Paříži, Rennes, Aix en Provence, Versailles, Montpellier, Douai, Lyonu, Toulouse. Nicméně ochrana osobních údajů neumožňuje sledovat pohlaví partnerů. Není tedy možné říci, kolik těchto PACS bylo uzavřeno homosexuálními páry a kolik páry heterosexuálními.

Tabulka 3.9 Srovnání manželství a nesezdaného soužití ve Francii

druh	manželství instituce	nesezdané soužití faktické soužití	PACS smlouva
oprávněné osoby	muž starší 18 let, žena starší 15 let (s možností výjimek)	2 osoby stejného nebo různého pohlaví žijící v páru, starší 15 let (věk sexuální vyspělosti)	2 dospělé fyzické osoby stejného nebo různého pohlaví, které chtějí upravit svůj společný život
zákaz spojený s příbuzenstvím	pokrevní příb. nebo na základě sňatku v přímé linii (předci a potomci, tchán a snacha, tchýně a zeť, bratr a sestra, strýc a neteř, teta a synovec; s možností výjimek)	neupřesněno	pokrevní příb. nebo na základě sňatku v přímé linii (předci a potomci, tchán a snacha, tchýně a zeť, bratr a sestra, strýc a neteř, teta a synovec)
zákaz spojený s jiným svazkem	zákaz bigamie, respektování lhůty 300 dní od zániku předchozího manželství u žen	neupřesněno	manželství s jiným partnerem, jiný PACS
zákaz spojený se zbačením svéprávnosti	sňatek se souhlasem poručníka	neupřesněno	PACS nemůže být uzavřen
formality před uzavřením	lékařské potvrzení, ohlášky alespoň 10 dní před ceremoniálem	neupřesněno	rodné listy a dokumenty svědčící o způsobilosti uzavřít smlouvu (např. potvrzení o rozvodu, úmrtí list manžela)
vyjádření nesouhlasu	zákonný manžel jednoho ze snoubenců, rodiče, prarodiče, jiní příbuzní, poručník, veřejnost	neupřesněno	neupřesněno
uzavření	radnice většinou v místě společného bydliště snoubenců	neupřesněno	žádná ceremonie, zaslání smlouvy soudu v místě společného bydliště partnerů
registrace	oddací list, rodné listy, registr sňatků	x	registr u příslušného soudu a u soudu v místě narození každého z partnerů, potvrzení 2 originálů smlouvy soudem v místě bydliště
důkaz	oddací list	všechny prostředky: čestné prohlášení, potvrzení radnice nebo soudce v rodinných otázkách	originál smlouvy
povinnosti	věrnost, materiální a morální podpora,	neupřesněno	vzájemná materiální podpora
	povinnost vychovávat a materiálně zabezpečit děti	neupřesněno	neupřesněno
	povinnost přispívat podle svých možností na výlohy spojené s chodem domácnosti	neupřesněno	přispívání na výlohy spojené s chodem domácnosti je upraveno smlouvou
	společné bydlení	společné bydlení	společné bydlení
	solidarita vůči půjčkám a dluhům spojených s výlohami domácnosti, výchovou dětí	neupřesněno	solidarita vůči půjčkám a dluhům spojených s potřebami každodenního života a s náklady bytu
majetkové vztahy	obecná smlouva o společném majetku nebo jiná smlouva	majetek ve vlastnictví každého partnera zvlášť, pokud neexistuje jiná právní smlouva	podobně jako obecná smlouva o společném majetku: majetek získaný po uzavření smlouvy považován za rovnocenné vlastnictví obou partnerů, pokud není určeno jinak
zánik	úmrtí jednoho z manželů; rozvod, rozlučka podle příslušného typu, povinnost jednat v zastoupení právníků	neupřesněno	úmrtí jednoho z partnerů; společné oznámení zániku PACS oběma partnery; po uplynutí 3 měsíců od oznámení zániku PACS jednomu partnerovi na základě přání druhého partnera; sňatek alespoň jednoho partnera

	manželství	nesezdané soužití	PACS
druh	instituce	faktické soužití	smlouva
důsledky zániku	soudce může nařídit jednomu z bývalých manželů vyplácet svému bývalému partnerovi jednorázovou kompenzační splátku a placení výživného v případě rozvodu z důvodu zániku společného života (nárok na výživné zaniká s dalším sňatkem a úředně potvrzeným nesezdaným soužitím)	za normálních okolností žádné; zákon však definuje tzv. obohacování se na cizí účet a povinnost materiální pomoci partnerovi, který se ocitne v nesnázích	partneři postupují ve vzájemném vyrovnání podle smlouvy, v případě neshod rozhodne soud
	rozvodový soud rozhodne o osudu nezletilých dětí	v případě neshod rozhodne soud v rodinných otázkách	neupřesněno
rodičovství	presumpce otcovství: otcem dítěte je manžel	přihlášení se k rodičovství, určení otcovství na základě soudního rozhodnutí	neupřesněno
adopce	společná adopce po 2 letech manželství nebo po dovršení 28 let oběma manžely	možnost adopce dítěte jednou svobodnou osobou starší 28 let, zákaz adoptovat dítě homosexuály	neupřesněno
asistovaná reprodukce	kdykoli	po prokázání společného života po dobu alespoň 2 let, pouze heterosexuální páry	neupřesněno

Zdroj: Broulíková J., 2001

3.4 Rodičovství

Francie má explicitní rodinnou politiku. Její vznik je datován do 30. let 20. století. Rodinné dávky patří mezi jedny z nejštědřejších, extenzivní charakter však mají i služby mající za cílovou populaci právě rodiny s dětmi.

V současné době je francouzská rodinná politika založena na následujících principech:

1. solidarita: kompenzovat náklady rodiny spojené s výchovou dětí,
2. pronatalitní charakter: snaha podpořit vyšší porodnost,
3. sociální spravedlnost: redistribuce příjmů směrem k rodinám s nízkými příjmy,
4. ochrana dětí,
5. v posledních letech rovněž snaha umožnit skloubit rodičům profesní a rodinný život.

Dnes se dostal do popředí především bod třetí a pátý, pronatalitní snahy ustoupily do pozadí.

Sociální politika se vyznačuje komplexním systémem finančních dávek. V posledních 20 letech se pomalu upouští od univerzálního systému vyplácení dávek a přechází se často k dávkám, u nichž je nárok ovlivněn výší příjmu. Hlavní cíle rodinné politiky zdůrazňují především podporu péče o malé děti, zvýšení počtu třetích dětí, zlepšení životní úrovně dětí a skloubení profesního a rodinného života rodičů. Detailnímu popisu systému rodinných dávek budou věnovány následující podkapitoly.

3.4.1 Porodné

Koncepce porodného se ve Francii liší od běžného pojetí v jiných zemích. Ve Francii se nejedná o jednorázovou dávku spojenou s porodem v pravém slova smyslu, tato dávka se nazývá „dávka pro malé dítě“ („Allocation Pour Jeune Enfant“). Nárok na tuto dávku má žena od 5. měsíce těhotenství do 3. narozenin dítěte. Žena, která chce žádat o tuto dávku, musí před koncem 14. týdne těhotenství oznámit, že je těhotná příslušné pokladně rodinných dávek a zdravotní pojišťovně. Nárok na dávku je podmíněn lékařskými kontrolami: první musí žena postoupit do 3. měsíce těhotenství a dále musí navštívit lékaře jednou za měsíc až do porodu. Po narození dítěte musí lékař prohlédnout dítě do 8 dnů po narození, dále v průběhu 9. nebo 10. měsíce a naposledy během 24. nebo 25. měsíce po narození. Při posuzování nároku na tuto dávku je posuzován příjem rodiny, v roce 2003 je posuzován příjem rodiny za rok 2002. Zohledněn je rovněž typ rodiny (tabulka 3.10). Měsíční výše této dávky činí 158,97 € (2003). V případě vícečetného porodu náleží tato částka každému z dětí. Pokud rodič již tuto dávku

pobírá, protože již má jedno či více dětí mladších 3 let, je u posledního dítěte tato dávka vyplácena pouze 3 měsíce po jeho narození.

Tabulka 3.10 Limity ročního pracovního příjmu v roce 2002 pro nárok na dávku pro malé dítě (€)

počet dětí (narozených včetně ještě nenarozených)	páry s jedním příjmem	samoživitel nebo páry se dvěma příjmy
1	17 613	23 276
2	21 136	26 799
3	25 363	31 026
další	+ 4 227	+ 4 227

Zdroj: www.caf.fr

Poznámka: u párů musí být pracovní příjem partnera a příjemce vyšší než 4 102,44 €; pokud příjem přesáhne limit příjmu v tabulce o méně než 1 885,68 €, je vypláceno porodné v hodnotě rozdílu stanového porodného a uvedeného rozdílu příjmu

V případě adopce dítěte je rodině vyplácena dávka podle stejného principu, a to po dobu 21 měsíců. Jestliže je však dítě mladší 4 měsíců, je mu dávka pro malé dítě v podstatě vyplácena ve dvojnásobné výši, a to do jeho 1. narozenin, pokud je dítě starší než 4 měsíce, ale mladší než 3 roky, je mu tato dvojnásobná výše vyplácena během prvních 9 měsíců po adopci.

Zákon o umělém přerušení těhotenství (UPT) byl přijat ve Francii v roce 1975 (17.1.1975). Tento zákon umožnil na základě žádosti umělé přerušení těhotenství v prvních 10 týdnech po početí. V roce 2001 byl zákon o interrupci změněn: žena může podstoupit interrupci až do 12 týdne po početí. Umělé přerušení těhotenství musí být provedeno ve státním nebo soukromém nemocničním zařízení. V případě, že není těhotenstvím ohrožen život ženy nebo dítěte na základě prohlášení dvou lékařů, musí žena žádající o UPT žít alespoň 6 měsíců ve Francii (3 měsíce do roku 1979). Je-li žena nezletilá, měla by předložit souhlas zákonných zástupců. To však není nutnou podmínkou (od roku 2001) : pokud žena nechce, nemusí rodiče informovat, ale interrupci musí podstoupit se souhlasem jiného dospělého, kterého si sama určí. Tato osoba nenese žádnou občanskou ani trestní zodpovědnost za rozhodnutí ženy jít na interrupci. Ve snaze snížit nechtěná těhotenství adolescentů je ve Francii dostupná hormonální antikoncepce působící jednorázově 12 až 72 hodin po nechráněném pohlavním styku bez lékařského předpisu. Přijata byla rovněž možnost sterilizace jako prostředku antikoncepce.

3.4.2 Mateřská a otcovská dovolená

Prvně byla mateřská dovolená uzákoněna v roce 1928. Délka mateřské dovolené, tj. dovolené matky spojené s narozením dítěte, se ve Francii v současné době liší podle pořadí očekávaného dítěte. Žena musí povinně nastoupit na mateřskou dovolenou minimálně na 8 týdnů, z nichž 6 je vybráno po porodu. U prvních a druhých dětí je délka dovolené stanovena na 6 týdnů před porodem a 10 týdnů po porodu. Od třetího dítěte má žena nárok na 8 týdnů před porodem a 18 po porodu. V případě narození dvojčat je mateřská dovolená prodloužena na 12 týdnů před porodem a na 22 týdnů po porodu, žena však může nastoupit na dovolenou až 16 týdnů před porodem, o tuto dobu je jí však dovolená po porodu zkrácena. U narození trojčat činí mateřská dovolená 24 týdnů před porodem a 22 po porodu. Pokud žena porodí dříve, není celková mateřská dovolená zkrácena, pokud porodí později, není dovolená po porodu kratší, celková mateřská dovolená je tak delší. V případě zdravotních komplikací může být předporodní dovolená na lékařské doporučení prodloužena o 2 týdny, poporodní pak o 4 týdny. Po tuto dobu navíc pobírá žena nemocenské dávky. Během standardní mateřské dovolené je ženě, která platí pojištění po dobu alespoň 10 měsíců, pracovala alespoň

200 hodin během 3 měsíců před nástupem na mateřskou dovolenou nebo měla příjem rovný alespoň 1 015násobku minimální hodinové mzdy po dobu 6 měsíců před otěhotněním nebo nástupem na mateřskou dovolenou, vyplácen příspěvek v mateřství. Jeho denní výše odpovídá průměrné čisté denní mzdě v posledních 3 měsících. Z nemocenského pojištění je však vypláceno minimálně 7,8 € a maximálně 65,11 € denně (2003). Podle kolektivních smluv může zaměstnavatel dorovnat zbývající rozdíl do čisté mzdy. V případě samostatně výdělečně činných je příspěvek vyplácen 30 dní před a 30 dní po porodu. Příspěvek je daněn a je rovněž snížen o příspěvky na sociální pojištění.

Od roku 2002 má otec nárok na kromě již stávajících 3 dnů kolem porodu na dalších 11 dnů otcovské dovolené (21 u vícečetného porodu). Do této dovolené jsou však zahrnuty i víkendy, případně svátky. Dovolená musí být vybrána najednou, nelze ji dělit na kratší období. Otec musí nastoupit na dovolenou (11 dní) v prvních 4 měsících po narození dítěte. Po dobu otcovské dovolené je mu vyplácen příspěvek podle stejných kritérií jako v případě mateřského příspěvku. Podle kolektivních smluv může zaměstnavatel srovnat příspěvek s čistou mzdou.

V případě adopce mají rodiče rovněž nárok na dovolenou, a to na 10 týdnů (22 v případě adopce více dětí). Po tuto dobu je rodiči vyplácen příspěvek jako v případě mateřské dovolené. Druhý rodič, který nenastoupí na tuto dovolenou, má nárok na 3 dny dovolené.

3.4.3 Rodičovská dovolená

Rodičovská dovolená byla poprvé uzákoněna v roce 1985, dále upravena v roce 1994. Rodiče mohou nastoupit na rodičovskou dovolenou současně nebo jeden po druhém. Nárok na tuto dovolenou mají zaměstnanci pracující u stejného zaměstnavatele po dobu alespoň jednoho roku. Rodičovskou dovolenou je možné kombinovat s částečným pracovním úvazkem. Na rodičovskou dovolenou může rodič nastoupit po mateřské dovolené až do 3. narozenin dítěte. U adopce je možné vybrat tuto dovolenou do 3 let od převzetí dítěte, je-li dítě mladší 3 let, a do 1 roku, jsou-li adoptovanému dítěti více než 3 roky. Délka rodičovské dovolené činí maximálně 1 rok a je obnovitelná dvakrát, celková možná délka dovolené je tedy 3 roky, v případě adopce dítěte staršího 3 let činí maximální délka rodičovské 1 rok, u zdravotně postižených dětí pak 4 roky. Zaměstnanec na rodičovské dovolené nemůže být propuštěn, pokud se změnila pracovní a technické postupy během rodičovské dovolené, má právo na odborné zaškolení. Při výpočtu důchodových nároků se dovolená považuje za pojištěnou dobu a během ní jsou ponechány veškeré výhody získané před počátkem dovolené. Po skončení dovolené pracovníci znovu získávají plný nárok na dávky v nemoci, v mateřství, v invaliditě a v případě úmrtí (Rada EU, 2003).

U prvního dítěte však nemá rodič nárok na rodičovský příspěvek, dovolená je tedy neplacená. Nárok na příspěvek mají rodiny s alespoň 2 dětmi, kde jsou nejmladšímu z nich méně než 3 roky. Podmínkou je také ekonomická aktivita rodiče po dobu 2 let během posledních 5 let před narozením posledního dítěte (včetně mateřské dovolené, období pobírání dávky v nezaměstnanosti; během posledních 10 let u rodin se třemi a více dětmi). Standardní výše příspěvku činí 493,22 € měsíčně (2003), příspěvek není daněn. Pokud rodič pracuje na částečný (menší než poloviční úvazek) nebo maximálně 76 hodin měsíčně s platem do 1 032,84 €, představuje rodičovský příspěvek 326,13 € měsíčně. Jestliže rodič pracuje na 50 - 80 % celého úvazku nebo 77 - 122 hodin měsíčně s platem do 1 652,55 €, činí rodičovský příspěvek 246,63 € měsíčně. Rodičovský příspěvek však nemůže být pobírán současně s dávkou pro malé dítě s výjimkou nového těhotenství.

Kromě standardní rodičovské dovolené má rodič vážně nemocného dítěte nárok na další dovolenou, jestliže dítě vyžaduje zvláštní péči. Délka této dovolené činí maximálně 4

měsíce, žádost je obnovitelná dvakrát, celková maximální délka dovolené činí tedy 1 rok. Výše příspěvku je zobrazena v tabulce 3.11.

Všichni rodiče pak mají nárok na neplacenou dovolenou po dobu 3 dnů v případě běžné nemoci dítěte do 16 let a 5 dnů v případě dítěte mladšího než 1 rok nebo má-li zaměstnanec 3 a více dětí mladších 16 let. Během této dovolené mají pečující rodiče nárok na zvláštní sociální dávky.

Tabulka 3.11 Příspěvek pro rodiče vážně nemocného dítěte - 2003 (€/měsíc)

situace	pár	samoživitel
ukončení ekonomické aktivity	809,55	961,34
částečný úvazek	404,79	505,98
úvazek 50 až 80 %	246,63	326,13

Zdroj: www.caf.fr

3.4.4 Přídatky na děti

Přídatky na děti jsou stěžejní rodinnou dávkou ve Francii. Nárok na ně mají všechny rodiny bez ohledu na příjmy mající alespoň dvě závislé děti (do 20 let, s vlastním příjmem nižším než 668,31 €). Jejich měsíční výše je odstupňována podle počtu a věku dětí. Rodině se dvěma dětmi tak náleží 110,71 € měsíčně, se třemi dětmi 252,55 € měsíčně, každé další dítě zvyšuje tuto základní výši o 141,84 € měsíčně (2003). Rodiny mají navíc nárok na dalších 31,14 € měsíčně pro každé dítě ve věku 11 až 16 let a 55,36 € pro každé dítě starší 16 let. V rodinách se dvěma dětmi však přísluší tento příplatek pouze mladšímu dítěti.

3.4.5 Další rodinné dávky

- *příspěvek na pečovatelku hlídající děti u sebe doma (aide à la famille pour l'emploi d'une assistante maternelle agréée)*

Nárok na tento příspěvek mají rodiny zaměstnávající profesionální pečovatelku (s licenci), která pečuje o děti mladší 6 let. Její mzda nesmí překročit 5násobek minimální hodinové mzdy, tj. 35,95 € za každé dítě (2003). Rodič nemusí platit pečovatelce sociální pojištění, to jí platí příslušná pokladna rodinných dávek v bydlišti rodiče. Podle výše příjmů rodiny (tabulka 3.12) náleží rodině příslušná výše příspěvku, maximálně však 85 % mzdy pečovatelky.

Tabulka 3.12 Příspěvek na pečovatelku - 2003

počet dětí	příjem v roce 2002 nižší než (€)		
1 dítě	13 131	18 055	18 055
2 děti	16 161	22 222	22 222
každé další dítě	3 030	4 167	4 167
věk dítěte	měsíční výše příspěvku (€)		
- do 3 let	203,17	160,66	133,13
- od 3 do 6 let	101,60	80,33	66,56

Zdroj: www.caf.fr

- *příspěvek na hlídání dětí v jejich bydlišti (allocation de garde d'enfant à domicile)*

Na tento typ příspěvku mají nárok rodiče, kteří pracují a platí svým dětem do 6 let pečovatelku, která dochází do jejich bydliště. Rodiče-zaměstnanci musí mít čtvrtletní příjem alespoň 1 043,04 €, osoby samostatně výdělečně činné musí být plátcí důchodového pojištění. Příspěvek pokrývá určitou část sociálního pojištění pečovatelky, které je odváděno rodičem-zaměstnavatelem. Výše příspěvku je následující (2003):

- 75 % sociálního pojištění s maximem 1 574 €, jestliže je dítě mladší 3 let a příjmy za rok 2002 byly nižší než 35 335 €

- 50 % sociálního pojištění s maximem 1 050 €, jestliže je dítě mladší 3 let a příjmy rodiny za rok 2002 byly rovny nebo vyšší než 35 335 €
- 50 % sociálního pojištění s maximem 525 € bez ohledu na příjmy rodiny, jestliže je dítě ve věku 3 až 6 let
- 50 % sociálního pojištění s maximem 525 € bez ohledu na příjmy rodiny a věk dítěte, jestliže rodič pracuje na částečný úvazek a zároveň pobírá rodičovský příspěvek

- **rodinný doplněk (*complément familial*)**

Tato dávka je určena pro rodiny se třemi a více dětmi staršími 3 let. Nárok na ni (2003) mají rodiny s pracovními příjmy v roce 2002 vyššími než 4 102,44 €. Horní příjmové limity jsou znázorněny v tabulce 3.13. Měsíční výše této dávky pro rok 2003 činí 144,09 €. Jestliže měla rodina příjem vyšší než je horní hranice v tabulce 3.13 o méně než 1 708,68 €, je jí vyplacena dávka v odpovídající snížené hodnotě.

Tabulka 3.13 **Limity příjmu pro rodinný doplněk-roční pracovní příjem za rok 2002 (€)**

počet dětí	páry s jedním příjmem	samoživitel nebo páry se dvěma příjmy
3	25 363	31 026
4	29 590	35 253
každé další dítě	4 227	4 227

Zdroj: www.caf.fr

- **příspěvek samoživiteli (*allocation de parent isolé*)**

Tento příspěvek je určen těhotným ženám bez partnera a rodičům - samoživitelům, kteří se sami starají o děti po dobu kratší než 18 měsíců. Nárok mají rodiny mající za poslední čtvrtletí měsíční příjem nižší než je maximální výše tohoto příspěvku. Samotná měsíční výše této dávky je pak počítána jako rozdíl mezi jejím maximem a příjmy rodiny, jež jsou zvýšeny o přírůstek na bydlení (47,56 € u těhotných, 95,09 € u samoživitelů s jedním dítětem, 117,69 € u samoživitelů se dvěma a více dětmi). Maximální výše příspěvku samoživiteli činí 521,52 € měsíčně pro těhotné, 695,36 € u samoživitelů s jedním dítětem, v případě dvou a více dětí je poslední částka zvýšena o 173,84 € za každé dítě. V případě nástupu do zaměstnání není pracovní příjem za dané čtvrtletí a další 3 měsíce brán v úvahu při výpočtu příspěvku samoživiteli. V dalších 9 měsících je bráno v úvahu pouze 50 % příjmu.

Příspěvek samoživiteli je vyplácen po dobu 12 měsíců, jestliže je žádost o něj podána během prvních 6 měsíců od okamžiku, kdy se žadatel stal samoživitelem. U dětí do 3 let je příspěvek vyplácen až do 3. narozenin.

- **příspěvek na podporu rodiny (*allocation de soutien familial*)**

Tento příspěvek náleží samoživitelům s alespoň jedním dítětem nebo rodinám, které adoptovaly dítě. Automaticky vzniká nárok na tuto dávku dětem-sirotkům a dětem, které jeden z rodičů oficiálně neprohlásil za vlastní. Dále náleží tato dávka v případech, kdy jeden z rodičů nepřispívá na výživu a výchovu dítěte. Výše tohoto příspěvku činí 77,84 € měsíčně u dětí v péči jednoho z rodičů a 103,78 € u dětí-sirotků.

- **příspěvek na začátku školního roku (*allocation de rentrée scolaire*)**

Nárok na tuto dávku je závislý na příjmu rodiny s dětmi ve věku od 6 do 18 let (vlastní příjem dětí musí být nižší než 55 % minimální mzdy, tj. 668,31 € v roce 2003). Výše příspěvku je stejná pro všechny děti, ve školním roce 2003/2004 činila 253,30 €. Limit příjmu rodiny je stanoven na 16 414 € pro rodiny s jedním dítětem, 20 202 € pro rodiny se dvěma

dětmi, 23 990 € pro rodiny se třemi dětmi, pro rodiny se čtyřmi a více dětmi je hranice příjmu zvýšena o 3 788 € za každé dítě.

- **výživné**

Samoživitelé dětí mladších 18 let, jimž bylo soudem potvrzeno placení výživného na dítě druhým rodičem a kterým nebylo výživné zapláceno alespoň ve dvou po sobě jdoucích měsících, se mohou obrátit na pokladnu rodinných dávek. Tato instituce podnikne kroky k získání výživného od příslušného rodiče.

3.4.6 Změny v systému rodinných dávek po 1.1.2004

Pro těhotné ženy a děti narozené/adoptované po 1.1.2004 platí nový systém rodinných dávek. Porodné vyplácené formou měsíční dávky od 5. měsíce těhotenství do 3. narozenin dítěte je nahrazeno jednorázovou částkou. Podobně jako ve stávajícím systému musí žena nahlásit těhotenství pokladně rodinných dávek a zdravotní pojišťovně do 14. týdne těhotenství. Nárok na dávku v roce 2004 je posuzován podle příjmu rodiny v roce 2002. Jeho hranice jsou uvedeny v tabulce 3.14.

Tabulka 3.14 **Limity ročního pracovního příjmu v roce 2002 pro nárok na porodné v roce 2004 (€)**

počet dětí (narozených včetně ještě nenarozených)	páry s jedním příjmem	samoživitel nebo páry se dvěma příjmy
1	24 129	31 887
2	28 955	36 713
3	34 746	42 504
další	+ 5 791	+ 5 791

Zdroj: www.caf.fr

Poznámka: u párů musí být pracovní příjem partnera a příjemce vyšší než 4102,44 €;

Žádost o porodné je přezkoumána v 6. měsíci těhotenství nebo v okamžiku adopce dítěte. Jeho výše je stanovena na 808,31 € na jedno dítě. Porodné je vypláceno v 7. měsíci těhotenství nebo v měsíci následujícím adopci.

Po narození až do věku 3 let dítěte pak náleží rodiči periodická měsíční dávka (tzv. základní dávka). Její vyplácení je podmíněno lékařskými prohlídkami dítěte v prvních 8 dnech po porodu, v 9. nebo 10. měsíci a ve 24. nebo 25. měsíci. Nárok je také závislý na finanční situaci rodiny, kritéria jsou shodná jako v případě porodného (viz tabulka 3.14). Výše příspěvku je rovna 161,66 € měsíčně, v případě vícečetného porodu se zvyšuje.

Změny systému se dotkly také příspěvků na hlídání dětí mladších 6 let. Pracující rodiče mohou najmout pečovatelku, která hlídá děti u nich doma nebo je vodit k pečovatelce domů. Rodiče, kteří nejsou nezaměstnaní, studenti nebo invalidní důchodci musí mít minimální pracovní příjem (353,59 € v případě samoživitelů, 707,18 € v případě párů). Podmínkou pro hlídání dětí v bydlišti pečovatelky je její hrubý příjem rovný maximálně 5násobku minimální mzdy, tj. maximálně 35,95 € na hodinu, u hlídání dětí v jejich bydlišti nesmí být pro uplatnění nároku na dávku uplatňováno osvobození od placení sociálního pojištění pečovatelky. Pokladna rodinných dávek hradí celé sociální pojištění akreditovaným pečovatelkám, které hlídají děti u sebe doma, v případě hlídání v bydlišti dětí hradí maximálně 50 % sociálního pojištění s maximem 375 € měsíčně do 3. narozenin dítěte a 187,50 € v případě dětí ve věku od 3 do 6 let. Nárok na finanční pomoc s hlídáním dětí je také podmíněn výší příjmu v roce 2002 (tabulka 3.15)

Tabulka 3.15 Limity ročního pracovního příjmu v roce 2002 pro nárok na příspěvek na hlídání dětí mladších 6 let v roce 2004 (€)

počet dětí	příjmy roku 2002		
	nižší než	nižší než	vyšší než
1	14 349	31 887	31 887
2	16 521	36 713	36 713
další	2 606	5 791	5 791
věk dítěte	měsíční výše příspěvku		
mladší 3 let	354,19	253,00	151,78
3 - 6 let	177,11	126,52	75,89

Zdroj: www.caf.fr

Poznámka: rodič však platí minimálně 15 % mzdy pečovatelky, v případě hlídání u pečovatelky doma je příspěvek vyplácen na každé dítě, v případě hlídání v bydlišti dětí je jeho výše nezávislá na počtu dětí.

Nově jsou také upraveny případy, kdy je dítě svěřeno do péče akreditované instituci sdružující akreditované pečovatelky, které děti hlídají u sebe doma nebo v domově rodičů. Služeb pečovatelek musí rodina využívat minimálně 16 hodin měsíčně. Podmínky minimálního příjmu jsou shodné jako v případě soukromých pečovatelek. Výše tohoto typu příspěvku je uvedena v tabulce 3.16.

Tabulka 3.16 Limity ročního pracovního příjmu v roce 2002 pro nárok na příspěvek na hlídání dětí mladších 6 let pečovatelkami prostřednictvím agentury nebo podniku v roce 2004 (€)

počet dětí	příjmy roku 2002		
	nižší než	nižší než	vyšší než
1	14 349	31 887	31 887
2	16 521	36 713	36 713
další	2 606	5 791	5 791
věk dítěte	měsíční výše příspěvku - hlídání v bydlišti pečovatelky		
mladší 3 let	607,14	505,96	404,78
3 - 6 let	303,58	252,98	202,40
věk dítěte	měsíční výše příspěvku - hlídání v bydlišti dětí		
mladší 3 let	733,66	632,44	531,26
3 - 6 let	366,83	316,23	265,63

Zdroj: www.caf.fr

Poznámka: rodič však platí minimálně 15 % mzdy pečovatelky

Nově je také upraven rodičovský příspěvek (nyní tzv. doplněk svobodné pracovní volby). Podmínkou pro jeho vyplácení je péče o dítě mladší 3 let narozené po 1.1.2004, přerušení pracovní aktivity nebo práce na částečný úvazek, předchozí ekonomická aktivita po dobu 2 let v uplynulých 2 letech u jednoho dítěte, 2 let v průběhu 4 let u dvou dětí a 2 let v průběhu 5 let u tří a více dětí. Pokud rodič nepracuje a nedostává příspěvek pro děti do 3 let (základní dávku - viz výše), náleží mu 501,59 € měsíčně, pokud dostává příspěvek v mateřství, je tato dávka rovna 339,94 €. V těchto případech nemůže rodina pobírat příspěvky na hlídání dětí cizí osobou (viz. výše). Zaměstnanci pracující na maximálně půl úvazku dostávají 381,42 €, resp. 219,75 € v případě úvazku mezi 50 % a 80 % pak 288,43 €, resp. 126,77 €. U samostatně činných je podmínka velikosti pracovního úvazku definována v prvním případě na maximálně 76 hodin měsíčně s měsíčním příjmem nižším než 1 032,84 €, ve druhém případě pak omezením pracovních hodin na 77 až 122 hodin měsíčně s měsíčním příjmem do 1 652,55 €. Doba vyplácení tohoto typu rodičovského příspěvku je u jednoho dítěte maximálně 6 měsíců od narození dítěte, adopce, konce mateřské nebo otcovské dovolené, u více dětí je počátek vyplácení této dávky také stanoven na měsíc následující

narození, adopci nebo konec mateřské či otcovské dovolené a konec je dán měsícem předcházejícím 3. narozeniny dítěte. Pokud rodič nastoupí zpět do zaměstnání na celý nebo částečný úvazek v době od 18. do 29. měsíce dítěte, náleží mu tento příspěvek pouze po dobu dalších 2 měsíců.

Ostatní rodinné dávky zůstaly v roce 2004 zatím beze změny, pouze byla valorizována jejich výše.

3.4.7 Děti mimo manželství

Ve Francii se dnes rodí téměř každé druhé dítě mimo manželství. Z tohoto důvodu je poměrně velká pozornost legislativy i statistiky věnována těmto dětem a podmínkám, ve kterých žijí. Zákon z roku 1972 přiznává dětem narozeným mimo manželství stejná práva a povinnosti jako dětem narozeným v manželství. Bylo tomu tak i v době Francouzské revoluce, občanský zákoník z roku 1804 však opět zvýhodnil děti narozené v manželství, a to především v otázkách dědictví. V roce 1912 bylo umožněno nemanželským dětem iniciovat proceduru určení otcovství i přes nesouhlas potenciálního otce. Děti nemanželské, narozené za trvání manželství jejich otce s jinou ženou než s jejich matkou, mají možnost požadovat výživné od svého biologického otce až od roku 1955. Série zákonů (1907, 1915, 1924, 1956) postupně zjednodušila proceduru tzv. legitimizace dítěte sňatkem rodičů po jeho narození. Zákon z roku 1972 sice zrovnoprávnil nemanželské a manželské děti, děti, jež však byly počaty v okamžiku, kdy jeden z rodičů žil v manželství s jinou osobou než s druhým rodičem, mají nižší status především z pohledu dědického práva než ostatní děti s cílem chránit rodinu, která utrpěla nevěrou jednoho z rodičů. Tyto předpisy byly kritizovány Evropským soudním dvorem o právech člověka. Z tohoto důvodu přijal francouzský parlament v únoru 2001 novelu zaručující stejná dědická práva všem dětem bez ohledu na okolnosti jejich početí.

Narození dítěte mimo manželství musí být ohlášeno na radnici v místě porodu nejpozději do 3 dnů stejně jako v případě dítěte manželského. Rodičovství však v tomto případě není automaticky přiznáno spolu s oznámením o narození dítěte: oba rodiče musí navíc uznat dítě za vlastní, tedy i matka, neboť žena může porodit dítě i v anonymitě a její mateřství tak nemusí být známo. Tento postup je v současné době předmětem parlamentních diskusí, podle nichž by měla být za matku automaticky považována žena, jejíž jméno je uvedeno na rodném listě dítěte.

V současnosti existují ve Francii tři způsoby přiznání rodičovství.

Prvním z nich je přihlášení se k rodičovství na základě svobodného rozhodnutí rodiče. Ten tak může učinit i před narozením dítěte, rodičovská práva a povinnosti však mohou být uplatňovány až v okamžiku narození dítěte. Jméno rodiče je zapsáno po porodu na rodný list dítěte nebo je možné rodičovství oznámit matrice notářsky ověřenou listinou. Rodičovství nemusí být v tomto případě zapsáno na rodném listě. To umožňuje rodiči zůstat v anonymitě např. během svého života, ale dítě bude mít po jeho úmrtí dědická práva.

Druhým způsobem přiznání rodičovství je rozhodnutí soudu, např. na základě určení otcovství.

Od roku 1982 existuje třetí způsob: přiznání rodičovství na základě reálného stavu, kdy je dítě vychováváno konkrétními osobami stejným způsobem, jako by ho vychovávali rodiče (po dobu alespoň 10 let). Tyto případy jsou poměrně časté, jelikož zahrnují i situace, kdy žena, která dítě porodila, jejíž jméno je zaznamenáno na rodném listě dítěte a která dítě skutečně vychovává, může zapomenout vyplnit dokument o rodičovství, protože se automaticky považuje za matku dítěte. Toto rozhodnutí má také soudní charakter.

Dítěti narozenému mimo manželství je přiděleno příjmení otce v případě, že se oba rodiče přihlásili k rodičovství společně. Jestliže bylo dítě uznáno za vlastní nejprve matkou, je mu připsáno její příjmení, a to i v případě, kdy bylo dítě později uznáno i otcem. Příjmení dítěte může být změněno na příjmení otce pouze po společném oznámení změny oběma rodiči

u soudu, je-li dítě starší 13 let, musí dát k této změně souhlas. Je-li dítě uznáno za vlastní nejprve otcem, je mu přiděleno otcovo příjmení. Stejně jako děti narozené v manželství mohou nemanželské děti používat příjmení obou rodičů.

Rodičovskou autoritu uplatňuje rodič, který uznal dítě za vlastní. Před rokem 1993 byly většinou přisuzovány větší rodičovské pravomoce ženě. Od roku 1993 mohli nesezdaní partneři vykonávat společnou rodičovskou autoritu stejně jako manželé v případě, kdy se oba přihlásili k rodičovství během prvního roku po narození dítěte a alespoň v následujícím roce žili společně (úředně ověřené). Druhá podmínka byla zrušena v roce 2002. Jestliže rodiče nežijí společně v okamžiku přihlášení se k rodičovství a tento akt byl vykonán po prvních narozeninách dítěte, je rodičovskou autoritou pověřena matka. Výkon rodičovské autority může však být změněn soudem pro rodinné otázky.

Jestliže je dítě uznáno za vlastní svými rodiči, může být dále tzv. legitimizováno, a to dvěma různými způsoby. Jedním z nich je sňatek rodičů. V tomto případě jsou za legitimizované považovány i ty děti, jejichž rodiče se před sňatkem nepřihlásili k rodičovství, neboť tato procedura je součástí uzavření sňatku. Legitimizace je zaznamenána na rodném listě dítěte. Jejím důsledkem je změna příjmení dítěte, které získává po svatbě rodičů příjmení otce. Rodiče uplatňují oba stejně svá rodičovská práva a povinnosti.

Druhým typem legitimizace dítěte je soudní rozhodnutí. Podmínkou je zde předchozí přihlášení se k rodičovství a dále je požadováno potvrzení o skutečném rodičovském vztahu k dítěti po dobu alespoň 10 let (viz. třetí typ přiznání rodičovství).

V případě legitimizace dítěte narozeného z nemanželského vztahu musí dát současný manžel, který není rodičem dítěte, k tomuto aktu souhlas.

3.5 Daňová politika

Princip danění příjmů rodin bere v úvahu počet osob, jež jsou závislé na příjmu rodiny. Ekonomicky závislými osobami jsou svobodné děti mladší 21 let nebo 25 let, jestliže studují, muži vykonávající základní vojenskou službu, invalidní osoby. Hrubá výše daně je počítána podle tzv. rodinného podílu („*le quotient familial*“). Zdanitelný roční příjem je vydělen počtem částí (tabulka 3.17), jež odpovídá konkrétní situaci rodiny. V úplných rodinách odpovídá 1 část dospělé osobě a dítěti třetího a vyššího pořadí, 1/2 části odpovídá dítěti prvního a druhého pořadí.

Tabulka 3.17 Princip danění příjmů podle rodinné situace

počet částí podle rodinné situace	počet osob závislých na příjmu rodiny				
	0	1	2	3	4
manželský pár	2	2,5	3	4	5
vdova, vdovec	1	2,5	3	4	5
svobodný, rozvedený nežijící v nesezdaném soužití	1	2	2,5	3,5	4,5
svobodný, rozvedený žijící v nesezdaném soužití	1	1,5	2	3	4

Zdroj: <http://fr.finance.yahoo.com>

Na rozdíl od manželských párů nebo od párů, které uzavřely PACS, jsou příjmy nesezdaných partnerů daněny odděleně, i když spolu žijí v jedné domácnosti. Jestliže mají děti, musí se partneři rozhodnout jakým způsobem je zahrnou do daňového priznání.

V této práci budou popsány hlavní rozdíly mezi zdaněním příjmu manželských párů a párů nesezdaných před rokem 1996 i po roce 1996, neboť v roce 1996 bylo přijato opatření „*l'amendement de Courson*“, které způsob danění příjmů změnilo.

Manželské páry daní své příjmy společně, to znamená, že je minimální počet částí roven 2. Nesezdané páry nemají právo podat společné daňové priznání, partneři tvoří tedy dvě daňové jednotky. Žije-li např. jedno dítě s manželským párem, je roven jmenovatel, kterým je

dělen příjem rodiny, 2,5, žije-li jedno dítě s nesezdaným párem, je dělen příjem jednoho rodiče číslem 1,5 a druhého rodiče číslem 1. Počet částí u manželského a nesezdaného páru je tedy shodný. Tento způsob určování částí je platný od roku 1996, kdy byla přijata výše zmiňovaná reforma zákona o financích nazývaná jako „*l'amendement de Courson*”. Tato reforma zrušila výhody nesezdaných párů s dětmi: podle tohoto nařízení byla nesezdaným osobám s dětmi odebrána 1/2 části, na kterou měly předtím nárok, neboť nesezdaní partneři dělili odděleně své příjmy 2 + 1 částí (pár a jedno dítě) a byli tak zvýhodněni oproti párům manželským, jež dělily součet příjmů 2,5 částí.

Čistý roční příjem domácnosti podléhající dani je v principu tvořen všemi čistými příjmy spojenými s výkonem profese (mzda, provize...), starobním, invalidním důchodem, výživným, doživotní rentou, pronájmem nemovitostí, rodinnými příspěvky, dávkami v mateřství a jinými sociálními dávkami.

Tabulka 3.18 **Příklad danění příjmů podle rodinné situace**

	příjem podléhající dani (stejně příjmy obou partnerů)	počet částí	částka odpovídající 1 části
manželský pár s 1 dítětem	2*375 000 FF	2,5	300 000 FF
nesezdaný pár s 1 dítětem po roce 1996	2*375 000 FF	1,5 + 1	250 000 FF + 375 000 FF
nesezdaný pár s 1 dítětem před rokem 1996	2*375 000 FF	2 + 1	187 500 FF + 375 000 FF

Zdroj: <http://finance.fr.yahoo.com>

Tabulka 3.19 **Hranice příjmu odpovídající 1 části rodinného podílu a míra zdanění příjmů fyzických osob z let 2000 a 2002**

příjmy 2000		příjmy 2001	
výše příjmu připadající na 1 část (FF)	míra zdanění (%)	výše příjmu připadající na 1 část (€)	míra zdanění (%)
0 - 26 600	0,00	0 - 4 121	0
26 601 - 52 320	8,25	4 121 - 8 104	7,5
52 321 - 92 090	21,75	8 104 - 14 264	21,0
92 091 - 149 110	31,75	14 264 - 23 096	31,0
149 111 - 242 620	41,75	23 096 - 37 579	41,0
242 621 - 299 200	47,25	37 579 - 46 343	46,75
299 201 +	53,25	46 343	52,75

Zdroj: <http://fr.finance.yahoo.com>, *Taxing Wages*, OECD, 2002, průměrná roční hrubá mzda pracovníka v průměru byla odhadnuta na 21 884 € v roce 2002

Výpočet hrubé daně:

případ manželského páru s 1 dítětem:

$$(52\,320 - 26\,601) \cdot 0,0825 + (92\,090 - 52\,321) \cdot 0,2175 + (149\,110 - 92\,091) \cdot 0,3175 + (242\,620 - 149\,111) \cdot 0,4175 + (299\,200 - 242\,621) \cdot 0,4725 + (300\,000 - 299\,201) \cdot 0,5325 = 95\,075$$

$$\text{hrubá daň} = 2,5 \cdot 95\,075 = 237\,690 \text{ FF}$$

případ nesezdaného páru s 1 dítětem po roce 1996:

$$[(52\ 320 - 26\ 601) \cdot 0,0825 + (92\ 090 - 52\ 321) \cdot 0,2175 + (149\ 110 - 92\ 091) \cdot 0,3175 + (242\ 620 - 149\ 111) \cdot 0,4175 + (250\ 000 - 242\ 621) \cdot 0,4725] + [(52\ 320 - 26\ 601) \cdot 0,0825 + (92\ 090 - 52\ 321) \cdot 0,2175 + (149\ 110 - 92\ 091) \cdot 0,3175 + (242\ 620 - 149\ 111) \cdot 0,4175 + (299\ 200 - 242\ 621) \cdot 0,4725 + (375\ 000 - 299\ 201) \cdot 0,5325] = 71\ 402 + 135\ 012$$

$$\text{hrubá daň} = 1,5 \cdot 71\ 402 + 135\ 012 = 242\ 115 \text{ FF}$$

případ nesezdaného páru s 1 dítětem před rokem 1996:

$$[(52\ 320 - 26\ 601) \cdot 0,0825 + (92\ 090 - 52\ 321) \cdot 0,2175 + (149\ 110 - 92\ 091) \cdot 0,3175 + (187\ 500 - 149\ 111) \cdot 0,4175] + [(52\ 320 - 26\ 601) \cdot 0,0825 + (92\ 090 - 52\ 321) \cdot 0,2175 + (149\ 110 - 92\ 091) \cdot 0,3175 + (242\ 620 - 149\ 111) \cdot 0,4175 + (299\ 200 - 242\ 621) \cdot 0,4725 + (375\ 000 - 299\ 201) \cdot 0,5325] = 44\ 903 + 135\ 012$$

$$\text{hrubá daň} = 2 \cdot 44\ 903 + 135\ 012 = 224\ 818 \text{ FF}$$

Výše uvedené výpočty potvrzují, že před rokem 1996 bylo pro nesezdané páry s dětmi z hlediska fiskální politiky výhodnější neuzavřít sňatek. Toto výhodné zdanění bylo zrušeno pro (soudně potvrzené) nesezdané páry v roce 1996. Výhodné zdanění však zůstává pro ty nesezdané páry, kde se jeden z partnerů prohlásí za samoživitele (svobodný, rozvedený nežijící v nesezdaném soužití). Nejvíce jsou daňově zvýhodněni vdovy a vdovci, na nichž jsou ekonomicky závislé jiné osoby. Zrušení daňových výhod pro nesezdané páry mělo vliv na zvýšení počtu sňatků v letech 1996 a 1997. V roce 1996 se zvýšil počet sňatků o 25 000 v porovnání s rokem 1995, v roce 1997 bylo uzavřeno o 4 000 sňatků více než v roce 1996. Za předpokladu, že by všechny tyto sňatky uzavřené v roce 1996 „navíc“ byly sňatky nesezdaných párů, které považovaly za výhodné vstoupit právě z fiskálních důvodů do manželství, pak by tato legitimizovaná nesezdaná soužití představovala přibližně 1 % všech nesezdaných párů existujících v roce 1996. Toto opatření přimělo tedy velmi malou část nesezdaných soužití zlegalizovat svůj vztah.

Vypočtená daň může být dále snížena až o 25 % nákladů spojených s hlídáním dětí do 7 let pečovatelkou mimo domov dětí a až o 50 % nákladů spojených s hlídáním dětí pečovatelkou v místě jejich bydliště. Podobně lze snížit daň rodiny o 61 € na jedno dítě navštěvující gymnázium, 153 € na dítě navštěvující lyceum, 183 € na jedno dítě studující na vysoké škole (2002, OECD).

3.6 Bytová politika

Ve Francii existují 4 základní dávky spojené s bydlením.

- **příspěvek na bydlení**

- v případě pronájmu bytu (pronajímatelem však nesmí být příbuzný v přímé linii; za pronájem se považuje např. i bydlení na koleji, v domově důchodců apod.; byt musí splňovat základní předpoklady jako je tekoucí voda, elektřina, WC apod.): výše příspěvku závisí na příjmech žadatele, rodinné situaci, typu bytu, adrese, výši nájemného, počtu závislých osob
- v případě koupi, stavby nebo rekonstrukce bytu/domu: výše příspěvku závisí na příjmech žadatele, rodinné situaci, typu bytu, adrese, výši splátek, počtu závislých osob

- **individuální příspěvek na bydlení**

- jedná se o případy regulovaného nájemného nebo splácení půjčky na koupi bytu, výstavbu bytu či rekonstrukci

- **půjčka na rekonstrukci bydlení**

- půjčka musí být čerpána na rekonstrukci bytu/domu, kde má žadatel trvalé bydliště; žadatel musí pobírat alespoň jednu rodinnou dávku; výše půjčky závisí na nákladech a může dosáhnout až 80 % s limitem 1 067,14 €, úrok z půjčky činí 1 % a částka je splatná po dobu 3 let

- **příspěvek na stěhování**

- nárok mají rodiny, které se stěhují z důvodu narození třetího dítěte (mezi 1. dnem měsíce po uplynutí 3. měsíce těhotenství a posledním dnem měsíce, který předchází 2. narozeniny třetího/čtvrtého dítěte) nebo rodiny s více než třemi dětmi, z nichž nejmladšímu jsou méně než 2 roky; rodina musí zároveň pobírat příspěvek na bydlení; výše příspěvku činí (2003) 834,43 € pro rodiny se třemi dětmi, 903,97 € pro rodiny se čtyřmi dětmi a pro každé další dítě je částka zvýšena o 69,54 €

3.7 Předškolní instituce péče o děti

Ve Francii existují dva základní druhy školních zařízení pro děti: jesle pro děti od 3 měsíců do 2 let a mateřské školy pro děti od 2 do 6 let. Za předchůdce dnešních mateřských škol je možné považovat charitní programy pro ohrožené děti. Jesle jsou určeny především pro děti pracujících matek. Jejich správa spadá pod ministerstvo zdravotnictví. Jesle fungují 10 až 12 hodin denně. Na rozdíl od mateřských škol mají jesle různou formu, např. rodinná centra, permanentní či příležitostná centra apod. Jesle jsou z poloviny financovány vládou, z jedné čtvrtiny pokladnami rodinných dávek a z jedné čtvrtiny rodiči.

Mateřské školy spadají do resortu ministerstva školství. Snahou je, aby mateřské školy byly umístěny v rámci nebo alespoň v blízkosti základní školy. Školky jsou otevřeny od 8,30 do 16,30. Po tuto dobu jsou náklady hrazeny ministerstvem. Kromě standardní doby mohou školky nabízet své služby např. i v době školních prázdnin nebo déle do večera. V těchto případech však rodiče platí školné, jehož výše závisí na jejich příjmu. Předškolní zařízení však nemají dostatek míst pro děti ve věku 2 let. Zlepšení této situace je jedním z aktuálních cílů francouzské politiky. Dále existují služby péče o děti pokrývající střední odpoledne (ve středu je pouze dopolední vyučování, místo středy odpoledne chodí děti do školy v sobotu dopoledne).

Kromě uvedených institucí mají rodiny možnost využívat služeb soukromých osob, které se o děti starají, když jsou rodiče v zaměstnání. Jak již bylo uvedeno, stát se na nákladech spojených s těmito službami také podílí, ať již přímo příspěvkem nebo např. snížením daní.

3.8 Shrnutí

Francie patří v současné době mezi evropské země s relativně vysokou plodností. Na jedné straně je to důsledek příznivého ekonomického vývoje, na druhé straně zde jistě hraje roli i rodinná politika mající poměrně dlouhou tradici. Z této tradice lze usuzovat na značný důraz státu na rodinnou problematiku, rodina je teoreticky i prakticky základem společnosti, a proto je třeba ji podporovat. Rodinné dávky jasně podporují rodiny s více dětmi a rodiny s nízkými příjmy. Je možné říci, že rodinné přídatky již nejsou hlavními sociálními dávkami. Současný systém sociálních dávek přihlíží k různým životním situacím, jako je např. bydlení, stěhování, náklady spojené se vzděláváním dětí apod. Rovněž je zde patrná snaha umožnit rodičům skloubit profesní a rodinný život. Na jedné straně o tom svědčí podpora individuální profesionální (licencované) péče o děti, na druhé straně nabídka předškolních zařízení pro děti starší 3 let, jež relativně dobře uspokojuje poptávku. Zařízení pro děti mladší jsou však zatím spíše nedostačující. Přesto, že stát pamatuje na různé rodinné formy (např. příspěvkem samoživiteli), je zde stále patrný spíše konzervativní přístup k rodině. Ten se projevuje mimo jiné i snahou daňově znevýhodnit rodiny nesezdaných rodičů.

Zdroje

- Abramovici, G. (2003): La protection sociale en Europe, Eurostat, Statistiques en bref, 2003/3
- Broulíková J.(2001): Manželství a nesezdané soužití ve Francii po 2. světové válce, magisterská práce z demografie, PřF UK
- Caisse d'allocations familiales (Pokladna rodinných dávek): <http://www.caf.fr>
- Informations pratiques:<http://www.lemoneymag.fr>
- Klvačová E., Wawrosz P. (2002): Fiskální a sociální politika jako determinanty demografického vývoje a jejich účinky na finanční rovnováhu průběžně financovaného systému důchodového zabezpečení-mezinárodní komparace, VÚPSV
- l'Institut National d'Études Démographiques: <http://www.ined.fr>
- l'Institut National de la Statistique et des Études Économiques: <http://www.insee.fr>
- Ministerstvo financí: <http://fr.finance.yahoo.com>
- MISSOC: Bulletin of the Information System on Social Protection in the European Union: http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2002/index_en.htm
- OECD in Figures, 2002: Statistics of the member countries.
- Rada Evropské unie (2003): Zpráva Komise o provádění směrnice Rady 96/34/ES ze dne 3. června 1996 o Rámcové dohodě o rodičovské dovolené uzavřené mezi organizacemi UNICE, CEEP a EKOS
- Recent demographic developments in Europe 2000, 2002, Council of Europe Publishing, F-67075 Strasbourg Ceres
- Rys, V. (1995): Sociální zabezpečení ve Francii, Sociální politika 1995, č. 4, str. 12-14
- Service Public: <http://vosdroits.service-public.fr>
- Social Security Administration: Social Security Programs Throughout the World: Europe: <http://www.ssa.gov/statistics/ssptw/2002/europe/index.html>
- Statistiques sociales européennes: Démographie 2000, Eurostat
- The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policy at Columbia University: <http://www.childpolicyintl.org/>
- Toulemon, L. (1996): La cohabitation hors mariage s'installe dans la durée, Population 1996, č. 3, str. 675-716, INED
- Tribalat, M., Munoz-Pérez, F. (1984): Mariages d'étrangers et mariages mixtes en France: Évolution depuis la Première Guerre, Population 1984, č. 3, str. 427-462, INED
- Tribalat, M., Munoz-Pérez, F. (1991): Les mariages d'immigrés avec des Français. Leur évolution depuis quelques décennies, La nuptialité: Évolution récente en France et dans les pays développés, Congrès et colloques, č. 7, INED

ITÁLIE

4.1 Populační vývoj.....	59
4.2 Obecné rysy sociálního systému Itálie se zaměřením na rodinnou politiku	62
4.3 Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití.....	65
4.3.1 Manželství.....	65
4.3.2 Rozvod	66
4.4 Rodičovství	66
4.4.1 Porodné	66
4.4.2 Mateřská a otcovská dovolená	67
4.4.3 Rodičovská dovolená	67
4.4.4 Přídavky na děti.....	68
4.5 Daňová politika	68
4.6 Bytová politika.....	69
4.7 Předškolní instituce péče o děti	69
4.8 Shrnutí a závěr.....	70
Zdroje	70

4.1 Populační vývoj¹

Velikost populace Itálie je v současné době početně srovnatelná s velikostí Francie, v uplynulých 40 letech se počet italských obyvatel zvýšil o přibližně 8 miliónů na současných téměř 58 miliónů. V 60. letech rostl počet obyvatel Apeninského poloostrova díky přirozenému přírůstku, migrační saldo bylo záporné. K větší imigraci došlo v 70. letech. V 80. letech žilo v Itálii 56,5 miliónů obyvatel, tento stagnující počet byl výsledkem záporného migračního salda a nižšího přirozeného přírůstku. V 90. letech se počet obyvatel zvyšoval, a to díky imigraci, přirozený přírůstek je v důsledku nízké porodnosti a zlepšující se úrovni úmrtnosti od roku 1993 záporný.

Itálie patří v současné době mezi evropské země s nejnižší porodností. Od poloviny 60. let se počet ročně narozených dětí snižoval téměř lineárně. K největšímu meziročnímu poklesu narozených dětí docházelo od poloviny let 70. do konce let 80., v porovnání s počtem dětí narozených v roce 1974 se na konci 80. let rodilo o 40 % dětí méně. Na přelomu 80. a 90. let porodnost v Itálii stagnovala na úrovni 560 tisíc ročně narozených dětí, na konci 90. let se pak rodilo přibližně 530 tisíc dětí. V prvních letech 21. století došlo k mírnému růstu počtu narozených dětí. Vývoj intenzitního ukazatele úhrnné plodnosti vykazoval velmi podobný trend jako absolutní počty narozených, a tedy ani z hlediska intenzity plodnosti nedocházelo k žádným dramatickým výkyvům: z hodnoty 2,7 dětí na jednu ženu v roce 1964 se úhrnná plodnost snížila na hodnotu 2,3 v roce 1974 a dále prudce klesala až na 1,4 na konci 80. let. Nejnižší úroveň dosáhl průměrný počet dětí na jednu ženu v roce 1998: podle výsledků z tohoto roku by italské ženy měly v průměru pouze 1,15 dětí. V posledních letech se plodnost mírně zvýšila na hodnotu 1,2, přesto dnes Itálie patří stále mezi evropské země s nejnižší plodností. Reprodukce populace není zajištěna od poloviny 70. let. Snižování porodnosti v Itálii není pouze rysem ročních, transverzálních ukazatelů, jejichž hodnoty jsou do značné míry ovlivněny aktuálními událostmi (např. ekonomické krize/prosperita) a s tím souvisejícím časováním sňatků a porodů do nižšího či vyššího věku, ale změny natalitních plánů či strategií se promítají i do konečné plodnosti, tedy průměrného počtu dětí připadajících na jednu ženu z příslušné generace. Podle údajů Eurostatu budou mít generace italských žen narozených v 60. letech v průměru nejméně dětí v porovnání s ostatními

¹ Údaje o demografickém vývoji Itálie byly většinou převzaty z publikací Eurostatu, národní zdroje jsou většinou vedeny pouze v italštině (Italský statistický úřad) a data nejsou volně přístupná (je možné je zakoupit).

zeměmi Evropské unie. To se promítá i do vyššího podílu trvale bezdětných žen. Podobně jako v jiných státech Evropy rodí italské ženy stále ve vyšším věku, podíl dětí narozených neprovdané ženě je však v souvislosti se silnou katolickou tradicí stále velmi nízký: pouze každé desáté dítě je nemanželské. Srovnatelný podíl dětí narozených mimo manželství má z vyspělých evropských zemí pouze Švýcarsko.

Podobně jako plodnost zaznamenala i sňatečnost v Itálii nejvyšší pokles v období od 1. poloviny 70. let do 2. poloviny 80. let. Na přelomu 80. a 90. let se pokles sňatečnosti zpomalil (zvýšila se intenzita sňatečnosti svobodných osob starších 30 let), přesto by podle údajů z konce 90. let vstoupilo do manželství pouze 60 % mužů a žen. Průměrný věk při prvním sňatku se v Itálii začal zvyšovat až v 80. letech v důsledku odkladu sňatku generacemi mužů a žen narozených na přelomu 50. a 60. let. Nízký podíl dětí narozených mimo manželství však poukazuje spíše než na nahrazování manželství nesezdaným soužitím na zvyšující se počet osob žijících bez partnera a bez dětí. Podle údajů z roku 1998 představovaly nesezdané páry pouze 2 % všech párů, ve věku do 30 let žilo nesezdaně 11 % párů (průměr EU: 9 % a 33 %). Podobně jsou méně časté neúplné rodiny v čele se svobodnou matkou (12 % neúplných rodin). Údaje o složení domácností však ukazují spíše nižší podíl domácností jednotlivců v porovnání se západoevropskými zeměmi (13 %). To souvisí mimo jiné i s italským modelem, podle něhož mladí lidé žijí před sňatkem většinou stále v domácnosti rodičů (*Columbia University, <http://www.childpolicyintl.org>*).

Vliv katolické církve je jednoznačně zřetelný v otázce rozvodovosti. Možnost rozvodu manželství byla uzákoněna až v roce 1970 a i dnes je rozvodovost v Itálii nejnižší v Evropě. Italská manželství se rovněž rozvádějí v průměru po nejdelší době uplynulé od sňatku.

Podobně jako v jiných vyspělých státech Evropy došlo ve 2. polovina 20. století ke zlepšení úmrtnostních poměrů italské populace. Naděje dožití při narození italských mužů a žen patří dnes k nejvyšším v Evropě (v roce 2000 byla její hodnota u mužů vyšší na Islandu, ve Švýcarsku a ve Švédsku, u žen ve Francii, Španělsku a Švýcarsku). V důsledku příznivých úmrtnostních poměrů a nízké porodnosti je však italská populace nejstarší v Evropě.

Tabulka 4.1 **Porodnost a plodnost**

	živě narození (tis.)*	hmpor (%)	úhrnná plodnost	čistá míra reprodukce	průměrný věk matky při prvním porodu	podíl živě narozených dětí mimo manželství
1960	910,2	18,1	2,41	1,07	25,8	2,4
1965	990,5	19,0	2,66	1,21	25,4	2,0
1970	901,5	16,7	2,42	1,13	25,1	2,2
1975	827,9	14,9	2,20	1,05	24,7	2,6
1980	640,4	11,3	1,64	0,80	25,1	4,3
1985	577,3	10,2	1,42	0,68	25,9	5,4
1990	569,3	10,0	1,33	0,64	26,9	6,5
1995	525,6	9,2	1,18	0,56	28,0	8,1
1998	532,8	9,3	1,20	0,57 (1997)	:	8,7
1999	537,1	9,3	1,21	:	:	:
2000	543,0	9,4	1,24	:	:	9,6
2001	545,0	9,4	1,24	:	:	:

* podle stavu de facto

Zdroj: Eurostat 2000, 2002

Tabulka 4.2 Generační plodnost

generace	konečná plodnost	průměrný věk při prvním porodu	podíl bezdětných žen (%)	podíl žen s jedním dítětem (%)	podíl žen se dvěma dětmi
					(%)
1935	2,29	25,3	13	17	33
1940	2,14	24,9	13	17	37
1945	2,06	24,4	10	19	41
1950	1,89	24,4	11	22	42
1955	1,78	24,4	11	24	43
1960	1,64	25,3	15	25	42
1961	1,58	25,6	16	25	42
1962	1,55	25,9	18	25	42
1963	1,51	26,1	19	26	40

Zdroj: Eurostat 2000, 2002

Tabulka 4.3 Sňatečnost

rok	počty sňatků (tis.)	hms (%)	podíl sňatků svobodných - muži (%)	podíl sňatků svobodných - ženy (%)	úhrnná sňatečnost - muži	úhrnná sňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - muži	průměrný věk při prvním sňatku - ženy
1960	387,7	7,7	97,1	98,9	98	98	28,6	24,8
1965	399,0	7,7	97,5	99,0	100	103	28,0	24,3
1970	395,5	7,3	97,6	99,0	102	101	27,4	23,9
1975	373,8	6,7	96,2	98,1	91	94	27,0	23,7
1980	323,0	5,7	96,0	97,8	79	78	27,1	23,9
1985	298,5	5,3	96,5	97,9	69	68	27,6	24,5
1990	319,7	5,6	95,0	96,7	69	69	28,6	25,6
1995	290,0	5,1	94,1	95,7	59	62	29,6	26,7
1998	276,6	4,8	95,4	96,9	56 (1997)	60 (1997)	30 (1997)	27,1 (1997)
1999	275,3	4,8	95,4	96,9	:	:	30 (1998)	27,1 (1998)
2000	280,5	4,9	:	:	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000, 2002

Tabulka 4.4 Generační sňatečnost

generace	konečná sňatečnost - muži	konečná sňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - generace muži	průměrný věk při prvním sňatku - generace ženy
1930	91	:	28,4	:
1935	89	91	27,8	24,6
1940	89	92	27,5	24,2
1945	90	93	26,8	23,6
1950	92	92	26,8	23,4
1955	83	94	27,4	23,4
1960	81	85	28,1	24,4
1962	80	85	28,2	24,6
1963	79	85	28,2	24,8
1964	77	84	28,4	25,0

Zdroj: Eurostat 2000, 2002

Tabulka 4.5 Rozvodovost

rok	počty rozvodů	hmro (%)	úhrnná rozvodovost	průměrná délka manželství	kohorta	rozvodovost kohort	průměrná délka manželství - kohorty
	(tis.)		(%)				
1960	:	:	:	:	1950	2	26,4
1965	:	:	:	:	1955	2	24,3
1970	:	:	:	:	1960	3	23,4
1975	10,6	0,2	3	23,0	1965	4	22,0
1980	11,8	0,2	3	19,5	1970	5	20,5
1985	15,7	0,3	4	17,3	1975	7	19,0
1990	27,7	0,5	8	15,8	1980	8	17,4
1995	27,0	0,5	8	17,2	1981	8	17,4
1998	33,5	0,6	10 (1997)	15,9	1982	9	17,0
1999	:	:	10 (1998)	16,0	:	:	:
2000	37,6	0,7	:	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000, 2002

Tabulka 4.6 Úmrtnost a struktura obyvatelstva podle věku

rok	naděje dožití při narození		naděje dožití ve věku 60 let		kojenecká úmrtnost (%)	rok	podíl věkové skupiny (%)		
	muži	ženy	muži	ženy			0-19	20-59	60+
1960	67,2	72,3	16,7	19,3	43,9	1960	32,4	54,0	13,6
1970	69,0	74,9	16,7	20,2	29,6	1965	32,2	53,2	14,6
1980	70,6	77,4	16,8	21,2	14,6	1970	31,8	52,2	16,0
1985	72,3	78,7	17,6	21,9	10,5	1975	31,6	51,1	17,3
1990	73,6	80,1	18,6	23,0	8,2	1980	30,6	52,6	16,8
1995	74,9	81,3	19,5	24,0	6,2	1985	27,8	53,5	18,7
1996	75,3	81,4	19,7	24,1	5,3	1990	24,5	55,0	20,5
1997	74,9	81,3	19,9	24,2	5,1	1995	21,5	56,2	22,3
1998	75,5	81,8	:	:	:	1998	20,2	56,7	23,1
1999	:	:	:	:	:	1999	20,0	56,5	23,5
2000	76,3	82,4	:	:	4,5	2000	19,8	56,3	23,9
2001	76,7	82,9	:	:	4,3	2001	19,6	56,1	24,3

Zdroj: Eurostat 2000, 2002

4.2 Obecné rysy sociálního systému Itálie se zaměřením na rodinnou politiku

Itálie je jednou z republik, která ve své psané ústavě z roku 1948 činí zodpovědným za oblast sociální ochrany stát, který je územně správně rozčleněn do regionů (20), provincií (101) a samosprávných obcí (8097). Od roku 1977 procházela Itálie postupným procesem decentralizace státní administrativy až na úroveň místní správy, která je dnes zodpovědná také za plánování, financování a realizaci systému sociálních služeb.

Oficiálním náboženstvím majícím v Itálii stále velký vliv je římské katolictví. Tradice katolické církve ovlivňuje charakter italského sociálního státu, který je relativně málo vyvinutý a silně decentralizovaný. Působení národní vlády je relativně slabé, různě silné kulturní tradice a ekonomická prosperita se pak promítají do charakteru sociálního zabezpečení na bohatším severu a na chudším jihu.

Katolická tradice zdůrazňuje vzájemnou solidaritu a odpovědnost jednoho za druhého a je zaměřena na rodinu. Větší část péče o děti, seniory a postižené je tedy zajišťována rodinami a nestátními organizacemi. Stát vstupuje do procesu až v situacích, kdy pomoc a péči již není rodina schopna zajistit sama. Centrální vláda vydává zákony a vyhlášky

regulující systém sociálních služeb a zároveň i řídí a koordinuje regionální aktivity. Regiony jsou navíc kompetentní k legislativním úpravám prováděcích předpisů v rámci základních regulací vymezených zákony celostátními. Na úrovni regionů dochází také k plánování, koordinaci a společnému řízení obecních projektů sociální péče v případě příliš malých nebo chudých obcí. Zároveň v regionech dochází také k alokaci finančních zdrojů obecních programů sociální péče. Samosprávné obce jsou odpovědné za zajištění poskytovaných sociálních služeb a výplatu dávek (mimo systém pojištění). Zdravotní péče je zajištěna od roku 1978 v rámci systému zdravotního pojištění. Jako v řadě dalších zemí EU dochází také v Itálii k masivní podpoře nezávislého neziskového sektoru, který je zatím relativně méně rozvinutý. Od roku 1991 platí nový zákon, který definuje nevládní (dobrovolné) aktivity a vymezuje formy regulace, financování a způsob registrace nevládních organizací (Bjalkovski, Ch., Frühbauer O., 2000).

Koncepce životního minima v Itálii není jednotná, jeho stanovení je v pravomoci jednotlivých regionů. Obecně je za hlavní kritérium považován počet osob žijících v domácnosti, ke složení domácnosti se tedy nepřihlíží. Životní minimum jednotlivce se pohybuje v rozmezí 232 a 269 €, dvou osob 338 a 542 €, 3 osob 440 a 697 €, 4 osob 542 a 852 € (MISSOC: www.europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2002/index_en.htm)

Podle zákona z roku 2000 je politika sociální pomoci definována v Národním sociálním plánu, který musí centrální vláda a regiony obnovovat každé 3 roky. Obsahem tohoto plánu je 1. specifikace projektů vedoucích k vytvoření srovnatelné sítě poskytovatelů služeb v regionech, 2. způsob rozdělení financí mezi jednotlivé poskytovatele, 3. definování kritérií, podle nichž se klient podílí na financování služeb, 4. metodika pro zvyšování kvalifikace odborných pracovníků zaměstnaných v rámci programu sociální pomoci., 5. standardy péče o seniory a zdravotně handicapované občany, 6. podpora rodin a dětí, 7. integrace imigrantů, 8. boj s alkoholismem a jinými závislostmi.

Hlavními prioritami italské vlády mimo jiné i v souvislosti s progresivním stárnutím populace jsou revize sociální politiky a podpora rodiny. Pozornost se soustřeďuje především na podporu rodin tak, aby mohla uspokojivě vychovávat své děti, a na propracování koncepce minimálního příjmu osob bez pracovních či jiných příjmů. Italská vláda upřednostňuje posílení funkcí rodiny. Přesto, že byla vypracována řada dokumentů dotýkajících se veřejné politiky vůči rodinám, jen málo návrhů bylo realizováno. Překážkou se zdá být již zmíněná silná decentralizace sociální politiky, centrální vláda má v kompetenci převážně financování dávek. Sociální pomoc rodinám je v kompetenci regionů, mezi nejdůležitější služby rodinám s dětmi poskytované centrálně patří vzdělávání včetně předškolní výchovy. Péče o matku a dítě spadá většinou do kompetencí regionů a obcí. V posledních letech byly přijaty 3 důležité zákony zabývající se právy dětí: zákon ustanovující národní fond pro děti a mládež mající za úkol financovat různé projekty pro ně určené, zákon zakládající tzv. Speciální parlamentní komisi pro děti, Národní výbor pro děti a Národní dokumentační a výzkumné centrum dětí a mládeže, jež mají za cíl analyzovat a koordinovat politiku ve prospěch nejmladší populace.

Současná italská sociální politika se tedy vyznačuje následujícími rysy:

- snaha o vytvoření sítě sociálních služeb a zlepšení systému sociálních dávek; tato síť zahrnuje: služby poskytované v místě bydliště klienta, rodinné spolky a centra, denní centra pro handicapované, rehabilitační centra, centra pro seniory
- hlavními příjemci pomoci jsou osoby a rodiny v tíživé situaci italské či jiné národnosti pobývajících dlouhodobě na území Itálie
- služby jsou většinou financovány ze státních prostředků, snahou je zlepšit spolupráci s nestátními organizacemi

V porovnání s průměrem Evropské unie představují italské státní výdaje na sociální zabezpečení nižší podíl HDP. Podobně jako v jiných státech jižní Evropy jako např. ve

Španělsku tvoří výdaje pro rodiny a děti velmi malý díl všech sociálních výdajů: v roce 2000 bylo rodinám vydáno 3,8 % ze všech sociálních dávek (Abramovici, 2003).

Tabulka 4.7 Výdaje na sociální zabezpečení v porovnání s Evropskou unií (zdravotnictví, sociální politika, trh práce)

výdaje sociálního zabezpečení - % HDP						
rok	1991	1993	1996	1998	1999	2000
EU	26,4	28,8	28,4	27,6	27,5	27,3
Itálie	25,2	26,4	24,8	25,0	25,3	25,2
výdaj na sociální zabezpečení na 1 obyvatele v konstantních cenách (rok 1995 = 100)						
rok	1996	1997	1998	1999	2000	
EU	101,7	102,6	104,4	106,9	108,7	
Itálie	102,4	107,5	107,9	110,6	112,9	

Zdroj: Abramovici, G., 2003

Italský sociální systém je financován převážně z výběru pojistného. Jeho výši zobrazuje tabulka 4.8. V rámci nemocenského pojištění je zahrnuto pojištění pro dávky v mateřství, ostatní rodinné dávky jsou financovány systémem zvláštního pojištění, jehož zdrojem jsou odvody zaměstnavatele.

Tabulka 4.8 Výše pojištění v italském sociálním systému

	zdravotní a mateřské		důchodové	pojištění proti nezaměstnanosti		rodinné dávky
zaměstnavatel	manuální pracovník	2,88 % (0,66 % na dávky v mateřství v průmyslu; 0,44 % v obchodu)	23,81 %	průmysl	4,41 %	2,48 %
	bílé límečky	0,66 % v průmyslu; 0,44 % v obchodu		obchod	2,21 %	
zaměstnanec	manuální pracovník	0 %	8,89 %	průmysl	0,30 %	0 %
	bílé límečky	0 %		obchod	0,30 %	

Zdroj: MISSOC http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2002

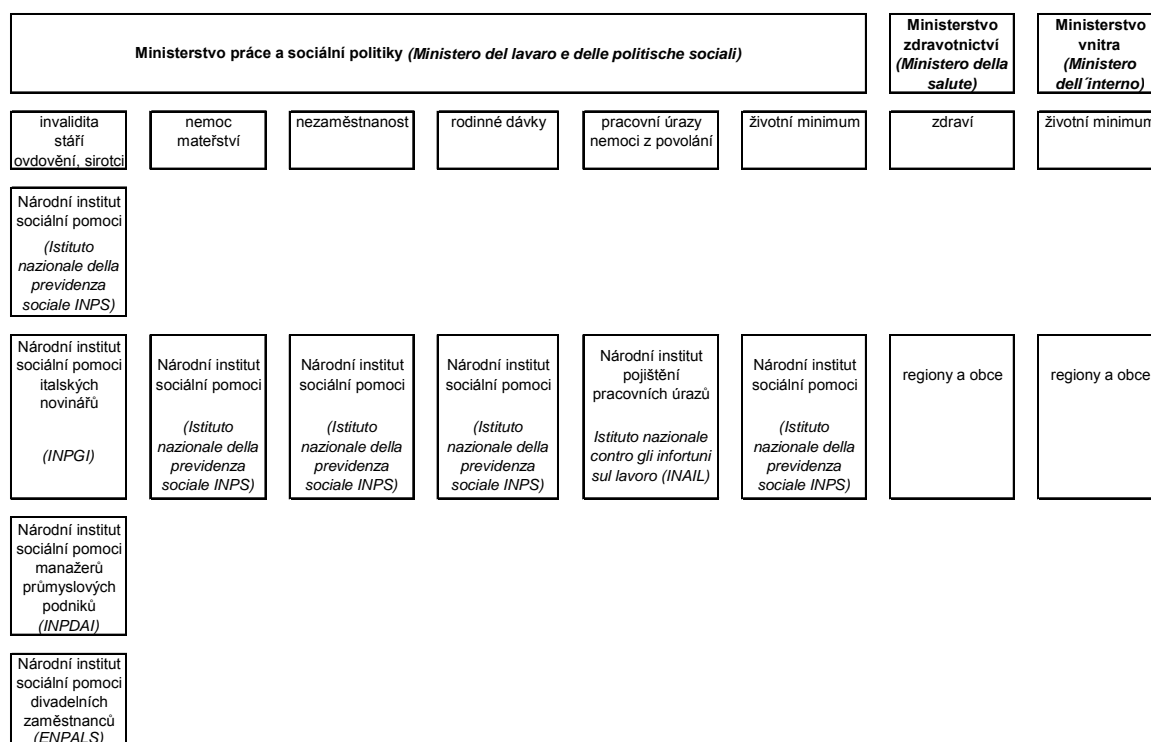
Z hlediska zapojení žen na trhu práce patří Itálie mezi země s nejnižší participací žen: v roce 2000 bylo aktivními na trhu práce 46 % žen ve věku 15 - 64 let, na částečný úvazek pracovala přibližně každá čtvrtá žena. Nezaměstnanost italských žen je vyšší než nezaměstnanost mužů (14,9 % proti 8,4 %; OECD).

Tabulka 4.9 Zapojení na trhu práce a nezaměstnanost italských žen v porovnání s Evropskou unií (% v roce 1990 a 2000)

rok	ženy		muži		EU 15 - 2000	
	1990	2000	1990	2000	ženy	muži
podíl na trhu práce	45,9	46,8	-	-	55,4	-
nezaměstnanost	-	8,3	-	14,5	9,9	7,3
práce na částečný úvazek	18,2	23,4	3,9	5,7	30,0	6,0

Zdroj: OECD 2002. OECD in Figures: Statistics of the member countries.

Obrázek 4.1 Schéma organizace italského sociálního systému (stav k 1.1.2002)

Zdroj: http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2002/org_en.pdf

4.3 Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití

4.3.1 Manželství

Sňatek je v Itálii stále považován spolu se křtem a pohřbem za nejvýznamnější společenský rituál. Rodina je považována za jádro sociální organizace. Jinak řečeno, sňatkem je oslavována a udržována sociální soudržnost. Italové kladou při uzavírání sňatku také důraz na ekonomické aspekty manželství. Např. mnoho nesezdaných párů, kde má jeden z partnerů děti z předchozího vztahu, odmítá vstoupit do manželství, neboť italský zákon stanovuje, že část osobního majetku nabytého před sňatkem dědí po úmrtí jednoho z partnerů původní rodina druhého partnera.

V Itálii je možné uzavřít církevní i civilní sňatek. Minimální věk pro uzavření manželství je jako v jiných zemích stanoven na 18 let s tím, že soud může ve zvláštních případech povolit sňatek osobám starším 16 let. Mladí lidé žijí na rozdíl od např. severských států u rodičů až do sňatku. Sňatek je považován za tak významnou událost, že jsou mladí lidé většinou ochotni manželství odložit až do doby, kdy budou moci svoji rodinu finančně zajistit především sami. Nesezdané soužití ani registrované partnerství osob stejného pohlaví není v Itálii právně zakotveno, i když i zde se o tomto tématu diskutuje. V případě opakovaného sňatku platí pro ženu v Itálii podobně jako ve Francii dodržování určitého časového odstupu mezi ukončením předchozího manželství (rozvod, ovdovění) a uzavřením nového manželství (z důvodu omezení spekulací o otcovství u případného těhotenství, žena může uzavřít další manželství v případě, že předchozí manželství bylo rozvedeno kvůli nenaplnění biologické funkce manželství nebo bylo manželství rozvedeno po více než 3letém odloučení). Manželským párům náleží výsadní právo adopce a umělého oplodnění (to není umožněno ani svobodným ženám, o adopci mohou požádat manželé až po 3 letech od sňatku). Od roku 1975 náleží rodičovská zodpovědnost oběma rodičům i v případě, že nejsou manželi. Podmínkou je však za prvé úřední přihlášení se k rodičovství dítěte a za druhé společné bydlení rodičů.

4.3.2 Rozvod

Rozvod manželství je v Itálii právně možný od roku 1970. V současné době existují dvě formy rozvodu: okamžitý rozvod a odložený rozvod. Okamžitý rozvod je takový rozvod, kdy jeden z manželů podá žádost z důvodu odsouzení druhého manžela pro závažnou trestnou činnost před nebo po sňatku. Mezi další opodstatněné důvody patří nabytí právní moci rozvodu uskutečněného v cizině (manžel měl před svatbou jiné státní občanství než italské), nenaplnění sexuální a prokreační funkce manželství, incest či usmrcení dítěte. V těchto případech je manželství rozvedeno, aniž by zde existovala podmínka, že spolu manželé po nějakou dobu nežili. Tato podmínka je však nutná u tzv. rozvodu odloženého. V těchto případech je rozvod povolen až po 3 letech (původně po 7, do roku 1987 po 5 letech) uplynulých od počátku odloučení manželů. Toto odloučení může být tzv. smluvené (od roku 1975), tj. manželé se shodli na úpravě režimu péče o společné děti, na úpravě bytových poměrů a na placení výživného dětem a tomu z manželů, jehož životní úroveň se v důsledku odloučení výrazně sníží. Pokud se manželé na těchto bodech nedohodnou, rozhodne o nich soud. Počátek odloučení je v obou případech datován rozhodnutím soudu. Po 3 letech pak může jeden z manželů nebo oba společně požádat o rozvod. Podobně jako u soudního procesu vedoucího k odloučení podstoupí manželé smírčí řízení. Rozvod může být buď smluvený, to znamená manželé se dohodnou o výše uvedených důsledcích rozvodu (děti, výživné, byt apod.), nebo o nich rozhodne soud.

4.4 Rodičovství

Italská ústava považuje za základ rodiny manželství. Od roku 1975 jsou práva a povinnosti všech členů rodiny rovnocenné, rodina založená především na autoritě otce byla tedy alespoň v teoretické rovině nahrazena rodinou, kde všichni její členové navzájem kooperují. Ústava nerozlišuje mezi dětmi narozenými v manželství a mimo tuto instituci, přihlášení se k otcovství dítěte je pak legislativně upraveno s cílem chránit práva dětí.

Itálie nemá explicitní rodinnou politiku a ani sociální politika není cílená na rodinu jako celek. Sociální politika je spíše orientována na jednotlivce, v kontextu rodinné politiky se sociální politika věnuje spíše ochraně dětí. Rodinná politika je podobně jako celý sociální systém (viz. výše) regionálně odlišná, a to především z pohledu severu a jihu. V severních oblastech Itálie jsou opatření ve prospěch rodin výraznější, pravděpodobně v důsledku lepší ekonomické situace, vyšší zaměstnanosti žen a nižší porodnosti. V roce 1996 byl přijat Akční plán pro děti a mládež mající za cíl následující priority: zmapování současné situace dětí a mládeže, snížení rozdílů mezi severními a jižními oblastmi s cílem snížit chudobu dětí, zlepšit ochranu dětí, zvýšit participaci dětí a mládeže na sociálním životě, účinně bojovat proti zneužívání dětí a zlepšit služby určené dětem. Ve 2. polovině 90. let se rodinné politice dostalo obecně větší pozornosti než v předcházejících obdobích (např. úprava mateřské a rodičovské dovolené, větší pomoc rodinám s více dětmi, rozvoj služeb).

4.4.1 Porodné

Porodné ve smyslu zvláštní finanční pomoci při narození dítěte náleží v Itálii až při narození třetího dítěte. Od 1.7.2000 však mají matky, jež pobírají/ly příspěvek v mateřství, nárok na jednorázovou částku 1 549 € na každé dítě narozené po tomto datu. Celá částka náleží těm ženám, které nemají nárok na jiné sociální dávky, v ostatních případech je ženě doplacen rozdíl mezi touto částkou a výší sociálních dávek, jež pobírá. Ženy v domácnosti mají nárok pouze na jednu polovinu uvedené částky. Žádost je třeba předložit do 6 měsíců po porodu.

Možnost podstoupit interrupci byla v Itálii obsažena v zákoně o sociální ochraně matky a umělému přerušování těhotenství z roku 1978, jehož potřebnost potvrdilo v roce 1980 referendum. Zákon upřesňuje, v jakých případech není provedení interrupce trestné. Jedná se

o situace, kdy o interrupci požádá sama žena v případě, že by narození dítěte představovalo ohrožení jejího fyzického či psychického zdraví. Interrupce může být provedena v prvních 90 dnech těhotenství, a to ve státním nebo akreditovaném zdravotnickém zařízení. V pokročilejších stádiích těhotenství může být interrupce provedena pouze z důvodu poškození plodu nebo ohrožení zdraví ženy. U nezletilých žen je většinou vyžadován souhlas rodičů.

4.4.2 Mateřská a otcovská dovolená

První zákon zaručující právo pracující ženy na dovolenou v době těhotenství a mateřství byl v Itálii přijat v roce 1912. Právo na mateřskou dovolenou bylo nejprve přisouzeno ženám pracujícím v zemědělství, ale postupně se rozšířilo na všechny profese včetně kategorie samostatně výdělečně činných. Během mateřské dovolené platí podobně jako v jiných evropských státech pracovní smlouva. V současné době má žena nárok až na 5 měsíců kolem porodu. Standardně by žena měla nastoupit na mateřskou dovolenou 2 měsíce před očekávaným porodem, od roku 2000 však existuje možnost vybrat pouze jednoměsíční dovolenou před porodem a 4 měsíce po porodu, pokud dva lékaři dosvědčí, že tento režim neohrozí ženu ani dítě.

Během mateřské dovolené pobírá žena příspěvek v mateřství, jenž je vyplácen přímo zaměstnavatelem. O tuto výši jsou pak sníženy platby sociálního pojištění, které zaměstnanci platí zaměstnavatel. Samostatně výdělečně činným ženám vyplácí příspěvek přímo Národní institut sociální pomoci (INPS). Výše příspěvku v mateřství činí 80 % mzdy. Státním zaměstnancům je však vyplácena celá výše mzdy, podobně některé kolektivní smlouvy zavazují zaměstnavatele pokrýt zbývajících 20 % mzdy zaměstnankyň na mateřské dovolené. Po uplynutí základní mateřské dovolené v délce 5 měsíců může matka nebo otec požádat během prvního roku po narození dítěte o dalších 6 měsíců dovolené (nemusí být vybrány v celku). Během této volitelné dovolené je rodiči vypláceno 30 % mzdy. Systém příspěvku v mateřství se rovněž vztahuje na ženy adoptující nebo přijímající do pěstounské péče děti mladší 6 let, příspěvek je jim vyplácen po dobu mateřské dovolené v délce 3 měsíců ve výši 30 % mzdy. Dávky v mateřství jsou předmětem zdanění.

Žena, která není zaměstnaná a není registrovaná u žádné instituce sociálního pojištění, může požádat o tzv. šek v mateřství, jenž je vyplácen Národním institutem sociální pomoci (INPS), ale financovaný z obecního rozpočtu místa bydliště. Tento šek se vztahuje na děti narozené po 2.7.1999 a jeho výše činí 258 € (leden 2001) měsíčně na každé dítě. Tuto částku může žena pobírat po dobu maximálně 5 měsíců s podmínkou, že příjem rodiny nepřekročí stanovený limit.

Pracující matky mají rovněž během prvního roku dítěte nárok na zkrácení standardní pracovní doby o 2 hodiny denně bez toho, aby jim byl v tomto poměru snížen pracovní příjem.

4.4.3 Rodičovská dovolená

Po dlouhých diskusích byla v roce 2000 upravena rodičovská dovolená (poprvé uzákoněna v roce 1950) navazující na dovolenou mateřskou. Podle nové úpravy na ni mají nárok oba rodiče, mohou na ni dokonce nastoupit současně. Její délka činí maximálně 10 měsíců, jež mohou být vybrány až do 8 let dítěte (do 3 let od adopce dětí ve věku 6 - 12 let). Pokud chtějí nastoupit na rodičovskou dovolenou oba rodiče, každý z nich může přerušit ekonomickou aktivitu po dobu maximálně 6 měsíců. V případě, že otec nastoupí na rodičovskou dovolenou po dobu delší než 3 měsíce, je celková délka dovolené obou rodičů prodloužena o 1 měsíc, tedy na 11 měsíců. Pokud je rodičovská dovolená vybrána do 3 let dítěte, náleží rodiči zdanitelný příspěvek ve výši 30 % jeho mzdy. Ve vyšším věku dítěte (tj. od 3 do 8 let) je rodičovská dovolená neplacená. Výjimkou jsou pouze rodiny s příjmem

nižším než 2,5 násobek minimální mzdy: i v tomto období je rodiči pečujícímu o dítě vypláceno 30 % jeho mzdy.

Ve snaze pomoci rodinám zajistit kvalitní péči a výchovu dětí v rodinách podporuje stát iniciativu zaměstnavatelů zaměstnávat rodiče malých dětí na částečný úvazek. Malé firmy, které musí dočasně nahradit zaměstnance na rodičovské dovolené novým pracovníkem, mají daňové úlevy, např. ve formě snížení odvodu sociálního pojištění tohoto zaměstnance na 50 %.

V případě nemoci dítěte má rodič dítěte mladšího 3 let nárok na časově neomezenou neplacenou dovolenou, u dětí do 8 let pak na 5 pracovních dní neplacené dovolené ročně.

4.4.4 Přídavky na děti

Přídavky na děti vyplácené v Itálii patří mezi jedny z nejnižších v Evropské unii. Původně byly vypláceny plošně, dnes patří mezi dávky testované. Jejich reálná hodnota navíc klesá, neboť nejsou pravidelně valorizovány.

Přídavky na děti jsou v Itálii určeny pro rodiny zaměstnanců s nízkými příjmy. Svým charakterem by bylo vhodné označovat tyto dávky za dávky rodinné: přesto, že jsou vázány na přítomnost dítěte v rodině, je nárok na ně i jejich výše v úzkém vztahu na rodinnou situaci. Podmínkou nároku je tedy příjem nižší než zákonem stanovená hranice a věk dítěte, jež musí být mladší 18 let (u handicapovaných dětí věkový limit neexistuje). Základní výše přídavek pak nepřímo závisí na ročním příjmu celé rodiny (alespoň 70 % příjmu musí pocházet z pracovního příjmu; čím vyšší příjem, tím nižší přídavky) a přímo na počtu členů rodiny (manželé/partneři a děti; čím větší rodina, tím vyšší přídavky). Na pořadí dítěte ani na věk dětí není brán při výpočtu přídavek ohled. Podle stavu v roce 2001 činily měsíční přídavky čtyřčlenné rodiny s ročním příjmem např. nižším než 11 122 € 250 €, s příjmem mezi 26 965 a 29 604 € pak 39 €, za mezní příjem nároku na přídavky byl pro čtyřčlennou rodinu stanoven příjem 42 807 € ročně. Základní rodinné přídavky jsou však zvýšeny v případě neúplných rodin a rodin s handicapovanými členy.

Kromě přídavek na děti italská sociální politika podporuje rodiny se 3 a více dětmi mladšími 18 let. Těmto rodinám náleží zvláštní příspěvek (vyplácený 13krát ročně), pokud jejich příjem nepřekročí stanovené maximum.

4.5 Daňová politika

Podle údajů OECD (OECD, 2002) činila průměrná roční hrubá mzda pracovníka v průmyslu 21 466 €. V italském systému daní z příjmu nemohou manželé podat společné daňové přiznání. Italská daňová politika však umožňuje snížit daně pracovníkům (zaměstnancům i samostatně výdělečně činným), s nimiž žijí v domácnosti závislé osoby. Do této kategorie patří i závislá manželka/manžel a děti. Za závislou manželku je považována ta manželka, jejíž příjem nepřekročil 2 850,51 € (2002). U dětí se míra snížení daní liší v závislosti na počtu dětí. Pokud není ani jeden z rodičů tzv. závislým rodičem, je výše snížení daně rozdělena mezi oba rodiče na základě dohody. Dále je možné snížit daně v případě dalších závislých osob s příjmem nižším než 51 646 € (rodiče, tchán/tchýně apod.). Princip zdanění příjmu rodiny je zobrazen v tabulce 4.10. Rodinné dávky většinou zdanění nepodléhají.

Tabulka 4.10 Zdanění ročních příjmů fyzických osob (2002)

základní schéma		závislá manželka/manžel		dítě v úplné rodině - snížení daně*			neúplná rodina - snížení daně
příjem do (€)	daň (%)	příjem do (€)	snížení daně (€)	počet dětí	příjem do 51 646 €	příjem nad 51 646 €	x
10 329,14 €	18			1 dítě	142,54	133,25	546,18
od 10 329,14 do 15 493,71	24	do 15 493,71	546,18	2 děti	301,61	266,49	864,32
od 15 493,71 do 30 987,41	32	od 15 493,71 do 30 987,41	496,60	3 děti	460,68	399,74	1 182,45
od 30 987,41 do 69 721,68	39	od 30 987,41 do 51 646	459,42	4 děti	619,75	532,99	1 500,59
69 721,68 a více	45	51 646 a více	422,23				

Zdroj: *Taxing Wages, OECD, 2002*; *snížení daně připadající na každého rodiče ve výši 50 %, tj. u jednoho dítěte činí celkové snížení daně 285,0 nebo 266,9 €

Pozn.: Podle výpočtů OECD činila v roce 2002 průměrná hrubá roční mzda pracovníka v průměru 21 466 €

4.6 Bytová politika

Jak již bylo zmíněno v kapitole o populačním vývoji Itálie, zůstávají mladí Italové žít v domácnosti rodičů většinou až do doby uzavření sňatku. Nicméně stát se snaží založení vlastní domácnosti mladým lidem alespoň částečně ulehčit. Mezi podpůrná opatření patří např. daňová zvýhodnění při koupi prvního bydlení, finanční půjčky mladým rodinám, sociální bydlení pro nízkopříjmové kategorie, finanční zvýhodnění pro poskytovatele pronájmu určeného pro mladé páry a rodiny s malými dětmi.

4.7 Předškolní instituce péče o děti

V italské společnosti zajišťuje chod domácnosti a péči o děti stále především žena, v širším smyslu pak celá rodina. Výpomoc jiných osob v rodině je zatím spíše ojedinělým jevem. Itálie má však poměrně dlouhou tradici především v systému předškolních zařízení, jež v současné době využívá většina rodin. Tradice má své počátky před více než sto lety, kde měla hlavní iniciativu v tomto směru především církev. Nejprve byly tyto instituce zajišťující péči o děti během dne považovány za druh sociální služby, poté se staly především službou pro pracující matky a až v posledních letech je zdůrazňován přínos těchto institucí pro duševní rozvoj a socializaci dítěte.

Pro nejmladší děti ve věku od 3 měsíců do 3 let existují v Itálii jesle otevřené 11 měsíců v roce. Otevírací doba pokrývá 11 hodin pracovního dne (od 7,30 do 18,30). Děti nejčastěji nastupují do jeslí po skončení rodičovské dovolené, tj. v 9 až 12 měsících. Jednotlivá centra jsou určena pro 30 až 60 dětí. Rodiče přispívají na jejich služby poplatkem stanoveným v závislosti na jejich příjmu. Od roku 1971 mají při zápisu přednost děti pracujících matek, dále jsou upřednostňovány děti samoživitelek, z chudých rodin a děti handicapované. Přesto v současné době pochází většina dětí v těchto zařízeních ze středních a vyšších vrstev, přičemž kapacita je spíše nedostačující, a to především na jihu země. Správa těchto zařízení pro nejmenší děti spadá do kompetencí jednotlivých regionů a obcí, i když OECD doporučilo, aby přešla pod správu ministerstva školství.

Velice rozšířený je pak systém předškolní péče pro děti od 3 do 6 let (začátek povinné školní docházky) - přes 90 % dětí navštěvuje mateřskou školu. Od roku 1968 spravuje mateřské školy ministerstvo školství, před tímto datem byla většina těchto zařízení církevních. Školky fungují po 10 měsíců v roce. V současné době je hlavní přínos těchto institucí spatřován v lepší socializaci dítěte, v lepší připravenosti dítěte na povinnou školní docházku, ve zmírnění izolace dítěte v rodině při snižujícím se počtu dětí v rodinách, v rostoucí odbornosti zaměstnanců mateřských škol na rozdíl od církevních zařízení. Téměř

60 % dětí navštěvuje státní školky, 19 % je zapsáno v církevních institucích a 10 % v soukromých.

4.8 Shrnutí

Itálie je dnes zemí, která se nejvíce potýká se stárnutím populace, jež je významně podpořeno nízkou porodností. Opatření rodinné politiky se na tuto situaci snažila v posledních letech reagovat. Sociální politika Itálie je však decentralizovaná a tento charakter mají i opatření vážící se k rodinné problematice. To ovlivňuje velké regionální rozdíly především mezi severem a jihem. V souvislosti s vlivem katolické církve a jejích dogmat je na jedné straně odpovědnost za rodinu stále přikládána jí samotné, na druhé straně stála církev často u zrodu denních institucí zabývajících se především předškolní výchovou. Role jiného než církevního neziskového sektoru je v Itálii zatím spíše okrajová. Mezi významnější nová opatření patří především posílení role otce, tj. možnost nastoupit na otcovskou dovolenou. Obecně je však možné říci, že stát vynakládá na podporu rodiny méně financí i úsilí než jiné vyspělé státy Evropské unie.

Zdroje

- Abramovici, G. (2003): La protection sociale en Europe, Eurostat, Statistiques en bref, 2003/3
- Bjalkovski, Ch., Frühbauer O. (2000): Sociální služby v zemích Evropské unie, VÚPSV, 2000
- International Reform Monitor, Social Policy, Labour Market Policy, Industrial Relations: <http://www.reformmonitor.org>
- Les Echos-actualité économique et financière: www.lesechos.fr/patrimoine/guide/DIV61.html
- Ministerstvo spravedlnosti Francie: www.justice.gouv.fr/Saei/Ailleurs/Enjeux/divorce.htm
- Ministerstvo zahraničních věcí Francie: www.france.diplomatie.fr/francais/FAMILLES/fiches/italie.html
- MISSOC: Bulletin of the Information System on Social Protection in the European Union: http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2002/index_en.htm
- OECD in Figures, 2002: Statistics of the member countries.
- Portál Evropské unie: <http://europa.eu.int/scadplus/citizens/fr/it/10800.htm>
- Recent demographic developments in Europe 2000, Council of Europe, Strasbourg 2001
- Sgritta, G.B. (2001): The situation of families in Italy in 2001, European Union Family Observatory National Representative
- Statistiques sociales européennes: Démographie 2000, 2002 Eurostat
- Taxing Wages, Special feature: Taxing Families, Paris: OECD Publication, 2002.
- The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University: <http://www.childpolicyintl.org/>

5. MAĎARSKO

5.1 Populační vývoj.....	71
5.2 Obecné rysy sociálního systému Maďarska se zaměřením na rodinnou politiku.....	74
5.3 Legislativa manželství a nesezdaného soužití.....	76
5.3.1 Manželství.....	76
5.3.2 Rozvod.....	77
5.3.3 Nesezdané soužití.....	77
5.4 Rodičovství.....	77
5.4.1 Porodné.....	78
5.4.2 Mateřská a otcovská dovolená.....	78
5.4.3 Rodičovská dovolená.....	79
5.4.4 Rodinné přídavky.....	79
5.5 Daňová politika.....	80
5.6 Bytová politika.....	81
5.7 Předškolní instituce péče o děti.....	81
5.8 Shrnutí.....	82
Zdroje.....	83

5.1 Populační vývoj

Podle sčítání z roku 2001 žilo v Maďarsku přibližně stejně obyvatel jako v České republice, tj. 10,2 miliónů. Maďarská populace každoročně rostla až do roku 1981, kdy v zemi žilo 10,7 miliónů obyvatel. Po roce 1980 se začalo významně snižovat migrační saldo a rovněž přirozený přírůstek se změnil v přirozený úbytek.

Vývoj počtu živě narozených od 60. let do roku 1975 má stupňovitý charakter: na začátku 60. let počet narozených klesal a poté stagnoval na úrovni 132 - 133 tisíc, ve 2. polovině 60. let se pak každoročně rodilo více dětí, v 1. polovině 70. let počet narozených stagnoval na úrovni 150 tisíc a následně se prudce zvýšil na maximum téměř 195 tisíc v roce 1975. Po tomto datu se každoročně rodilo čím dál tím méně dětí, v roce 1998 jejich počet klesl pod 100 tisíc. Souhrnný intenzitní ukazatel úhrnné plodnosti vykazoval podobný trend jako absolutní počty narozených, tj. svého maxima dosáhl v roce 1975 (2,35) a dále klesal s výjimkou stagnace na úrovni 1,8 - 1,9 v období 1985 - 90. Po roce 1990 však dochází k dalšímu snižování tohoto hypotetického průměrného počtu dětí na jednu ženu. Reprodukce obyvatelstva vyjádřená hodnotou čisté míry reprodukce není zajištěna již od roku 1977.

Z pohledu plodnosti generací však zatím nedochází k tak významným změnám reprodukce, jak je naznačují roční ukazatele, jež velmi citlivě reagují na změny časování příslušných demografických událostí. Podle každoročních údajů se průměrný věk matky při prvním porodu zvyšuje, a to především v posledním desetiletí. Klesá především plodnost žen mladších 25 let, klesá však i plodnost žen ve věku 25-29 let při současné relativní stagnaci plodnosti žen starších 30 let. Tento vývoj je spojen s odkladem rodinného života do vyššího věku v nových společenských podmínkách po pádu komunistického režimu. Podle dosavadních odhadů se generační plodnost nesnižuje zatím příliš významně, i když je třeba říci, že i z generačního pohledu nebude přirozená reprodukce maďarské populace zajištěna (konečná plodnost generací 60. let je nižší než 2,1). Dalším průvodním rysem postkomunistických populací je zvyšující se podíl dětí narozených mimo manželství: v Maďarsku se v současné době rodí mimo manželství přibližně každé třetí dítě. To je pravděpodobně odrazem na jedné straně snižujícího se počtu uzavíraných sňatků, na druhé straně diferenciací rodinných vzorců, kdy sňatek není považován za nezbytnou podmínku pro narození dítěte.

Relativně nízký podíl dětí narozených mimo manželství až do konce 80. let poukazuje na úzký vztah mezi manželstvím a rodičovstvím. Počty sňatků proto vykazovaly podobný trend jako počty narozených dětí. Jejich počet stoupal až do roku 1975 a následně pak stále klesal. S mírnými výkyvy vstupovaly do manželství do konce 70. let téměř všechny ženy, od 80. let však s mírnými oscilacemi podíl žen vstupujících do manželství podle úrovně sňatečnosti daného roku stále klesá. Nejprve došlo ke snižování sňatečnosti žen mladších 20 let, od roku 1990 vstupují čím dál tím méně do manželství i ženy ve věku 20 - 24 let. Přesto je tento věk stále nejčastějším věkem vstupu do manželství. Intenzita uzavírání sňatků svobodných žen se mírně zvyšuje ve věku 25 - 29 let, ale tento vzestup nekompensuje pokles ve věku mladším. V porovnání se západními zeměmi však generace maďarských žen narozených v 60. let vstoupí do manželství ve vyšším zastoupení: přibližně 9 žen z 10 (např. Belgie 8 z 10).

Vysoká sňatečnost v období komunistického režimu byla doprovázena vyšší rozvodovostí v porovnání se západními zeměmi. V 90. letech se však rozvodovost maďarských manželství blíží průměru Evropské unie, téměř ve všech státech včetně Maďarska se však rozvodovost stále zvyšuje.

Od 60. let se úmrtnostní poměry ve východní Evropě na rozdíl od západní zlepšovaly velmi pomalu, v některých zemích došlo dokonce k přechodným zhoršením. Podobně tomu bylo i v případě Maďarska, a to především u mužů, kde naděje dožití při narození oscilovala od 60. let do poloviny let 90. na úrovni 65 let. V posledních 5 letech se úmrtnostní poměry v Maďarsku pozvolna zlepšují, v porovnání např. s Českou republikou je však úmrtnost stále vyšší (naděje dožití při narození v ČR v roce 2000: muži - 71,7 let, ženy - 78,4 let). Rovněž v úrovni kojenecké úmrtnosti jsou v Maďarsku určité rezervy pro její snižování. Z hlediska stárnutí populace je podíl dětské (0 - 19) a seniorské (60+) složky srovnatelný např. s věkovou strukturou Dánska. V posledních 10 letech se podíl seniorské složky zvyšoval velmi pomalu, snižoval se však podíl dětské složky v důsledku poklesu porodnosti a přesunutí silných ročníků z poloviny 70. let do složky produktivní.

Tabulka 5.1 **Porodnost a plodnost**

	živě narození (tis.)	hmpor (‰)	úhrnná plodnost	čistá míra reprodukce	průměrný věk matky při prvním porodu**	podíl živě narozených dětí mimo manželství
1960	146,5	14,7	2,02	0,92	22,9	5,5
1965	133,0	13,1	1,82	0,83	22,9	5,2
1970	151,8	14,7	1,98	0,91	22,8	5,4
1975	194,2	18,4	2,35	1,11	22,5	5,6
1980	148,7	13,9	1,91	0,91	22,4	7,1
1985	130,2	12,3	1,85	0,87	22,8	9,2
1990	125,7	12,1	1,87	0,89	23,1	13,1
1995	112,1	11,0	1,58	0,75	23,8	20,7
1998	97,3	9,6	1,29	0,64	24,5	26,6
1999	94,6	9,4	1,29	0,62	24,8	28,0
2000	97,5*	9,7*	1,32	0,63	:	29,0*
2001	97,1*	9,5*	1,33	0,64	:	30,3

Zdroj: Eurostat 2000, 2002, * národní data: www.ksh.hu; **RDDE, 2000

Tabulka 5.2 Generační plodnost

generace	konečná plodnost	průměrný věk při porodu
1930	2,07	25,5
1935	1,99	25,3
1940	1,92	25,4
1945	1,90	25,3
1950	1,95	25,0
1955	1,94	24,9
1960	2,02	25,1
1961	2,03	25,1
1962	2,02	25,2
1963	1,99	25,2
1964	1,97	25,3
1965	1,95	25,4

Zdroj: RDDE, 2000

Tabulka 5.3 Sňatečnost

rok	počty sňatků (tis.)	hms (%)	úhrnná sňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - ženy
1960	88,6	8,9	100	21,9
1965	89,6	8,8	98	21,6
1970	96,6	9,3	97	21,1
1975	103,8	9,9	100	20,8
1980	80,3	7,5	89	21,3
1985	73,2	6,9	86	21,3
1990	66,4	6,4	77	21,5
1995	53,5	5,2	56	22,2
1998	44,9	4,4	46**	23,9**
1999	45,5	4,5	46**	24,2**
2000	48,0*	4,8*	49*	24,6*
2001	43,6*	4,3*	:	:

Zdroj: Eurostat 2000, 2002, * národní data: www.ksh.hu; **RDDE, 2000

Tabulka 5.4 Generační sňatečnost

generace	konečná sňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - generace ženy
1930	96	22,0
1935	96	21,4
1940	94	21,2
1945	95	21,3
1950	95	21,2
1955	94	21,2
1960	93	21,0
1962	92	21,1
1963	92	21,1
1964	90	21,2

Zdroj: RDDE, 2000

Tabulka 5.5 Rozvodovost

rok	počty rozvodů (tis.)	hmro (%)	úhrnná rozvodovost (%)
1960	16,6	1,7	18
1965	20,4	2,0	23
1970	22,8	2,2	25
1975	26,0	2,5	28
1980	27,8	2,6	29
1985	29,3	2,8	33
1990	24,9	2,4	31
1995	24,9	2,4	34
1998	25,8	2,5	39**
1999	25,6	2,5	39**
2000	:	2,4	38*

Zdroj: Eurostat 2000, 2002, * národní data: www.ksh.hu; **RDDE, 2000

Tabulka 5.6 Úmrtnost a struktura obyvatelstva podle věku

rok	naděje dožití při narození		naděje dožití ve věku 60 let		kojenecká úmrtnost (%)	rok	podíl věkové skupiny (%)		
	muži	ženy	muži	ženy			0 - 19	20 - 59	60 +
1960	65,9	70,1	:	:	47,6	1960	32,8	53,2	14,0
1970	66,7	71,5	:	:	35,9	1965	31,2	53,2	15,6
1980	65,5	72,7	:	:	23,2	1970	29,8	53,0	17,2
1985	65,1	73,1	:	:	20,4	1975	27,8	53,9	18,3
1990	65,1	73,7	14,7	19,0	14,8	1980	27,9	54,9	17,2
1995	65,3	74,5	:	:	10,7	1985	28,2	53,7	18,1
1996	66,1	74,7	14,9	19,4	10,8	1990	27,8	53,2	19,0
1997	66,4	75,1	15,0	19,7	9,8	1995	26,2	54,4	19,4
1998	66,1	75,2	15,0	19,8	9,7	2000	23,4	56,9	19,7
1999	66,3	75,1	14,9	19,7	8,4	:	:	:	:
2000	67,7	75,7	15,3	20,2	:	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000, 2002,

5.2 Obecné rysy sociálního systému Maďarska se zaměřením na rodinnou politiku

Maďarská republika je administrativně rozdělena na 19 kantonů, hlavní město Budapešť tvoří další samostatný region. Přes globální ekonomický útlum ekonomika Maďarska v posledních letech rostla, rozpočtový deficit nedosahoval předpokládané výše a inflace se na konci roku 2001 snížila pod 7 %. Rovněž úroveň nezaměstnanosti je podle údajů z roku 2001 nižší než v Evropské unii (5,7 %; <http://www.eswin.net/h/hunswfs.htm>). Transformace společnosti však s sebou přinesla nové problémy jako nezaměstnanost, změnu pracovního a trhu obecně, zvýšení výdajů domácností (energie, voda atd.), ale i změnu systému sociální politiky, jež musela reagovat na poměrně nové sociální problémy při nedostatku finančních prostředků. Změnil se rovněž charakter chudoby, hlavními indikátory jsou dnes především výše vzdělání, etnická příslušnost (především Romové) a velikost či neúplnost rodiny.

Ministerstvo zabývající se otázkou zaměstnanosti a sociálních věcí bylo v Maďarsku založeno v roce 1920. V určitých obdobích své historie spadala do jeho kompetencí i oblast zdravotnictví. Od roku 1998 se ministerstvo jmenuje Ministerstvo sociálních a rodinných věcí. Státní zodpovědnost v oblasti sociální politiky 90. let byla přijata a definována v tzv. Sociálním aktu z roku 1993 a v Zákonu na ochranu dětí z roku 1997.

V 90. letech se systém sociálních dávek přechodně změnil z plošného na testovaný, sociální služby získávají postupně tržní charakter. Centralizovaný ráz nejen sociální politiky

postupně ustupuje decentralizaci. Sociální akt z roku 1993 ukládá regionům vypracovat roční plán sociální pomoci, ale nedefinuje rozsah služeb ani např. neurčuje pravidla pro testování nároku na poskytnutí služeb či dávek. Z tohoto důvodu existují velké regionální rozdíly: bohatší obce poskytují služby či dávky (např. školní příspěvek apod.), které si chudší obce dovolit nemohou. Navíc v případě, že dotyčný neplatí pojištění, ztrácí nárok např. na bezplatnou lékařskou péči, důchod, nemocenské či rodinné dávky. Do této situace se často dostávají neregistrovaní nezaměstnaní, ale i dlouhodobě nezaměstnaní, kteří postupně ztrácí nárok na státní podporu (po uplynutí určité doby vyplácení státní podpory - 3 roky - je trvale nezaměstnaný předán místním úřadům, které mu vyplácejí podporu maximálně po dobu 2 let, pokud výše příjmu domácnosti nepřekročí 80 % výše minimálního starobního důchodu). Nezaměstnanost navíc postihuje především rodiny se závislými dětmi.

Sociální zabezpečení v Maďarsku se podobně jako v jiných zemích skládá ze dvou pilířů: sociální ochrany a sociálních služeb. Systém sociální ochrany spočívá na principu solidarity a je spravován Fondy sociální ochrany, tj. Fondem nemocenského pojištění a Fondem důchodového pojištění, jež jsou financovány z příspěvků zaměstnanců a zaměstnavatelů. Solventnost těchto fondů je garantována státním rozpočtem. Zaměstnanec platí důchodové pojištění ve výši 8 % hrubé mzdy (maximum 6 490 HUF denně, cca 26,7 €), zaměstnavatel 18 %, nemocenské pojištění ve výši 3 %, respektive 11 % a pojištění proti nezaměstnanosti ve výši 1,5 %, respektive 3 %.

Systém sociálních služeb spadá do kompetencí centrální vlády a místních vlád, jež se na jejich financování podílí s neziskovými organizacemi a humanitárními či církevními organizacemi. Od roku 1998 hraje stát v systému sociálního zabezpečení větší roli garanta a regulátora: vydává pravidla a standardy poskytování sociálních služeb a vyplácení sociálních dávek, koordinuje supervizi a garantuje vyplácení sociálních dávek i v případech, pokud výdaje převyšují zisky systému. Ačkoli časové řady ukazovaly počátkem 90. let mírný růst výdajů na sociální zabezpečení v procentech HDP, reálné výdaje spíše klesají (<http://hi.rutgers.edu/szelenyi60/szalaj.html>).

Tabulka 5.7 Výdaje na sociální zabezpečení v porovnání s Evropskou unií
(zdravotnictví, sociální politika, trh práce)

rok	dávky sociálního zabezpečení - % HDP					
	1991	1993	1996	1998	1999	2000
EU	26,4	28,8	28,4	27,6	27,5	27,3
Maďarsko	-	-	24,8	24,2	23,6	23,2

Zdroj: Abramovici, G., Eurostat 2003, Maďarsko: Horstmann, S., Keiser, M. *Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries*, 2002.

Míra chudoby a také výše dávek jsou od roku 1995 měřeny ve vztahu k minimálnímu důchodu, který je označován za tzv. absolutní hranici chudoby. Relativní hranice chudoby je definována jako dvě třetiny průměrných výdajů domácností (Henderson, J., Hulme, D., Phillips, R., Andor, L., 2001). Maďarskému systému sociálního zabezpečení je především vytýkána malá účinnost v tom smyslu, že pomoc není v adekvátní míře poskytována těm nejvíce potřebným. Některé druhy sociálních dávek sociální nerovnost spíše podtrhují.

V nové administrativní struktuře kooperují na správě systému sociálního zabezpečení ministerstvo zdravotnictví, sociálních věcí a rodiny, které je zodpovědné za sociální podporu a pomoc včetně pasivní politiky zaměstnanosti, ministerstvo hospodářství zodpovědné za aktivní politiku zaměstnanosti a ministerstvo zdravotnictví.

Základem rodinné politiky je předpoklad, že nejlepším prostředím pro dítě je jeho vlastní rodina, a proto stát musí rodinu podporovat. Rodinná politika proto byla jednou z hlavních priorit Orbánovy i současné vlády. Orbánova vláda se zaměřila na systém

daňového zvýhodnění rodin se třemi dětmi, zvýšila minimální mzdu a podpořila rozvoj programů pomoci rodinám.

V současné době je rodinná politika založena na 4 principech: rodina je hodnota, jež má být podporována, princip předpověditelnosti, princip pomoci, princip prevence. V maďarské koncepci je stanoveno, že cílem rodinné politiky má být vytvoření takových podmínek, aby lidé mohli mít takovou rodinu, jakou si přejí, tj. aby mohli žít ve finančně a emočně stabilní rodině. Rodinná politika je nezávislou oblastí sociální politiky, nepřímým cílem rodinné politiky je snaha o snížení nepříznivé demografické situace. Rodinná politika je rozdělena do pěti oblastí: finanční podpora výchovy dětí, sladění péče o dítě a zaměstnání, pomoc při zakládání domácností, rozšíření služeb pomoci rodinám, pomoc rodinám vyžadujících zvýšenou péči. (Zeman, 2001).

Podobně jako u jiných států střední Evropy je důležité ještě zmínit poměrně vysokou participaci žen na pracovním trhu v Maďarsku (tabulka 5.8). V roce 1992 bylo účastníkem pracovního trhu ve věku 15 - 64 let 57,9 % žen. V 90. letech se však míra ekonomické participace žen snížila (2000: 52,7 %, OECD). Na jedné straně se zde projevil vyšší podíl žen studujících na vysokých školách, na druhé straně řada žen zůstává v domácnosti. Práce žen na částečný úvazek je dnes jen okrajovým jevem (2000: 4,8 % zaměstnaných žen). Jedním z uváděných důvodů je i snižování kapacit socialistických zařízení denní péče o děti, matky proto zůstávají doma. Nezaměstnanost maďarských žen je podle údajů OECD nižší než u mužů.

Tabulka 5.8 **Zapojení na trhu práce a nezaměstnanost maďarských žen v porovnání s Evropskou unií (%)**

rok	ženy		muži		EU 15 - 2000	
	1990	2000	1990	2000	ženy	muži
podíl na trhu práce	-	52,7	-	-	55,4	-
nezaměstnanost	-	5,6	-	7,3	9,9	7,3
práce na částečný úvazek	-	4,8	-	1,7	30,0	6,0

Zdroj: OECD 2002. *OECD in Figures: Statistics of the member countries.*

5.3 Legislativa manželství a nesezdaného soužití

V maďarské legislativě chybí definice rodiny. Ústava říká, že stát chrání instituce manželství a rodiny. Ani zákon o rodině nedává definici pojmu „rodina“. Podle článku 1 je úkolem zákona o rodině chránit instituce manželství a rodiny v souladu s Ústavou, zajistit rovná práva manželů, zvýšit odpovědnost za výchovu dětí, přispět k rozvoji a výchově mládeže. Zdá se, že za rodinu jsou obecně považovány osoby žijící spolu s dětmi v rámci manželství. (<http://www.seeline-project.net/FamilyLaw/HungaryFL.htm>)

5.3.1 Manželství

V Maďarsku je možné uzavřít civilní i církevní sňatek. Právní důsledky manželství však plynou pouze z uzavření civilního sňatku. Mezi oznámením úmyslu uzavřít sňatek na matrice a vlastním uzavřením manželství musí uplynout alespoň 30 dní (výjimkou je vážný zdravotní stav jednoho z partnerů či ohrožení života). Sňatek nesmí uzavřít sourozenci, strýc/teta a neteř/synovec, manžel/ka a příbuzný ex-manžela/ky v přímé linii. Tato pravidla se vztahují rovněž na adoptované členy rodiny. Sňatek mohou uzavřít pouze muž a žena starší 18 let nebo 16 let se souhlasem zákonných zástupců. Podle trestního zákoníku je za věk sexuální zralosti považován věk 14 let v případě sexuálního styku osob opačného pohlaví. V případě homosexuálů je však za věk sexuální zralosti považován věk 18 let. To vyvolává diskuse o genderové nerovnosti, protože tímto pravidlem jsou více chráněni muži jako častější oběti sexuálního homosexuálního násilí než ženy jako častější oběti heterosexuálního násilí.

Manžel nemůže přijmout příjmení své manželky. Majetek získaný za trvání manželství je považován za společný (až na výjimky: např. dědictví, osobní movitý majetek získaný již před sňatkem). Osobní majetek nezbytný pro denní chod společné domácnosti se po 15 letech společného života stává společným. Majetkové vztahy lze případně upravit předmanželskou smlouvou.

5.3.2 Rozvod

Žádost o rozvod může podat jeden z manželů nebo oba společně. Pokud žádá o rozvod pouze jeden z manželů, musí soud prověřit, že udržení manželství již není možné. Manželství je rozvedeno, pokud manželé souhlasí s uspořádáním poměrů nezletilých dětí po rozvodu, s uspořádáním majetku, s rozhodnutím o tom, kdo bude bydlet v jejich stávajícím bytě a s rozhodnutím o výživném. Manželství je rovněž rozvedeno, pokud manželé žijí již po 3 roky odděleně a mohou doložit, že se dohodli o důsledcích rozvodu včetně výchovy dětí.

Rodič, kterému nebylo dítě/děti svěřeno do péče, je povinen platit druhému rodiči výživné, obvykle ve výši 15 - 25 % průměrného výdělku rodiče na jedno dítě. Manžel, jehož životní úroveň se po rozvodu výrazně sníží, může rovněž žádat, aby mu bývalý manžel přispíval na obživu. Placení výživného může být stanoveno na dobu určitou, může být podle aktuální situace upraveno, tj. i pozastaveno v případě zlepšení finanční situace příjemce nebo obnoveno v případě zhoršení. I po 5 letech od rozvodu může manžel ve zvláště vážných případech žádat o zavedení výživného.

5.3.3 Nesezdané soužití

Nesezdané soužití nepatří mezi instituce, jež má stát podle Ústavy chránit. Nesezdaným soužitím se zákon o rodině nezabývá, nicméně jeho definice je uvedena v občanském zákoníku. Nesezdanými partnery jsou tedy dvě osoby žijící a hospodařící v jedné domácnosti, které neuzavřely sňatek, ale jsou k sobě vázány citově. Od roku 1997 se tato definice vztahuje i na partnery stejného pohlaví. Nesezdaný partner je považován za příbuzného, ne však za blízkého příbuzného jako v případě manželství. V případě manželství je majetek získaný po sňatku tzv. bezpodílovým vlastnictvím, u nesezdaného soužití je majetek dělen podle toho, jak každý z partnerů přispěl k jeho nabytí. Započítává se zde např. i péče o domácnost. Nesezdaní partneři na rozdíl od manželů nemusí partnerovi po rozchodu platit výživné. Dědické právo partnerů není zákonem upraveno, nesezdaní partneři rovněž nemohou společně adoptovat dítě.

5.4 Rodičovství

V Maďarsku má explicitní rodinná, respektive populační politika poměrně dlouhou tradici. Již před 2. světovou válkou zde existovaly snahy podpořit demografickou reprodukci obyvatelstva, a to především s cílem zabránit klesajícímu počtu narozených. Také po 2. světové válce přijímaly vlády pronatalitní opatření (např. Maďarsko bylo první zemí, jež zavedla rodičovský příspěvek, tzv. GYES, viz 5.4.3). Po roce 1990 byla rodinná a populační problematika i nadále obsažena v programech vlád. V období 1994 - 98 se však charakter rodinné politiky změnil spíše v nástroj boje proti chudobě. Dávkový systém založený na podmínce relativně nízkého příjmu rodiny postihl ve 2. polovině 90. let především střední třídy. Současný systém také podporuje více rodiny, kde měli rodiče vlastní pracovní příjem, neboť výše dávek je často odvozena od předchozího příjmu (např. mateřský či rodičovský příspěvek), podobně zvýhodněny jsou tyto rodiny i daňově.

Po roce 1998 je hlavním cílem vlády v této oblasti zmírnit a později zastavit populační úbytek a dále dosáhnout příznivější věkové struktury. Hlavními prostředky k dosažení těchto cílů má být zvýšení porodnosti, zlepšení úmrtnostních poměrů a posílení finanční a sociální situace rodin.

5.4.1 Porodné

Porodné u příležitosti narození dítěte náleží každé ženě, která porodí dítě. Podpora při narození dítěte měla do roku 1992 formu jednorázového finančního příspěvku vypláčeného po porodu. V roce 1992 dosahovala výše porodného dvou třetin čistého průměrného měsíčního příjmu. V roce 1993 byla tato jednorázová dávka nahrazena tzv. dávkou v těhotenství. Na ni měly nárok těhotné ženy od 4. měsíce těhotenství až do posledního dne měsíce předcházejícího měsíc, kdy začala mít rodina nárok na přídatky na děti. V roce 1996 byla tato dávka zrušena a nahrazena opět jednorázovou dávkou mateřské pomoci, jejíž výše dosahuje 150 % minimálního důchodu bez ohledu na příjem rodiny (v roce 2002: 30 150 HUF, 123,86 €). Podmínkou pro vyplacení této částky jsou alespoň čtyři lékařské prohlídky během těhotenství (alespoň jedna u předčasných porodů). Od roku 1998 může žena žádat o dávku mateřské pomoci do 60 dnů po porodu, dříve musela žádost podat do 30 dnů. Matky, které dají své dítě po porodu k adopci, nemají na tuto dávku nárok. Ten jim však náleží, pokud své rozhodnutí o adopci změni do 60 dnů po porodu.

Podobně jako v České republice byl zákon o možnosti podstoupit umělé přerušování těhotenství v Maďarsku přijat velmi brzy, a to v roce 1953. Moderní antikoncepce, např. hormonální, se v Maďarsku začala rozšiřovat od 60. let, v 80. letech pak ženy začaly více využívat nitroděložní tělísko. V polovině 90. let se 73 % žen ve věku 18 - 41 žijících v legálním či faktickém manželství chránilo před nežádoucím těhotenstvím (38 % hormonální antikoncepce, 17 % nitroděložní tělísko, 8 % kondom, 10 % přirozená antikoncepce; National Report of Hungary, <http://www.unece.org/ead/pau/>). Sterilizace jako jeden z prostředků chránících před nežádoucím těhotenstvím byla uzákoněna v polovině 80. let. Při tomto zákroku je brán v úvahu věk ženy (35 let) a počet narozených dětí (3 děti), sterilizaci z jiných než zdravotních důvodů si musí žena zaplatit. Mezi podáním žádosti a zákrokem musí uplynout alespoň 3 měsíce.

Interrupci může žena, podobně jako v jiných státech, podstoupit do 12. týdne těhotenství. Důvody mohou být: ohrožení zdraví ženy či dítěte, znásilnění, vážná krize definovaná jako fyzické či psychické problémy či obtížná sociální situace. Žena podávající žádost o UPT musí být nejprve poučena o možnostech pomoci a dávkách pro případ, že by se rozhodla dítě porodit a vychovávat, dále o možnostech adopce, zdravotních rizicích plynoucích z vlastní interrupce apod. Pokud po 3 dnech žena na interrupci trvá, musí být náležitě poučena o všech aspektech UPT (právních, lékařských). Poté si žena (pokud možno společně s partnerem) vybere zdravotnické zařízení, kam se dostaví do 8 dnů od podání žádosti o přijetí za účelem provedení interrupce. Interrupce je hrazena pojišťovnou pouze, pokud je provedena ze zdravotních důvodů. V ostatních případech by žena měla hradit veškeré náklady sama. Jejich výše se pohybuje okolo jedné čtvrtiny průměrného čistého měsíčního příjmu. Při stanovení ceny lze však přihlídnout k sociální situaci žadatelky. (<http://www.seeline-project.net/FamilyLaw/HungaryFL.htm>; National Report of Hungary, <http://www.unece.org/ead/pau/>).

Asistovanou reprodukci mohou v Maďarsku podstoupit jak manželé, tak i nesezdaní partneři opačného pohlaví (ani jeden z nich však nesmí být ženatý/vdaná s jiným partnerem).

5.4.2 Mateřská a otcovská dovolená

Mateřský příspěvek náleží maďarským ženám, které pečují po porodu o své děti, po dobu 24 týdnů. Během této doby je v současné době ženě vypláceno 70 % její průměrné mzdy v předchozím roce (maximálně však dvojnásobek minimální mzdy, tj. v roce 2002 max. 83 000 HUF, cca 341 €). Na mateřskou dovolenou může žena nastoupit až 4 týdny před porodem. Podmínkou nároku na mateřský příspěvek je placení sociálního pojištění po dobu alespoň 180 dní v uplynulých 2 letech. Od prosince 2002 má otec nárok na 5 dní dovolené

během prvních 2 měsíců po narození dítěte (http://www.kancellaria.gov.hu/tevekenyseg/esemeny/2002/09/0920_e.htm).

5.4.3 Rodičovská dovolená

Od roku 1985 do roku 1995 náležel ženám tzv. příspěvek v rodičovství (GYED) ve výši 65-75 % předchozí mzdy do 2 let věku dítěte. V roce 1996 byl tento příspěvek zrušen, ale v roce 2000 byl opětovně zaveden ve výši 70 % průměrné předchozí mzdy rodiče, maximálně však ve výši dvojnásobku minimální mzdy (maximálně 83 000 HUF, cca 341 €). Podmínkou nároku je placení sociálního pojištění po dobu alespoň 180 dní v uplynulých 2 letech. Příspěvek je daněn. Na rodičovskou dovolenou může nastoupit i otec (ne však oba rodiče najednou). Během rodičovské dovolené nesmí mít rodič žádný pracovní příjem, předpokladem pro vyplácení příspěvku je tedy celodenní péče o dítě. Doba strávená na této rodičovské dovolené se započítává jako odpracovaná při výpočtu starobního důchodu, po dobu rodičovské dovolené platí pracovní smlouva.

Pokud rodič nemá nárok na rodičovský příspěvek (neplatil sociální pojištění), existuje již od roku 1967 tzv. příspěvek na péči o dítě (GYES). Tento příspěvek je vyplácen do 3 let dítěte (10 let v případě handicapovaného dítěte) ve výši minimálního důchodu (2002: 20 100 HUF, cca 83 €). Do věku 1,5 let dítěte nesmí mít rodič žádný pracovní příjem, u starších dětí může rodič pracovat na částečný úvazek, případně i na celý úvazek, pokud pracuje doma. V období 1996-99 byl nárok na tento příspěvek závislý na příjmu rodiny, od roku 1996 nezávisí výše příspěvku na počtu dětí v rodině. Pokud je dítě umístěno do zařízení sociální péče, příspěvek rodiči nenáleží. Oba rodiče mají právo na tento typ rodičovské dovolené, nesmějí však na ni nastoupit oba současně. Od listopadu 2002 může GYES pobírat i prarodič bez toho, aby ztratil nárok na svůj vlastní důchod (http://www.kancellaria.gov.hu/tevekenyseg/esemeny/2002/09/0920_e.htm).

Kromě těchto dvou typů rodičovského příspěvku náleží od roku 1993 zvláštní podpora rodinám s alespoň třemi dětmi (GYET). Nejmladšímu dítěti však musí být 3 až 8 let. Měsíční výše podpory rodiče, který pečuje o děti, je rovna minimálnímu důchodu bez ohledu na počet dětí v rodině (2002: 20 100 HUF měsíčně, 83 €). Rodič může pracovat na částečný úvazek, případně i na celý úvazek, pokud pracuje doma.

Pracující matky s dětmi mladšími 16 let mají nárok na dodatečnou dovolenou: 2 pracovní dny s 1 dítětem, 4 dny se 2 dětmi, 7 dní se 3 a více dětmi. Kromě toho má rodič (matka nebo otec) nárok na tzv. dávku v nemoci dítěte, pokud se stará o nemocné dítě. V případě dětí mladších než 1 rok není výplata této dávky časově omezená, u dětí mezi 1 a 3 lety je dávka vyplácena po dobu maximálně 84 dní, 42 dní u dětí ve věku 3 až 6 let a 14 dní u dětí ve věku 6 až 12 let (National Report of Hungary).

5.4.4 Rodinné přídavky

Rodinné dávky představují nejrozšířenější finanční podporu rodin s dětmi. V roce 1990 se tyto dávky staly dávkami plošnými. Ekonomická opatření v roce 1995 však univerzální charakter těchto dávek přerušila až do roku 1999. Od roku 1996 do roku 1998 byly přídavky na děti vypláceny automaticky pouze rodinám se třemi a více dětmi, přídavky pro méně početné rodiny byly závislé na výši příjmu. Návrat k plošnému systému podpory rodiny měl několik důvodů. Za prvé komplikovaný systém testování nároku a výše dávek, za druhé argument, že plošný systém minimalizuje riziko sociálního vyloučení, za třetí zájem stárnoucí maďarské společnosti podpořit mladé rodiny.

Přídavky na děti náleží dítěti mladšímu 6 let, tj. do věku počátku povinné školní docházky. Během školní docházky, tj. do věku 16 let (případně max. 20 let), je přídavek na dítě nahrazen tzv. školním přídavkem, jeho vyplácení je tedy podmíněno školní docházkou. Výše přídávky závisí na úplnosti rodiny a na počtu dětí tak, jak to ukazuje tabulka 5.9.

Tabulka 5.9 Přídavky na děti v Maďarsku (k 1.5.2002)

	úplná rodina	neúplná rodina
1 dítě	3 800 HUF (15,61 €)	4 500 HUF (18,49 €)
2 děti	4 700 HUF (19,31 €)	5 400 HUF (22,18 €)
3 a více dětí	5 900 HUF (24,24 €)	6 300 HUF (25,88 €)
handicapované dítě	10 500 HUF (43,13 €)	10 500 HUF (43,13 €)
dítě v pěstounské péči, sirotek, dospělý opouštějící institucionální péči	5 400 HUF (22,18 €)	

Zdroj: <http://poverty.worldbank.org/library/view/9848/>; OECD, 2002

Vzhledem k tomu, že přídavky nebyly již několik let valorizovány, jejich reálná výše se snižuje. Na jedné straně je reálné snížení hodnoty přídaveků do určité míry kompenzováno daňovými úlevami (viz 5.5), odborníci se však shodují, že tyto dva systémy (dávkový a daňový) se vztahují k různým typům rodin. Hlavní rozdíl spočívá v tom, že daňové úlevy se vztahují na rodiny mající určitou výši příjmu, a proto nejchudší rodiny nemají možnost daňových zvýhodnění plně využít. V případě nízkopříjmových rodin mohou však být vlastní přídavky dále doplněny tzv. přídavkem na ochranu dítěte. Tato příjmově testovaná dávka je vyplácena dětem mladším 25 let, pokud je čistý měsíční příjem rodiny na jednu osobu nižší než minimální důchod (2002: 20 100 HUF měsíčně, cca 83 €). Příklad na ochranu dítěte ve výši minimálně 20 % minimálního důchodu je vyplácen měsíčně. V letech 1999 a 2000 tak byla tato dávka vyplácena přibližně 900 000 dětem. Vzhledem k tomu, že je její výše vázána na valorizovanou výši minimálního důchodu, je i přídavek na ochranu dítěte valorizován. Tento příspěvek pro nízkopříjmové rodiny je vyšší než částka, o kterou je možné snížit daň z příjmu (5.5).

5.5 Daňová politika

Podle propočtů OECD činil v roce 2002 průměrný roční plat pracovníka v průmyslu 1 056 835 HUF (4 342 €). V maďarském daňovém systému je daňovou jednotkou jednotlivec. V roce 1999 byl zaveden nový systém daňových výhod pro rodiny s dětmi jako další reakce na klesající počet dětí a na skutečnost, že výchova dětí je pro rodiny nákladná. Snížení daně z příjmu může uplatnit rodič mající pracovní příjem, jehož děti mají nárok na přídavky na děti. V případě, že je daň odpovídající jeho příjmu nižší než částka, o kterou je možné daň snížit, může druhý rodič odečíst od své daně rozdíl odečítané částky a daně partnera. Např. úplná rodina se třemi dětmi měla v roce 2000 měsíční příjem 2 x 50 000 HUF (205 €). Měsíční daň na tuto částku činila 2 x 6 333 HUF (26 €). Rodina se třemi dětmi může daň snížit o 3 x 3 000 HUF, tj. 9 000 HUF (37 €). Tato částka je však vyšší než 6 333 HUF (26 €). Podle platných předpisů však může jeden rodič snížit daň o 6 333 HUF (26 €) a druhý o zbývajících 2 667 HUF (11 €). Částka, o kterou lze snížit daň z příjmu, se zvyšuje podle počtu dětí v rodině (stav v roce 2000): v rodině s jedním nebo dvěma dětmi představuje snížení daně 2 200 HUF (9 €) za každé dítě, v rodině se třemi a více dětmi 3 000 HUF (12 €) za každé dítě, v rodině s handicapovaným dítětem o 3 400 HUF (14 €) za každé dítě (World Bank Report No. 20645-HU). V roce 2001 se daňové zvýhodnění rodin s dětmi zvýšilo: pro jedno dítě činí 3 000 HUF (12 €) měsíčně, pro dvě děti 4 000 HUF (16 €) za každé dítě, pro tři a více 10 000 HUF (41 €) za každé dítě. Snížení daně lze uplatnit již od 91. dne těhotenství (OECD, 2002).

Nejméně výhodné postavení z hlediska sociální podpory mají ty rodiny, jejichž příjem je vyšší než minimální důchod, ale zároveň nižší, aby měly nárok na celé daňové odpočty. Jako příklad lze uvést případ neúplné rodiny se dvěma postiženými dětmi, jejíž měsíční příjem činí 50 000 HUF (205 €), kterému odpovídá daň ve výši 6 333 HUF (26 €, 2000). Příjem na jednu osobu je vyšší než 16 600 HUF (68 €, minimální důchod v roce 2000), a proto rodina nemá nárok na přídavek na ochranu dítěte. Daň by mohla být snížena až o 6

800 HUF (28 €), rodina však na snížení daně „vydělá“ pouze 6 333 HUF (26 €, World Bank Report No. 20645-HU).

Tabulka 5.10 Zdanění ročních příjmů fyzických osob v roce 2002

zdanitelný příjem (HUF; €)		daň pro spodní hranici (HUF; €)	daň pro příjem přesahující spodní hranici (%)
spodní hranice	horní hranice		
0	600 000 (2 465)	0	20
600 001 (2 465)	1 200 000 (4 930)	120 000 (493)	30
1 200 001 (4 930)	a více	300 000 (1 232)	40

Zdroj: *Taxing Wages, OECD, 2002*

Pozn.: Podle výpočtů OECD činila v roce 2002 průměrná hrubá roční mzda pracovníka v průmyslu 1 056 835 HUF, tj. 4 342 €

5.6 Bytová politika

Maďarská vláda se snaží podporovat především bydlení rodin s dětmi. Stát poskytuje rodinám půjčky, jejichž výše je závislá na počtu dětí v rodinách. Půjčky jsou poskytovány i zálohově, to znamená, že je půjčka poskytována např. i bezdětnému páru, jenž se zaváže, že bude mít v určité dané době dvě děti (http://www.kancellaria.gov.hu/tevekenyseg/esemeny/2002/09/0920_e.htm). Při splácení půjčky na bydlení je možné snížit daň o 40 % její výše, maximálně však o 240 000 HUF ročně (986 €).

5.7 Předškolní instituce péče o děti

Služby péče o děti jako jedna z forem pomoci rodinám mají v Maďarsku poměrně dlouhou tradici. V roce 1828 byla otevřena vůbec první mateřská škola ve střední Evropě, první jesle pro děti mladší 3 let byly založeny v roce 1852, pouhých 8 let po otevření prvních jeslí na světě v Paříži. Podpora těchto institucí v období komunismu souvisela s vysokou mírou ekonomické participace žen, jež byla na jedné straně nezbytná pro pokrytí rozpočtu rodiny, na druhé straně extenzivní ekonomika by se bez zapojení žen do pracovního procesu neobešla. Po roce 1989 převládla i v oblasti služeb snaha o decentralizaci a stát se vzdal svého monopolního postavení a uvolnil prostor pro nestátní organizace. Tento proces byl však zatím relativně pomalý, a to především z důvodů finančních (Korintus M., Vajda G., Egyed K., 2001).

V Maďarsku nadále existují dva základní typy institucí denní péče o děti: dětská centra (jesle, bölcsode) pro děti mladší 3 let a mateřské školy (óvoda) pro děti od 3 do 6, případně 7 let. Věk začátku povinné školní docházky je v Maďarsku stanoven na 6 let, vyžaduje-li to však zájem dítěte (nedostatečná vyspělost, zdravotní stav apod.), může dítě nastoupit do školy až v 7 letech. Poslední rok mateřské školy jako příprava na základní školu je pro všechny děti povinný. Služby určené dětem mladším 3 let spadaly tradičně do resortu zdravotnictví. Ke změně došlo v průběhu 80. a 90. let, kdy se tyto instituce přesunuly do kompetencí ministerstva blahobytu, později ministerstva sociálních a rodinných věcí. Předškolní instituce pak spadají do resortu ministerstva školství. Rodiče by se měli na chodu zařízení pro děti finančně spolupodílet, při stanovení poplatků je však brána v úvahu sociální situace rodiny i počet dětí (3 a více), což může vést až k tomu, že rodina nemusí platit nic. Obecně kryjí rodiče jednu pětinu nákladů (1998: náklady na jedno místo v mateřské škole byly vyčísleny na 16 700 HUF měsíčně, rodiče platili 4 000 HUF; Fultz, E., Rutz, M., Steinhilber, S., 2003).

Zmíněné instituce péče o děti úzce spolupracují s pediatry a jinými zdravotnickými pracovníky. Ti mimo jiné navštěvují rodiny s malými dětmi, dohlížejí na správný vývoj dětí a radí rodičům s péčí o děti.

Počet jeslí se v průběhu 90. let snížil o 60 % (Fultz, E., Rutz, M, Steinhilber, S., 2003). Děti mohou být zapsány do jeslí od 20. týdne věku. O většinu dětí mladších 3 let však dnes v Maďarsku pečuje matka, případně jiný příbuzný, pouze 8 až 10 % dětí jesle navštěvuje. Kromě denní péče o děti poskytují jesle i jiné služby, jako např. příležitostné hlídání dětí, hlídání přes noc, různá setkání rodičů apod. Většina jeslí má kapacitu přibližně 60 míst, výjimkou však nejsou ani malé jesle pro 20 dětí nebo naopak jesle až pro 120 dětí. Na skupinu 10 až 12 dětí připadají 2 pečovatelky. Pečovatelkám dvou takových skupin pomáhá další pracovník. V roce 2000 bylo v Maďarsku přibližně 532 jeslí, většina z nich byla spravována regionálními úřady.

Mateřské školy navštěvuje daleko více dětí: přibližně 90 % ve věku 3 - 6 let. Na jedné straně zde hraje roli délka rodičovské dovolené, na druhé straně je minimálně poslední ročník mateřské školy povinný pro všechny děti. Nicméně i zde byl v posledních letech zaznamenán úbytek míst a naopak růst nepřijatých dětí z důvodu omezené kapacity zařízení. Počtu 20 až 25 dětí se věnují dva učitelé a jeden asistent. V roce 1999 fungovalo v Maďarsku 4 643 mateřských škol, většinu z nich spravovaly místní úřady.

Novou službou pro rodiny s dětmi je zavedení tzv. rodinné denní péče v roce 1993. V rámci tohoto programu se jeden akreditovaný vychovatel stará maximálně o 5 dětí mladších 14 let. Nicméně tento program se rozvíjí velmi pomalu, převážně z důvodu nedostatku financí a tudíž i zájmu rodin, neboť rodiny musí hradit veškeré náklady s touto službou spojené. Podobně hlídání dětí v jejich domově je zatím velmi málo rozšířené. Zajišťují je převážně zaměstnanci jeslí či školek, kteří na přání rodičů mohou pohlídat děti např. během nemoci.

Programy pro děti po konci vyučování zajišťují většinou základní školy samy. Přibližně jedna třetina dětí se do těchto aktivit zapojuje.

Dohledem nad výchovou dětí v rodinách, poskytováním pomoci a odborné konzultace problémovým rodinám, obecně sociálně právní ochranou dětí jsou pověřeny místní úřady. Do jejich kompetencí rovněž spadá ústavní výchova, respitní péče, adopce a pěstounská péče. V této oblasti se také postupně zapojují nestátní organizace (Korintus M., Vajda G., Egyed K., 2001).

5. 8 Shrnutí

Sociální politika a s ní spjatá rodinná politika mají v Maďarsku dlouhou tradici. Transformace společnosti po roce 1990 však s sebou přinesla nové problémy jako nezaměstnanost, zvýšení výdajů domácností apod. Ekonomické a sociální změny se podobně jako v jiných státech střední a východní Evropy projeví v poklesu porodnosti a úbytku obyvatelstva. Tyto demografické trendy působí nepříznivě na věkovou strukturu obyvatelstva. Uvedené relativně nové fenomény a transformace socialistického systému na tržní ekonomiku, spojená se stagnací reálných výdajů na sociální zabezpečení, vedly k reformám sociální politiky. Hlavním rysem byla především decentralizace, to znamená přenesení kompetencí na regiony. Dalším krokem bylo zrušení plošného vyplácení rodinných dávek, po relativně krátkém období se však koncem 90. let vláda rozhodla k tomuto systému vrátit. Kromě sociálních dávek pro rodiny s dětmi stát reflektuje náklady spojené s výchovou dětí i v daňové politice. Maďarskému vyplácení sociálních dávek je však vytýkána nízká adresnost vedoucí k marginalizaci ohrožených skupin obyvatelstva, mezi něž patří i rodiny s dětmi. Podobně je negativně hodnoceno snižování reálné výše přídatků na děti. Mezi tradiční prvky rodinné politiky v Maďarsku patří mateřská a rodičovská dovolená, jejichž výše je vázána na předchozí příjem rodiče. Ve snaze umožnit skloubit rodinný a profesní život může rodič pobírající příspěvek na péči o dítě (GYES) současně pracovat, a to až na celý úvazek, pracuje-li doma. Péče o děti je rovněž zajišťována poměrně rozvinutou sítí předškolních zařízení, jež jsou stále v naprosté většině spravována místními úřady.

Zdroje

- Borbély, S. (2001): Le système de sécurité sociale en Hongrie, http://socialsecurity.fgov.be/bib/frames/fr/rbss_1_2001_borbely.htm
- Fultz, E., Rutz, M., Steinhilber, S., (2003): The Gender Dimensions of Social Security Reform in Central and Eastern Europe: Case Studies of the Czech Republic, Hungary and Poland, ILO
- Gazsi, J., Agnes Hars, A., Juhasz, B., Peto, A., Szabo, S. (2001): Employment and Women's Studies: The Impact of Women's Studies Training on Women's Employment in Europe, Background Data Report, Hungary, <http://www.hull.ac.uk/ewsi/hungary%20report.pdf>
- Henderson, J., Hulme, D., Phillips, R., Andor, L. (2001): Economic Governance and Poverty in Hungary, Manchester Business School, <http://www.gapresearch.org/governance/Hungary%20Econ%20Gov%20%20Poverty%20Dec%202001.pdf>
- Horstmann, S., Keiser, M. Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries,. Synthesis Report, second draft. Kolen: GVG, 2002
- Households, Work and Flexibility, Country Context Report, Hungary, <http://www.tarki.hu/research-e/hwf/country-context-report.pdf>
- Hungary-Long-term Poverty, Social Protection and the Labor Market, <http://poverty.worldbank.org/library/view/9848/>
- Jarvis, S., Redmond, G. (1997): Welfare State Regimes and Child poverty in the UK and Hungary, Journal of European Social Policy, 1997/4
- Korintus M., Vajda G., Egyed K. (2001): National Report, Hungary, WP 3: Mapping of care services and the care workforce, Care Work Current understandings and future directions in Europe, National Institute for Family and Social Policy (Nemzeti Család-és szociálpolitikai Intézet)
- Long-Term Poverty, Social Protection, and the Labor Market (2001), Europe and Central Asia Region, Document of the World Bank Report No. 20645-HU
- Maďarský centrální statistický úřad: <http://www.ksh.hu>
- National Report of Hungary 2001, <http://www.unecce.org/ead/pau/>
- Recent demographic developments in Europe 2000, Council of Europe, Strasbourg
- South Eastern European Women's Legal Initiative: Family Law Report: Hungary, <http://www.seeline-project.net/FamilyLaw/HungaryFL.htm>
- Statistiques sociales européennes: Démographie 2000, 2002 Eurostat
- Szalai, J. (1996): Poverty and Social Policy in Hungary in the 1990s, <http://hi.rutgers.edu/szelenyi60/szalaj.html>
- The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University. Context data – employment. <http://www.childpolicyintl.org>, 2003.
- The Hungarian ESWIN Social Welfare Summary Fact Sheet, <http://www.eswin.net/h/hunswfs.htm>
- Vládní portál: http://www.kancellaria.gov.hu/tevekenyseg/esemeny/2002/09/0920_e.htm
- Zeman, Josef (2001): Ke koncepci rodinné politiky Polska, Maďarska, Slovenska a České republiky, Sociální politika 2001/3

6. NĚMECKO

6.1 Populační vývoj.....	84
6.2 Obecné rysy německého sociálního státu	88
6.3 Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití.....	91
6.3.1 Manželství.....	91
6.3.2 Rozvod	91
6.3.3 Nesezdané soužití.....	92
6.3.4 Registrované partnerství.....	93
6.3.5 Rodičovství	94
6.3.6 Adopce	94
6.4 Rodičovství z pohledu sociálního zabezpečení.....	95
6.4.1 Mateřství a nemocenské pojištění	95
6.4.2 Rodičovství a sociální pojištění	96
6.4.3 Přídavek na dítě.....	97
6.4.4 Další druhy dávek sociální pomoci související s rodinou.....	98
6.5 Daňová politika.....	99
6.6 Bytová politika.....	102
6.7 Služby péče o děti	102
6.8 Opatření na trhu práce.....	103
6.9 Rodinná politika: stručné shrnutí	104
Zdroje	105

6.1 Populační vývoj

Stručné shrnutí populačního vývoje Německa je složitější než u jiných zemích vzhledem k jeho historii, tj. existenci bývalé Spolkové republiky Německo (západní Německo) a Německé demokratické republiky (východní Německo) před rokem 1990. Tabulky týkající se populačního vývoje zahrnují údaje přepočtené podle současného stavu, tj. za území dnešního Německa po sjednocení (Eurostat). V následující deskriptivní části textu se však budeme snažit stručně zachytit populační vývoj obou dříve samostatných zemí vzhledem k jejich odlišné historii.

Obyvatelstvo západního Německa se v uplynulých 40 letech zvýšilo z 55,3 miliónů na 66,9, východní Německo naopak zaznamenalo populační úbytek ze 17,3 miliónů na 15,2. Celkem se populace Německa zvýšila ze 72,8 miliónů na 82,1. V západním Německu byl růst populace vyvolán především kladným migračním saldem, přirozený populační přírůstek byl od roku 1972 až na několik výjimek (1990 - 1993, 1997) záporný. V případě východního Německa se na poklesu počtu obyvatel podílely jak záporné migrační saldo, tak přirozený úbytek. V období 1979 - 1988 sice obyvatel přirozenou měnou mírně přibývalo, v 90. letech se však přírůstek změnil opět v úbytek, a to velmi výrazný (maximum 1993: -10,5 tisíc). Současné sjednocené Německo se vyznačuje vysokým podílem imigrantů (9 % populace). Mezi nejčastější cizí národnosti patří turecká, jugoslávská, italská a řecká.

Vývoj počtu narozených dětí byl plynulejší v západním Německu. Z vysokých počtů v 60. letech (kolem 105 tisíc) se počet narozených dětí začal koncem 60. let snižovat a zastavil se na hodnotě kolem 60 tisíc v polovině 70. let. Na této úrovni se držel až do poloviny let 80., kdy se roční počty narozených začaly mírně zvyšovat a v 90. letech oscilovaly kolem 71 - 72 tisíc. Koncem 90. let se počty narozených dětí opět mírně snížily. Ve východním Německu se od poloviny 60. let do poloviny 70. let počty narozených dětí rovněž snižovaly (ze 300 tisíc na 179 tisíc v polovině 70. let), ve 2. polovině 70. let se však meziročně rodilo stále více dětí (1980: 245 tisíc). V 80. letech docházelo naopak opět k poklesu počtu

narozených, k výraznému zrychlení došlo v 1. polovině 90. let (1990: 178 tisíc, 1994: 79 tisíc). Ve 2. polovině se však klesající trend změnil v trend mírně rostoucí (1999: 105 tisíc).

Změny porodnosti se odrazily i ve změnách plodnosti. V případě západního Německa se úhrnná plodnost snížila z hodnoty 2,5 v roce 1967 na úroveň 1,4 koncem 70. let a na této úrovni se udržuje prakticky dodnes. Ve východním Německu byl téměř lineární meziroční pokles úhrnné plodnosti z hodnoty 2,5 v polovině 60. let na 1,1 v roce 1999 narušen dvěma obdobími významnějšího propadu a následného vzestupu. Těmito obdobími bylo období 1972 - 78 (minimum 1974: 1,54) a 1991 - 98 (minimum 1994: 0,77).

Rovněž z hlediska časování prvního porodu z hlediska věku ženy se situace v obou zemích lišila. V západním Německu se v 60. letech průměrný věk nejprve snižoval (25,3 v roce 1960, 24,2 v roce 1970), od té doby se však stále zvyšuje. Ve východním Německu rodily ženy první dítě v průměru ve stále stejném věku až do konce 70. let (okolo 23,4), v 80. letech a poté prudčeji v 90. letech se však průměrný věk ženy při prvním porodu zvyšoval. Časování založení rodiny se tak v obou zemích velice sblížilo. V průměru většinou vyšší porodnost a plodnost ve sledovaném období ve východním Německu se projevuje ve vyšší odhadované konečné plodnosti generací 40. let a mladších. Úroveň plodnosti generací 60. let se však již v obou zemích sblíží (1966: Z - 1,44, V - 1,47, Council of Europe, 2000).

Na rozdíl od jiných východoevropských států je pro východní Německo typické vysoké procento dětí narozených mimo manželství (20 % již na konci 70. let, koncem 90. let téměř 50 %). Západní Německo se naopak vyznačuje pouze mírně rostoucím podílem nemanželských dětí (1998: 16 %).

Podobně jako počty narozených dětí se v 70. letech v západním Německu snižovaly i počty uzavřených manželství. V 80. letech se roční počty sňatků zvyšovaly, v roce 1990 bylo uzavřeno o 14 % manželství více než v roce 1980, v 90. letech byl však zaznamenán pokles na úroveň ze začátku 80. let. Z hlediska intenzity sňatečnosti by se podle transversálních údajů 80. a 90. let vdávalo asi 60 % žen ze západního Německa. Průměrný věk svobodné ženy při sňatku se v západním Německu zvyšuje od poloviny 70. let (z 22,5 let na nynějších 27). Ve východním Německu došlo k výraznému klesajícímu trendu počtu uzavíraných manželství až v 90. letech. Do té doby oscilovaly počty sňatků mezi 130 a 150 tisíci. V 90. letech bylo ročně uzavřeno 40 - 60 tisíc manželství. Úhrnná sňatečnost svobodných žen se tak snížila z 0,8 na konci 80. let na 0,31 v roce 1991 a dále se zvýšila na současnou úroveň kolem 0,5. Průměrný věk ženy při prvním sňatku se ve východním Německu zvyšuje od 80. let. V současné době se ženy v této oblasti prvně vdávají v průměru ve stejném věku jako ženy v západní části země.

V roce 1998 žilo v celém Německu přibližně 2 milióny párů nesezdaně (každý desátý pár). Ve věku do 30 let však žije nesezdaně přibližně každý třetí pár (OECD). V západním Německu představují faktická manželství 5 % všech domácností, ve východním pak přibližně 7 % (Council of Europe, 2000).

Podobně jako v jiných státech Evropy se ve 2. polovině 20. století zvyšoval počet rozvádějících se manželství, a to v obou částech dnešního Německa. Růst počtu rozvodů byl strmější v západním Německu, s výjimkou prudkého propadu na přelomu 70. a 80. let a následné stagnace v letech 80. Ve východním Německu se roční počty zvyšovaly pomaleji, k jejich významnému snížení došlo v letech 1990, 1991, v následujícím období se však opět rozvádělo každý rok více párů. Z hlediska intenzity rozvádějících se manželství však byla rozvodovost až do 90. let vyšší ve východním Německu (v průměru přibližně o 10 procentních bodů; 1989: Z - 32 %, V - 37%). V roce 1990 bylo ve východním Německu zaznamenáno historické minimum: podle výsledků z roku 1991 by se rozvádělo pouze 7 % manželství. V následujících letech byl však opět nastartován trend sblížující obě části Německa. Podle výsledků z roku 1998 by se v západním Německu rozvádělo 41 % a ve východním 31 % manželství. Ke zvýšení intenzity celkové rozvodovosti v Německu přispívá

vyšší intenzita rozvodovosti na počátku, ale i po delší době trvání manželství. To se odráží v prodlužující se průměrné délce trvání manželství při rozvodu (tabulka 6.5).

Úmrtnostní poměry západního a východního Německa prošly v uplynulých 40 letech zajímavým vývojem. V obou regionech došlo k prodloužení naděje dožití při narození u mužů i u žen. Až do poloviny 70. let však byla naděje dožití mužů ve východní části země vyšší než v západní části, u žen byly úmrtnostní poměry srovnatelné. Od poloviny 70. let však došlo k výraznějšímu snižování úmrtnosti v západním Německu, a to u mužů i u žen. K opětovnému sblížení obou zemí dochází od počátku 90. let, tj. úmrtnostní poměry ve východní části se oproti západní části vzhledem k větším rezervám zlepšují výrazněji. Rozdíl naděje dožití dnes činí přibližně 2 roky u mužů a 1 rok u žen, na počátku 90. let nabýval hodnot 3 a 2 roky. Snižující se porodnost a nižší se úmrtnost mají za následek stárnutí populace. Německo patří mezi ty evropské země (Španělsko, Itálie apod.), kde podíl seniorů již převýšil podíl nejmladší složky populace (do 19 let).

Z hlediska pracovního trhu je v současné době participace německých žen srovnatelná se situací v České republice: v roce 2000 bylo ekonomicky aktivními 64 % žen ve věku 15 - 64 let. Přibližně jedna třetina německých ekonomicky aktivních žen však dnes pracuje na částečný úvazek (OECD).

Tabulka 6.1 **Porodnost a plodnost**

rok	živě narození (tis.)	hmpor	úhrnná plodnost	čistá míra reprodukce	průměrný věk matky při prvním porodu	podíl živě narozených dětí mimo manželství
1960	1 261,6	17,3	2,37	1,13	25,0	7,6
1965	1 325,4	17,4	2,50	1,19	24,4	5,8
1970	1 047,7	13,5	2,03	0,97	24,0	7,2
1975	782,3	9,9	1,48	0,70	24,5	8,5
1980	865,8	11,1	1,56	0,74	25,0	11,9
1985	813,8	10,5	1,37	0,65	26,1	16,2
1990	905,7	11,4	1,45	0,70	26,6	15,3
1995	765,2	9,4	1,25	0,60	27,5	16,1
1998	785,0	9,6	1,36	0,65	28,0	20,0
1999	767,0	9,3	1,37	0,66	29,5*	21,6
2000	767,0	9,3	1,36	0,65	29,6*	23,4
2001	734,5	8,9	1,29	0,62	29,7*	23,6
2002	719,3	:	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000,2002; * národní data: http://www.destatis.de/e_home.htm.

Tabulka 6.2 **Generační plodnost**

generace	konečná plodnost	průměrný věk při prvním porodu	podíl bezdětných žen (%)	podíl žen s jedním dítětem (%)	podíl žen se dvěma dětmi (%)
1930	2,17	:	:	:	:
1935	2,16	24,7	9	26	30
1940	1,98	24,2	11	26	34
1945	1,79	23,6	13	30	35
1950	1,72	23,8	15	30	34
1955	1,67	24,7	22	25	33
1960	1,65	:	:	:	:
1961	1,62	:	:	:	:
1962	1,60	:	:	:	:
1963	1,56	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000,2002; Pozn. pouze bývalá Spolková republika Německo

Tabulka 6.3 Sňatečnost

rok	počty sňatků (tis.)	hms (‰)	podíl sňatků svobodných - muži (%)	podíl sňatků svobodných - ženy (%)	úhrnná sňatečnost - muži	úhrnná sňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - muži	průměrný věk při prvním sňatku - ženy
1960	689,0	9,5	85,8	89,1	:	:	25,4	23,4
1965	621,1	8,2	84,9	87,4	:	:	25,7	23,5
1970	575,2	7,4	83,9	85,9	92	98	24,9	22,5
1975	528,8	6,7	81,3	83,0	77	80	24,8	22,3
1980	496,6	6,3	80,8	82,0	68	69	25,7	22,9
1985	496,2	6,4	78,1	79,2	61	63	26,8	24,2
1990	516,4	6,5	77,8	78,1	59	64	27,9	25,3
1995	430,5	5,3	77,0	76,1	49	56	29,1	26,4
1998	417,4	5,1	76,4	74,9	50	57	29,3	26,7
1999	430,1	5,2	75,0	73,6	52	59	29,7	27,1
2000	418,6	5,1	74,2	73,0	:	:	:	:
2001	389,6	4,7	74,0	73,0	:	:	:	:
2002	392,0	:	:	:	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000,2002.

Tabulka 6.4 Generační sňatečnost

generace	konečná sňatečnost - muži	konečná sňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - generace muži	průměrný věk při prvním sňatku - generace ženy
1950	83	:	25,3	22,2
1955	80	87	26,1	23,0
1960	74	84	27,1	24,1
1962	70	82	27,3	24,4
1963	67	80	27,5	24,6
1964	65	78	28,0	25,2

Zdroj: Eurostat 2000,2002.

Tabulka 6.5 Rozvodovost

rok	počty rozvodů (tis.)	hmro (‰)	úhrnná rozvodovost (%)	průměrná délka manželství	kohorta	rozvodovost kohort	průměrná délka manželství - kohorty
1960	73,4	1,0	12	9,4	1955	15	11,6
1965	85,3	1,1	13	9,0	1960	18	12,5
1970	103,9	1,3	17	9,1	1965	23	12,5
1975	148,5	1,9	25	9,1	1970	30	13,0
1980	141,0	1,8	25	9,7	1975	35	12,5
1985	179,4	2,3	34	10,3	1980	38	12,3
1990	154,8	2,0	29	11,1	1981	38	12,4
1995	169,4	2,1	33	11,5	1982	38	12,5
1998	192,4	2,3	38	11,7			
1999	194,4	2,4	39	12,2			
2000	197,5	:	:	:			

Zdroj: Eurostat 2000,2002.

Tabulka 6.6 Úmrtnost a struktura obyvatelstva podle věku

rok	naděje dožití při narození		naděje dožití ve věku 60 let		kojenecká úmrtnost (%)	rok	podíl věkové skupiny (%)		
	muži	ženy	muži	ženy			0 - 19	20 - 59	60 +
1960	:	:	:	:	35,0	1960	28,8	54,0	17,2
1970	:	:	:	:	22,5	1965	28,6	52,7	18,7
1980	69,6	76,1	:	:	12,4	1970	30,1	50,2	19,7
1985	:	:	:	:	9,1	1975	29,1	50,5	20,4
1990	72,0	78,4	17,4	21,7	7,0	1980	27,2	53,6	19,2
1995	73,3	79,7	18,2	22,7	5,3	1985	24,2	55,9	19,9
1996	73,6	79,9	18,4	22,8	:	1990	21,8	57,9	20,3
1997	74,0	80,3	18,8	23,1	:	1995	21,5	57,8	20,7
1998	74,5	80,6	19,0	23,3	4,7	1998	21,5	56,6	21,9
1999	:	:	:	:	4,5*	1999	21,4	56,2	22,4
2000	:	:	:	:	4,4*	2001	21,1	55,3	23,6
2001	:	:	:	:	4,3*				

Zdroj: Eurostat 2000,2002; * národní data: http://www.destatis.de/e_home.htm.

6.2 Obecné rysy německého sociálního státu

Spolková republika Německo je v současnosti největší členskou zemí Evropské unie s nejvyšším počtem obyvatel. Je federativní republikou na čele s prezidentem. Spolkovou republiku Německo tvoří 16 spolkových zemí, jež byly sjednoceny v roce 1871. Od 2. světové války byla země více než 40 let rozdělena na východní a západní část, na Spolkovou a Demokratickou republiku. Po znovusjednocení v roce 1990 hovoříme o starých spolkových zemích a o nových spolkových zemích. Německá spolková ústava byla přijata v roce 1949 a dodnes tvoří základní právní pramen. Nejvyšší rozhodovací moc ve státě má vláda. Zákonodárná moc je v rukou dvoukomorového parlamentu. Komory tvoří Spolkový sněm a Spolková rada, v níž jsou zastoupeni kandidáti jednotlivých spolkových zemí. Legislativní systém je založený na občanských právech s důrazem na národní interpretaci. Německo je evropská země s nejsilnější ekonomikou, která byla jednou ze zakládajících zemí Evropské unie. V lednu 2002 bylo v zemi zavedeno EURO (€).

Pomoc lidem v nouzi formou sociální pomoci a podpory byla zastřešována ve státě v průběhu 19. století zejména církvemi a soukromými společnostmi. Postupně za sociální pomoc převzaly odpovědnost také dobrovolné organizace a místní úřady. Od 60. let se státní sociální podpora vztahuje na principu subsidiarity na všechny občany formou záruky minimálního příjmu. Vztahuje se zejména na rodiny, které by si jinak nemohly zajistit příjmy na dostatečně vysoké úrovni. Při uplatňování každé veřejné, finanční a osobní pomoci platí zásada svépomoci (*Selbsthilfe*) umožňující příjemci žít nezávisle na pomoci ostatních. Dávky sociálního pojištění jsou financovány z daní a z pojistného, které pokrývá převážnou většinu obyvatelstva. Té části populace, kterou pojištění nepokrývá, přináležejí v případě sociální potřeby ochrana v systému sociální pomoci. Zdrojem legislativy sociální pomoci je tzv. Kodex sociálních práv (*Sozialgesetzbuch* 1975), identický s právy Evropské sociální charty.

SRN rozlišuje tři programy sociálního zabezpečení: sociální pojištění, sociální odškodnění a sociální pomoc.

I. Sociální pojištění (*Socialversicherung*) je tradiční, Bismarckem zavedený, korporalistický systém, jehož smyslem bylo poskytnutí náhrady příjmů v případech nemoci, práceneschopnosti nebo stáří na úrovni co nejvíce korespondující s úrovní předchozího příjmu. Dnes poskytuje zabezpečení ochrany proti běžným sociálním rizikům včetně mateřství, nezaměstnanosti, nemoci, invalidity, stáří a smrti. Všechny dávky jsou ve své podstatě příspěvkové. Nepříspěvkové programy jsou určeny pro pracovníky ve veřejné správě včetně mužů na civilní službě, vojáků a soudců. Příspěvkové programy spravují sociální pojišťovací společnosti, nepříspěvkové zajišťují zaměstnavatelé.

II. Odškodnění (*Entschädigung*) je druhé z odvětví sociálního zabezpečení, které poskytuje nepřispěvkovou náhradu škody. Odškodnění se vztahuje k vybraným případům, kdy společnost nese odpovědnost za vzniklou situaci vojnových zranění anebo ublížení na zdraví v důsledku trestného činu. Financování odškodnění je rovným dílem rozloženo mezi federální vládu a spolkové země.

III. Sociální pomoc (*Sozialhilfe*) je třetím, a zároveň nejstarším pilířem sociálního zabezpečení, jež garantuje potřebnou pomoc a podporu pro jednotlivce. Pilíř na principu rovných příležitostí garantuje pomoc při výchově dětí, vzdělání, profesní přípravě a zaměstnání. Dále poskytuje finanční pomoc rodinám s dětmi, sociální dávky na bydlení, služby pro mládež, veřejnou sociální pomoc, integraci a rehabilitaci postihnutých a další. Sociální pomoc patří do správy úřadů na místní úrovni, financování probíhá za podpory jednotlivých spolkových zemí, hrazena je z daní.

Tabulka 6.7 Výdaje na sociální zabezpečení v porovnání s Evropskou unií
(zdravotnictví, sociální politika, trh práce)

dávky sociálního zabezpečení - % HDP						
rok	1991	1993	1996	1998	1999	2000
EU	26,4	28,8	28,4	27,6	27,5	27,3
Německo	26,1	28,4	29,9	29,3	29,6	29,5
výdaj na sociální zabezpečení na 1 obyvatele v konstantních cenách (rok 1995 = 100)						
rok	1996	1997	1998	1999	2000	
EU	101,7	102,6	104,4	106,9	108,7	
Německo	104,1	102,9	104,9	107,6	107,9	

Zdroj: Abramovici, G., Eurostat 2003.

Připojení nových spolkových zemí přineslo zvýšení výdajů v sociální oblasti a znamenalo pro Německo určité ekonomické oslabení. Známky vlivu se projeví i v dalších oblastech života společnosti, např. ve zvýšené nezaměstnanosti. Cílem hospodářských opatření byl návrat k ekonomické síle starých spolkových zemí. Důraz měl být kladen kromě ekonomického ozdravení rovněž na bohatý model sociálního zabezpečení, u něhož tvoří příspěvky z pojištění zdroj náhrady příjmů. Proces rozšíření oblasti sociálního zabezpečení o nové spolkové země proběhl od roku 1990 s větší úspěšností, než se dokonce očekávalo. Německo každoročně zvyšuje svoje výdaje na sociální ochranu, v roce 2000 tvořily 29,5 % HDP (3. nejvyšší výdaje mezi zeměmi Evropské unie). Nezaměstnanost se od poloviny 90. let snížila, v roce 2000 byl nezaměstnaný každý dvanáctý spolkový občan

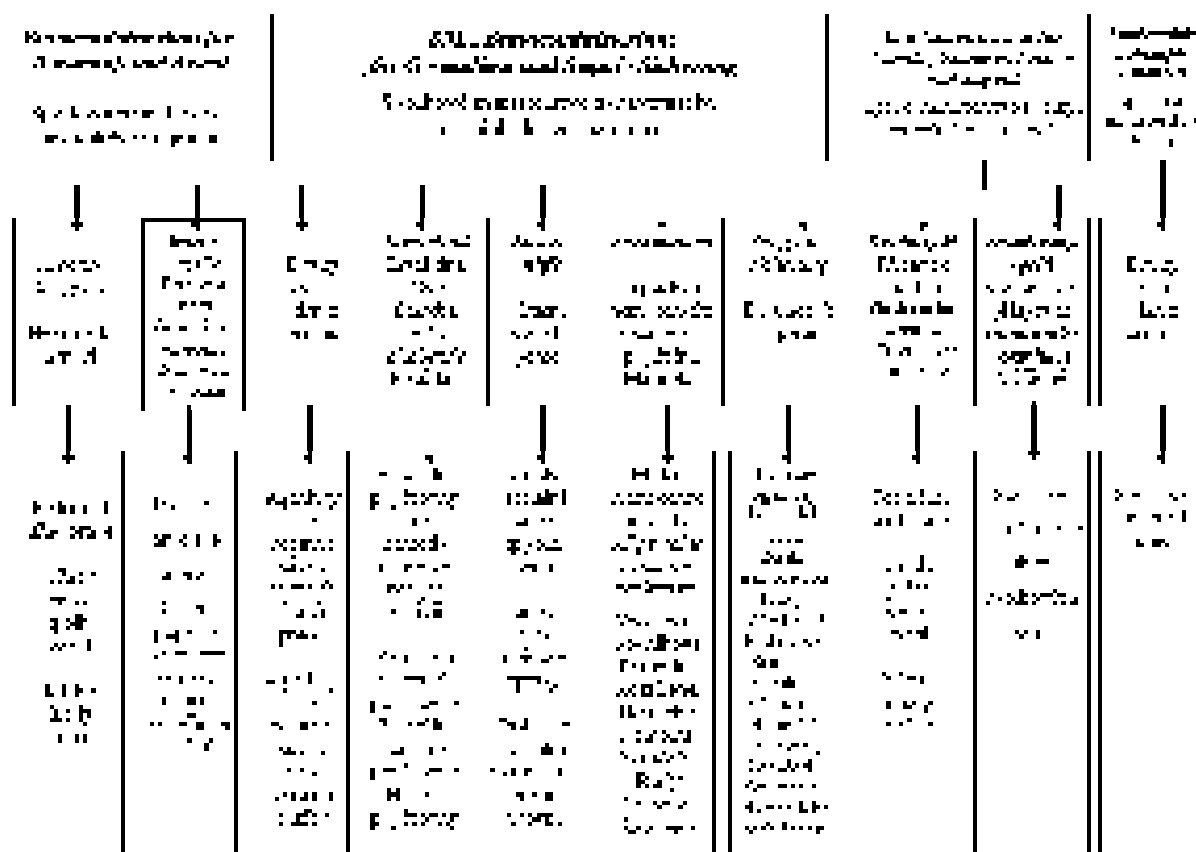
Tabulka 6.8 Zapojení na trhu práce a nezaměstnanost německých žen v porovnání s Evropskou unií (v roce 1990 a 2000)

rok	ženy		muži		EU 15 - 2000	
	1990	2000	1990	2000	ženy	muži
podíl na trhu práce	56,7	64,0	-	-	55,4	-
nezaměstnanost	-	8,4	-	7,8	9,9	7,3
práce na částečný úvazek	29,8	33,9	2,3	4,8	30,0	6,0

Zdroj: OECD 2002. OECD in figures: Statistics of the member countries. Society at a Glance, 2001. Čísla v roce 1990 zahrnují pouze Západní Německo.

Ministerstvo práce a sociálních věcí od října 2002 zaniklo. Oblast sladování práce a rodinného života náleží do kompetencí Spolkového ministerstva hospodářství a práce. Oblast sociálního zabezpečení a sociální pomoci přešla na nově vzniklé Spolkové ministerstvo zdravotnictví a sociálního zabezpečení, blíže obrázek 6.1.

Obrázek 6.1 Schéma organizace německého sociálního systému (stav k 1.1.2003):

Zdroj: http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2003/org_en.pdf.

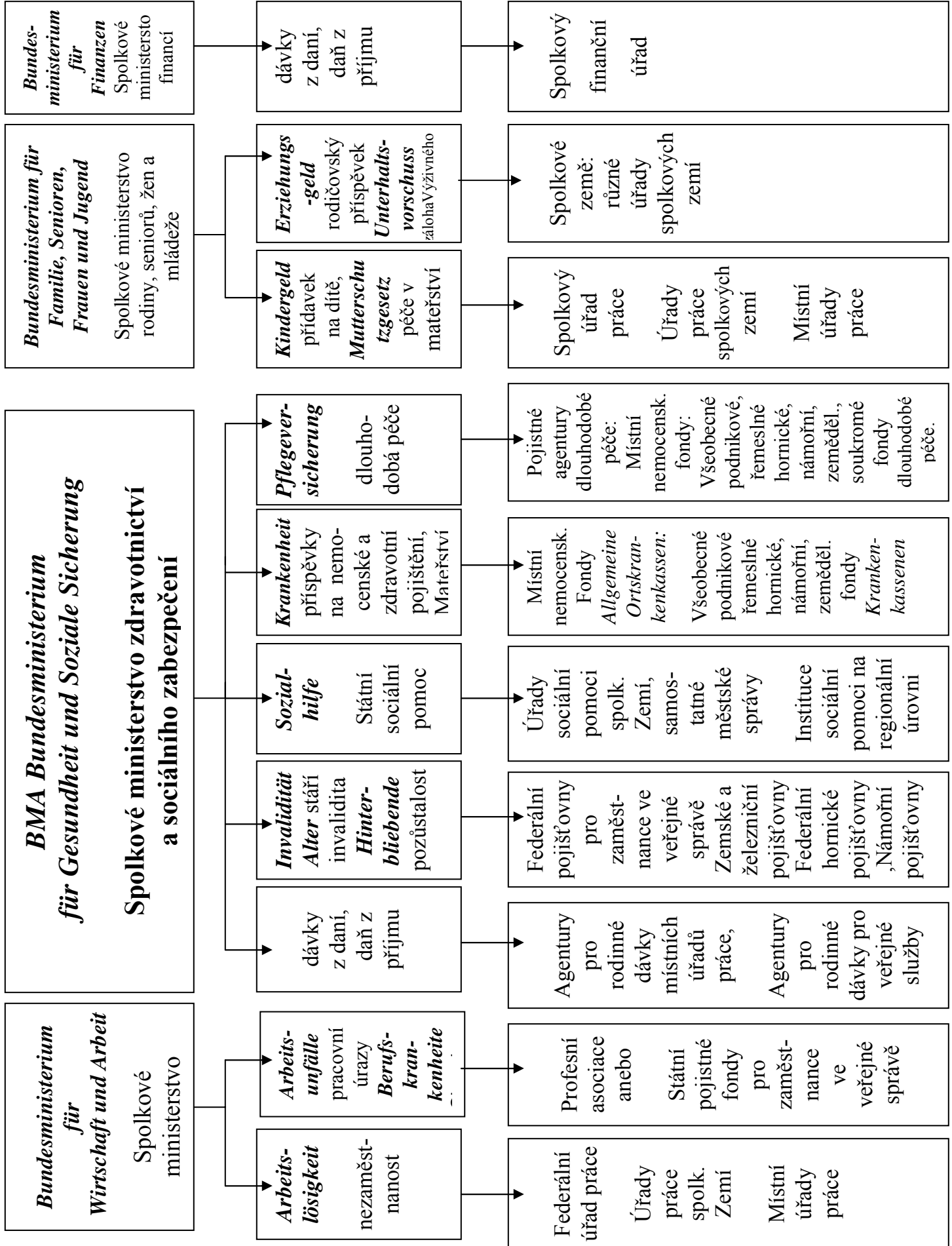
Pozitivním prvkem vlivu na tvorbu německé rodinné politiky se stal v roce 1991 vznik ministerstva pro záležitosti rodiny. Již předtím německá vláda zavedla tzv. balíček opatření ve prospěch rodiny (*Familienpaket*). Cílem tohoto kroku byla přímá i nepřímá pomoc rodinám pomocí dávek a daňových úlev. Tvorba a uplatňování rodinné politiky spadají pod:

1. Spolkové ministerstvo zdravotnictví a sociálního zabezpečení (*Bundesministerium für Gesundheit und Soziale Sicherung*) - tvorba systému financování a organizace sociálního pojištění, hospodářské vztahy sociální a zdravotní politiky, daňová politika, mezinárodní koordinace práva sociálního zabezpečení a smlouvy se zahraničím, sociální kodex práv (*Sozialgesetzbuch*), nemocenské pojištění.

2. Spolkové ministerstvo rodiny, seniorů, žen a mládeže (*Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend*):

- peněžité pomoc rodinám (přídatek na dítě, rodičovský příspěvek, výživné, podpora v mateřství),
- ochrana zájmů rodiny (např. v systému zdanění, příspěvku na bydlení apod.),
- tvorba podmínek pro partnerskou odpovědnost otců a matek vůči rodičovství (rodičovské období, rodičovský příspěvek, rodinně nakloněné pracovní podmínky, denní předškolní péče o děti),
- budování společenského povědomí pomocí modulů posílení rolí otců v rodině, nenásilné výchovy, prevence chudoby,
- tvorba zázemí pro existenci aktérů rodinné sociální práce (rodinné spolky, rodinné vzdělávání, poradenství, dobrovolnická svépomoc, organizování volnočasových a prázdninových aktivit),
- podpora výzkumu rodinné situace a rozvoje rodin.

SYSTEM SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ SPOLKOVÉ REPUBLIKY NĚMECKO

6.3 Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití

6.3.1 Manželství

Do manželství mohou vstoupit partneři opačného pohlaví, kteří nežijí v předešlém manželství. Sňatek může v Německu uzavřít plnoletá osoba po dosažení věku 18 let. Rodinné právo (na základě žádosti) připouští povolení výjimky u věku jednoho z partnerů staršího 16 let, pokud druhý z partnerů dosáhl již věku plnoletosti a manželský stav odpovídá prospěchu neploleté osoby. Těhotenství partnerky se za jediný postačující důvod pro vyhovění žádosti v současnosti již nepovažuje. Manželství nelze uzavřít navzájem mezi osobami v přímé rodinné linii, tzn. mezi dětmi a rodiči a mezi sourozenci (byť i nevlastními). Pravidlo se vztahuje i na případy adopce. Příbuzní v nepřímé linii sňatek uzavřít mohou (např. s bratrancem, sestřenicí, strýcem, neteří a pod.)

Ve smyslu rodinného a rozvodového práva má sňatek zákonnou závaznost pouze pokud má civilní formu. Církevní sňatek je z pohledu práva neuznatelný. Plánovaný sňatek je potřebné nahlásit na matričním úřadě v místě trvalého bydliště jednoho ze snoubenců. Manželský obřad se může konat po úředním ověření dokumentů a splnění potřebných podmínek na kterémkoliv z místních úřadů na území Spolkové republiky. K uzavírání manželství nejsou již zapotřebí svatební svědci.

Manželé se nemusí rozhodnout pro společné příjmení, často si však zvolí společné příjmení podle příjmení jednoho z nich. Dvojitě příjmení je nepřipustné. Lze jej použít pouze v případě, že jeden z partnerů měl dvojitě příjmení již v době sňatku. Dítě získává automaticky společné příjmení rodičů nebo příjmení jednoho z nich. Dvojitě příjmení dítěti nelze udělit.

V německém tradičním modelu dominují principy křesťanství. Stát podporuje *manželské soužití*, v článku 6 Spolkové ústavy se uvádí: „Speciální ochrana musí být zaručena manželství a rodině.“ Za svobodného je považována každá dospělá osoba, která neuzavřela manželství. Systém německého sociálního zabezpečení rodiny je sestaven tak, aby svobodní (resp. nesezdané páry) nedosahovali vyšší úroveň zabezpečení než manželé (např. manželům nevzniká povinnost platit příspěvky na nemocenské pojištění za ostatní členy rodiny).

Pokud manželé neuzavřou manželskou smlouvu, spravují majetek, který před sňatkem vlastnil každý z nich, společně. Manželská smlouva je poměrně běžnou formou partnerského ručení. Manželé si smluvně vymezují formu a rozsah podílu na zodpovědnosti vůči dětem a majetku a na vzájemném zaopatření v případě, že nastane rozpad manželství. Uzavírá se většinou před vstupem do manželství, lze ji však uzavřít i v průběhu trvání manželství. Smlouva vznikla v 70. letech 20. století jako reakce na situaci, kdy ženy zůstávaly doma s dětmi a muž byl zdrojem rodinných příjmů. Smlouva ženě zaručovala určitou formu odškodnění za nerealizovanou profesní kariéru. Dnes je již realita jiná. Oba rodiče se většinou aktivně podílejí na trhu práce a zůstávají doma s dětmi pouze krátkou dobu.

6.3.2 Rozvod

Za hlavní příčinu rozvodu se nepovažuje v Německu princip „zavinění“. Současná legislativa uplatňuje zejména princip „rozvrácení“ manželství. Pro rozvodové řízení je rozhodující, zda manželé žijí odděleně a jak dlouho jejich oddělení trvá. Oddělený život manželů znamená, že nebydlí ve společné domácnosti nebo že jeden z nich zamítá obnovení soužití (oddělené bydlení existuje i v rámci jedné bytové jednotky, pokud manželé spolu nehospodaří). Oddělené soužití partnerů musí trvat nejméně 1 rok, nazývá se proto také „rok oddělení“ (krátkodobé usmíření období nezkracuje). Pokud po uplynutí roku oddělení oba z manželů s rozvodem souhlasí, jsou rozvedeni. Pokud po roku oddělení trvá na rozvodu pouze jeden z partnerů, musí prokázat, že s původní formou partnerství již nepočítá (např. kvůli novému trvalému vztahu). Po uplynutí období 3 let odděleného bydlení je rozhodnutí o rozvodu nezvratné (pokud se nejedná o výjimečný případ).

Péče o neproleté děti zůstává povinností obou z rodičů, podobně jako rozhodování o důležitých otázkách v životě dítěte. Rodič, jemuž dítě bylo svěřeno a u něhož dítě bude bydlet, nese plně odpovědnost za péči a zaopatření dítěte. Druhý z rodičů se podílí na zaopatření dítěte formou výživného v určité stanovené míře. Výživné není stanoveno zákonem, soudci se při rozhodování o jeho výši řídí ve většině případů tzv. Düsseldorfskými tabulkami. Pokud rodič nemůže z důvodu péče o dítě pracovat, náleží mu od nepřítomného rodiče rovněž příspěvek ve formě „manželského zaopatřovacího příspěvku“ (*Familienunterhalt*). Výše příspěvku je odvozena od pracovního příjmu a majetku nepřítomného rodiče v domácnosti s dítětem.

Podle reformy zákona o dětských právech z roku 1998, děti rozvedených rodičů nesmějí být poznamenány formou soužití rodičů. Rodiče v manželském svazku nebo partneri, kteří bez uzavření manželství podepsali prohlášení o společné péči o dítě, mají společně povinnost pečovat o dítě dále i po rozvodu či zániku svazku. Jeden z partnerů na základe rodinného práva může požádat o samostatnou péči o dítě z jeho strany. Žádosti je vyhověno pouze v případě, že druhý z rodičů k oddělené péči udělil souhlas nebo pokud rozhodnutí odpovídá prospěchu dítěte. V úvahu je brána způsobilost k výchově dítěte ze strany rodiče, volba okolí, ve kterém dítě naposledy vyrůstalo nebo vlastní vůle dítěte. Vůle dítěte je více zohledněna u starších dětí. Nepřítomný rodič má po rozvodu nejen právo, ale i povinnost setkávat se s dítětem, tzv. právo na navštěvování. V případě konfliktních situací je pro rodiče nabídnuta možnost poradenství.

6.3.3 Nesezdané soužití

Nesezdaní partneri mají menší pravomoci než manželé. Rozdílná pravidla se uplatňují zejména pro zánik soužití. Nesezdané soužití končí rozhodnutím „ze dne na den“ (na rozdíl od minimálně 1 roku odděleného života manželů před rozvodem). Partneri v nesezdaném soužití nemohou uplatňovat rovná práva jako manželé ani v jiných oblastech (např. v otázkách společném majetku, bydlení či vybavení domácnosti), ústavně zaručená speciální ochrana manželství platí i zde. Mnoho partnerů odmítá instituci manželství právě z důvodu nepřístupnosti „rychlého rozchodu“. Nepřítomnost pevných pravidel v partnerství činí však rozchod často ještě náročnějším.

Partnerská smlouva nabývá na důležitosti zejména v situacích, kdy nesezdaní partneri společně podnikají. Předmětem smlouvy (jež byla uzavřena v počátku soužití či později) mohou být okolnosti vyskytující se v průběhu partnerství, ale i po jeho ukončení. V případě zániku soužití se doporučuje smluvně vypořádat otázky dělení společného majetku, bydlení, výnosů z podnikání a dále otázky péče o dítě či o partnera ve stáří, v nemoci a apod.

Speciální pozornost v nesezdaném soužití je věnována společnému rodičovství. Zákonná úprava umožňuje provádění asistovaných reprodukcí rovněž u nesezdaných dvojic, pokud je jejich vztah stabilizován. Za zaopatření a péči o dítě narozené mimo manželství nese zodpovědnost samotná matka. Partneri se mohou zavázat ke společné výchově písemným prohlášením podaným na Úřadě pro mládež (*Jugendamt*). Zde již nedochází ke kontrole, zda vztah rodičů odpovídá prospěchu dítěte. Vůle a dohoda rodičů jsou postačující. Pokud však jeden z rodičů se společnou výchovou dítěte (dětí) nesouhlasí, může jej (je) převzít do vlastní péče. Od ledna 2003 platí ve věci péče o dítě právo veta matky. Dodatečné odvolání péče o dítě není již rodičem možné.

Výživovací povinnost na dítě vzniká otci dítěte po dobu 6 týdnů před až 8 týdnů po porodu v případě, že příjmy matky nepokrývají její životní potřeby. Pokud matka z důvodu péče o dítě nepracuje, povinnost platit výživné se prodlužuje do 3 let věku dítěte. Rodiči náleží povinnost zaopatřovat dítě i po ukončení nesezdaného soužití. Zaopatření formou výživného se uplatňuje rovněž v případě, že dítě bylo svěřeno do výhradní péče druhého z rodičů. Povinnost zaopatřovat děti z předešlých partnerství, s nimiž partneri vstoupili do

nesezdaného soužití po ukončení soužití již nevzniká. Povinnost nevzniká ani vůči partnerovi, „manželský zaopatřovací příspěvek“ se u nesezdaného soužití neuplatňuje. Majetek partnerů v průběhu a po ukončení nesezdaného soužití zůstává osobním vlastnictvím každého z partnerů. Ručení dluhů partnerů, podobně jako manželů, není uplatnitelné.

Pro partnery v nesezdaném soužití platí od roku 2002 Zákon o ochraně proti násilí. Pravidlo „pachatele a oběti“ dovoluje vykázat násilného pachatele z bytu na vymezené časové období z důvodu ochrany oběti. Pokud je oběť nadále nájemcem bytu, pachatel je povinen uhradit nájemné v plné výši i po jeho vystěhování, pokud oběť neplatí nájemné. Pokud se oběť rozhodne z bytu vystěhovat, k ukončení nájemní smlouvy je zapotřebí rovněž písemného souhlasu pachatele násilí. Za posledních 5 let se začínají ve spolkových zákonech objevovat formulace, že rovné postavení manželů a nesezdaných párů musí být zaručeno (např. Zákon o rodičovském příspěvku z roku 2001).

6.3.4 Registrované partnerství

Osobám stejného pohlaví není umožněno vstoupit do manželství, od 1.8.2001 však mohou homosexuální páry uzavřít registrované životní partnerství. Poprvé tak dostali možnost uplatňovat právní ochranu vztahu na celý život. Registrace může být ve svých důsledcích srovnatelná s institucí manželství, proto také bývá často nazývána homo-manželstvím (*Homoehē*). Ve srovnání s manželstvím existuje pouze několik odlišností, většina práv a povinností je totožných (včetně důsledků rozvodu).

Ohledem ústavnosti rodinného práva, které zaručuje stejná privilegia pro registrované partnery jako pro manžele, bylo vzneseno mnoho pochyb a proběhly četné diskuse. Spolkový ústavní soud v červenci 2002 rozhodl, že tento harmonizační krok se za protiústavní nepovažuje. Homo-pár může rovněž podávat společné daňové přiznání, příjmení si partneři volí podle příjmení jednoho z nich, podobně jako manželé.

Životní partnerství mohou uzavřít pouze dvě plnoleté osoby stejného pohlaví. Výjimky v otázce nižšího věku než 18 let u registrace nelze udělit (na rozdíl od manželství). Registrovat se mohou pouze partneři, kteří již nežijí v manželství či životním partnerství s jinou osobou. Homo-manželství je nezákonné, pokud je uzavřeno mezi osobami v přímé rodinné linii. K uzavření životního partnerství (formou civilního obřadu) je zapotřebí povolení místních úřadů. Partneři se společně dohodnou na právním vymezení náležitostí ohledně soužití. Buď jednotně spravují majetek nebo uzavřou u notáře smlouvu o životním partnerství. Ve spolkové legislativě se dosud neuplatňuje právo na ochranu proti pracovní diskriminaci na základě sexuální orientace. Od roku 1998 má zákonnou formu toto právo pouze v Sasku, ve třech dalších spolkových zemích existuje v podobě předpisu.

Zákon o registrovaném partnerství neumožňuje partnerům adoptovat dítě. Podobně vyloučena je i možnost, že vlastní dítě jednoho z homosexuálních partnerů bude adoptováno druhým z nich. Pokud je jeden z partnerů vlastním rodičem dítěte, jež je svěřeno do jeho výhradní péče, vzniká pro partnera v životním partnerství příležitost „každodenního života“ a „spolurozhodování“ s rodičem dítěte. Tato forma „pravomoci k drobné péči“ umožňuje však rozhodovat novému partnerovi o závažných záležitostech dítěte (např. zdraví či vzdělání) pouze ve velmi výjimečných případech, pokud byl k tomu zplnomocněn pečujícím rodičem.

Životní partnerství zaniká zrušením, nikoliv rozvodem. Podobně jako u rozvodového konání, zánik homo-manželství nelze provést pouhým prohlášením. Partneři musí bydlet a hospodařit odděleně nejméně po dobu 1 roku od podání žádosti. Žádosti je po vzájemné dohodě vyhověno, soudce nepožaduje písemné zdůvodnění. V případě, že jeden z partnerů se zrušením partnerství nesouhlasí, žádosti je vyhověno až po uplynutí 3 let odděleného života. Po zrušení životního partnerství platí vlastní zodpovědnost za zaopatření u každého z partnerů (na rozdíl od manželství).

6.3.5 Rodičovství

V souvislosti s ústavou SRN je péče o děti a jejich výchova přirozeným právem člověka a zároveň jeho prvořadou odpovědností. Děti mohou být rodičům odejmuty proti jejich vůli ze zákona pouze tehdy, pokud rodiče selhávají ve svých povinnostech či vystavují děti nebezpečí zanedbání. Každá matka má nárok na ochranu a péči ze strany státu. Podle zákona platného od roku 1998 je matkou dítěte žena, která dítě porodila. Ženu, která „propůjčila“ své tělo k zrání cizího plodu, činí porod matkou (navzdory tomu, že není matkou biologickou). Smyslem legislativního kroku bylo zabránit rozšiřování umělého oplodňování. Za otce je považuje manžel matky. Manžel, který zemřel, je i nadále považován za otce dítěte, které se narodilo v období do 200 dnů po jeho smrti (platné od roku 1998). Pokud dítě bylo počato v době trvání manželství, manžel není automaticky považován za otce. Pokud žena uzavře nový sňatek, za otce se považuje již nový manžel. Otcovství u muže, který se přihlásí k dítěti, musí být odsouhlaseno matkou. Nemanželským dětem musí být zaručené stejné podmínky pro tělesný, duševní a sociální vývoj jako dětem manželským. Pojmy „manželské“ a „nemanželské“ dítě (a s tím spojený sociální status) byly z legislativy zcela odstraněny.

Podpora rodiny v systému sociální politiky tvoří jednu z hlavních priorit německé veřejné politiky. Jako protireakce na praktiky nacistických programů „pramen života“ (*Lebensborn*), jež probíhaly v průběhu 50. let 20. století, byla formulace preventivních opatření před prudkým nárůstem porodů mimo manželství, které se objevily v jiných evropských zemích v poválečném období formou „boomu“.

6.3.6 Adopce

Adopce je umožněna zejména manželským párům, kteří nenaplnili touhu po vlastním dítěti, nebo jednotlivcům, kteří chtějí adoptovat dítě manžela/ky z předešlého vztahu. Bezdětnost páru se za podmínku pro adopci od roku 1977 nepovažuje. Dítě mohou společně adoptovat pouze manželé. Adopce partnerova dítěte v nesezdaném soužití nebo v registrovaném životním partnerství je ze zákona vyloučena. Minimální věk pro adopci dítěte je 25 let. Pokud manželé adoptují dítě společně, minimální věk druhého z partnerů je 21 let. Adopci předchází zkušební pobyt dítěte u nové rodiny, založen na podobném principu jako pěstounská péče. Po uplynutí zkušební lhůty je dítě neodvolatelně adoptováno.

Osoba, která neuzavřela sňatek, může adoptovat dítě pouze samostatně. Rozhodnutí musí kriticky zohledňovat prospěch dítěte a funkčnost rodiny. Vlastní rodiče dítěte (pokud jsou známi) musí společně s adopcí souhlasit. O adopci může být rozhodnuto nejdříve 8 týdnů po narození dítěte. Vlastní rodiče nemají ode dne adopce právo na přístup k dítěti či návštěvy, po jejich smrti nevzniká dítěti nárok na dědictví. Adopcí zanikají všechny zákonné rodinné vazby vůči vlastním příbuzným (rodičům, prarodičům apod.). Výjimku tvoří pouze zákaz uzavřít manželství s osobou v přímé vlastní rodinné linii. Adoptivní rodiče mají vůči adoptivnímu dítěti ze zákona totožné závazky jako k vlastním dětem. Dítě nese příjmení adoptivních rodičů. Kromě příjmení je povoleno změnit také jméno dítěte. U adopce dospělého dítěte rodinné vazby vůči vlastním rodičům již nezanikají a k adopci není zapotřebí udělení jejich souhlasu.

Jako alternativa k adopci slouží změna příjmení dítěte. Pokud manželé pečují o dítě z jejich předchozích vztahů, adopce je často z finančních důvodů (platby výživného) nežádoucí. Manželé mohou udělit dítěti „nové“ společné příjmení. Přejmenování je možné uskutečnit po splnění následujících podmínek:

1. rodiči, který opětovně uzavřel manželství, náleží z předchozího vztahu samostatná rodičovská péče o dítě,
2. vlastní rodič s přejmenováním dítěte musí souhlasit; souhlas je možné ze zákona vynutit, pokud rozhodnutí odpovídá zájmu dítěte,
3. dítě starší 5 let musí se změnou příjmení samo souhlasit.

6.4 Rodičovství z pohledu sociálního zabezpečení

6.4.1 Mateřství a nemocenské pojištění

Peněžité pomoc v mateřství (*Mutterschaftsgeld*)

Ženám pojištěným v programu nemocenského pojištění nejméně 12 týdnů mezi 10. a 4. měsícem před očekávaným termínem porodu přináleží nárok na příspěvek ve formě peněžité pomoci v mateřství. V případě práceneschopnosti vzniká ženě nárok na nemocenskou dávku.

Peněžité pomoc v mateřství je vyplácena ženě s nárokem na mzdu během 6 týdnů před a dále 8 týdnů po porodu (v případě předčasného či vícenásobného porodu v rozšířeném období na 12 týdnů). Vyplácí se pojištěné osobě (včetně družky či dcery) ve výši 100 % průměrné čisté mzdy z nemocenského pojištění, pokud její roční příjmy nepřekročily roční hranici příjmu € 41 400 u osob pojištěných před rokem 2003. U osob pojištěných po 1.1.2003 se hranice příjmu zvýšila na € 45 900.

Maximální výměra dávky z nemocenských fondů, resp. strop výměry je stanoven ve výši € 13 za den. Rozdíl mezi výměrou a výší čisté mzdy zaměstnankyně je povinen uhradit zaměstnavatel. O úhradu rozdílu je možné požádat nemocenské fondy, pouze však v případě platební neschopnosti zaměstnavatele.

Peněžité pomoc není předmětem zdanění, je však předmětem progresse pro výpočet daně z příjmu. Příspěvky peněžité pomoci hrazené zaměstnavatelem podléhají zdanění.

T a b u l k a 6.9 Příspěvky na nemocenské pojištění hrazeny stejným dílem zaměstnancem a zaměstnavatelem, pokud příjmy nepřekročily příjmovou hranici, v % a v EUR(€) od 1.1. 2003

příspěvky hrazeny:	procentní podíl
společně zaměstnavatelem i zaměstnancem	14,30 %
z toho zaměstnancem	7,15 %
roční příjmová hranice	€ 41 400 / 45 900

Zdroj: MISSOC, Comparative Tables, Maternity, Germany. Mutterschaftsgeld, 2003. Dvě hodnoty u roční hranice příjmů se vztahují krůzným datům pojištění (před a po 1.1.2003).

Zaměstnané ženy nepokryté sociálním pojištěním z nemocenských fondů mají nárok na finanční pomoc od Spolkového fondu „matka a dítě“ ve výši maximálně € 210 měsíčně, teda méně než při členství v nemocenských fondech. Příspěvateli do fondu matka a dítě jsou stát, jednotlivé spolkové země, církve a soukromé organizace. Těhotné ženy se mohou při žádosti o podporu obracet na odborné poradny.

Porodné (*Entbindungsgeld*)

Porodné náleží jednorázově pojištěné osobě v nemocenském sociálním pojištění bez nároku na peněžitou pomoc v mateřství ve výši € 77. Porodné se nezdaňuje, je však předmětem daňové progresse. Věcnou pomoc tvoří zdravotní péče a porodní asistence v porodnicích i doma, domácí péče, podpora rodiny, léčiva a zdravotní pomůcky.

Uvolnění z práce z důvodu péče o nemocné děti (*Arbeitsfreistellung zur Pflege kranker Kinder*)

Matky a otcové, kteří jsou výdělečně činní a pojištěni v nemocenském pojištění, mají nárok na uvolnění z práce pokud pečují o nemocné dítě do 12 let věku nebo pokud je dítě odkázáno na pomoc rodičů. Každý z rodičů má nárok na 10 dnů pobírání nemocenské dávky za každé dítě ročně, u více dětí ne však více než 25 dnů na jednoho rodiče. Samostatně žijící rodič má nárok na 20 dnů ročně, u více dětí však maximálně 50 dnů. V průběhu tohoto období je rodiči vyplácena dávka nemocenského pojištění ve výši 70 % nominální hrubé mzdy (za poslední 3 měsíce), která nepřekračuje 90 % čisté mzdy.

6.4.2 Rodičovství a sociální pojištění

Rodičovské období (*Elternzeit*)

Původní rodičovská dovolená (*Erziehungsurlaub*) se začala uvádět od roku 1992 odděleně od rodičovského příspěvku, jelikož se liší délkou jejího trvání. Rodiče, kteří byli před narozením dítěte zaměstnáni, mají nárok na 36 měsíců rodičovské dovolené. Zaměstnavatel v průběhu tohoto období nesmí ze zákona rozvázat s rodičem pracovní poměr. Pravidlo začíná být uplatnitelné v době oznámení o čerpání rodičovské dovolené, nejdříve však 8 týdnů před jejím nástupem. Povinná oznamovací lhůta je 6 týdnů v návaznosti na mateřskou dovolenou nebo 8 týdnů za jiných okolností.

Rodičům dítěte narozeného, adoptovaného nebo svěřeného do pěstounské péče po 1.1.2001 vzniká podle nového názvosloví právní nárok na „rodičovské období“ (*Elternzeit*). Rodiče se mohou libovolně domluvit a zvolit si, který z nich bude dovolenou uplatňovat. Toto „období“ může být čerpáno rodiči po celou délku období společně. Po dohodě se zaměstnavatelem lze část rodičovského období (v max. délce trvání 1 rok) libovolně přesunout na pozdější dobu. Rodič může přesunutou část období čerpat po 3. roce věku dítěte až do jeho 8. narozenin.

Rodičovský příspěvek (*Erziehungsgeld*)

Podle legislativy z roku 2001 je rodičovský příspěvek vyplácen ze sociálního pojištění všem matkám a otcům, kteří řádně a sami pečují o malé dítě. Rodič musí svoji výdělečnou činnost buď úplně omezit nebo částečně zkrátit na maximálně 19 hodin týdně. U rodičů dětí narozených po 1.1.2001 je týdenní limit práce rozšířen na 30 hodin týdně.

Příspěvek se vyplácí během 24 měsíců od porodu v plné výši € 307 měsíčně. Rodiče se mohou rozhodnout pro alternativní dobu vyplácení příspěvku během kratšího období 12 měsíců ve výši € 460 měsíčně.

Na to, aby rodiči vznikl nárok na příspěvek, nesmí příjem manželského páru s dítětem přesáhnout v průběhu prvních 6 měsíců roční limit € 51 130 a příjem osamělého rodiče s dítětem limit € 38 350 (v roce 2003). Od 7. měsíce věku dítěte je podmínka pro vyplácení příspěvku zpřísněna. Výše příjmu rodičovského páru i jednotlivce s dítětem nesmí překračovat limit ročního příjmu, viz tabulka 6.10. Rodičovský příspěvek je vyplácen dle velikosti příjmu v plné výši (€ 307) nebo v tzv. zúžené výši. Po překročení úrovně limitu příjmu pro zúženou výši příspěvku i nárok na rodičovský příspěvek zaniká.

Tabulka 6.10 Roční příjmová hranice (pro vyplácení rodičovského příspěvku v období 7 - 24 měsíců po porodu) a zvýšení limitu příjmu za každé další dítě (nar. v roce 2001 až 2003)

vybrané skupiny osob s jedním dítětem	příspěvek v plné výši do úrovně limitu příjmu	příspěvek v zúžené výši do úrovně limitu příjmu
manželský pár + 1 dítě	€ 16 470	€ 23 500
osamělý rodič + 1 dítě	€ 13 498	€ 20 500
zvýšení za další dítě:	v plné výši do limitu	v zúžené výši do limitu
- narozené 2001	+ € 2 454	+ € 2 454
- narozené 2002	+ € 2 797	+ € 2 797
- narozené od 2003	+ € 3 140	+ € 3 140

Zdroj: MISSOC, *Comparative Tables, Family, Germany; Erziehungsgeld, 2003, Státní pomoc rodině*
http://www.bmfsfj.de/Anlage18395/Broschuere_Staatliche_Hilfen.pdf 2003.

Právo na výplatu dávky během uvedených 24 měsíců uplatňují rodiče u dětí narozených po roce 1993 (u dětí narozených v letech 1986 - 1993 to bylo 10 měsíců). Délka období s nárokem na poskytování dávky se více než zdvojnásobila, povolený limit ročního příjmu v období 7 - 24 měsíců se od roku 2000 zvýšil o 10 %. Částka za další dítě se zvýšila dokonce o 34%.

Nárok na příspěvek vzniká i adoptivním nebo nevlastním rodičům, prarodičům a jiným osobám, pokud dítě bylo svěřeno do jejich péče. Donedávna bylo právo sociálního zabezpečení nastaveno tak, aby manželé byli zvýhodněni před nesezdanými páry. Otec směl pobírat rodičovský příspěvek pouze za předpokladu, že s matkou uzavřel manželství. Od 1.1.2001 zákon zaručuje rovné postavení manželů a kohabituujících párů (tzn. vyplácí se i mužům v nesezdaném partnerství). Nárok na rodičovský příspěvek mají rovněž nezaměstnané matky a otcové, zaniká jim však během rodičovské dovolené nárok na podporu v nezaměstnanosti.

Dávky vyplácí zaměstnavatel (kromě případů nezaměstnaných), správou je pověřeno Spolkové ministerstvo zdravotnictví a sociálního zabezpečení. Legislativu zastřešuje Spolkové ministerstvo pro rodiny, seniory, ženy a mládež. Dávky jsou valorizované na nepravidelné bázi, naposledy byly valorizovány k 1.1.2001. Pro nárokování příspěvku je zapotřebí podat každoročně novou žádost. Rodičovský přírůvek nepodléhá zdanění.

6.4.3 Přírůvek na dítě

Podle platné legislativy z roku 1964 a novelizace příslušného spolkového zákona (*Bundeskindergeldgesetz*) z ledna 2002 je přírůvek na dítě (*Kindergeld*) poskytován plošně jako univerzální měsíční náhrada všem:

- vlastním, adoptovaným anebo závislým dětem daňových poplatníků s trvalým pobytem v SRN či některé z členských zemí EU do věku 18 let,
- mladým lidem ve věku do 21 let, kteří jsou evidováni na úřadě práce jako nezaměstnaní a ochotni pracovat,
- studentům ve fázi přípravy na svoje povolání nebo další vzdělávání do 27 let,
- postiženým dětem, které v průběhu 27 let života utrpěly fyzické či psychické postižení a nejsou schopny se o sebe postarat .

Přírůvek náleží osobě, v jejíž péči se dítě nachází. Pokud dítě žije spolu s rodiči v manželském nebo jiném partnerském soužití, rodiče mohou stanovit, který z nich bude přírůvek pobírat. Poloviční nárok náleží každému z nich. O přírůvek po dosažení věku 18 let není možné žádat dále, pokud příjmy dítěte (nebo na dítě) překračují roční příjmovou hranici € 7 188, bez ohledu na příjem rodičů. Příjmy přijaté na vzdělávací účely se do limitu nepočítají.

T a b u l k a 6.11 Přírůvek na každé dítě v závislosti na pořadí narození dětí v rodině v roce 2003, výměra v EUR (€)

pořadí dítěte	výše dávky
první, druhé a třetí	€ 154
čtvrté a každé další	€ 179

Zdroj: MISSOC, *Comparative Tables, Family, Germany. Kindergeld, 2003.*

Částka na dítě (vyplácená podle pořadí narození dětí) rozlišovala u původní právní úpravy 3 úrovně vyplácení. Pro první a druhé dítě byla totožná, zvýšila se pro třetí dítě v pořadí a poté pro čtvrté a další děti. Současná legislativní úprava přisuzuje od roku 2002 zvýšení částky přírůvku na dítě až u čtvrtého dítěte. Částka určená původně až třetímu dítěti v pořadí přináleží dnes také prvnímu a druhému dítěti.

Přírůvek na dítě může být podle výhodnosti poplatníkem čerpán jako měsíční dávka (u velmi málo případů) nebo vyplácen formou daňové dávky, o kterou se snižuje roční čistá daň z příjmu po zdanění. Od roku 1999 je přírůvek (kromě případů práce ve veřejné službě) započítán zaměstnavatelem, vyplácen Spolkovým úřadem práce. U alternativy daňové dávky je kontaktován Spolkový finanční úřad a následně rodinné pokladny. Přírůvek na dítě nepodléhá zdanění, není považován za příjem při výpočtu výše ostatních sociálních dávek. Ostatní dávky se za příjem počítají a naopak daňový základ zvyšují.

6.4.4 Další druhy dávek sociální pomoci související s rodinou

- příspěvek k dosažení standardní úrovně příjmu (*Regelsatz*),
- přídavek na speciální potřeby vybraných skupin (*Mehrbedarfszuschlag*) pro osamělé rodiče, těhotné ženy či starší lidi se sníženou mobilitou,
- záloha výživného na dítě (*Unterhaltsvorschuss*), atd.,

Pravidelný příspěvek k dosažení úrovně minimálního příjmu (*Regelsatz*) je určen osobám s příjmem pod hranicí existenčního minima. Vyplácen je podle velikosti domácnosti ve standardní míře:

- 100 % minima měsíčně pro živitele domácnosti a osobu žijící samostatně,
- 50 % minima za dítě ve věku do 7 let nebo 55 % za dítě osamělého rodiče,
- 65 % minima za dítě ve věku do 7 - 14 let,
- 90 % minima za dítě ve věku do 15 - 18 let,
- 80 % minima za dospělého člena domácnosti.

Úhrada příspěvku spadá do společné kompetence správy rozpočtů místních úřadů (75 %) a rozpočtů úřadů spolkových zemí (25 %). Konkrétní výše příspěvku je každoročně k 1.7 valorizována dle přepočtů úrovně čistých příjmů, nákladů na bydlení a spotřebitelských indexů v jednotlivých spolkových zemích (k 1.1.2002 se pohybovaly v rozmezí € 273 až € 288).

Příkladem jednoho z programů sociální pomoci rodině je i přídavek na speciální potřeby vybraných skupin (*Mehrbedarfszuschlag*). Podpora je pojímána jako doplněk příjmu na míru standardní úrovně pomoci (*Regelsatz*):

- ve výši 40 % minimálního příjmu měsíčně osamělému rodiči, který vychovává dítě ve věku do 7 let anebo nejméně dvě děti ve věku do 16 let,
- ve výši 60 % minimálního příjmu měsíčně tomu, kdo vychovává nejméně 4 děti ve věku do 16 let.

Záloha výživného na dítě (*Unterhaltsvorschuss*)

Záloha výživného na dítě od státu náleží osamělému rodiči (který žije s dítětem ve společné domácnosti bez partnera), pokud nedostává od nepřítomného rodiče dítěte příspěvek na výživné. Dále se záloha vyplácí také v případě, že výše výživného na dítě od nepřítomného rodiče nedosahuje úrovně životního minima odvozeného od věku dítěte. Záloha na výživné je vyplácena bez ohledu na příjmovou situaci pečujícího rodiče. V případě sporného otcovství má rodič nárok na tuto dávku také, maximálně však po dobu 72 měsíců a do dovršení 12. roku věku dítěte. Platba za zpětné časové období není možná. Dávka se vyplácí měsíčně jako záloha předem. Od 1.1.2002 stát garantuje příspěvek zálohy výživného dle věku dítěte v následovné výši:

T a b u l k a 6.12 Záloha výživného na dítě vyplácené měsíčně osamělému rodiči v €

věk dítěte	nové spolkové země	staré spolkové země
0 - 6 let	€ 97	€ 111
6 - 12 let	€ 134	€ 151

Zdroj: Deutscher Familienverband, Familienratgeber, <http://www.dfv-nrw.de/ratgeber>, 2003.

Výživné

Příbuzní v přímé linii nesou navzájem zodpovědnost za náklady na živobytí i po zániku manželství. U neplnoletých dětí výživné pokrývá náklady na vytvoření zázemí dítěte, úhradu kapesného a základního školného. Výše výživného se stanovuje z částky životního minima na dítě určitého věku v závislosti na příjmové situaci plátce výživného. Do výše výživného se zohledňuje rovněž odpočet 1/2 výše částky přídatku na dítě (za první až třetí

dítě ve výši € 77). Částka výživného není zákonem stanovena, soudci se však řídí ve většině případů Düsseldorfskými tabulkami. Pro nové spolkové země byly Düsseldorfské tabulky životního minima rozšířeny o tzv. Berlínské tabulky pro skupiny plátců s nižšími příjmy, (v rozmezí a - c v tabulce 6.13).

T a b u l k a 6.13 Životní minimum dítěte dle Berlínských a Düsseldorfských tabulek v EUR (€), aktualizované k 1.7.2003. k 1.7.2003

	čistý měsíční příjem plátce v €	výše výživného v € měsíčně dle věkové kategorie			
		0 - 5	6 - 11	12 - 17	18 a více
a	do 1 000	183	222	262	302
b	1 000 - 1 150	191	232	273	314
c	od 1 150 do 1 300	199	241	284	327
1	do 1 300	199	241	284	327
2	1 300 - 1 500	213	258	304	350
3	1 500 - 1 700	227	275	324	373
4	1 700 - 1 900	241	292	344	396
5	1 900 - 2 100	255	309	364	419
6	2 100 - 2 300	269	326	384	442
7	2 300 - 2 500	283	343	404	465
8	2 500 - 2 800	299	362	426	491
9	2 800 - 3 200	319	386	455	524
10	3 200 - 3 600	339	410	483	556
11	3 600 - 4 000	359	434	512	589
12	4 000 - 4 400	379	458	540	622
13	4 400 - 4 800	398	482	568	654
-	nad 4 800	individuálně	individuálně	individuálně	individuálně

Zdroj: Deutscher Familienverband, Familienratgeber, <http://www.dfvrnw.de/ratgeber>, 2003.

Manželce po rozvodu náleží ve speciálních případech výživné také. Má formu manželského zaopatřovacího příspěvku (*Familienunterhalt*), jeho výše dosahuje obecně úrovně 3/7 podílu částky vypočtené jako rozdíl příjmů partnerů bez odpočtu přídatku na dítě.

6.5 Daňová politika

Německá rodinná politika umožňuje rodinám čerpat z poměrně široké škály daňových úlev a podporuje možnost svobodné volby rodičů s dětmi mezi daňovými dávkami a odpočitatelnými položkami na dítě z daní. Manželé jsou zdaňováni společně, existuje však rovněž možnost odděleného zdanění partnerů. Výše daně u společného zdanění manželů je vypočtena metodou tzv. splittingu (příjmy se sčítají a vydělí dvěma, v důsledku čehož jsou zdaňovány nižší daňovou sazbou). Příjmy závislých dětí do věku 14 let zdanění nepodléhají. Daně z příjmu se odvádějí pouze na centrální federální úrovni, místně příslušné daně neexistují. Pro srovnání výše daňového zatížení vůči ročnímu příjmu, v roce 2002 činila roční průměrná mzda dělníka v průmyslu € 33 226. Daňová politika se řídí zákonem o dani z příjmu (*Einkommensteuergesetz*) z roku 1997, podle četných úprav z roku 2001.

Odpočitatelné položky na dítě činily DEM 8 208 (€ 4 196) v roce 1995. Přídavek na dítě (jako dávka sociálního zabezpečení) byl vyplácen měsíčně za 1. dítě ve výši DEM 200 (€ 102). V roce 1996 prošel systém daní a zároveň systému přídatku na dítě změnou. Dávka přídatku na dítě ze systému sociálního zabezpečení byla zaměněna dávkou z daní, vyplácenou zpětně za zdaňovací období (jen ve výjimečných případech měsíčně). Nesledující tabulka 6.14 popisuje vývoj výše dávky z daní a vývoj odpočitatelné položky od základu daně od roku 1997. Od roku 1997 si rodiny mohou vybrat, zda jim více vyhovuje alternativa pobírání přídatku na dítě formou daňové dávky nebo formou odpočitatelné položky za dítě.

T a b u l k a 6.14 Částka podpory rodiny s dítětem: Příklad na dítě jako dávka z daní nebo alternativně odpočitatelné položky na dítě v letech v DEM/ EUR (€) 1997 - 2002

rok	pořadí narození	přídavek na dítě měsíčně	odpočitat. položky za dítě
1997	1. a 2.	DEM 220/ € 112	DEM 6 912/ € 3 533
	3.	DEM 250/ € 127	
	4.+	DEM 270/ € 138	
1999	1. a 2.	DEM 250/ € 127	DEM 6 912/ € 3 533
	3.	DEM 270/ € 138	
	4.+	DEM 300/ € 154	
2000	1. a 2.	DEM 270/ € 138	DEM 9 936/ € 4 968
	3.	DEM 300/ € 154	
	4.+	DEM 350/ € 179	
2002	1., 2. a3.	DEM 300/ € 154	DEM 11 360/ € 5 808
	4.+	DEM 350/ € 179	

Zdroj: *Taxing Wages, Taxing Families, Germany. OECD Publications, 2002.*

Odpočitatelné položky za dítě

Mezi hlavní rodinně orientované odpočitatelné položky od základu daně patří odpočitatelná položka za dítě, za péči o dítě, výchovu nebo profesní přípravu. Dalšími položkami je odpočet za domácnost, za náklady na péči o dítě pro pracující, za speciální potřeby spojené s profesní přípravou dítěte.

Odpočitatelnou položku existenčního minima za dítě a za péči, výchovu nebo profesní přípravu dítěte uplatňují rodiče - manželé při společném zdanění. U rodičů, kteří žijí odděleně, jsou rozvedeni nebo u rodičů nemanželského dítěte dochází k základnímu dělení. Odpočet náleží každému z poplatníků v poloviční míře (úhrnem € 2 904). Podobně jako u přídatku na dítě, při těchto odpočitatelných položkách lze uplatňovat měsíční princip.

1. Odpočitatelná položka od základu daně za dítě (*steuerliche Kinderfreibetrag*) se uplatňuje do věku 16 let vyživovaného dítěte anebo do věku 27 let studenta, který se soustavně připravuje na povolání, v roce 2002 to bylo € 3 648.

2. Ke krytí zvýšených nákladů na dítě existují i odpočitatelná položka za péči o dítě, výchovu nebo profesní přípravu (*Betreuungs-, Erziehungs- oder Berufsausbildungsfreibetrag*), které společně dosahují úrovně € 2 160.

3. Odpis částky na domácnost (*Haushaltsfreibetrag*) náleží osamělému rodiči žijícím v domácnosti s dítětem. V roce 2002 dosahoval výše € 2 340, v letech 2003 a 2004 byl na úrovni € 1 188. Od roku 2005 zanikne.

4. Odpočitatelná položka na náklady péče o dítě pro pracující (*Erwerbsbedingte Betreuungskosten*) byla zavedena v roce 2002, vztahuje se k nákladům na péči o děti do 14 let věku, pokud jsou oba rodiče výdělečně činní. Zaměstnaní rodiče mají nárok na odpočet € 1 500, pokud náklady na péči za zdaňovací období přesahovaly částku € 1 548. Vzhledem k oddělenému zdanění partnerů nebo osamělých rodičů se vztahuje na odpočet za péči o dítě pracujících totožná poloviční míra jako u odpočtu za dítě. Pokud roční náklady přesáhnou € 774, odpočíst lze pouze částku € 750.

5. Odpočitatelná položka na speciální potřeby spojené s profesní přípravou dítěte (*Sonderbedarf Berufsausbildungsfreibetrag*) náleží jako náhrada studentovi staršímu 18 let, ročně ve výši € 924, pokud stále tvoří součást domácnosti daňového poplatníka (údaj za rok 2002).

Odpočitatelná položka za dítě a položka za péči, výchovu nebo profesní přípravu dítěte jsou uplatnitelné pouze v případě, že suma záloh na přídavek na dítě za zdaňovací období (tj. za 1. - 3. dítě € 1 848, za 4. a další € 2 148 v předchozím roce) snižující výslednou částku daně po zdanění je zdrojem nižší úlevy na dani z příjmu, než by tomu bylo v případě daňového zatížení po odpočtu zmiňovaných položek za dítě. Odpočitatelné položky jsou proto využívány hlavně poplatníky z vyšší příjmové skupiny. V případě uplatnění odpočitatelných

položek daně z příjmu za dítě jsou tyto položky zohledněny finančním úřadem. Odpočitatelné položky za dítě snižují výši daňové přírážky za solidaritu a výši církevní daně. Pro rodiče, kteří pečují o dítě i po dosažení věku 18 let, je nadále důležité uvádět odpočitatelné položky za dítě na výplatním výpisu.

Další odpočitatelné položky

Přímý odpočet částky od ročního zdanitelného hrubého příjmu za poplatníka neexistuje. Forma zvýhodnění umožňuje pouze odpočet na pracovní výdaje v zaměstnání a odpočet příspěvků na sociální zabezpečení.

Odpočtem na pracovní výdaje za výdělečně činnou osobu je jednotná suma € 1 044. Příspěvky na sociální zabezpečení lze odečíst ve třech následovních krocích:

1. Ve zdaňovacím roce 2002 bylo nejdříve možné odečíst od základu daně částku € 3 068 za svobodného jednotlivce a € 6 136 za páry. Částka byla posléze snížena o 16 % podílu hrubé mzdy, která sloužila jako příspěvek na sociální zabezpečení zaměstnavatele. Tento podíl je nástrojem částečné kompenzace samostatně výdělečně činným osobám, pro které nevzniká nárok na nezdanitelný příspěvek sociálního zabezpečení ze strany zaměstnavatele.
2. Stávající výdaje na sociální zabezpečení tvořily dále odečitatelnou položku do úrovně € 1 334 za jednotlivce a € 2 668 za páry.
3. Polovina zůstatkových výdajů byla odpočitatelná až do úrovně € 667/1334 (svobodní/páry).

Částka existenčního příjmového minima ze zásady nepodléhá povinnosti zdanění. Tabulka 6.15 ukazuje vývoj této položky do roku 2005.

Tabulka 6.15 Částka existenčního příjmového minima, která nepodléhá zdanění v letech 2002 - 2005, v EUR (€)

rok	svobodný dospělý	manželský pár
2002	€ 7 235	€ 14 470
2003	€ 7 426	€ 14 852
2004	€ 7 426	€ 14 852
2005	€ 7 614	€ 15 228

Zdroj: *Taxing Wages, Taxing Families, Germany. OECD Publications, 2002.*

Německá vláda se zavázala v rámci daňové reformy v roce 2000 snižovat daňové zatížení příjmu. V roce 1998 dosahovala minimální míra zdanění příjmu $T_1 = 25,9\%$. Do roku 2005 by se měla snížit až na $15,0\%$. V roce 2002 činila nejnižší sazba daně $19,9\%$, v roce 2003 byla na úrovni $17,0\%$. Maximální sazby pro vyšší příjmové úrovně obyvatelstva se rovněž snižují (pro vyšší příjmové pásmo se maximální sazba daně T_2 snížila od roku 2002 z $48,5\%$ na 42% v roce 2005).

Německý systém zdanění příjmu se opírá o progresivní výpočtové vzorce. V německé daňové soustavě neexistují pro jednotlivá příjmová pásma pevně stanovené daňové sazby. Kalkulace daně vychází ze zaokrouhlené částky zdanitelného příjmu. Pokud příjem v celých € není dělitelný číslem 36, je zaokrouhlený dolů na nejbližší číslo dělitelné 36. Po připočtení € 18 se počítá takto:

Tabulka 6.16 Přehled vzorců pro výpočet daně z příjmu fyzických osob v roce 2002 za příjmy v EUR (€)

vysvětlivky	vzorce výpočtu daně T	příjmová úroveň X
X = zdanitelný příjem	$T = 0$	pokud $X \leq 7\,235$
T = daňové zatížení příjmu	$T_1 = (768,85 \cdot Y + 1\,990) \cdot Y$	pokud $7\,236 \leq X \leq 9\,251$.
$Y = (X - 7\,200) / 10\,000$	$T_2 = (278,65 \cdot Z + 2\,300) \cdot Z + 432$	pokud $9\,252 \leq X \leq 55\,007$
$Z = (X - 9\,216) / 10\,000$	$T_3 = 0,485 \cdot X - 9\,872$	pokud $55\,008 \leq X$.

Taxing Wages, Taxing Families, Germany. OECD Publications, 2002.

Popisované vzorce v tabulce 6.16 slouží pro výpočet daně z příjmu svobodných jednotlivců. Daň z příjmu manželského páru, pokud dochází k jeho společnému zdanění, se vypočítá podle totožného vzorce. Podle metody splittingu veličinu X však tvoří polovina společného zdanitelného příjmu manželů. K dosažení výsledné hodnoty daňového zatížení manželů je nutné vypočtenou hodnotu T zdvojnásobit.

6.6 Bytová politika

Příspěvek na bydlení (*Wohngeld*)

Příspěvek na bydlení slouží v síti dávek sociální pomoci jako příspěvek k dodatečnému krytí výdajů převyšujících reálné náklady na bydlení a topení. Příspěvek je určen k částečné úhradě nájemného nebo zatížení náklady na vlastnické bydlení.

Výše příspěvku je odvozena od tří faktorů: počtu členů domácnosti, jejich úhrnných příjmů a zatížení domácnosti nájemným. Za úhrnné příjmy se považují hrubé příjmy členů domácnosti po odpočtu příspěvku na nemocenské a zdravotní pojištění, důchodové zabezpečení, plateb výživného či fixní částky za dítě v domácnosti osamělého rodiče či dítě postižené. Rovněž je možné odečíst paušální procentní podíl příjmu (6, 10, 20, 30 %) podle počtu členů domácnosti.

Konstrukce a správa příspěvku na bydlení náleží do kompetencí Spolkového ministerstva dopravy, výstavby a bytové problematiky (*Bundesministerium für Verkehr, Bau- und Wohnungswesen*). Za náklady na bydlení se považují vodné, stočné, odvoz odpadu a osvětlení veřejného prostranství. Náklady za topení se do nájemného nepočítají. Výše příspěvku na bydlení se posléze určuje podle vzorce:

Příspěvek na bydlení $W = M - (a + b \cdot M + c \cdot Y) \cdot Y$, kde

M = měsíční zaokrouhlené nájemné nebo zatížení vlastnického bydlení v €,

Y = měsíční zaokrouhlený hrubý příjem v €,

a, b, c = tabulkově stanovené hodnoty rozlišující počet členů domácnosti.

Výsledná částka nesmí pro uplatnění nároku na příspěvek na bydlení přesahovat měsíční limity vyplácených příspěvků. Limity příspěvků jsou odstupňované podle místně příslušných nájemních tříd 1. - 6., stáří bytové jednotky a počtu členů domácnosti.

T a b u l k a 6.17 Průměrná výše příspěvku na bydlení (*Wohngeld*) v závislosti na počtu členů domácnosti, v EUR (€) k 1.1.2003

počet členů domácnosti	průměrná výše příspěvku
jedna osoba	€ 303
dvě osoby	€ 400
tři osoby	€ 467
čtyři osoby	€ 519
pět osob	€ 579

Zdroj: MISSOC, *Comparative Tables, Guaranteeing Sufficient Resources, Germany. Wohngeld, 2003.*

Příspěvek na bydlení existuje již 36 let jako příplatek na úhradu nákladů na bydlení. Je financován přibližně z poloviny ze spolkového rozpočtu, částečně z rozpočtu zemí. V roce 2001 prošla konstrukce příspěvku systémovou změnou směrem k vyššímu zohledňování úrovně příjmu příjemce. Od roku 2002 jsou finanční podmínky pro nové a staré spolkové země sjednoceny.

6.7 Služby péče o děti

Podle spolkové ústavy (čl. 6, ods .2) platí, že „péče o děti a výchova jsou přirozeným právem rodičů a především jejich závaznou povinností. Na uplatňování rodičovské odpovědnosti dohlíží stát.“ Nabídka center péče pro děti zahrnuje dětské jesle, školky, družiny

a denní mateřská centra. Příslušné poplatky za péči jsou sociálně odstupňovány (dle příjmu a počtu dětí v rodině).

V případě nouze mohou být částečně nebo plně kryty Úřadem pro mládež na místní úrovni (*Jugendamt*), do jehož kompetencí péče o děti náleží. Každé dítě má od roku 1999 nárok na místo v mateřské škole od dosažení věku 3 let po nástup do školy. Péče center v jednotlivých spolkových zemích je poskytována v různých formách, povinná organizační struktura není zákonně vymezena. Zařízení předškolní péče jsou provozována na základě spolupráce místních úřadů, podniků, církevních společenství a občanských sdružení, rodičovských spolků a jiných právnických osob nebo pouze za jejich vzájemné organizační a finanční podpory. Církev a občanská sdružení jsou provozovateli zařízení ve starých spolkových zemích (SSZ) mnohem častěji než v nových spolkových zemích (NSZ). Pečovatelky, nazývané také „denní mámy“ (*Tagesmutter*), patří mezi rodiči rovněž k oblíbené formě péče o předškolní dítě. Do jejich péče je svěřeno téměř 300 000 dětí v SRN.

Instituce předškolní výchovy jsou zaštitěny Spolkovým ministerstvem rodiny, seniorů, žen a mládeže. Dětské jesle se v současnosti v Německu vyskytují velmi ojediněle, mateřské školy jsou finančně náročné a ne zcela přizpůsobené potřebám pracujících matek. Sjednocení Německa (1990) znamenalo narušení standardu nabídky služeb péče o předškolní děti v bývalé Německé demokratické republice (NDR).

Jesle a školky poskytovaly v bývalé NDR širokou nabídku služeb pro pracující matky včetně dlouhých otvíracích hodin v zařízeních, stravy či prázdninového provozu. V roce 1976 byl v NDR zaveden tzv. „rok pro miminko“ (*Babyjahr*), který umožňoval ženě čerpat placenou dovolenou v průběhu 1 roku po narození 2. a 3. dítěte v pořadí. Od roku 1986 se rok pro miminko začal vztahovat již i na první dítě. Rodičovská dovolená byla zavedena v západním Německu až v roce 1986. Po sjednocení Německa byly „východní“ manželské půjčky nahrazeny pouze možnostmi odpočtů úroků z půjček od daně z příjmu. Model, pro který byla charakteristická vysoká míra účasti žen na trhu práce, rozšířené rodinné přídatky, široká dostupnost jeslí či denních center na pracovišti a speciální přídatky svobodným matkám náhle zanikl. Narušení situace se pravděpodobně stalo příčinou současného extrémního poklesu porodnosti v nových spolkových zemích. Od roku 1992 poklesla celková plodnost na území NSZ pod jedno dítě na jednu ženu, co se odrazilo ve snížení úhrnné plodnosti v SRN celkově za období 1990 - 2000 o 15 %.

Nabídka služeb péče o děti se za posledních několik let rozšířila, v mezinárodním srovnání zůstává nadále podprůměrná. Centra předškolní péče pro děti ve věku do 3 let navštěvovalo v roce 2000 pouze 5,5 % dětí příslušného věku ve starých spolkových zemích a 35,1 % dětí v nových zemích (podle údajů německého Mikrocenzu, největšího meziročního výběrového šetření domácností v Evropě s velikostí souboru 830 000 respondentů). Ve věkové skupině 3 - 5 let rodiny poukazují zejména na nedostatek center celodenní péče. Mateřské školy s celodenním provozem tvoří pouze 29,4 % mezi všemi školkami (v SSZ 18,8 %, NSZ 40 %) (*Mikrozensus* 2000).

6.8 Opatření na trhu práce

Nezaměstnanost v Německu dosahovala v roce 2000 vysokých 7,9 %. Sladění rodinného a pracovního života se stalo jedním z nejdůležitějších úkolů reformní rodinné politiky zavedené v dubnu 2002. Německá vláda se snaží o odstranění znevýhodněného postavení žen a aktivní zrovnoprávnování mužů a žen na trhu práce.

Oběma rodičům dítěte narozeného po 1.1.2001 je v průběhu čerpání rodičovského období umožněno pracovat 30 hodin týdně (společně 60 hodin). V organizacích s více než 15 zaměstnanci vzniká rodičům ze zákona nárok na zkrácený pracovní úvazek v rozmezí 15 - 30 hodin týdně, pokud v jednotlivých případech neexistují proti práci na částečný úvazek závažné důvody. Cílem opatření bylo zabezpečit více prostoru pro trávení času rodičů s dětmi.

Práce na částečný úvazek a práce na dobu určitou jsou zákonně vymezeny od roku 2001. Práce na zkrácený pracovní úvazek je většinou doménou žen, zejména matek v SSZ. Podíl otců zapojených do práce na částečný úvazek dosahuje úrovně pouhých 3 %. Matky se podílejí na tomto druhu úvazku jedenáctkrát častěji (35%) ve srovnání s muži (*Mikrozensus* 2002).

Motivy práce na částečný úvazek se mezi muži a ženami, ale i mezi NSZ a SSZ výrazně liší. Zatímco matky v západním Německu uplatňují snížení pracovního úvazku z důvodu rodinných povinností, ženy ve východní části Německa volí snížení z důvodu nedostatku práce na plný úvazek. Každá druhá matka v NSZ (51 %) v mikrocenzu v dubnu 2002 uvedla, že nemohla najít práci na plný úvazek, zatímco v SSZ tento důvod uvedla pouze každá 25. matka (4%). Za důvod práce na zkrácený úvazek považovalo celkem 77 % žen s dětmi v domácnosti rodinné povinnosti. Tyto důvody uváděla pouze třetina mužů. Jedna čtvrtina volila formu zkráceného úvazku z důvodu, že jiná práce nebyla dostupná. Zbýlých 42 % mužů pokládalo za důvod práce na zkrácený úvazek nemoc či další vzdělání.

Zaměstnanost žen s dětmi ve starých spolkových zemích výrazně stoupá, především u žen s dítětem ve školním a předškolním věku. Změna je částečně způsobena zavedením práva na umístění dítěte v mateřské škole. Po dosažení věku dítěte 3 - 6 let (a možnosti umístit dítě ve školce) volí mnoho matek návrat do práce formou částečného úvazku. V roce 2002 pracovalo na částečný úvazek 41 % žen. Bylo to dvojnásobkem procenta žen (20 %), které pracovaly v průběhu období, kdy bylo jejich dítě možné umístit v jeslích (do 3 let věku dítěte). Procento zapojení žen na trhu práce se nástupem dítěte do školy (ve věku 6 - 10 let dítěte) ještě zvýšilo (46 %).

Z pohledu sladování práce a rodinného života je inspirující prestižní udělování cen německou nadací Hertie - Stiftung za společenský přínos v oblasti rodiny. Nadace takto oceňuje každoročně vybrané podniky a instituce, které svým zaměstnancům poskytují nejvíce rodinně spřízněnou personální politiku.

6.9 Rodinná politika: stručné shrnutí

Německo zastává výši výdajů na sociální ochranu vůči HDP třetí nejvyšší příčku mezi zeměmi Evropské unie. Německý systém podpory rodiny formou dávek sociálního zabezpečení a daňových úlev za dítě je považován za velmi štedrý.

V roce 2003 vstoupil v platnost Zákon o rodičovském příspěvku, který tvoří z pohledu současné legislativy jádro prorodinných opatření. Legislativa umožňuje slučitelnost pracovního a rodinného života a společnou péči o dítě pro oba rodiče. Nově byl rovněž zaveden nárok na práci na částečný úvazek i pro otce (s cílem zvýšit podíl otců na rodičovských povinnostech). V roce 2003 využívala možnosti zůstat doma s dítětem pouze 2 % otců. Rodičovský příspěvek je vyplácen na základě testování příjmu rodičů. Po překročení příjmové hranice náleží rodiči dávka v zúženém rozsahu, po překročení vyšší příjmové hranice nárok na příspěvek zaniká. Míra podpory rodin s dětmi formou přídatku na dítě se od roku 2002 zvýšila. V současnosti se vztahuje ve stejné míře na první až třetí dítě, u čtvrtého dítěte se zvyšuje.

Daňové zvýhodňování rodiny je specifickým prvkem rodinné politiky. Od roku 1996 nastala v daňovém systému změna. Přídatek na dítě není již vyplácen jako testovaná dávka sociálního zabezpečení, nýbrž formou zálohy na měsíčním zúčtovacím principu jako dávka z daní. Přídatek náleží rodičům vzhledem k výši příjmů pouze tehdy, pokud je uvedena forma podpory pro rodinu finančně výhodnější než uplatnění odpočitatelných položek na dítě ze základu daně.

Německá legislativa zaručuje ve spolkové ústavě speciální podporu manželství. Zvýhodnění manželských párů před páry v nesezdaném soužití se projevuje rovněž formou zvýhodněného společného zdanění manželů - metodou splittingu. Splitting je v kombinaci s

odpočty položek na dítě specifickou formou podpory mezi zeměmi Evropské unie. Odpočitatelné položky od základu daně při společném zdanění manželů jsou dvojnásobkem částky odpočtu pro jednotlivce. Odpočitatelné položky od základu daně jsou oblíbeným nástrojem podpory rodin s dětmi zejména mezi vysokopříjmovými rodinami.

Počty dětí navštěvujících předškolní zařízení se za posledních 5 let zvýšily. Každému dítěti je od roku 1999 umožněno navštěvovat mateřskou školu ve věku 3 - 6 let. Soulad rodinných a pracovních povinností je ovlivněn nízkou úrovní služeb pro nejmenší děti, rodiče umísťují své děti do jeslí pouze ve výjimečných případech. V německé společnosti zatím neprobíhá uplatňování práva na rovné zacházení ve výchově dětí, služeb mateřských center a předškolních zařízení využívají především ženy. Stále více žen z profesních důvodů odkládá vstup do manželství a zakládání rodiny do vyššího věku. Německé domácnosti svobodných jednotlivců tvoří jeden z nejvyšších podílů mezi domácnostmi jednotlivců v Evropě.

Zdroje

- Abramovici, G. (2003): The social protection in Europe. Statistics in focus. Eurostat 3/2003.
- Countries of the world. CIA World Fact Book, 2002. Germany: http://www.theodora.com/wfb2003/germany/germany_government.html, 2003.
- Die Familie im Spiegel der amtlichen Statistik. Ausgewählte Kernaussagen des Datenreports. Berlin: Spolkové ministerstvo pro rodinu, seniory, ženy a mládež, DStat, 2003.
- Familie und Familienpolitik im geeinten Deutschland. Zukunft des Humansvermoegens. Berlín: Spolkové ministerstvo pro rodinu, seniory, ženy a mládež, 1995.
- Familienrecht - Ratgeber. München: Rechtsanwaltskammer, <http://www.familienrecht-ratgeber.de/familienrecht/index.html>, 2003.
- Federal Statistical Office Germany. http://www.destatis.de/e_home.htm, 2003.
- Hohn, C. (1990): Federal Republic of Germany. In: Family Policy in the EEC Countries. Leuven: Katolieke Universiteit.
- MISSOC: Bulletin of the Information System on Social Protection in the European Union. http://europa.eu.int/comm/employment_social/missoc, 2003.
- Scheithe O. (2003):, Deutscher Familienverband, Familienratgeber, http://www.dfv-nrw.de/ratgeber/kinder_1_2.html.
- Recent demographic developments in Europe . Strasbourg: Council of Europe, 2000.
- Spolkové ministerstvo pro rodinu, seniory, ženy a mládež. Berlín: <http://www.bmfsfj.de/top/sonstige/Politikbereiche/Familie>, 2003.
- Statistical Yearbook 2002. Německý statistický úřad. Berlín: <http://www.bsa.de>, 2003.
- Statistiques sociales européennes: Démographie 2000. Brussels: Eurostat, 2002.
- Statistisches Bundesamt Deutschland. Leben und Arbeiten in Deutschland - Mikrozensus 2002. <http://www.destatis.de/>, 2003.
- Steuertipp Hinweise für Eltern. Eine Information des Ministerium fuer Finanzen. Rheinland – Pfalz: Printec GmbH Kaiserslautern, 2002.
- Taxing Wages. Special feature: Taxing Families. Paris: OECD Publication, 2002.
- The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University. Context data - employment. <http://www.childpolicyintl.org>, 2003.
- Wohngeld ab 2002. Ratschlaege und Hinweise. Berlin: Spolkové ministerstvo dopravy, výstavby a bytové problematiky; Bundesministerium für Verkehr, Bau- und Wohnungswesen, 2003.

7. NIZOZEMSKO

7.1 Populační vývoj.....	106
7.2 Obecné rysy nizozemského sociálního státu.....	109
7.3 Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití.....	112
7.3.1 Manželství.....	112
7.3.2 Rozvod.....	113
7.3.3 Nesezdané soužití.....	113
7.3.4 Registrované partnerství.....	113
7.3.5 Rodičovství.....	114
7.3.6 Adopce.....	115
7.4 Rodičovství z pohledu sociálního zabezpečení.....	117
7.4.1 Mateřství, otcovství a adopce v systému nemocenského pojištění.....	117
7.4.2 Rodičovská dovolená.....	118
7.4.3 Přídavek na dítě.....	119
7.4.4 Další druhy dávek sociálního zabezpečení související s rodinou.....	120
7.5 Daňová politika.....	121
7.6 Bytová politika.....	122
7.7 Služby péče o děti.....	122
7.8 Opatření na trhu práce.....	123
7.9 Rodinná politika: stručné shrnutí.....	124
Zdroje.....	125

7.1 Populační vývoj

Počet obyvatel Nizozemsko se v uplynulých 40 letech zvýšil z 11,5 miliónu na 15,8 miliónu. Zvyšování počtu obyvatel ovlivnil jednak přirozený přírůstek, ačkoli se především v 70. letech výrazně snižoval a od 2. poloviny 70. let stagnuje, na úrovni 60 tisíc, jednak od konce 60. let kladné migrační saldo. K 1.1.2000 žilo podle populačních registrů v Nizozemsku 652 tisíc občanů jiné než nizozemské národnosti.

Počet ročně narozených dětí stagnoval až do konce 60. let na úrovni 250 tisíc. Podobně jako v jiných státech západní Evropy se však porodnost v 70. letech snižovala na úroveň 175 tisíc a na ní více méně setrvala až do poloviny 80. let. Na přelomu 80. a 90. let se roční počet narozených dětí přiblížil hranici 200 tisíc a kolem této úrovně se pohybuje dodnes. Změny porodnosti se promítly do úrovně plodnosti. Z hodnot vyšších než 3 v polovině 60. let se úhrnná plodnost postupně snižovala až na 1,47 v roce 1983. od poloviny 70. let se hodnota úhrnné plodnosti pohybuje mezi 1,5 a 1,6. Na jejím poklesu se podílely i změny časování založení rodiny. Vysoké hodnoty transverzální úhrnné plodnosti v 60. letech byly podporovány i snižujícím se věkem matky při prvním dítěti - zvyšovala se porodnost mladých žen ve věku 20 - 24 let a starších se naopak snižovala. Od roku 1972 se však průměrný věk ženy při prvním porodu rychle zvyšoval. Výrazně klesala plodnost žen ve věku 20 - 24 let, snižovala se i plodnost ve věku 25 - 29 let, ale výrazně se zvyšovala plodnost ve věku 30 - 34 let. Od roku 1994 je dokonce modální věkovou skupinou plodnosti právě kategorie 30 - 34 let. V porovnání s jinými evropskými zeměmi (např. Švédskem či Francií) se relativně nízká úhrnná plodnost a odklad a omezení porodů již od 70. let promítá do nižších odhadů konečné plodnosti nizozemských žen. Porovnáme-li např. generaci 1960, která prvně rodila koncem 80. let, bude mít žena této kohorty ve Švédsku pravděpodobně v průměru 2,04 dětí, ve Francii 2,1 a v Nizozemí pouze 1,85. Nizozemské ženy patří počínaje generacemi 50. let k nejstarším prvorodičkám v Evropě. V současné době se v Nizozemsku rodí přibližně každé třetí dítě mimo manželství. V tomto směru patří Nizozemsko spíše k zemím s nižší mimomanželskou porodností.

Po strmém růstu počtu uzavíraných sňatků v 60. letech na maximum 123,6 tisíc v roce 1970 se počty nových manželství naopak snižovaly až na minimum 78,5 tisíc v roce 1983. Po mírném zvýšení v 90. letech (1990: 95,6 tisíc) se počty sňatků v 1. polovině 90. let opět snižovaly, aby se poté znovu zvyšovaly. Pokles počtu uzavíraných manželství na počátku 90. let byl ovlivněn ztíženými podmínkami sňatku pro imigranty, na druhé straně se zde projevil i vliv zvyšujícího se počtu nesezdaných soužití. Od roku 1990 se jejich počet zvýšil o 65 % na 695 tisíc v roce 1998 (Council of Europe, 2000). Od roku 1998 existuje v Nizozemsku tzv. statut registrovaného partnerství. Do tohoto svazku mohou vstoupit partneři stejného i různého pohlaví. V roce 1999 bylo na matričním úřadě uzavřeno 3 tisíce těchto partnerství, z nichž přibližně 27 % bylo uzavřeno dvěma muži a 26 % dvěma ženami. Od 1.4.2001 bylo umožněno partnerům stejného pohlaví rovněž uzavírat manželství. Počet uzavřených registrovaných partnerství stejného pohlaví klesl v roce 2001 na 625, zatímco uzavřených manželství stejného pohlaví bylo 2 387, z nichž 0,013 % bylo uzavřeno mezi dvěma ženami a 0,016 % mezi dvěma muži, (SCB 2002).

Podle údajů z 80. a 90. let by do manželství vstupovalo přibližně 60 % žen. Sňatečnost žen ve věku 20 - 24 let se od 70. let prudce snižuje při nedostatečné kompenzaci sňatečnosti ve vyšším věku. Průměrný věk při prvním sňatku se stále zvyšuje, což má vliv na transverzální ukazatel sňatečnosti. Podle dosavadních odhadů do manželství nakonec nevstoupí přibližně každá pátá žena narozená v 60. letech.

Rozvodovost vyjádřená absolutním počty rozvodů i intenzitním ukazatelem se v Nizozemsku podobně jako ve většině evropských států v průběhu posledních 40 let zvyšovala. Výjimkou bylo pouze období od poloviny 80. do poloviny 90. let. Vzestup rozvodovosti v posledních letech byl ovlivněn možností podstoupit smluvený rozvod, u něhož je doba soudní procedury kratší. Další vzestup rozvodovosti byl zaznamenán umožněním tzv. bleskového rozvodu, tj. přeměny manželství v registrované partnerství v roce 2001. Manželství, jež se dnes rozvádí, trvala v průměru 12 let.

Co se týká úrovně úmrtnosti v Nizozemsku, je možné říci, že tato země patří z pohledu mužů i žen k průměru Evropské unie. V porovnání s ostatními státy má nizozemská populace stále relativně mladou věkovou strukturu (index stáří 60+/0-19: 75).

Tabulka 7.1 **Porodnost a plodnost**

rok	živě narození (tis.)	hmpor	úhrnná plodnost	čistá míra reprodukce	průměrný věk matky při prvním porodu	podíl živě narozených dětí mimo manželství
1960	239,1	20,8	3,12	1,46	25,6	1,4
1965	245,2	19,9	3,04	1,43	24,7	1,8
1970	238,9	18,3	2,57	1,22	24,3	2,1
1975	177,9	13,0	1,66	0,79	25,0	2,1
1980	181,3	12,8	1,60	0,76	25,6	4,1
1985	178,1	12,3	1,51	0,73	26,5	8,3
1990	198,0	13,2	1,62	0,77	27,6	11,4
1995	190,5	12,3	1,53	0,74	28,4	15,5
1998	199,4	12,7	1,63	0,76	28,5	20,8
1999	200,4	12,7	1,64	:	28,7	22,8
2000	206,6	13,0	1,72	:	28,6	24,9
2001	202,1*	12,7	1,71*	:	:	29,1

Zdroj: Eurostat 2000,2002; * národní data: <http://www.cbs.nl/en/>

Tabulka 7.2 Generační plodnost

generace	konečná plodnost	průměrný věk při prvním porodu	podíl bezdětných žen (%)	podíl žen s jedním dítětem (%)	podíl žen se dvěma dětmi (%)
1930	2,65	:	:	:	:
1935	2,50	25,5	12	10	32
1940	2,21	25,0	12	10	42
1945	1,99	24,5	12	13	49
1950	1,90	25,1	15	15	47
1955	1,87	26,3	17	15	43
1960	1,85	27,4	18	16	41
1961	1,81	27,6	19	16	42
1962	1,80	27,7	19	16	41
1963	1,76	27,9	19	17	41

Zdroj: Eurostat 2000,2002.

Tabulka 7.3 Sňatečnost

rok	počty sňatků (tis.)	hms (%)	podíl sňatků svobodných - muži (%)	podíl sňatků svobodných - ženy (%)	úhrnná sňatečnost - muži	úhrnná sňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - muži	průměrný věk při prvním sňatku - ženy
1960	89,1	7,8	90,8	93,2	102	105	26,6	24,2
1965	108,5	8,8	92,1	94,8	113	113	25,9	23,6
1970	123,6	9,5	91,7	93,9	101	106	25,0	22,9
1975	100,1	7,3	89,8	92,1	78	83	24,8	22,6
1980	90,2	6,4	87,7	89,0	66	68	25,5	23,2
1985	82,7	5,7	83,6	84,7	55	57	26,6	24,4
1990	95,6	6,4	84,1	85,2	62	66	28,2	25,9
1995	81,5	5,3	82,0	83,5	49	53	29,4	27,1
1998	87,0	5,5	77,8	77,9	51	56	29,8	27,4
1999	89,4	5,7	76,8	77,1	55	58	30,0	27,6
2000	88,1	5,5	76,0	76,7	54	60	30,1	27,7
2001	82,1*	5,1	73,0	74,2	:	59	30,3	27,8

Zdroj: Eurostat 2000,2002; * národní data: <http://www.cbs.nl/en/>

Tabulka 7.4 Generační sňatečnost

generace	konečná sňatečnost - muži	konečná sňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - generace muži	průměrný věk při prvním sňatku - generace ženy
1930	93	94	26,7	24,6
1935	91	95	26,2	23,9
1940	89	95	25,4	23,4
1945	90	94	24,8	22,7
1950	86	92	25,0	22,6
1955	81	88	26,2	23,1
1960	75	82	27,6	24,7
1962	72	80	27,7	24,9
1963	71	79	27,9	25,2
1964	69	77	28,5	25,8

Zdroj: Eurostat 2000,2002.

Tabulka 7.5 Rozvodovost

rok	počty rozvodů (tis.)	hmro (‰)	úhrnná rozvodovost (%)	průměrná délka manželství	kohorta	rozvodovost kohort	průměrná délka manželství - kohorty
1960	5,7	0,5	:	:	1950	10	17,0
1965	6,2	0,5	:	:	1955	12	17,9
1970	10,3	0,8	11	12,9	1960	16	17,1
1975	20,1	1,5	20	13,6	1965	20	16,2
1980	25,7	1,8	25	12,2	1970	27	15,7
1985	34,0	2,3	35	12,2	1975	30	14,6
1990	28,4	1,9	30	11,9	1980	35	13,7
1995	34,2	2,2	37	11,5	1982	35	13,7
1998	32,5	2,1	37	11,7	1983	35	13,7
1999	33,6	2,1	36	12,0	1984	37	13,4
2000	34,7	2,2	37	12,1			
2001	37,1	2,3	38	12,2			

Zdroj: Eurostat 2000,2002.

Tabulka 7.6 Úmrtnost a struktura obyvatelstva podle věku

rok	naděje dožití při narození		naděje dožití ve věku 60 let		kojenecká úmrtnost (%)	rok	podíl věkové skupiny (%)		
	muži	ženy	muži	ženy			0-19	20-59	60+
1960	71,5	75,3	17,7	19,7	17,9	1960	37,9	49,0	13,1
1970	70,7	76,5	16,8	20,5	12,7	1965	37,9	48,2	13,9
1980	72,7	79,3	17,5	22,6	8,6	1970	35,9	49,6	14,5
1985	73,1	79,6	17,6	22,8	8,0	1975	34,2	50,7	15,1
1990	73,8	80,9	18,1	23,1	7,1	1980	31,5	52,9	15,6
1995	74,6	80,4	18,5	23,2	5,5	1985	28,3	55,1	16,6
1996	74,7	80,3	18,5	23,2	:	1990	25,7	57,1	17,2
1997	75,2	80,5	18,8	23,4	:	1995	24,4	57,9	17,7
1998	75,2	80,6	18,9	23,4	5,2	1998	24,3	57,8	17,9
1999	75,2	80,5	19,0	23,3	5,2	1999	24,4	57,6	18,0
2000	75,3	80,6	19,1	23,4	5,1	2001	24,4	57,3	18,3
2001	75,7	80,6	:	:	5,3				

Zdroj: Eurostat 2000,2002.

7.2 Obecné rysy nizozemského sociálního státu

Nizozemsko je konstituční monarchií na čele s královnou, které tvoří 12 provincií. Nizozemské království vzniklo v roce 1815, část vlámského území však připadlo později Belgii. Ústava byla vytvořena v roce 1814. Nejvyšší rozhodovací moc ve státě má vláda na čele s jejím předsedou. Zákonodárná moc je v rukou dvoukomorového parlamentu. Nizozemský legislativní systém je založený na občanských právech a francouzském systému trestního práva. Významnou roli v tvorbě politik hrají také odbory. Nizozemsko je jednou ze zakládajících zemí Evropské unie, od roku 1999 je rovněž členem Evropské měnové unie.

V souvislosti se strukturou příjmů v Nizozemsku hovoříme o tzv. egalitářství, tzn. o vyrovnávání hrubých příjmů mezi jednotlivými vrstvami obyvatelstva. Egalitářství minimalizuje extrémní krajních bodů sociální struktury. Typickým prvkem společnosti je systémové propojení zákonem stanovené minimální výše mzdy a dávek sociálního zabezpečení, výrazným rysem je rovněž významný rozdíl mezi čistými a hrubými mzdami.

Nizozemsko rozlišuje čtyři hlavní kategorie programů sociálního zabezpečení: sociální pojištění, doplňkové sociální služby, programy pro pracovníky civilní služby a programy odvětvového penzijního pojištění. Sociální pojištění je rozděleno dále na pojištění všeobecné a zaměstnanecké.

- I. Všeobecné sociální pojištění pokrývá na minimální standardizované úrovni celou populaci plošně vůči rizikům stáří, smrti, trvalé pracovní neschopnosti (invalidity), zvýšených rodinných výdajů spojených s výchovou dětí a na speciální druhy zdravotní péče. Zaměstnanecké pojistné programy pokrývá zejména vrstvu zaměstnanců vůči rizikům nezaměstnanosti, práceneschopnosti, ohrožení zdraví a jsou pro všechny zaměstnance povinné (kromě pracovníků civilní služby).
- II. Doplňkové sociální služby jsou odlišné od programů sociálního pojištění, protože jsou kompletně financovány z daní. Národní sociální podpora (*ABW*) je nejdůležitější doplňkovou službou, existují ovšem i další formy. Smyslem těchto služeb je doplnění výše příspěvku sociálního pojištění až na úroveň požadovaného sociálního minima anebo poskytnutí služeb těm, pro které právo na dávku již zaniklo, či nikdy nebyli pojištěni.

Všeobecná pojistná schémata poskytují občanům s trvalým pobytem:

- starobní důchodové pojištění (*AOW*),
- pozůstalostní důchod (*ANW*),
- pojištění na výjimečné léčebné náklady (*AWBZ*),
- příspěvek na dítě (*AKW*).

Zaměstnanecká pojistná schémata pro pracující v Nizozemsku poskytují:

- nemocenské pojištění (*ZW*),
- zdravotní pojištění (*ZFW*),
- pojištění v invaliditě (*WAO*),
- pojištění v nezaměstnanosti (*WW*).

Systém všeobecného pojištění poskytuje příspěvky pouze na minimální standardizované úrovni. Výše minimálního příjmu je odvozena od zákonem stanovené minimální mzdy a pro všechny členy společnosti tvoří tzv. „záchrannou síť“. Dávky pojištění jsou v holandském modelu sociálního zabezpečení vypláceny plošněji než v jiných zemích Evropy. Příspěvky sociální pomoci jsou rovněž důležitou formou pomoci rodině. Jsou odvozeny od výše příjmu rodiny a jsou testované. Pro účel testování příjmu se započítávají všechny zdroje příjmů a majetku, a to jak žadatele, tak i jeho partnera. *Například, rozvedená žena má nárok na příspěvek pouze v případě, že výživné hrazené bývalým manželem nezajišťuje dostatečný příjem. Žena svůj příspěvek úplně či částečně ztrácí, pokud později trvale začala žít s jiným partnerem. Žadatel o příspěvek sociální pomoci je rovněž povinen si aktivně hledat práci.*

Krytí nákladů na rodinu, děti i partnera měla původně garantovat minimální mzda živitele rodiny. Úroveň minimální mzdy v Nizozemsku patří dodnes mezi nejvyšší v EU. V několika posledních letech se objevily tendence minimální mzdu snižovat, protože ve většině rodin jsou výdělečně činní oba partneři. Přetrvává však rovněž obava, že pokles minimální mzdy vyvolá snížení příspěvků na sociálního zabezpečení, které jsou odvozeny od výše mzdy. Politická rozhodnutí jsou často výsledkem „tichých kompromisů“ uplatňovaných již tradičně ve společnosti teologicky a politicky rozdílných názorů. Ke změnám dochází více často formou pomalého vývoje než revoluce, a to i v oblasti schvalování legislativy. Velký vliv na rozhodování v otázkách sociální politiky mají rovněž odbory. Mezi odbory s největším zastoupením zaměstnanců patří Federace nizozemských odborových hnutí, Federace asociací katolických a protestantských nizozemských zaměstnavatelů a Federace nizozemských podnikatelů. Hrubé mzdy jsou přibližně dvakrát vyšší než čisté, čisté mzdy nizozemských

dělníků patří mezi nejnižší v Evropské unii. Tento rozdíl je způsoben rozšířením systému sociální ochrany a veřejných služeb.

Výdaje na sociální ochranu tvořily 30,3 % HDP v roce 1997, v roce 2001 to bylo 27,4 (průměr EU je 27,3 % v roce 2001). Zdrojem výdajů na sociální ochranu jsou daně a příspěvky na sociální zabezpečení.

Tabulka 7.7 Výdaje na sociální zabezpečení v porovnání s Evropskou unií (zdravotnictví, sociální politika, trh práce)

dávky sociálního zabezpečení - % HDP						
rok	1991	1993	1996	1998	1999	2000
EU	26,4	28,8	28,4	27,6	27,5	27,3
Nizozemsko	32,6	33,6	30,1	28,4	28,0	27,4
výdaj na sociální zabezpečení na 1 obyvatele v konstantních cenách (rok 1995 = 100)						
rok	1996	1997	1998	1999	2000	
EU	101,7	102,6	104,4	106,9	108,7	
Nizozemsko	99,6	100,7	101,0	102,1	104,6	

Zdroj: Abramovici, G., Eurostat 2003.

Nizozemsko má jednu z nejnižších mír zaměstnanosti u práce na plný pracovní úvazek a na dobu neurčitou, celkově takto pracuje 58 % populace ve srovnání se 74 % v Evropské unii (u žen je to 28 % z celkové ženské populace k 59 % v EU). V Nizozemsku tradičně přetrvává nižší účast žen na trhu práce. Nizozemské ženy několik desetiletí ustupují od tradičního rozdělení rolí v rodině, ačkoliv velká část žen pracuje na částečný pracovní úvazek (57 % ve srovnání s 30 % v EU v roce, jak blíže ukazuje tabulka 7.8). Mladí lidé se osamostatňují od rodičů již v nízkém věku, v rodině s rodiči žije pouze 14 % mladých ve věku 25 - 29 let z celkové populace (ve srovnání s 32 % v EU). Participace nizozemských žen na trhu práce se za posledních 10 let zvýšila a v současnosti překračuje evropský průměr. V roce 2000 bylo ekonomicky aktivních 65 % žen ve věku 15 - 64 let.

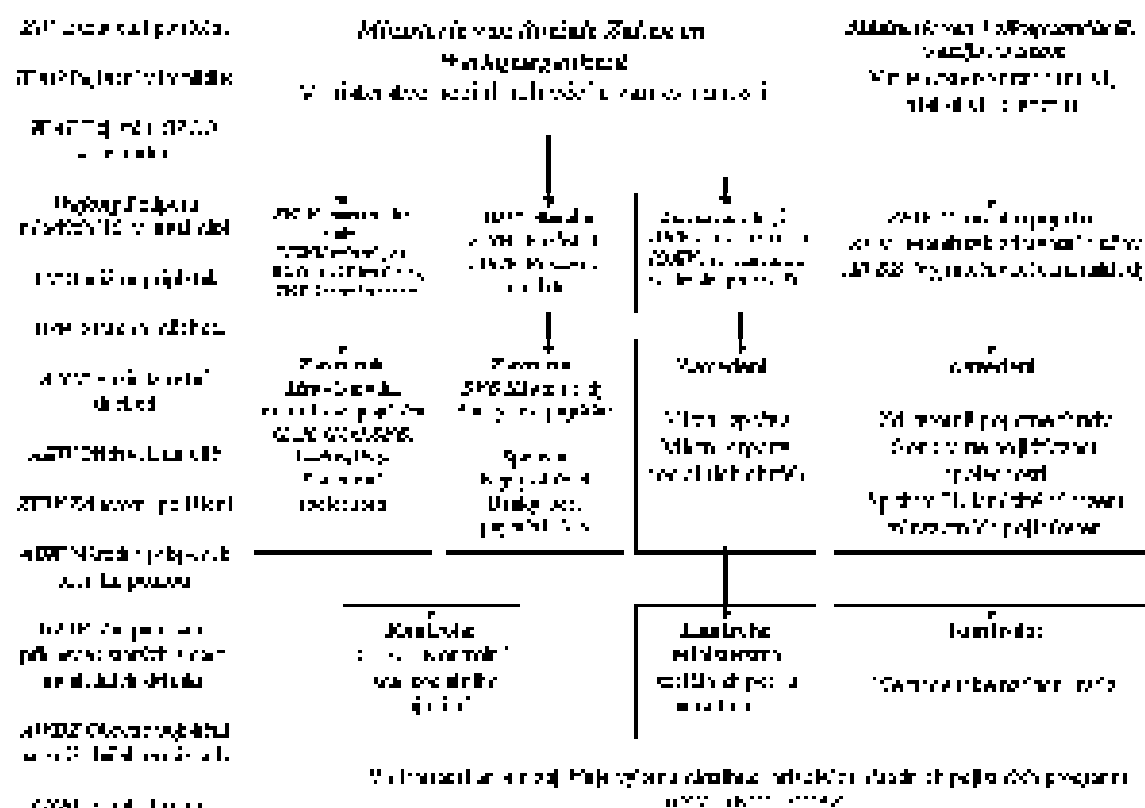
Tabulka 7.8 Zapojení na trhu práce a nezaměstnanost nizozemských žen v porovnání s Evropskou unií (v roce 1990 a 2000)

rok	ženy		muži		EU 15 - 2000	
	1990	2000	1990	2000	ženy	muži
podíl na trhu práce	53,1	65,2	-	-	55,4	-
práce na částečný úvazek	52,5	57,2	13,4	13,4	30,0	6,0
nezaměstnanost	-	4,2	-	2,6	9,9	7,3

Zdroj: OECD 2002. OECD in figures: Statistics of the member countries. Society at a Glance, 2001.

Organizace sociálního pojištění v Nizozemsku spadá do kompetencí Ministerstva sociálních věcí a zaměstnanosti a Ministerstva zdravotnictví, blahobytu a sportu. Soukromé profesní pojištění vzniklo z důvodu potřeby zabezpečení ve stáří, je poskytované soukromými pojišťovacími společnostmi a penzijními fondy. Zaměstnanecké sociální pojištění náleží do správy podnikových rad a je vypláceno Národním úřadem sociálního pojištění. V čele sociálního pojišťovny a podnikových rad vystupují také reprezentanti zaměstnanců a zaměstnavatelů. Zdravotní péče je hrazena ze zdravotních pojistných fondů. Všechny obecné pojistné programy jsou ve správě Banky sociálního pojištění, s výjimkou pojištění na speciální nemocenské výdaje.

Obrázek 7.1 Schéma organizace nizozemského sociálního systému (stav k 1.1.2003):

Zdroj: http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2003/org_en.pdf.

7.3 Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití

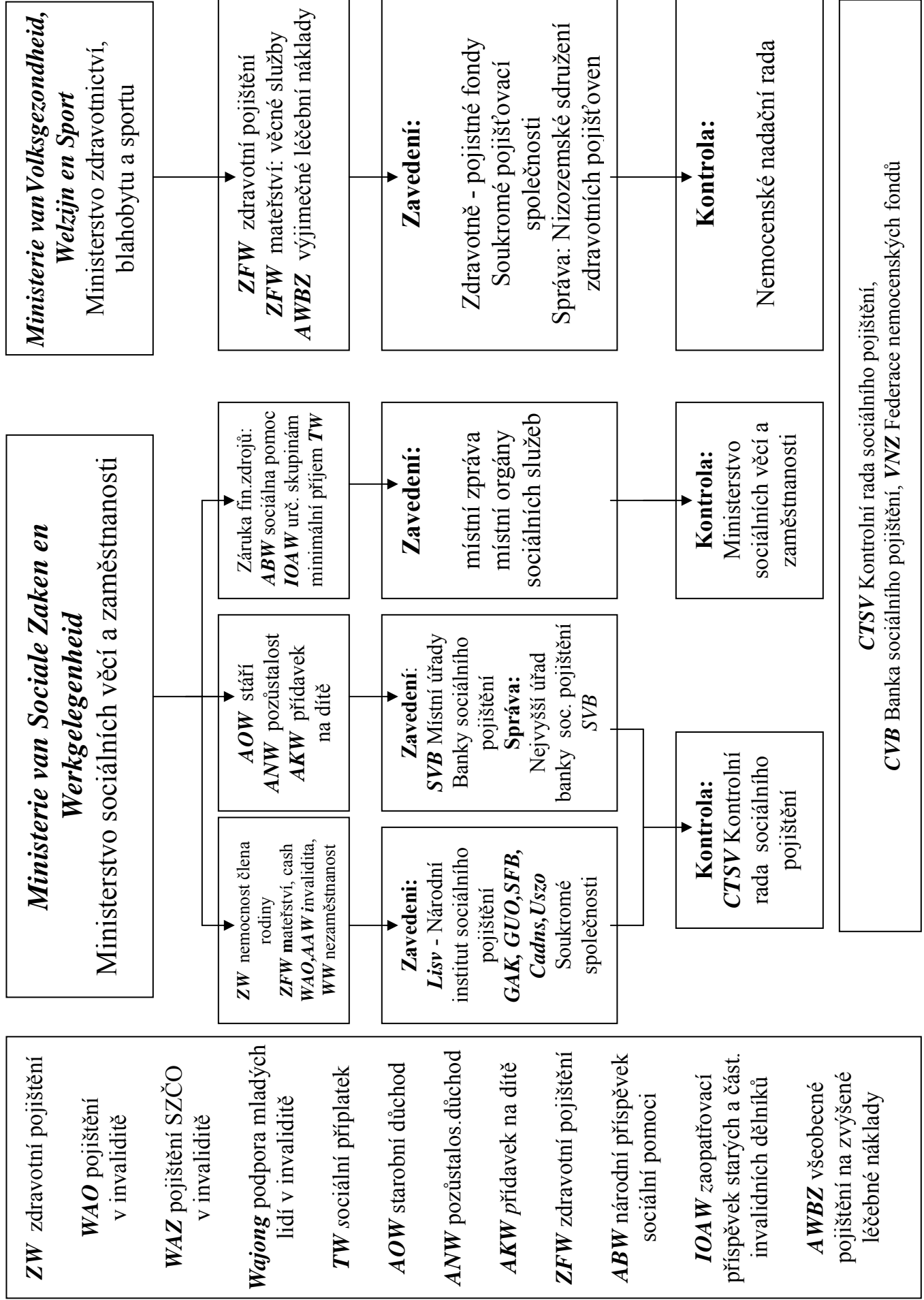
V Nizozemsku existuje možnost legalizovat partnerský vztah formou civilního sňatku, registrovaného partnerství a smlouvy o nesezdaném soužití. Od dubna 2001 je každá z těchto forem přístupná jak pro partnery opačného, tak stejného pohlaví. Pro všechny formy legalizace soužití partnerů platí pravidla minimálního věku 18 let a vlastní právní subjektivity partnerů. Forma partnerského svazku nesmí být v rozporu s veřejnou morálkou, veřejnou politikou nebo se zákonem.

7.3.1 Manželství

Do svazku manželství je možné vstoupit pouze s jedním partnerem. Minimální věk pro uzavření manželství je 18 let, v případě těhotenství nebo porodu dítěte se snižuje na 16 let. Manželský svazek nelze uzavřít mezi rodinně spřízněnými členy na základě rodinného práva či biologického původu v přímé linii mezi rodiči a dětmi, prarodiči a vnoučaty a mezi sourozenci. V případě adopce může být udělena výjimka. V Nizozemsku je uzavření manželství povoleno pro občany cizí státní příslušnosti pouze tehdy, pokud má alespoň jeden z partnerů nizozemské státní občanství (též pokud žije v zahraničí) nebo má alespoň jeden z nich trvalý pobyt v Nizozemsku. Nizozemští občané mohou v zemi uzavřít manželství i v případě, že trvale pobývají v cizině. V tomto případě se uplatňuje nizozemská legislativa, u jiných státních příslušníků legislativa země jejich původu.

Oznámení o uzavření manželství je zapotřebí podat na matričním úřadě v místě bydliště jednoho z partnerů. Podkladem pro oznámení o uzavření manželství je písemné potvrzení, že předchozí manželství či registrované partnerství, pokud do něj některý z partnerů vstoupil, již zaniklo. Doba od oznámení k vykonání svatebního obřadu trvá

SYSTÉM SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ NIZOZEMSKA

minimálně 2 týdny. Každé manželství musí být uzavřeno na základě civilního obřadu, církevní obřad je nepovinný a lze jej podstoupit až posléze. Civilní sňatek probíhá za přítomnosti 2 až 4 svědků starších 18 let. Jména svědků musí být známá již v době oznámení. Jako příjmení mohou manželé používat příjmení jednoho z partnerů nebo kombinaci příjmení partnerů. Do manželství mohou vstoupit partneři i formou transformace předchozího registrovaného partnerství na manželství. Manželství je možno rovněž převést na formu registrovaného partnerství, pokud má alespoň jeden z partnerů nizozemskou státní příslušnost. Pokud je transformace provedena párem, jehož jeden člen je cizím státním příslušníkem s trvalým pobytem v zahraničí, změna může ovlivnit uplatňování manželských práv a povinností v ponímání rodinného práva v cizí zemi. Transformace se provádí na matričním úřadě v příslušném místě bydliště. Převod legislativní formy neovlivňuje rodičovské odpovědnosti vůči dětem. Partneři v manželství jsou navzájem ze zákona vázáni finanční odpovědností, která pokrývá i oblast dluhů a vlastnictví. Manželé společně nesou rovněž odpovědnost za náklady na bydlení. Partneři mohou před vstupem do manželství uzavřít předmanželskou smlouvu o vzájemných závazcích. Ze zákona vzniká pro oba manžely navzájem dědické právo na jejich majetek. Po smrti manžela (manželky) získává pozůstalý partner nárok na pozůstalostní důchod.

7.3.2 Rozvod

Jak manželství, tak i registrované partnerství je možné ukončit rozhodnutím soudu nebo na matričním úřadě. Manželství zaniká rozhodnutím soudu a zápisem do registra sňatků v místě, kde se sňatek uskutečnil. Manželské páry mohou žádat o legální odloučení. Tato možnost je pro registrované partnerství uzavřena. Od roku 2001 se proces rozvodového konání urychlil, pokud je „bleskově“ převeden na formu registrovaného partnerství. Práva a povinnosti partnerů navzájem přetrvávají i po zániku manželského svazku či registrovaného partnerství. Nároky na starobní důchody, jež vznikaly v průběhu trvání manželství, se po rozvodu rovnoměrně dělí mezi partnery.

Rozvod nemá žádné legální důsledky v otázce vztahu rodičů a dětí. Každý z rodičů nese po rozvodu ze zákona plnou rodičovskou zodpovědnost za péči a výchovu dítěte. Přejí-li si rodiče provést změnu, soud může rozhodnout o rodičovské péči o dítě ve prospěch jednotlivce. Soud rovněž stanoví podmínky přístupu nepřítomného rodiče k dítěti. Oba rodiče se musí finančně podílet na výchově a péči o dítě podle vlastních možností. Na výši výživného se mohou domluvit, musí být však schválené rozhodnutím soudu.

7.3.3 Nesezdané soužití

Smlouvu o společném soužití může uzavřít i více osob než dvě. K uzavření smlouvy není zapotřebí ověření třetí osobou, doporučuje se však sestavení dokumentu notářem. Vzájemná práva partnerů vyplývají pouze ze smlouvy, nikoliv ze zákona. Předmětem smlouvy mohou být jakákoliv práva a povinnosti. Partneři, kteří neuzavřeli manželství či registrované partnerství, nemohou používat partnerovo příjmení. Pokud smlouva o soužití nestanoví jinak, majetek a finanční závazky jsou spravovány odděleně. Právo dědit po partnerovi je možné pouze na základě závěti. Nárok na důchod po smrti partnera ze zákona nevzniká. Některé pojistné systémy umožňují vyplácení pozůstalostního důchodu i párům v nesezdaném soužití, podmínkou je notářsky ověřené zakotvení bodu v partnerské smlouvě. Důsledky zániku partnerství nejsou formalizovány jiným způsobem.

7.3.4 Registrované partnerství

Registrované partnerství bylo zavedeno do legislativy v roce 1998. Práva manželů a registrovaných partnerů jsou téměř ve všech oblastech totožné, oba svazky jsou zákonem formalizovány. Hlavním rozdílem je zákonný vztah k dětem. Před vstupem do registrovaného

partnerství mohou partneři uzavřít předpartnerskou smlouvu. Další postup je jako v manželství. Práva a povinnosti partnerů vyplývají se zákona jako v případě manželství včetně podmínky dvojtýdenní lhůty mezi oznámením na matričním úřadě a uzavřením registrovaného partnerství. Registrované partnerství je možné ukončit na základě dohody bez rozhodnutí soudu. S řešeními důsledků vztahu musí však souhlasit obě strany. Rozhodnutí o zrušení partnerství předchází obvykle notářsky ověřená dohoda o dělení majetku, finanční odpovědnosti apod. Dohoda o zrušení partnerství musí být zavedena do evidence registru porodů, úmrtí a manželství na příslušném matričním úřadě.

7.3.5 Rodičovství

Manžel a manželka jsou ze zákona považováni za rodiče dítěte, které se narodilo v manželství. Do konce roku 2001 vznikala automatická rodičovská odpovědnost za péči a výchovu dítěte pouze partnerům, jejichž dítě se narodilo v manželství. V roce 2002 byl zaveden pojem „společná péče“ o dítě, nelze jej však ztotožňovat s pojmem rodičovství. Pojem automatické společné péče o dítě se vztahuje na všechny děti narozené partnerům v manželství či v registrovaném partnerství po datu jeho uzavření, bez ohledu na pohlaví partnerů. Společná péče rodiče a jeho partnera o dítě trvá i po zániku legalizovaného svazku. U homosexuálních partnerství mužů se musí k otcovství přihlásit alespoň jeden z partnerů, kteří uzavřeli manželství či registrované partnerství. Pokud se dítě narodí některé z partnerek v lesbickém manželství či registrovaném partnerství, nesou obě ženy společnou péči o dítě, pokud dítě nemá ze zákona jiného rodiče. Jedná se zejména o ženy, které podstoupily umělé oplodnění od anonymního dárce. Nizozemské právo nestanovuje ze zákona žádné podmínky nároku na medicínsky asistovanou reprodukci. Rozhodnutí v otázkách umělého oplodnění jsou ponechána na jednotlivá zdravotnická zařízení, většina nemocnic však poskytuje asistovanou reprodukci také nesezdaným či lesbickým párům. Legislativa v oblasti zákazu diskriminace na základě pohlaví se vztahuje i na lékařskou praxi.

Pokud biologický rodič projeví zájem o své dítě, společnou péči o dítě musí schválit soud. Zájmy dítěte jsou při rozhodování považovány za prioritní. Nepřítomný biologický rodič dítěte je nadále předmětem rodinného práva až do doby, kdy dítě adoptuje partner rodiče dítěte (nejčastěji partner matky). Biologický rodič je povinen poskytovat na dítě finanční podporu. Toto pravidlo se nevztahuje na rodičovství anonymního dárce u asistované reprodukce. U dětí narozených v lesbickém partnerství se minimální zákonná doba, jež je za jiných okolností podmínkou společné péče partnerů o dítě, zkracuje.

Osobě, která uzavřela s rodičem neploletého dítěte sňatek nebo registrované partnerství, náleží povinnost podílet se na úhradě nákladů na výživu tohoto dítěte. Vyživovací povinnost se vztahuje rovněž na dospělé dítě ve věku do 21 let, jež i nadále tvoří součást domácnosti manželů či registrovaných partnerů. Pro vyživovací povinnost na dítě u manželů není rozhodující faktor, zda dítě bylo svěřeno do společné péče partnerů ani zda se narodilo až po uzavření sňatku či registrovaného partnerství. Délka období finanční odpovědnosti po zániku manželství či registrovaného partnerství je rovna délce trvání manželství či partnerství (např. 5 let trvání registrovaného partnerství znamená finanční odpovědnost v průběhu 5 let po jeho ukončení). Pokud se partner rodiče nepodílel na společné péči o dítě, po zániku svazku již finanční odpovědnost nenese.

O přijetí dítěte mohou rodiče rozhodovat pouze u prvního dítěte v pořadí. První či adoptované dítě může nést přijetí po otci nebo po matce. Každé další dítě v pořadí musí nést ze zákona již stejné přijetí jako první či adoptované dítě. Pokud manželé nezaregistrují společně dítě jinak, získává první dítě přijetí po otci. V případě registrovaných či nesezdaných partnerů, pokud společně nezaregistrují dítě jinak, získává přijetí po matce. Otcem dítěte je osoba, jež se k otcovství přihlásila.

7.3.6 Adopce

Svobodní jednotlivci, podobně jako páry stejného či opačného pohlaví, mohou adoptovat dítě s trvalým pobytem v Nizozemském království. Na legálnost adopce nemá vliv fakt, zda se jedná o manželské páry, registrované partnery nebo partnery v nesezdaném soužití. Osoba, jež dítě adoptovala, se stává legálním rodičem dítěte. Rodinné a právní vazby s původní rodinou zanikají dnem adopce. Proces adopce podléhá striktním pravidlům, ve věcech adopce může rozhodovat pouze soud. V případě adopce ze zahraničí se uplatňují jiná pravidla. Dítě ze zahraničí smí být v Nizozemsku adoptováno pouze manželskými páry opačného pohlaví. U adopce dětí ze zahraničí se homosexuální páry nemohou stát adoptivními rodiči, jelikož by se nesetkali s pochopením odpovědných autorit v zahraničí. Jednotlivci je umožněno přistoupit k adopci bez ohledu na jeho manželský stav či formu soužití. Od roku 2002 má adoptivní rodič v systému nemocenského pojištění nárok na 4 týdny plně placené adoptivní dovolené.

Legislativní shrnutí

Hlavní legální důsledky civilních manželství, registrovaných partnerství a neformálních soužití ve vztahu k pohlaví partnerů shrnují tabulky 7.9 - 7.11:

Tabulka 7.9 Legislativní důsledek rodičovství ve vztahu k pohlaví partnerů (P.)

typ legalizovaného soužití	civilní manželství		registrované partnerství (zavedeno 1998)		neformální kohabitanace	
	různá p.	stejná p. (od 2001)	různá p.	stejná p.	různá p.	stejná p.
páry dle pohlaví						
když partnerka porodí dítě, oba partneři se stávají zákonnými rodiči ^a	ano	ne	limitován	ne	limitován	ne
medicínsky asistovaná reprodukce je legální pro ženy v:	ano	ano	ano	ano	ano	ano
pokud je jeden z partnerů rodičem dítěte, oba partneři mohou nést společnou odpovědnost za dítě ^b	ano	ano (2001/2002)	ano (1998/2002)	ano (1998/2002)	> 1 rok: ano (1986)	> 1 rok: ano (1998)
pokud je jeden z partnerů rodičem dítěte, druhý partner může dítě adoptovat ^c	> 3 roky: ano (1979)	> 3 roky: ano (2001)	> 3 roky: ano (1998)	> 3 roky: ano (2001)	> 3 roky: ano (1998)	> 3 roky: ano (2001)
partneři mohou společně adoptovat dítě ^d	> 3 roky: ano (1956)	> 3 roky: limitován (2001)	> 3 roky: limitován (1998)	> 3 roky: limitován (2001)	> 3 roky: limitován (1998)	> 3 roky: limitován (2001)
jeden z partnerů může adoptovat dítě sám	ano (1998)	ano (2001)	ano (1998)	ano (2001)	ano (1998)	ano (2001)
partneři se mohou společně stát pěstouny	ano	ano	ano	ano	ano	ano

Zdroj: Waaldijk, K. *Hlavní legální důsledky civilních sňatků, registrovaných partnerství a neformálního soužití na partnerství různých a stejných pohlaví*. Nizozemsko: University Leiden, www.emmeijers.nl/waaldijk, 2003. Dle vyjádření autora může verze obsahovat několik nepřesností. Vysvětlivky s. 126

Vysvětlivky k symbolům (použitým v tabulkách 7.9 - 7.11):

„ano“ znamená, že důsledek zmiňované situace plyne plně ze zákona,

„limitován“ znamená, že legislativní důsledek je ze zákona určitým způsobem limitován (většinou ve srovnání s manželskými páry),

„ne“ znamená, že řešení zmiňované situace neplyne ze zákona,

„(2000)“ číslo roku poukazuje na datum, kdy zákon nabyl účinnosti nebo kdy vrchní soud schválil existenci jevu; první údaj roku na místech s více údaji znamená rok zavedení prvotní verze a její důsledky,

> x let znamená, že legislativní důsledky lze uplatňovat až po konkrétním xletém období.

T a b u l k a 7.10 Legislativní důsledek partnerství ve vztahu k pohlaví partnerů (p.)

typ legalizovaného soužití	civilní manželství		registrované partnerství (zavedeno 1998)		neformální kohabitanace	
	různá p.	stejná p. (od 2001)	různá p.	páry dle pohlaví	různá p.	stejná p.
u neexistence snoubenecké smlouvy (či smlouvy o společném soužití) partneri mohou mít společný majetek	ano	ano	ano	ano	ne	ne
partnerství může mít (pozitivní nebo negativní) vliv na daň z příjmu	ano	ano	ano	ano	ano (...)	ano (...)
partnerství může mít (pozitivní nebo negativní) vliv na sociální zabezpečení	ano	ano	ano	ano	ano (...)	ano (...)
v případě rozpadu partnerství je uplatňována zákonná vyživovací povinnost	ano	ano	ano	ano	ne	ne
v případě rozpadu partnerství je ze zákona uplatňováno (pře)rozdělení majetku partnerů	ano	ano	ano	ano	ne	ne
v případě násilné smrti jednoho z partnerů náleží druhému odškodnění	ano	ano	ano	ano	limitován (1992)	limitován (1992)
pokud jeden z partnerů zemře bez sepsání závěti, druhému z partnerů náleží dědické právo	ano	ano	ano	ano	ne	ne
pozůstalý partner je osvobozen od platby dědické daně	ano	ano	ano	ano	> 5 let: ano > 2 roky: limitován (1980/1985)	>5 let: ano (1985) > 2 roky: limitován (1980/1985)

Zdroj: Waaldijk, K. Hlavní legální důsledky civilních sňatků, registrovaných partnerství a neformálního soužití na partnerství různých a stejných pohlaví. Nizozemsko: University Leiden, www.emmeijers.nl/waaldijk, 2003.

T a b u l k a 7.11 Další legislativní důsledky partnerství ve vztahu k pohlaví partnerů (p.)

typ legalizovaného soužití	civilní manželství		registrované partnerství (zavedeno 1998)		neformální kohabitanace	
	různá p.	stejná p. (od 2001)	různá p.	stejná p.	různá p.	stejná p.
jeden partner smí mít či používat příjmení druhého z partnerů	ano	ano	ano	ano	ne	ne
partneri cizí státní příslušnosti jsou povinni vlastnit povolení k pobytu	ano	ano	ano	ano	ano (...)	ano (...)
partnerství usnadňuje obdržení nizozemského občanství pro partnera cizí státní příslušnosti ^e	> 3 roky: ano	> 3 roky: ano	> 3 roky: ano (...)	> 3 roky: ano (...)	> 3 roky: limitován	> 3 roky: limitován
pokud je jeden z partnerů trestně stíhán, smí druhý odmítnout svědčit v jeho neprospěch ^f	ano	ano	ano	ano	ne	ne
v případě domácího násilí se uplatňuje zákonná ochrana ^g	limitován	limitován	limitován	limitován	ne	ne
v případě úrazu či onemocnění jednoho z partnerů je druhý považován za nejbližšího příbuzného (bez plné moci) ^h	ano	ano	ano	ano	ano (1995)	ano (1995)
po smrti jednoho z partnerů může být druhý nadále nájemníkem domu ⁱ	ano	ano	ano	ano	ano (1979)	ano (1979)

Zdroj: Waaldijk, K. Hlavní legální důsledky civilních sňatků, registrovaných partnerství a neformálního soužití na partnerství různých a stejných pohlaví. Nizozemsko: University Leiden, www.emmeijers.nl/waaldijk, 2003. Vysvětlivky na s.125

7.4 Rodičovství z pohledu sociálního zabezpečení

Za rodinu (*gezin*) lze v nizozemském pojetí považovat primární sociální strukturu, jejíž důležitou součástí tvoří nejméně jedno dítě bez ohledu na manželský stav, strukturu domácnosti či pohlaví partnerů. Výsledky výzkumů veřejného mínění v Nizozemsku poukazují na fakt, že všechny formy svazků, ve nichž se vychovává vlastní či adoptované dítě, jsou považovány za rovnocenné. Navzdory velmi liberální legislativě v oblasti rodiny v Nizozemí stále přetrvává tradiční dělba rodičovských rolí.

Nizozemské domácnosti byly tradičně tvořeny velkými rodinami s dětmi. Nizozemsko tak v průběhu 90. let dosahovalo jeden z nejvyšších poměrů rodin se třemi dětmi k rodinám s dětmi mezi zeměmi Evropské unie. Dnes se nejčastěji setkáváme s dvoudětnými rodinami. Rodina je založena na individuální svobodě v rozhodování při formování rodinného života. Rodinná politika nebyla v Nizozemsku dosud explicitně formulována. Nizozemští občané již tradičně projevují nevěli vůči zásahům státu do soukromých a rodinných záležitostí. Všichni občané s trvalým pobytem v Nizozemsku mají nárok na úhradu nákladů spojených s výchovou dětí. Příspěvky určené rodinám jsou však ve srovnání s jinými státy Evropské unie mnohem nižší. Navzdory tomu, že přídavky pro velké rodiny nepokrývají reálné náklady na výchovu dětí, v Nizozemsku, byly od roku 1995 ještě zredukovány. Snížení svědčí o ztrátě veřejného zájmu podporovat tradičně velké rodiny. Výše příjmů rodin neodpovídá počtu jejich členů, příjmy vícečlenných rodin jsou ve srovnání s příjmy malých rodin výrazně nižší.

7.4.1 Materství, otcovství a adopce v systému nemocenského pojištění

Zákon o nemocenském pojištění zaměstnance (*ziektewet - ZW*) zaručuje ženě vyplácení příspěvku v průběhu mateřství ze zdrojů nemocenského pojištění (1966, ve znění úprav z roku 1997). Nárok na výhody plynoucí z pojištění má ve stejném rozsahu i partner(ka) pojištěnce, která tvoří součást domácnosti pojištěnce (nezáleží na formě jejich spoluzití). Společné pojištění mohou partneři uzavřít pouze za předpokladu, že plátce pojistného je živitelem rodiny.

Nemocenské pojištění tvoří v Nizozemsku součást pojištění v nezaměstnanosti. Příspěvky nemocenského pojištění jsou hrazeny ze dvou druhů fondů: Fondu pracovní nadbytečnosti (*Wachtgeldfonds - Wgf*) v kompetenci Institutu zaměstnaneckého pojištění a z Všeobecného fondu nezaměstnanosti (*Algemeen werkloosheidsfonds - Awf*). Výše odvodů na pojištění se mezi fondy různí. Příspěvky na nemocenské pojištění odvádí do Fondu *Wgf* pouze zaměstnavatel (na rozdíl od *Awf*). Výše příspěvků do fondu *Wgf* se liší v závislosti na typu a odvětví hospodářství. Výši odvodů na nemocenské pojištění popisuje tabulka VII.12.

T a b u l k a 7.12 Příspěvky na nemocenské pojištění (*ZW*) odvozené od hrubého ročního příjmu zaměstnance v EUR (€), k 1.1.2003

příspěvky na nemocenské pojištění hrazeny společně zaměstnavatelem i zaměstnancem	7,35 % + 1,30 % a více v závislosti na typu odvětví hospodářství
z toho zaměstnavatelem	1,55 % + 1,30 % a více
z toho zaměstnancem	5,80 %

Zdroj: MISSOC, *Comparative Tables, Maternity, Netherlands Ziektewet, 2003.*

Původně se nárok na dávky nemocenského pojištění vztahoval pouze na zaměstnance. Od roku 1997 pokrývá pojištění také samostatně výdělečně činné osoby v rámci speciálního pojištění v invaliditě (*wet arbeidsongeschiktheidsverzekering zelfstandigen - WAZ*). Samostatně výdělečně činná osoba musí na pojištění v invaliditě přispívat pojistné ve výši 8,80 % měsíčních započitatelných příjmů, pokud jeho roční započitatelný příjem nepřekročil vymezenou příjmovou hranici (€ 38 118 v roce 2003).

Nemocenská dávka v mateřství

Speciální dávka v mateřství v Nizozemsku neexistuje. Matce z důvodu těhotenství a mateřství náleží nemocenskou dávku, pokud byla jako zaměstnankyně pokryta nemocenským pojištěním. Pokud žena pobírá zároveň jinou univerzální sociální dávku, nemocenská dávka z důvodu těhotenství se snižuje o výši této dávky. Peněžitá pomoc v mateřství je vyplácena pojištěné ženě ve výši 100 % její průměrné denní mzdy až do určitého limitu (€ 165 za den v roce 2003) zaměstnankyň a ve výši 100 % minimální mzdy u samostatně výdělečných žen. Příspěvky v mateřství jsou ženě vypláceny v průběhu minimálně 16 týdnů s měsíční periodicitou. Žena musí nastoupit na mateřskou dovolenou v průběhu 4 až 6 týdnů před očekávaným termínem porodu.

Peněžitá pomoc v otcovství

Peněžitá pomoc v otcovství umožňuje otcům pojištěným v nemocenském pojištění (*WZ* nebo *WAZ* u sebezaměstnaných) čerpat placenou otcovskou dovolenou a pobírat dávku na úrovni 100 % denní mzdy v průběhu 2 dnů kolem porodu dítěte.

Peněžitá pomoc v adopci

Peněžitá pomoc v adopci je konstruována na stejném principu jako peněžitá pomoc v mateřství. Do legislativy byla zavedena v roce 2002. Legislativní změna umožňuje čerpat 100 % úrovně průměrné denní mzdy pro jednoho z adoptivních rodičů po dobu 4 týdnů ode dne, kdy dítě přešlo do náhradní péče nebo bylo adoptováno.

Desetidenní dovolená na péči o dítě

Zaměstnanec (jež odváděl příspěvky na nemocenské pojištění) má nárok na dovolenou z důvodu péče o nemocné dítě, které bydlí v domácnosti zaměstnance v rozsahu maximálně 10 dnů ročně. Zaměstnanec může období 10 dnů využít také k péči o nemocného partnera nebo rodiče v případech, kdy je péče zaměstnance nenahraditelná jinou osobou. Zaměstnavatel vyplácí zaměstnanci z nemocenského pojištění mzdu ve výši nejméně 70 % (mzda nesmí klesnout pod úroveň minimální mzdy). Dávky nemocenského pojištění jsou plně považovány za příjem pro účel daně z příjmu. Pokud nebyla překročena stanovená hranice příjmu, nemocenské dávky lze odpočítat od základu daně. Daň z příjmu je s ohledem na dávky nemocenského progresivní.

Porodné

Příspěvek u příležitosti narození či adopce dítěte se v Nizozemsku neposkytuje. Porody probíhají nejčastěji v porodnicích a na klinice pod dohledem porodních asistentek a lékařů. Porody v domácnosti jsou však rozšířeným jevem také.

Umělé přerušení těhotenství (*interrupce*) je v Nizozemsku legální do konce 24. týdne těhotenství (evropský průměr je 14 týdnů). Zákrok lze provést až po uplynutí 5denního období na zvážení a pouze za podmínky, že se žena pro zákrok rozhodla dobrovolně. Novým nástrojem k umělému přerušení těhotenství v počáteční fázi se stala interrupční pilulka zavedená v Nizozemsku do lékařské praxe v roce 2000. Zdravotní pojišťovny plně hradí náklady spojené s interrupcemi, pokud jsou prováděny v nemocnicích a na klinikách. Zákroky mohou vykonávat pouze ta zdravotnická zařízení, která získala osvědčení k výkonu od Ministerstva zdravotnictví, blahobytu a sportu. Ministerstvo organizuje četné kampaně proti nechtěnému těhotenství.

7.4.2 Rodičovská dovolená

Rodičovskou dovolenou je možné čerpat do dosažení 8 let věku dítěte (ve srovnání s 4 lety v roce 1997). Nizozemsko je jednou ze zemí, které ze zákona neposkytují placenou

rodičovskou dovolenou. Vyplácení rodičovského příspěvku může ve vybraných případech garantovat zaměstnavatel. Možnost tuto dovolenou čerpat nevede rodiče automaticky k jejímu využívání. Je tudíž zjevné, že rodiče (zejména muži) využívají rodičovské dovolené více za předpokladu, že jim zaměstnavatel garantuje finanční dávku ve výši určitého procenta z příjmu (HWF, 2003).

Nařízení v oblasti rodičovské dovolené byla do legislativy zavedena až v roce 1991. Současná platná legislativa upravuje neplacenou dovolenou v celkovém rozsahu 13 týdnů zaměstnancova smlouveného pracovního času za každé dítě (u vícečetného porodu se doba prodlužuje). Rozdělení počtu týdně odpracovaných hodin a hodin rodičovské dovolené může být flexibilní. Zaměstnavatel nesmí ze zákona poskytování dovolené odmítnout ani v případě, že se rodič nadále podílí na pracovní aktivitě formou částečného úvazku. Nárok na dovolenou vzniká zaměstnanci až po uplynutí odpracované doby 1 roku. Jeden z rodičů může období rodičovské dovolené nebo její části přesunout na partnera (jeden z rodičů může v důsledku transferu čerpat celkově 6 měsíců dovolené).

Pokud zaměstnavatelské kolektivní smlouvy nestanoví jinak, dovolená by měla být každým z rodičů čerpána nepřetržitě. Mnohá podnikatelská odvětví rozšířila nařízení o rodičovské dovolené ve prospěch zaměstnanců ve svých kolektivních smlouvách. Většina odvětví však nezmiňuje povinnost zaměstnavatele poskytovat placený rodičovský příspěvek v průběhu rodičovské dovolené. V nedávné době byl vládou schválen projekt fiskálních úlev pro zaměstnavatele, kteří poskytují svým zaměstnancům na základě kolektivní či individuální smlouvy placenou podporu v průběhu rodičovské dovolené. Z mnohých pracovních kolektivních smluv vyplývá prodloužení období rodičovské dovolené pro zaměstnance nevládních institucí (HWF, 2003).

7.4.3 Přídavek na dítě

Nejdůležitější nástroj podpory rodin s dětmi v rámci sociálního zabezpečení tvoří přídavek na dítě (*algemene kinderbijslagwet - AKW*). Nárok získává každý rodič pečující o dítě vlastní, adoptované či svěřené do jeho péče. Přídavek je hrazen výlučně z příjmů všeobecného povinného pojištění a vyplácen rodiči, jež žije a pracuje v Nizozemsku, nebo pracuje pro nizozemského zaměstnavatele v zahraničí. Pokud rodič splňuje nárok vždy k 1.1., 1.4, 1.7. a 1.10. získává přídavek za období čtvrtletí vyplácený počátkem následujícího čtvrtletí. Současná právní forma platí od dubna 1962, dávka byla zavedena v roce 1939. Nárok na dávku získává již první dítě v pořadí, přídavek je vyplácen do 17 let věku dítěte. Výše přídavku je pravidelně ročně k 1. 1. a k 1. 6. valorizovaná.

Kritériem k určování výše přídavku na dítě byl tradičně věk a počet dětí v rodině. Pro děti narozené po roku 1995 je to již pouze věk dítěte. Od modelu, který umožňoval stanovení výše dávky v závislosti na počtu dětí v rodině, a tedy její zvyšování až do počtu 10 dětí v rodině, se již ustoupilo. Dnes se rodiny s takto mnoha dětmi vyskytují již pouze ojediněle.

T a b u l k a 7.13 Přídavek na dítě, výměra na každé dítě v závislosti na věku v EUR (€).
Dětem narozeným v období po 1. 1.1995 k 1.1.2003

věk dítěte	výše přídavku na dítě
0 - 5 let	€ 58,11
6 - 11 let	€ 70,57
12 - 17 let	€ 82,02

Zdroj: MISSOC, *Comparative Tables, Child benefit, Netherlands. AKW, 2003.*

Výše přídavku na dítě je v současnosti částečně odvozena od velikosti rodiny a věku dětí narozenými před 1.1.1995 v dozrívajícím systému. V souvislosti s postupným snižováním přídavku dnes existují dvě kategorie výměry přídavku, a to dětem narozeným v období před a po 1.1.1995.

Tabulka 7.14 Přídavek na každé dítě v závislosti na věku a počtu dětí v rodině u dětí narozených v období před 1.1.1995, pokud dítě dosáhlo věku z vymezené kategorie po 2.10.1994, výměra v EUR (€) k 1.1.2003

věková skupina velikost rodiny	6 - 11, 18 - 24 odpovídá 85%	12 - 17 odpovídá 100%
1 dítě	70,57	82,02
2 děti	79,71	93,78
3 děti	82,76	97,36
4 děti	89,46	105,25
5 dětí	92,89	109,28
6 dětí	96,16	113,13

Zdroj: MISSOC, *Comparative Tables, Child benefit, Netherlands. AKW, 2003.*

Dvojnásobné množství prostředků přináleží:

- invalidnímu dítěti do 16 let,
- invalidnímu a nezaměstnanému ve věku 16 a 17 let,
- studentovi v případě vyššího vzdělávání či přípravy na budoucí povolání ve věku 18 až 24 let, pokud si nenárokuje studentské stipendium (výše dávky jako u věku dítěte 6 - 11 let).

Velikost rodiny přestává být kritériem při určování výše dětského přídavku u dětí narozených po 1.1.1995. Došlo tak k výraznému zhoršení finanční situace velkých rodin ve srovnání s minulým obdobím. *Například v rodině se 6 dětmi (z níž jsou 3 ve věku 6 - 11 let a 3 ve věku 18 - 24) by náležel přídavek ve výši 6 x € 96,16, tedy € 576,96. Podle nové výměry, která počet dětí v rodině již nezohledňuje, by rodina měla nárok na 6 x € 70,57, tedy € 423,42. Tato částka dosahuje pouze 73 % původní.*

Děti vyrůstající v rodině s více sourozenci přestaly být předmětem aktivní podpory rodinné politiky nizozemského sociálního zabezpečení. Přídavek na dítě nepodléhá zdanění.

7.4.4 Další druhy dávek sociálního zabezpečení související s rodinou

Přídavek na dítě spolu s peněžitou pomocí v mateřství tvoří základ sociálního zabezpečení rodiny. S existencí rodiny úzce souvisí i příspěvky sociální pomoci, jako jsou vyrovnávací příspěvek (*TW*) a národní sociální podpora (*algemene bijstandswet, ABW*).

Příspěvek sociální pomoci, národní sociální podpora (*ABW*) poskytuje finanční pomoc všem trvale pobývajícím občanům Nizozemska, jejichž příjem (společně s příjmem partnera) nedosahuje úroveň finančních zdrojů potřebnou ke krytí základních životních nákladů. Započítávají se všechny příjmy z práce a majetku (bez ohledu na jejich podstatu a původ) a kapitál ve výši od € 9 950 za manželské/nezdané páry či osamělé rodiče a € 4 975 za svobodnou osobu v roce 2003. Dávka určená partnerskému páru nevede k jeho znevýhodnění.

Pojem „příjem“ vymezuje všechny příjmy ze závislé činnosti včetně příspěvků na sociální zabezpečení žadatele i jeho partnera. Rozdíl ve výši podpory osamělého rodiče a manželského páru spočívá v tom, že výdaje, např. na bydlení mohou být předmětem dělení s jinou osobou. Za speciálních okolností mohou místní orgány státní správy udělit podporu ve zvýšené míře až o 20 %, osamělí rodiče a svobodní jednotlivci mohou žádat o doplňkovou dávku ve výši € 216,21.

T a b u l k a 7.15 Národní sociální podpora a minimální garantovaný hrubý příjem, bez započítání rodinných přídatků v EUR (€) k 1.1.2003.

typ domácnosti	€ měsíčně	% minimální mzdy
svobodný(á) 21 - 65 let	540,54	50
osamělý rodič 21 - 65 let	756,74	70
manželské a jiné páry 21 - 65 let	1 081,06	100

Zdroj: MISSOC, *Comparative Tables, Guaranteeing sufficient resources. Netherlands. ABW, 2003.*

Jednotlivé věkové kategorie tvoří různé skupiny. Zvolená kategorie 21 až 65 let je pokládána za základní skupinu na úrovni 100 % podpory. Osobám starším 65 let náleží 104 % podíl podpory, u osob mladších 21 let se částky liší podle věku partnera a počtu dětí v rozmezí 34 - 87 %. Pokud je podpora přiřazena svobodné osobě považována za základ, 1. dítěti v pořadí náleží na úrovni 14 %, 2. a 3. dítěti na úrovni 19 % této částky. Každý příjemce podpory si musí aktivně hledat práci, pravidlo se nevztahuje na osoby pečující o jedno a více dětí do 5 let, zejména osamělé na rodiče.

7.5 Daňová politika

V roce 2001 prošel nizozemský daňový systém komplexní změnou. Daňové sazby se snížily, odpočitatelné položky od základu daně před zdaněním byly nahrazeny daňovými dávkami, o které se snižuje výsledná čistá částka daně. Zavedeny byly rovněž daňové dávky nového druhu, zejména pro domácnosti s dětmi. Daň z příjmu platí poplatníci pouze na centrální úrovni. V Nizozemsku jsou uplatnitelné tři druhy kategorií zdanitelného příjmu, pro účel rodinné politiky je však relevantní pouze příjem z práce a vlastnického bydlení, který je srovnatelný s roční mzdou průměrného dělníka v průmyslu, v roce 2002 na úrovni € 30 919.

Příjem manžela a manželky je zdaňován odděleně a zahrnuje kromě příjmu z podnikání, výkonu profese a zaměstnání všechny důchod a dávky sociálního zabezpečení. Pouze vybrané části příjmu manželů mohou být vzájemně dělitelné, a to příjem z vlastnického bydlení nebo příjem z investic a úspor. Základ daně je možné snížit pouze o odpočitatelnou položku za příspěvky na sociální zabezpečení zaměstnance (nemocenské pojištění). Pravidlo se již nevztahuje na zaměstnanecké zdravotní pojištění, toto plně podléhá zdanění. Odpočitatelné položky od základu daně za poplatníka, manželku ani za dítě nejsou uplatnitelné. Položky za rodinné příslušníky jsou poplatníkovi přerozdělovány formou daňových dávek.

Dávky z daní, o které je snížena čistá daň poplatníka, byly za rok 2002 následující:

- všeobecná daňová dávka do výše € 1 647,
- dávka za práci je sumou procentních sazeb z příjmu, maximálně však € 949,
- dávka za dítě náleží osamělé osobě s dětmi ve věku do 16 let ve výši € 40, pokud příjem osoby nepřekročil úroveň € 56 191 (poplatník žijící s partnerem má nárok na daňovou dávku pouze v případě, že jeho/její příjem nepřevyšuje příjem partnera a společný příjem páru nepřevyšuje € 56 191),
- rozšířená dávka za dítě na úrovni € 428 je určena osobě, která získala nárok na dávku za dítě a společný příjem páru nepřesahuje € 26 484 (pokud se společné příjmy pohybují v rozmezí € 26 484 a € 28 096, dávka za dítě dosahuje výše € 341),
- kombinovaná dávka: poplatník s dětmi do 12 let dostává dávku € 190, když jeho pracovní příjem přesáhne € 4 060,
- dávka osamělému rodiči je za speciálních okolností určena osamělému rodiči ve výši € 1 301,
- rozšířená dávka osamělému rodiči: osamělý rodič s nárokem na dávku obdrží dodatečnou dávku na úrovni 4,3 % o pracovního ročního příjmu, maximálně však € 1 0301.

Tabulka 7.16 Přehled daňových sazeb a výše odpočitatelného příspěvku na sociální zabezpečení pro osoby mladší 65 let za zdaňovací období 2002/2003, v EUR (€) a v %

zdanitelný příjem	míra zdanění (v %)	příspěvky na SZ (v %)
0 - 15 331	2,95	29,4
15 331 - 27 847	8,45	29,4
27 847 - 47 746	42	-
47 746 - více	52	-

Zdroj: Taxing Wages, Taxing Families, Nederlands. Paris: OECD Publications, 2002.

Od roku 2001 dle Zákona o dani z příjmu platí možnost uplatnit odpočet z daní za péči o člena rodiny. Pokud náklady na péči v důsledku nemoci, zdravotního a mentálního postižení, invalidity, porodu dítěte, adopce, stáří či smrti přesáhnou 11,2 % příjmu pečující osoby, mohou být odečteny od základu daně. Náklady je možné odečíst v případech péče o poplatníka, poplatníkovu partnera nebo děti do věku 27 let a dále v případě péče o rodiče a sourozence, kteří bydlí v domácnosti poplatníka a jsou závislí na jeho péči.

7.6 Bytová politika

Nizozemská bytová politika změnila od 90. let své směřování. Role veřejných institucí se zúžila, dotace na výstavbu se snížily a pozornost byla věnována zejména vlastnickému bydlení v soukromých domech. V dokumentech o státní bytové politice se zdůrazňuje svoboda volby v přístupu k bydlení. V zemi probíhá privatizace nájemních bytů, přičemž veřejné instituce ztrácí možnost uplatňovat vynucená opatření na trhu s byty. Pro nízkopříjmové skupiny obyvatel byla zavedena stimulační opatření pro odkoupení bytů. Charakterizujícím prvkem nizozemské bytové výstavby je, že velká část nizozemských vlastnických bytů byla pořízena na hypotéku (44 %). Nizozemsko má nejvyšší míru zastoupení nájemních sociálních bytů ze všech zemí Evropské unie. Bytová situace v Nizozemsku je velmi podobná jako ve Velké Británii, obě země mají velmi malý soukromý nájemní sektor a rychle rostoucí sektor vlastnického bydlení (SCP 2001). Příspěvek na bydlení pro rodiny neexistuje.

7.7 Služby péče o děti

Do roku 1989 zařízení předškolní péče nebyla dotována z veřejných prostředků. V roce 1996 byla dotační politika decentralizovaná, odpovědnost za přerozdělování dotací byla převedena na obce. V letech 1989 - 1998 se kapacita zařízení téměř zpětinásobila. Centra předškolní péče jsou celodenní, většina dětí je však navštěvuje pouze na určitou část dne, ne více než 2-3 dny v týdnu. Návštěva zařízení na část dne kapacitu zařízení ještě pomyslně zvyšuje. V roce 1998 navštěvovalo centra 9 % populace dětí ve věku do 4 let, konkrétně 183 000 dětí, zatímco kapacita byla 104 000 míst (SCP 2001). Nabídka míst je však stále mnohonásobně nižší než poptávka, čekací doba dosahuje často až 2 roky. To vede k praxi, že do denních center jsou děti zapsány krátce po narození nebo dokonce i před narozením. Současná vláda plánuje zvyšovat počty zařízení pro předškolní děti a děti ve věku do 8 let o 20 %. Odpovědnost za zařízení center péče o děti spadá pod Ministerstvo sociálních věcí a zaměstnanosti.

Centra jsou zřizována soukromými organizacemi a firmami. Typickým prvkem organizační struktury péče o děti v Nizozemsku je financování na základě tripartitních dohod. Kromě dotací z veřejných rozpočtů a příspěvků od rodičů často přispívají na zařízení pro děti také zaměstnavatelé. Rozhodnutí o výši a rozsahu dotací jsou ponechána na různých oblastech podnikání. Zaměstnavatelé byli od 90. let motivováni k podílu na úhradě nákladů na zařízení pro děti svých zaměstnanců formou fiskálních nástrojů. Koncem 90. let byla zaměstnavateli

dotována až polovina míst v zařízeních pro děti. Zaměstnavatelé mají nárok na srážku daní z příjmu na úrovni 30 % vzniklých nákladů na péči o děti.

Poplatek za péči o dítě je pro rodiče stanoven na základě testování jeho příjmu. Stát nese zbývající část nákladů na péči o dítě ze dvou třetin, zaměstnavatel se podílí jednou třetinou. Rodiče, kteří hradili poplatky za umístění dítěte v zařízení, mohou uplatňovat úlevu na daních za tato zařízení.

U příjemců příspěvku v invaliditě nebo v nezaměstnanosti jsou v průběhu období rekvalifikace náklady na péči o děti těchto osob plně dotovány. Potenciální zaměstnavatel může žádat o úhradu části nákladů za poskytování zařízení péče stát., pokud se jedná o nezaměstnaného či postiženého rodiče. Podpora osamělých rodičů (matek) s dětmi do 5 let věku umožňuje jejich zapojení do pracovního procesu, studia či přípravy na povolání. Podpora má formu snížení poplatků a upřednostnění v poskytování místa pro dítě v jeslích či jiném předškolním zařízení, zejména pro matky ve věku do 20 let.

V Nizozemsku mnoho žen s dětmi do 10 let pracuje na částečný pracovní úvazek, nejčastěji v hodinách školního vyučování. Děti povinně nastupují do školy ve věku 5 let, v čase oběda mezi ranním a odpoledním vyučováním buď chodí domů nebo rodiče organizují pro děti společné obědy. Stávající typy zařízení pro děti:

1. denní centrum (*kinderdagverblijf*) - je zařízení pro děti ve věku 0 - 4 let podobné dětským jeslím. Některé z těchto center poskytují služby v hodinách mimo školního vyučování a o prázdninách až do věku 12 let dítěte;
2. hostující rodič (*gastouder*) je forma péče v domácnosti jiného rodiče;
3. ve večerních hodinách nebo o víkendech jsou často najímány chůvy, zejména ze strany studentek;
4. au-pairs (*oppas*) nejčastěji spolupracují s au-pair agenturou; která v Nizozemsku dostatečně nepokrývá poptávku;
5. volnočasové aktivity pro děti v hodinách mimo vyučování nebo v období prázdnin jsou poskytovány v centrech volného času (*buitenschoolse/ Nnschoolse opvang*);
6. školky (*peuterspeelzalen*) jsou určeny dětem ve věku 2 - 4 let, otevřeny s pouze dopoledním provozem; často bývají propojeny se základními školami, čím zaručují jednodušší postupný přechod dítěte ze školky do školy;
7. dětská centra (*flexibel kindercentrum*) jsou k dispozici rodičům zejména ve velkých městech 24 hodin denně, 7 dnů v týdnu; pedagogičtí pracovníci - zaměstnanci centra mezinárodního ženského klubu přicházejí na objednání přímo do domácností.

7.8 Opatření na trhu práce

S cílem zajistit pro rodiče větší možnosti sladování práce a rodičovské péče byly v 70. a 80. letech v Nizozemsku zavedeny podporné politiky tzv. "umožňování". Cílem politik byla podpora ekonomické samostatnosti žen a jejich vyšší participaci na pracovním trhu. Politika však nepřinesla výrazné změny vzorců chování žen v důsledku nizozemské tradice pečovat o děti v rodině samotnými rodiči. Tradiční model, v němž muž byl živitelem rodiny a žena pečovala o děti, tvořil do nedávné doby normu doprovázenou odporem k umístování dětí v předškolních zařízeních, ale i k jejich zřizování. Od 80. let směřuje sladování práce a rodiny k rovnoměrnému rozdělení péče o děti mezi oba rodiče. Ekonomická větší samostatnost žen vedla k prodloužení věku žen u prvních porodů.

V roce 2001 byl schválen Zákon o práci a péči, jehož cílem bylo zvyšování možností rodičovské péče o děti formou rozšíření období placené mateřské dovolené po narození a adopci dítěte, zavedení placené otcovské dovolené a prodloužení možnosti čerpat neplacenou rodičovskou dovolenou do vyššího věku dítěte. Mezi další změny plynoucí z tohoto zákona patří i tato práva a výhody:

- Rodičům je umožněno nastoupit na dovolenou rovněž z důvodu náhlé události (*plaag*). Dovolenu lze využívat ze speciálních osobních důvodů a za okolností, jež vyžadují náhlé řešení. Délka trvání se liší v rozmezí několik hodin až několik dnů. V případě, že zaměstnanci vznikl nárok na 10 denní dovolenou určenou k péči o nemocné dítě, partnera nebo rodiče, trvá dovolená z důvodu náhlé události pouze jeden den. Dalších 9 dnů je nahrazeno z nemocenského pojištění podobně jako 10denní placená dovolená.
- Nadpracovaná dovolená musí být rovněž odsouhlasena zaměstnavatelem. V případě jejího schválení si zaměstnanec může převést 10 % roční mzdy nebo 10 % roční odpracované doby do budoucna (délka pracovního týdne je 36 hodin). V kumulaci doby lze načítat maximálně 12 měsíců. V průběhu čerpání volna je zaměstnanci vyplácena mzda z jeho předešlých úspor. Neumožní-li zaměstnavatel šetřit 10 % mzdy, jeho nadpracované dny lze čerpat do 5 let od jejich vzniku.
- Rodiče mají právo na přerušení kariéry formou speciální dovolené. Dovolená musí být využita ke studijním nebo pečovatelským účelům. Zaměstnanci je vyplácena v průběhu dovolené mzda pouze v případě, že na jeho místo nastoupí nezaměstnaná nebo jinak vyloučená osoba na trhu práce. Zaměstnanec může tento druh dovolené využít po odpracování nejméně jednoho roku u svého zaměstnavatele, který jej odsouhlasil. Zaměstnanci vzniká nárok na nejméně třetinu pracovního času po dobu 2 - 6 (max. 18) měsíců. Horní limit pro vyplacení měsíční úhrady ušlého příjmu z veřejných zdrojů je € 490,54 (v roce 2003).
- Dovolená dlouhodobé péče je určena k péči o dlouhodobě nemocné dítě, partnera nebo rodiče nebo k péči o nemocné dítě v ohrožení života. Maximální délka dovolené je šestnásobek týdenní pracovní doby, jež lze čerpat v průběhu 12 týdnů. Zaměstnanec může zaměstnavatele požádat o úhradu 6 týdnů placené týdenní mzdy na úrovni 70 % minimální mzdy. Zaměstnavatel musí požadavek zvážit, odmítnut jej může pouze ze závažných důvodů.
- Dovolená z důvodu péče o umírající osobu zakládá zaměstnanci nárok až po odsouhlasení zaměstnavatele, jelikož na ní nevzniká zákonné právo. Dovolenu lze využít k péči o nemocné dítě v ohrožení života či jinou blízkou osobu (ne pouze člena rodiny) v poslední fázi života, a to jak v institucionální, tak domácí péči. Délka trvání dovolené se pohybuje v rozmezí 1 - 6 měsíců, maximálně však 18 měsíců na úrovni nejméně jedné třetiny pracovního času. V období čerpání dovolené může zaměstnanec pobírat měsíčně maximálně € 490,54 z veřejných zdrojů (v roce 2003).
- Zaměstnanec má rovněž zákonné právo na práci na částečný pracovní úvazek.

7.9 Rodinná politika: stručné shrnutí

Nizozemský model sociálního zabezpečení je kompromisem mezi sociálně demokratickým, korporativním a liberálním modelem. Model poskytuje dávky na univerzální plošné úrovni a vytváří tak bezpečnostní síť k ochraně každého jednotlivce, i když pouze na hranici minimálního příjmu. V Nizozemsku se téměř nevyskytují rodiny, jež by pro své členy nezajistily adekvátní důstojnou životní úroveň. Navzdory trendu vysokých sociálních výdajů na rodinu vůči zemím Evropské unie se podpora velkých rodin, ale i základní rodinné jednotky jako takové, redukovala. Rodičovská dovolená v Nizozemsku je ze zákona neplacená. V posledních pěti letech však rostou počty zaměstnavatelů, kteří svým zaměstnancům poskytují dávku v průběhu rodičovské dovolené jako určitý procentní podíl ze mzdy.

V Nizozemsku se nejčastěji vyskytují rodiny se dvěma dětmi, donedávna byly však rodiny se třemi dětmi běžným jevem. Domácí výzkumy poukazují na fakt, že vysokoškolsky vzdělané ženy mají v současné době vyšší četnost třetích porodů v pořadí než v minulosti. V důsledku změny rodinného chování nizozemských párů došlo i k odlišnému způsobu vyplacení dětských přídatků. Aktuální model vyplacení přídatku na dítě nezohledňuje již věk a počet závislých dětí v rodině. U dětí narozených po roce 1995 rozlišuje pouze věkové

kategorie dětí. Přídavky jsou vypláceny plošně na všechny bez limitu příjmu rodičů. Jiné dávky pokrývající univerzálně celou populaci rodičů s dětmi v Nizozemsku neexistují.

Rodičům ve finanční nouzi jsou vypláceny dávky sociální pomoci, např. národní sociální podpora, která významně přihlíží ke složení domácnosti a počtu dětí v rodině. Příspěvek na bydlení pro rodiny s dětmi v systému sociálního zabezpečení v Nizozemsku neexistuje.

V Nizozemsku se uplatňuje vysoké daňové zatížení. Odpočitatelné položky za manželku a děti od základu daně neexistují, položky za rodinné příslušníky jsou poplatníkovi přerozdělovány formou daňových dávek. Odpočty příspěvků na sociální zabezpečení ze základu daně lze uplatnit pouze u nemocenského pojištění. Firmy mohou uplatňovat odpisy z daní za úhradu části nákladů na poskytování péče o děti zaměstnanců. Mohou uplatňovat rovněž odpisy nákladů na finanční dávky, které vyplatily zaměstnancům na rodičovské dovolené dle výše stanovené v odvětvových kolektivních smlouvách. Dávky na podporu rodiny nepodléhají zdanění.

Zařízení péče pro děti jsou poměrně rozšířená. Ženy tradičně zůstávají doma s dětmi do dosažení jejich školního věku nebo pracují na částečný pracovní úvazek. V několika posledních letech se počty dětí umístěných v zařízení péče o dítě, ale i počty zařízení zvyšují. Čím dál tím více rodičů vychovává děti při plném zapojení na trhu práce.

Registrované partnerství bylo v Nizozemsku zavedeno v roce 1998. Zaregistrovat se mohou jak partneři stejného, tak opačného pohlaví. Manželství a registrované partnerství je téměř ve všech právních ohledech totožné, liší se způsoby ukončení a vztahem k výchově dětí. Od roku 2001 mohou homosexuální páry vstupovat také do manželství a adoptovat děti.

Zdroje

- Abramovici, G. (2003): The social protection in Europe. Statistics in focus. Eurostat 3/2003.
- Countries of the world. CIA World Fact Book, 2002. The Netherlands: http://www.workmall.com/wfb2001/netherlands/netherlands_government.html, 2003.
- Information on the AKW. Amsterdam: <http://www.svb.nl/> 2003.
- Information platform for the Expatriate. Holland Handbook. Amsterdam: <http://www.xpat.nl>, 2003.
- MISSOC: Bulletin of the Information System on Social Protection in the European Union. http://europa.eu.int/comm/employment_social/missoc, 2003.
- Marriage, registered partnership and cohabitation. Den Haag: Postbus 51, The Government Information Service (RVD) of the Ministry of General Affairs, <http://www.postbus51.nl>, 2002.
- Ministerstvo zahraničních věcí. Amsterdam: <http://www.minbuza.nl/english>, 2003.
- Ministerstvo zdraví, blahobytu a sportu. Interrupce. Amsterdam: <http://www.minvws.nl/english/themes.html?folder=482>, 2003.
- National Alliance for Caregiving. International caregiving legislative. Bethesda: <http://www.caregiving.org>, 2003.
- Short Survey of Social Security in the Netherlands. A joint publication of Information, Library and Documentation Directorate of the Ministry of Social Affairs and Employment. The Hague-Utrecht: MSAE, 2002.
- Statistical Yearbook 2002. Amsterdam: Nizozemský statistický úřad, 2003. <http://www.cbs.nl/en/>
- Taxing Wages. Special feature: Taxing Families. Paris: OECD Publication, 2002.
- The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University. Context data - employment. <http://www.childpolicyintl.org>, 2003.

- Waaldijk, K. Text of Dutch law on the opening up of marriage for same-sex partners. Leiden: Leiden University, 2001. <http://athena.leidenuniv.nl/rechten/meijers/index.php3?c=86>
- Waaldijk, K. (2003): Major legal consequences of civil marriage, registered partnership and informal cohabitation for different-sex and same-sex partners. Leiden: Leiden University. <http://www.meijers.leidenuniv.nl/index.php3?m=10&c=69>.
- Wallace, C. (2003): Household, Work and Flexibility. Research reports 2, 3. Vienna: http://www.hwf.at/project_report02.html.

Vysvětlivky

^a Nesezdaní muži se mohou stát zákonnými otci dítěte, pokud se k otcovství dítěte přihlásí.

^b Manželé automaticky nesou společnou rodičovskou odpovědnost za jejich společné děti. Od ledna 2002 registrovaní partneři mohou také automaticky získat společnou rodičovskou odpovědnost, pouze však u dětí narozených partnerce až po uzavření registrovaného partnerství. Pravidlo se rovněž vztahuje na děti narozené v lesbickém manželském svazku. Za jiných okolností společná rodičovská odpovědnost může být uplatňována pouze tehdy, pokud je jeden z partnerů zákonným rodičem a partneři společně pečovali o dítě po dobu nejméně jednoho roku.

^c Pro adopci dítěte druhým z rodičů je ze zákona zapotřebí, aby rodič a adoptivní rodič společně bydleli po dobu 3 let (bez ohledu na fakt, zda žijí v manželství, registrovaném partnerství, jako partneři či jinak).

^d Adoptivní rodiče spolu musí splňovat podmínku 3 let společného bydlení. Společná mezinárodní adopce je možná pouze u manželských párů opačného pohlaví (dle novely zákona z roku 2001).

^e V současné době je požadavek 3letého období soužití v manželství, registrovaném partnerství nebo kohabitaci předmětem jednání. Pouze v případě kohabitace zákon vyžaduje, aby partneři bydleli v průběhu tohoto období v Nizozemsku.

^f Dle úpravy z roku 1998.

^g Zákon o zvýšení ochrany pravomocí je v procesu přípravy, zatím ošetřeno trestním právem a zákonem o rozvodech.

^h Dle úpravy z roku 1995.

ⁱ Dle úpravy z roku 1979.

8. NORSKO

8.1 Populační vývoj.....	127
8.2 Obecné rysy sociálního zabezpečení v Norsku se zaměřením na rodinnou politiku	131
8.3 Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití.....	133
8.3.1 Manželství.....	133
8.3.2 Rozvod a rozluka.....	134
8.3.3 Nesezdané soužití.....	135
8.4 Rodičovství	135
8.4.1 Porodné	136
8.4.2 Mateřská, otcovská a rodičovská dovolená.....	137
8.4.3 Rodinné dávky	137
8.5 Daňová politika	138
8.6 Bytová politika.....	139
8.7 Předškolní instituce péče o děti.....	140
8.8 Shrnutí.....	140
Zdroje	140

8.1 Populační vývoj

V posledních 40 letech se počet obyvatel Norska zvýšil přibližně o 1 milión, k 1.1. 2003 tak v Norsku žilo 4,5 miliónů obyvatel. Přirozený přírůstek byl po celé toto období kladný, a to i od 2. poloviny 60. let do 1. poloviny 80. let, kdy měl výraznou klesající tendenci. Přirozenou měnou se zvýšil počet obyvatel nejméně v roce 1985 (o necelých 7 tisíc). V posledních letech vzrostl počet obyvatel Norska nejvíce v roce 1996, a to o 17 tisíc, což představuje přibližně jednu polovinu přírůstku v polovině 60. let. Podobně jako přirozená měna bylo i migrační saldo Norska po sledované období 40 let kladné až na ojedinělé výjimky (1964 - 66, 1970 a 1989). Celkově je možné říci, že migrační saldo mělo v Norsku rostoucí trend.

Vývoj porodnosti v uplynulých 40 letech lze v Norsku rozdělit na 5 období. První období, období vzestupu, končí v roce 1969. Až do roku 1977 se počet narozených dětí každoročně snižoval. V následujících 8 letech pak počty narozených stagnovaly na úrovni 51 tisíc. Druhá polovina 80. let pak byla obdobím růstu, v 90. letech však počty narozených opět stagnovaly, tentokrát na úrovni 60 tisíc. Rovněž u vývoje plodnosti vyjádřeného ukazatelem úhrnné plodnosti je možné uveřejnit období vysledovat. Z vysokých hodnot v 60. letech blížících se 3 dětem na jednu ženu se hodnota tohoto intenzitního ukazatele prudce snížila na 1,75 v roce 1977. V následujícím 8letém období se úhrnná plodnost snižovala jen mírně a po roce 1985 se naopak opět zvyšovala (1990: 1,93). V posledních 12 letech však dochází k dalšímu, zatím mírnému poklesu. V současné době není zatím možné říci, zda se jedná o počátek nového trendu nebo zda jde pouze o náhodné výkyvy. Přesto zůstává současná úroveň plodnosti norských žen jednou z nejvyšších v Evropě (v roce 2000 měly nejvyšší plodnost: Island - 2,1, Irsko - 1,89, Francie - 1,88, Eurostat 2002). Vysoká úroveň plodnosti je potvrzena i generačními údaji, neboť hodnota generační plodnosti se i pro nejmladší generace pohybuje kolem záchovné hranice 2,1. Podíl bezdětných žen zůstává přibližně stále stejný, zvyšuje se ale podíl žen s jedním dítětem (v evropském srovnání však patří spíše mezi nižší) a mírně se snižuje podíl žen se dvěma dětmi. Přibližně každá třetí žen narozená v 50. letech však má 3 a více dětí.

K významným změnám došlo v Norsku z hlediska časování porodů. Od 70. let se výrazně snižuje plodnost žen ve věku 20 - 24 let. V 70. letech rovněž klesala plodnost žen ve věku 25 - 29 let, nicméně od 2. poloviny 70. let se plodnost v tomto věku zvyšovala. I přes mírný pokles v posledních 12 letech se dnes nejvíce dětí rodí právě ženám v tomto věku.

Pozoruhodný vývoj však zaznamenala plodnost žen ve věku 30 - 34 let. K poklesu intenzity plodnosti u těchto žen došlo již v polovině 60. let, od poloviny let 70. však stále relativně prudce stoupá. Od roku 1990 je dokonce plodnost v tomto věku vyšší než plodnost žen ve věku 20 - 24 let a tento rozdíl se stále zvyšuje. K růstu plodnosti dochází i ve věku 35 - 39 let. Čím více se plodnost posouvala do věkové skupiny 25 - 34 let, tím rychleji se zvyšoval průměrný věk při porodu. V současné době odpovídá průměrný věk norské matky průměru Evropské unie.

Norsko patří mezi země s nejvyšším podílem mimomanželsky narozených dětí. V současné době se již polovina dětí rodí mimo manželský svazek (v roce 2000: Island - 65 %, Švédsko - 55 %, Eurostat 2002). Norská statistika umožňuje sledovat, do jakých rodinných poměrů se dítě rodí. V letech 2001-2002 se tedy do manželství rodilo necelých 50 % dětí, 42 % se narodilo nesezdaným párům a 8 % svobodné matce bez partnera. V průměru rodí nejdříve svobodné matky (2002: 27,2 let), nejstarší jsou matky žijící v manželství (31 let). Tyto výsledky jsou dány tím, že svobodné matky mají v průměru méně dětí, průměrný věk tedy není zvyšován vyšším věkem při porodu dětí vyšších pořadí (2002: v manželství se narodilo jako první 29 % dětí narozených v manželství, u nesezdaného soužití představovaly první děti přibližně jednu polovinu, u svobodných matek pak téměř dvě třetiny).

Uvedená fakta o nemanželské plodnosti odpovídají snižující se úrovni sňatečnosti. Podobně jako u porodů se průměrný věk při uzavření sňatku zvyšuje, neboť od 70. let prudce klesá sňatečnost žen ve věku 20 - 24 let při mírném vzestupu úrovně ve věku 25 - 34 let. Podíl trvale svobodných se podle generačních údajů zvyšuje a je jedním z nejvyšších v Evropě - v průměru jedna třetina lidí sňatek neuzavře. Podle výsledků sčítání z roku 2001 žije nesezdaně 20 % párů. Nejčastější je kohabitace ve věku 20 - 29 let, kde nesezdané páry tvoří 60 % párů, ve věkové skupině 30 - 39 let žije ve faktickém manželství 32 % párů (sčítání obyvatelstva 2001, http://www.ssb.no/english/subjects/02/01/fobhushold_en/).

I přes zvyšující se podíl lidí žijících mimo manželství, ať již s partnerem nebo bez něj, je pro Norsko typická vysoká rozvodovost manželství. V tabulce 8.5 však nejsou uvedeny rozluky. Tímto způsobem zaniká ročně v průměru o 2 tisíce manželství více než rozvodem (v roce 2000 necelých 13 tisíc; definice rozvodu a rozluky - viz 8.3.2).

Norsko patří mezi země s nejnižší úmrtností v Evropě. V současné době je naděje mužů při narození 76 let a žen 81 let. Díky relativně vysoké porodnosti není stárnutí Norska zatím tak dramatické jako v jiných státech (např. Itálie: podíl obyvatel starších 60 let: 24 %, mladších 20 let: 20 %). Podle demografických prognóz bude podíl obyvatel starších 67 let (věk odchodu do důchodu) významně růst od roku 2010. Zvyšovat se bude rovněž podíl obyvatel starších 90 let, a to velmi výrazně po roce 2030, kdy se do tohoto věku dostanou silné populační ročníky z poválečného baby boomu.

Tabulka 8.1 Porodnost a plodnost

	živě narození (tis.)	hmpor (%)	úhrnná plodnost	čistá míra reprodukce	průměrný věk matky při prvním porodu	podíl živě narozených dětí mimo manželství
1960	61,9	17,3	2,91	1,39	:	3,7
1965	66,3	17,8	2,94	1,40	:	4,6
1970	64,6	16,7	2,50	1,19	23,6	6,9
1975	56,3	14,1	1,98	0,94	24,2	10,3
1980	51,0	12,5	1,72	0,82	25,2	14,5
1985	51,1	12,3	1,68	0,80	26,1	25,8
1990	60,9	14,4	1,93	0,92	25,5	38,6
1995	60,3	13,8	1,87	0,90	26,5	47,6
1998	58,4	13,2	1,81	0,88	27,2	49,0
1999	59,2	13,3	1,84	0,91*	27,2*	49,1*
2000	59,2*	13,2*	1,85*	0,91*	27,3*	49,6*
2001	56,7*	12,6*	1,78*	0,86*	27,5*	49,7*
2002	55,4*	:	1,75*	0,85*	27,7*	50,3*

Zdroj: Eurostat 2000, 2002; *národní data: <http://www.ssb.no/english/>

Tabulka 8.2 Generační plodnost

generace	konečná plodnost	průměrný věk při prvním porodu	podíl bezdětných žen (%)	podíl žen s jedním dítětem (%)	podíl žen se dvěma dětmi
					(%)
1930	2,49	:	:	:	:
1935	2,57	24,2	10	10	31
1940	2,45	23,8	9	10	34
1945	2,21	23,6	9	12	42
1950	2,09	23,6	9	13	45
1955	2,05	24,3	11	14	43
1960	2,08	25,4	11	15	41
1961	2,09	25,6	11	15	40
1962	2,08	25,7	11	16	39
1963	2,07	25,8	11	17	38

Zdroj: Eurostat 2000, 2002

Tabulka 8.3 Sňatečnost

rok	počty sňatků (tis.)	hms (%)	podíl sňatků svobodných - muži (%)	podíl sňatků svobodných - ženy (%)	úhrnná sňatečnost - muži	úhrnná sňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - muži	průměrný věk při prvním sňatku - ženy
1960	23,7	6,6	91,8	92,5	100	103	26,6	23,7
1965	24,2	6,5	92,1	92,9	92	87	26,0	23,2
1970	29,4	7,6	92,7	93,3	92	96	25,5	22,8
1975	25,9	6,5	89,8	90,2	76	79	25,4	22,9
1980	22,2	5,4	86,7	88,1	61	65	26,2	23,5
1985	20,2	4,9	84,9	86,5	54	56	26,5	23,8
1990	21,9	5,2	82,4	84,5	54	58	28,7	26,3
1995	21,7	5,0	79,7	81,7	50	54	29,8	27,3
1998	23,4	5,3	79,7	82,6	50	53	30,7	28,3
1999	24,9*	5,6*	73,8	73,9	53	52	31,0	28,6
2000	26,8*	6,0*	78,5	75,8	:	:	:	:
2001	24,7*	5,5*	:	:	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000, 2002; *národní data: <http://www.ssb.no/english/>

Pozn.: Do roku 1985 - sňatky, kde měl muž trvalý pobyt v Norsku, od roku 1986 sňatky, kde alespoň jeden z manželů měl trvalý pobyt na území Norska

Tabulka 8.4 Generační sňatečnost

generace	konečná sňatečnost - muži	konečná sňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - generace muži	průměrný věk při prvním sňatku - generace ženy
1930	84	90	26,8	23,9
1935	86	92	26,0	23,0
1940	85	91	25,3	22,6
1945	87	91	25,0	22,7
1950	85	91	25,3	22,7
1955	78	86	26,4	23,5
1960	70	78	28,1	24,8
1961	68	74	28,3	25,2
1962	66	73	28,6	25,5
1963	64	72	28,7	25,7
1964	64	72	29,0	26,2

Zdroj: Eurostat 2000, 2002

Tabulka 8.5 Rozvodovost

rok	počty rozvodů	hmro (%)	úhrnná rozvodovost	průměrná délka manželství	kohorta	rozvodovost kohort	průměrná délka manželství - kohorty
	(tis.)		(%)				
1960	2,4	0,7	10	12,2	1950	11	16,0
1965	2,6	0,7	10	12,1	1955	15	16,7
1970	3,4	0,9	13	11,6	1960	20	16,8
1975	5,6	1,4	21	12,2	1965	28	15,7
1980	6,6	1,6	25	12,5	1970	30	15,5
1985	8,2	2,0	32	13,4	1975	34	14,7
1990	10,2	2,4	43	12,6	1980	38	14,0
1995	10,4	2,4	46	12,8	1981	39	13,7
1998	9,3	2,1	42	12,7	1982	41	13,5
1999	:	:	40	12,9	1983	42	13,4
2000	10,1	2,2	45	:	1984	44	12,9

Zdroj: Eurostat 2000, 2002

Pozn.: Manžel má trvalý pobyt na území Norska

Tabulka 8.6 Úmrtnost a struktura obyvatelstva podle věku

rok	naděje dožití při narození		naděje dožití ve věku 60 let		kojenecká úmrtnost (‰)	rok	podíl věkové skupiny (%)		
	muži	ženy	muži	ženy			0 - 19	20 - 59	60 +
1960	71,6	76,0	18,0	20,2	18,9	1960	33,1	51,0	15,9
1970	71,2	77,5	17,3	21,0	12,7	1965	33,4	49,6	17,0
1980	72,3	79,2	17,7	22,2	8,1	1970	32,3	49,6	18,1
1985	:	:	:	:	8,5	1975	31,6	49,4	19,0
1990	73,4	79,8	18,2	22,7	7,0	1980	30,0	49,9	20,1
1995	74,8	80,8	18,9	23,3	4,0	1985	28,3	50,5	21,2
1996	75,4	81,0	19,3	23,7	4,0	1990	26,5	52,5	21,0
1997	75,5	81,0	19,4	23,7	4,1*	1995	25,7	54,2	20,1
1998	75,5	81,3	19,6	23,8	4,0	1998	25,8	54,6	19,6
1999	75,6*	81,1*	19,6*	23,7*	3,9*	1999	25,8	54,7	19,5
2000	76,0*	81,4*	20,1*	24,0*	3,8*	2002*	26,0	54,9	19,2
2001	76,2*	81,5*	20,1*	24,0*	3,9*				

Zdroj: Eurostat 2000, 2002; *národní data: <http://www.ssb.no/english/>

8.2 Obecné rysy sociálního zabezpečení v Norsku se zaměřením na rodinnou politiku

Administrativně je Norsko rozděleno na 19 okresů a 435 samospráv (The Columbia University: www.childpolicyintl.org). Pro norský vládní systém je typická silná decentralizace, řada pravomocí (zdravotnictví, školství, ochrana dětí apod.) je přenesena na obce.

Norský systém sociálního zabezpečení je příkladem tzv. sociálně demokratického typu sociálního státu. Sociální zabezpečení je univerzální, dávky jsou relativně štedré, služby jsou většinou poskytovány státními agenturami. Tento systém štedrého sociálního státu funguje díky vysokým daním, jejichž výběr je podmíněn plnou zaměstnaností. Severské státy včetně Norska se proto vyznačují aktivní politikou zaměstnanosti a vysokou mírou participace žen a starších osob na trhu práce. V evropském kontextu patří Norsko k zemím s nízkou nezaměstnaností (2000: 3,5 %, muži 3,2 %, ženy 3,7 % podle OECD).

V období po 2. světové válce můžeme rozlišit 4 období vývoje sociálního státu (Dahl, Dropping, Lodemel, 2001):

- první období (1945 - 1957) je možné charakterizovat systémem sociálních dávek závislých na příjmu adresáta a zavedením prvních kroků směřujících k podpoře zaměstnanosti;
- ve druhém období (1957-1967) se začíná prosazovat princip univerzalizmu a dochází rovněž k většímu provázání služeb a dávek pod heslem „care before cash“; v roce 1966 došlo rovněž k přijetí zákona o pojištění, jenž celý systém sjednotil a uzákonil příjmově testované přídatky k dlouhodobým sociálním dávkám jako např. ke starobnímu důchodu, invalidnímu důchodu, dávkám pro pozůstalé či osamělé matky; v tomto období je možné rovněž spatřovat počátek decentralizace sociální politiky;
- třetí období (1967-1990) je obdobím, kdy došlo k disproporci mezi ekonomickým růstem a výdaji sociálního státu; přesto však bylo přijato schéma dávek v nemoci, které je velice štedré (100 % náhrada mzdy od prvního dne nemoci, lékařské potvrzení je potřeba až od 4. dne nemoci, maximální délka nemocenské činí 1 rok); v tomto období se zvýšil počet kvalifikovaných sociálních pracovníků, na druhé straně však rostoucí počet klientů vedl k rutinizaci v některých oblastech;
- čtvrté období (1990-): sociální ochrana je více vázána na postavení na trhu práce, opět platí heslo, že nezávislost a soběstačnost je nejlepší jak pro jedince, tak pro společnost jako celek; v souvislosti s tímto principem bylo obcím doporučeno, aby se klienti sociální ochrany po dobu přijímání podpory podíleli např. na obecně prospěšných pracích v dané obci.

Z výše uvedených rysů norského sociálního státu je zřejmé, že Norsko patří mezi evropské země s vysokým podílem výdajů na sociální zabezpečení (tabulka 8.7). Relativně velká část těchto výdajů je určena na rodinnou politiku (2000: 13 % sociálních dávek). Převládající formou financování sociálních a rodinných dávek je financování z daní. Zaměstnanec platí sociální pojištění ve výši 7,8 % hrubé mzdy, zaměstnavatel odvádí v průměru 12,8 % (výše se liší podle regionu), osoba samostatně výdělečně činná pak 10,7 % (OECD, 2002).

Tabulka 8.7 Výdaje na sociální zabezpečení v porovnání s Evropskou unií (zdravotnictví, sociální politika, trh práce)

dávky sociálního zabezpečení - % HDP						
rok	1991	1993	1996	1998	1999	2000
EU	26,4	28,8	28,4	27,6	27,5	27,3
Norsko	27,3	28,4	28,2	27,5	27,9	25,4
výdaj na sociální zabezpečení na 1 obyvatele v konstantních cenách (rok 1995 = 100)						
rok	1996	1997	1998	1999	2000	
EU	101,7	102,6	104,4	106,9	108,7	
Norsko	105,2	107,4	114,6	121,2	126,5	

Zdroj: Abramovici, G., 2003

Podobně jako v jiných státech existuje v Norsku koncept životního minima. Jeho výši stanovuje ministerstvo sociálních věcí podle růstu spotřebitelských cen. Životní minimum je definováno jako součet minima typu domácnosti a životního minima dětí podle věku. Pro rok 2002 bylo životní minimum samostatně žijící osoby stanoveno na 484 € měsíčně, manželského a nesezdaného páru na 806 € měsíčně. Životní minimum pro dítě mladší 5 let činí 156 €, šesti až desetiletého 215 €, jedenácti až sedmnáctiletého 280 €. Čtyřčlenná rodina se dvěma dětmi ve věku 8 a 12 let tak má životní minimum 806 + 215 + 280, tj. 1 301€, svobodná matka s dítětem ve věku 10 let 484 + 215, tj. 699 € atd. (MISSOC: http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2002/index_en.htm).

Z hlediska ekonomické aktivity patří Norsko mezi země s nejvyšší účastí žen na trhu práce. Podle údajů OECD se v roce 1990 účastnilo pracovního trhu 71 % žen ve věku 15 - 64 let, v roce 2000 pak 76 % žen. Přibližně jedna třetina zaměstnaných žen pracovala na částečný úvazek.

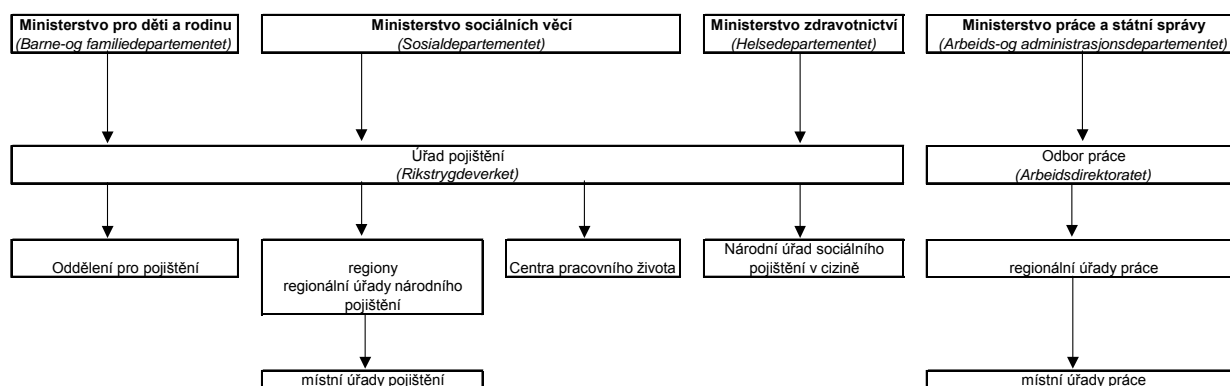
Tabulka 8.8 Zapojení na trhu práce a nezaměstnanost norských žen v porovnání s Evropskou unií (% v roce 1990 a 2000)

rok	ženy		muži		EU 15 - 2000	
	1990	2000	1990	2000	ženy	muži
podíl na trhu práce	71,2	76,3	-	-	55,4	-
nezaměstnanost	-	3,2	-	3,7	9,9	7,3
práce na částečný úvazek	39,8	33,6	6,9	8,7	30,0	6,0

Zdroj: OECD 2002. OECD in Figures: Statistics of the member countries.

Další rys norského sociálního zabezpečení, decentralizace, je patrný z obrázku 8.1 Rodinnou politikou je v Norsku pověřeno samostatné ministerstvo pro děti a rodinné záležitosti.

Obrázek 8.1 Schéma organizace norského sociálního systému

Zdroj: http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2002/org_en.pdf

Kapitola 8.1 podala hlavní charakteristiky populačního vývoje Norska v posledních 40 letech. Jak bylo zmíněno, došlo především ke změnám rodinného chování, jež se projevily snižováním sňatečnosti, zvyšováním rozvodovosti a podílu dětí, které se rodí mimo manželství. Na tuto skutečnost částečně reagovala i sociální politika. Reakcí na snižující se stabilitu manželství a na vysokou participaci žen na trhu práce a s tím spojenou ekonomickou nezávislost byla např. revize vdovských důchodů v roce 1990, jejichž výše nyní závisí na příjmu pozůstalého. Rodinná a sociální politika rovněž reagovala na zvyšující se počet kohabitací. V tomto smyslu jsou v Norsku rozlišována nesezdaná soužití s dětmi a bez dětí. První z nich jsou sociální politikou automaticky považována za rovnocenná manželství, ve

druhém případě je tomu tak jen pokud spolu partneři žijí alespoň 1 rok (podle návrhu z roku 1999 alespoň 2 roky).

8.3 Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití

V současné norské právní úpravě neexistuje přesná definice rodiny. Podle statistické praxe je rodina složena z osob žijících trvale v jednom bytě. Tyto osoby jsou vzájemně spojeny svazkem manželským, legálním či faktickým, registrovaným partnerstvím dvou osob stejného pohlaví nebo se jedná o rodiče a svobodné děti (bez ohledu na věk). Jedna rodina je složena maximálně ze dvou generací a jednoho páru (manželského, nesezdaného, registrovaného). Za domácnost jsou pak považovány všechny osoby žijící trvale v bytě, které se společně stravují. Nesezdané páry byly poprvé zařazeny do statistik k 1.1.1993, registrovaná partnerství pak k 1.1.1995. V současné době existují v Norsku tři základní typy rodin: manželství s dětmi nebo bez dětí, nesezdaná soužití se společnými dětmi a ostatní rodiny (matka/otec s dětmi). Registrovaná partnerství patří mezi manželské páry.

8.3.1 Manželství

(The Marriage Act)

Podobně jako v jiných zemích je minimální věk při sňatku v Norsku stanoven na 18 let. Tento věk odpovídá věku plnoletosti, za věk sexuální zralosti je považován věk 16 let. U mladších snoubenců musí dát ke sňatku souhlas zákonní zástupci a okresní úřad. Pokud jeden ze zákonných zástupců není pro svůj duševní stav schopen souhlas dát, stačí souhlas pouze jednoho zákonného zástupce. To samé platí i v případě, je-li zákonný zástupce nedostupný apod. Pokud však zákonní zástupci nedají ke sňatku souhlas a k jejich rozhodnutí neexistují žádné přesvědčivé důvody, může o uzavření manželství rozhodnout sám okresní úřad. Tento postup se vztahuje i na osoby zbavené právní způsobilosti.

Manželství nemohou uzavřít osoby v přímé příbuzenské linii. To platí i u adoptovaných členů rodiny. Snoubenci se musí navzájem informovat o případném riziku přenosu pohlavních chorob, lékař může dokonce informovat oddávajícího o zdravotním stavu snoubenců. V těchto případech se tedy neuplatňuje lékařské tajemství. Součástí nezbytných formalit k uzavření sňatku je i slavnostní prohlášení, že žádný ze snoubenců nečeká s jiným partnerem dítě nebo neadoptoval dítě. U opakovaných sňatků je rovněž požadováno prohlášení o majetkovém vypořádání předchozího manželství. Pokud od rozvodu uplynuly více než 2 roky, stačí čestné prohlášení snoubence, že majetkové vztahy byly vypořádány.

Sňatek v Norsku může být civilní nebo církevní. Církevní sňatek však mohou vykonávat pouze státem pověřené církve. Církevní oddávající má právo odmítnout snoubence oddat, pokud je jeden z nich rozvedený a bývalý manžel ještě žije.

Majetek nabytý za trvání manželství je považován za společný, není-li stanoveno jinak. Manželé mohou uzavřít manželskou smlouvu upřesňující vlastnictví majetku. Smlouva může platit po dobu určitou nebo může být podmíněna stanovenými okolnostmi. Tato smlouva může rovněž upravovat dědické řízení. Ve standardních případech (nebyla-li uzavřena manželská smlouva) nesmí žádný z manželů nakládat (prodat, zastavit apod.) se společným bytem a majetkem bez souhlasu partnera. Jeho nesouhlas, pokud k němu není rozumný důvod, může přebít soud. Oba manželé jsou podle svých možností a schopností povinni přispívat k chodu domácnosti. Pokud se jeden z nich finančně nepodílí na výdajích domácnosti a má vlastní příjem, může být k tomu přinucen soudem. Manžel/ka má rovněž právo být informován o finanční situaci partnera. Může se v tomto případě obrátit na banky, daňový úřad, zaměstnavatele apod.

8.3.2 Rozvod a rozluka

(*The Marriage Act; <http://www.france.diplomatie.fr/francais/familles/fiches/norvege.html>*)

Rozvod a rozluka mají v Norsku většinou administrativní charakter a spadají do kompetencí prefekta. Soudní procedury jsou spíše výjimečnými případy, např. v případě rozvodu z důvodu znásilnění, bigamie apod.

Nejčastějším a nejjednodušším případem rozvodu je rozvod jako následek rozluky manželů. Pokud jeden z manželů žádá o rozluku manželství, předloží žádost na místní prefekturu. Žádný důvod nemusí být uveden, stačí pouze uvést, že žadatel již nechce žít v manželském svazku se svým partnerem. Do 8 týdnů je manželům doručen „list o rozluce“. Po uplynutí jednoho roku pak může jeden z manželů požádat o rozvod. Rozluka zaniká, pokud spolu manželé začnou znovu dlouhodobě žít. Rozloučení manželé nemohou uzavřít další sňatek. Majetkové a rodičovské vztahy jsou upraveny jako v případě rozvodu.

O rozvod dále mohou požádat manželé, kteří spolu nežijí déle než dva roky bez toho, aby požádali o rozluku. Rozhodnutí rovněž náleží prefektuře s výjimkou případů, kdy jeden z manželů zpochybní dobu odloučení. V tomto případě rozhoduje o rozvodu soud. U rozluky i rozvodu po odloučení musí manželé, pokud mají děti mladší 16 let, projít mediací. Jejím cílem je shoda rodičů o uspořádání rodičovských vztahů po rozvodu. Mediace je vedena odborníky, jejichž seznam vypracovává prefektura. Pokud z mediace nevzejde uspořádání rodičovských povinností pro dobu po rozvodu, je případ podstoupen prefektovi nebo soudci.

Dalším důvodem rozvodu může být fyzické či psychické týrání členů rodiny jedním z manželů. Žádost musí být v těchto případech podána v průběhu 6 měsíců od zjištění uvedených skutečností, nejdéle však do 2 let od okamžiku, kdy k týrání došlo.

Rozhodnutí o rozvodu nezahrnuje v Norsku uspořádání majetkových vztahů po rozvodu. Je tedy na manželích, jak se o majetek podělí, pokud to není ošetřeno manželskou smlouvou. Zákon o manželství však popisuje majetkové aspekty manželství a rozvodu poměrně podrobně. Pokud se manželé přesto nedohodnou, mohou se obrátit na soud, ale tyto případy jsou spíše výjimečné. V Norsku existují dva základní principy dělení majetku: každý z manželů si ponechá hodnotu majetku odpovídající majetku v okamžiku sňatku, dědictví nebo jemu určené dary; mezi další majetek, který není dělen, patří předměty, jež užívá pouze jeden z manželů, a škody či pohledávky za způsobená zranění nebo jiné újmy neekonomického charakteru. U ostatního majetku se bere v úvahu míra, jakou který z manželů přispěl k získání společného majetku. Kromě finančních příjmů se zohledňuje i péče o domácnost. Při rozhodování o dalším užívání bytu je brán ohled na to, se kterým z rodičů bude dítě bydlet po rozvodu, k tomu, kdo je vlastníkem bytu, se nepřihlíží. Pokud je dítě svěřeno do péče rodiči, který není vlastníkem bytu, musí bývalému manželovi platit nájem.

V případě, že rodič, kterému byly svěřeny do péče společné děti, nemůže ze svých příjmů rodinu uživit, platí mu bývalý manžel výživné, jehož výše je stanovena na základě možností plátce a příjemce na maximálně 3 roky. Prodloužení placení výživného manželovi je možné. Výše výživného je stanovena podle dohody rodičů, pokud se nedohodnou, určí ji prefekt nebo soudce.

Po každém rozvodu však trvá vyživovací povinnost rodiče vůči dítěti. Ideálním případem je situace, kdy se rodiče dohodnou o výši výživného. K 1.6. příslušného roku je ale stanovena jeho minimální výše. Pokud se rodiče neshodnou, musí ten, který má výživné platit, kontaktovat úřad sociálního zabezpečení, který výživné určí na základě tabulek stanovených vládou (mezi 11 a 28 % hrubého příjmu).

8.3.3 Nesezdané soužití

(Act No. 40 ze 30 dubna 1993 o registrovaném partnerství, Ministerstvo pro děti a rodinné záležitosti; <http://odin.dep.no/bfd/engelsk/publ/handbooks/004071-120027/index-dok000-b-n-a.html>)

V roce 1993 bylo v Norsku uzákoněno registrované partnerství dvou osob stejného pohlaví. Tato právní úprava vychází z dánského modelu z roku 1989. Registrované partnerství má právní důsledky shodné s důsledky uzavření manželství včetně rozvodu. Jedinou výjimku představuje adopce dítěte, která je zatím výsadou pouze heterosexuálních párů. Od ledna 2002 však může partner adoptovat dítě svého druha. Partneři stejného pohlaví však nemohou podstoupit asistovanou reprodukci.

Podmínky pro uzavření registrovaného partnerství (věk, ukončení předchozího manželství/partnerství apod.) jsou stejné jako u sňatku. Uzavření registrovaného partnerství však nemusí mít slavnostní charakter. Výměna prstýnků či jiný slavnostní akt musí být předem dohodnut s příslušným notářem pověřeným uzavřením registrovaného partnerství. První podmínkou pro registrované partnerství je státní příslušnost partnerů: alespoň jeden z partnerů musí mít norské, islandské, dánské nebo švédské občanství. Výjimku týkající se občanství může udělit král, jestliže země, ze které partneři pocházejí, má podobnou legislativní úpravu registrovaného partnerství. Druhou podmínkou pro uzavření tohoto svazku je skutečnost, že alespoň jeden z partnerů žije v Norsku. Podle norských předpisů nemohou registrované partnerství uzavřít např. Norové žijící ve Švédsku. Naopak cizinci žijící v Norsku legálně alespoň dva roky mohou vstoupit do tohoto svazku. Uzavřením registrovaného partnerství je pověřen státní notář, aktu musí být přítomni dva svědci. Do tohoto svazku nelze vstoupit v kostele ani např. na norských velvyslanectvích s výjimkou Haagu, Stockholmu a Rotterdamu.

Z uzavření registrovaného partnerství vyplývají stejná práva a povinnosti partnerů k sobě navzájem i ve vztahu ke společnosti. Jedná se např. i o situaci, kdy do partnerství vstoupí žena samoživitelka - v tomto případě ztrácí právo na zvláštní rodinné přídatky poskytované samoživitelkám. Pokud jsou oba důchodci, jejich důchod se po uzavření partnerství sníží v porovnání se situací, kdy byli svobodní či žili v nesezdaném soužití (každý měl nárok na 100 % základní výměry, v případě manželů a registrovaného partnerství mají společně nárok na 150 %). Pozůstalý partner má nárok na vdovský důchod. Na registrované partnery se vztahuje i daňová politika uplatňovaná na manželství: pokud jeden z partnerů podporuje svého druha (druhý nemá např. dostatečný příjem), je daň z příjmu nižší. Podobně dědické právo a uspořádání majetkových vztahů jsou stejné jako u manželů. Partneři mají rovněž právo zvolit si stejné příjmení. Pro jiné státy, kde zatím neexistuje možnost registrovaného partnerství, není partnerství uzavřené v Norsku závazné, partneři jsou považováni za osoby svobodné. Registrované partnerství může být rozloučeno nebo rozvedeno stejně jako manželství.

Nesezdané soužití dvou osob opačného pohlaví není zatím do takové míry právně upraveno jako partnerství homosexuálních druhů. Faktické manželství se v Norsku rozšířilo později než v ostatních skandinávských zemích. V roce 1999 byla ustanovena zvláštní komise mající za úkol situaci zmonitorovat. Komise se shodla na tom, že je potřeba nesezdané soužití mající charakter rodiny, to znamená žijí-li s partnery nezletilé děti nebo soužití trvá déle než dva roky, právně upravit podobně jako manželství (Kiernan, 2002). Informace o těchto případných legislativních úpravách nebyly zatím zveřejněny (1. pololetí 2003).

8.4 Rodičovství

Podle zprávy norského ministerstva pro děti a rodinu se tato země vyznačuje explicitní rodinnou politikou, jež je ve velmi úzkém vztahu s politikou genderové rovnosti. V meziválečném období byla v Norsku zavedena podpora pro muže - živitele rodin jako

příplatek ke mzdě. Tento příplatek měl umožnit rodině, aby žena zůstala doma a starala se o děti. Další vývoj pak naopak upřednostnil tzv. mateřskou mzdu, jež byla místo mužům vyplácena přímo matkám v domácnosti. Od 70. let je pak možné rodinnou politiku Norska popsát jako politiku pro rodiny se dvěma ekonomicky aktivními rodiči (www.childpolicyintl.org).

Dnešní rodinnou politiku Norska je možné charakterizovat následujícími prvky:

- relativně dlouhá tradice,
- orientace na dítě,
- univerzální charakter,
- rostoucí důraz kladený na služby,
- význam neziskového sektoru,
- relativně nedávná, ale úspěšná institucionalizace.

Norsko bylo jednou z prvních zemí, které se postavily na ochranu dětí narozených mimo manželství a jež také vyzdvihly genderovou rovnost a opatření orientovaná ve prospěch dětí jako národní priority. Byl např. vytvořen post ombudsmana pro děti a ministerstvo pro děti a rodinné záležitosti. Toto ministerstvo kooperuje s ostatními ministerstvy, jako např. s ministerstvem školství, výzkumu a církevních věcí, jež je mimo jiné odpovědné za vzdělávání a péči o děti předškolního věku, s ministerstvem zdravotnictví odpovědným za centra péče o matky a děti a s Úřadem pojištění.

V současné době neexistují v Norsku zvláštní opatření mající za cíl zvýšení porodnosti, neboť, jak již bylo zmíněno v kapitole 8.1, porodnost i plodnost v Norsku jsou na jedné z nejvyšších úrovní v Evropě. Vysoká úroveň plodnosti je do jisté míry výsledkem obecného a dlouhodobějšího konceptu rodinné politiky zahrnující i praktickou podporu rovnosti mužů a žen tím, že je oběma pohlavím umožněno relativně dobře skloubit rodinný a profesní život. Norsko nemá zvláštní politiku ve prospěch početných rodin, zvýhodnění jsou však rodiče samoživitelé. Rodina není při poskytování sociálních dávek přesně definována: legislativa vztahuje sociální politiku k matce, otci, k osobě, která pečuje o dítě, k osobě, která s dítětem žije v domácnosti apod.

8.4.1 Porodné

Porodné jako univerzální jednorázová dávka vyplácená u příležitosti narození dítěte v Norsku neexistuje. Její obdobou je tzv. mateřský grant, který náleží matce, jež nemá nárok na rodičovský příspěvek (ekonomicky neaktivní ženy - viz 8.4.2). Výše této dávky činila 4 011 € v roce 2002. Tato dávka se vztahuje rovněž na případy adopce či vícečetného porodu. Pokud žena zvolí porod doma, náleží jí zvláštní jednorázová dávka ve výši 220 €.

Umělé přerušování těhotenství je v Norsku možné podstoupit jak ze zdravotních, tak ze sociálních důvodů. Žádost o UPT musí podat žena sama, případně její opatrovník, je-li mentálně postižená. U žen mladších 16 let je souhlas rodiče nebo poručníka rovněž vyžadován. Interrupce může být provedena během prvních 12 týdnů těhotenství. Po uplynutí této doby musí k interrupci dát souhlas dva lékaři. Lékaři posuzují možnost interrupce z důvodů ohrožení zdravotního (fyzického i psychického) stavu ženy či plodu a přihlíží rovněž k tomu, zda je příčinou těhotenství trestný čin. Zákrok musí provést lékař, do 12 týdnů nemusí být interrupce provedena nutně v nemocnici, žena ji může podstoupit i v jiných zdravotnických zařízeních. Za provedení interrupce, které neodpovídá právním předpisům, hrozí tomu, kdo ji vykoná až 3 roky vězení. Ženě, která ukončí těhotenství nebo k tomu napomáhá, žádný trest nehrozí. Z historického pohledu byla interrupce povolena ze zdravotních důvodů v roce 1964. Socioekonomické pohnutky jako důvody k UPT mohly být posouzeny zvláštní interrupční komisí, jejíž rozhodnutí bylo závazné. Od roku 1975 se žena mohla proti tomuto rozhodnutí odvolat. K celkové liberalizaci potratového zákona došlo v roce 1978 (<http://www.un.org/esa/population/publications/abortion/doc/norway.doc>).

8.4.2 Mateřská, otcovská a rodičovská dovolená

Mateřská dovolená a příspěvek v mateřství byly prvně zavedeny v roce 1956 (10 týdnů) a dále rozšířeny v roce 1971 (12 týdnů), 1977 (18 týdnů včetně části rodičovské dovolené). V roce 1997 pak byl přijat současný koncept rodičovské dovolené.

V Norsku dnes není striktně rozlišena mateřská a na ni navazující rodičovská dovolená, jak je tomu zvykem u řady evropských států. Rodičovská dovolená, po kterou je rodiči pečujícímu o děti vyplácen rodičovský příspěvek, je v Norsku stanovena na 52 týdnů s výší příspěvku odpovídající 80 % předchozí průměrné mzdy nebo 42 týdnů s příspěvkem ve výši 100 % mzdy. V případě adopce dítěte je doba vyplácení rodičovského příspěvku zkrácena o 3 týdny na 49, respektive 39 týdnů. U vícečetného porodu nebo adopce více dětí je tato doba prodloužena o 7 týdnů na každé další dítě (49 u dvojčat, 56 u trojčat), pokud rodiče zvolí variantu 80 % příjmu, nebo 5 týdnů, jestliže zvolí variantu 100 % příjmu. Podmínkou pro vyplácení příspěvku je ekonomická aktivita (zaměstnanec/samostatně výdělečně činný, nemocenská, registrovaný nezaměstnaný) rodiče po dobu 6 měsíců v předcházejících 10 měsících. Otec má nárok na rodičovskou dovolenou a příslušný příspěvek bez ohledu na to, zda na ně má nárok matka (od 1.7. 2000). Dříve platilo pravidlo, že pokud matka nesplňovala uvedenou podmínku ekonomické aktivity, neměl na dávky v rodičovství nárok ani otec. Podle nové úpravy, pokud matka podmínku nesplňuje, má otec nárok na rodičovský příspěvek po dobu 29 týdnů ve výši 100 % mzdy nebo 39 týdnů s 80 % mzdy. Výše rodičovského příspěvku je však vždy limitována šestinásobkem ročního základu sociálního pojištění (odpovídající základnímu důchodu), tj. 38 465 € pro rok 2002. Případný rozdíl této hranice a platu (100 % nebo 80 %) může být dorovnán zaměstnavatelem. Obecně je rodičovský příspěvek hrazen ze sociálního pojištění a podléhá zdanění. Pokud zaměstnavatel platí zaměstnanci celou mzdu po dobu rodičovské dovolené, je mu odpovídající výše rodičovského příspěvku (s ohledem na výše uvedené maximum) proplacena z pojištění.

Rodiče si v podstatě mohou rozdělit příslušnou délku rodičovské dovolené mezi sebou jak chtějí. Existují však tři pravidla, která musí dodržet. Za prvé výhradně matce náleží 3 týdny dovolené před porodem (maximálně 12 týdnů). Pokud je nevyčerpá, ztrácí na ně nárok, to znamená, že je nemůže vyčerpat po porodu. Podobně je matce určeno 6 týdnů po porodu. Třetím pravidlem jsou 4 týdny výhradně otcovské dovolené, které mohou být čerpány po 6, respektive 9 týdnech výhradně mateřské dovolené (3 před porodem). Rodiče pobírající rodičovský příspěvek mohou pracovat na částečný úvazek. Délka rodičovské dovolené se jim tak prodlužuje, maximálně však na 2 roky, a výše rodičovského příspěvku se snižuje proporcionálně s velikostí úvazku.

Kromě placené rodičovské dovolené má každý rodič nárok až na 1 rok další, tentokrát neplacené dovolené. Samoživitel má právo až na 2 roky neplacené dovolené. To se týká i otce v případě, kdy matka nepracuje. Adoptivní rodiče mají nárok na 3 roky neplacené dovolené (dohromady), jestliže je dítě mladší 15 let.

Otec má rovněž nárok na 2 týdny neplacené dovolené kolem porodu. Rodiče mají dále právo žádat po dohodě se zaměstnavatelem snížení pracovního úvazku.

Dále mají oba rodiče dětí mladších 12 let právo na 10 dní (15 u dvou a vícedětných rodin, 20 u samoživitelů nebo 30 u samoživitelů s více než dvěma dětmi) dovolené, pokud jsou děti nemocné. Během této doby je rodičům vyplácena plná mzda, prvních 10 dní ji platí zaměstnavatel, další dny jsou propláceny z pojištění.

8.4.3 Rodinné dávky

Rodinné přídavky jsou považovány za nejdůležitější nástroj podpory rodiny s dětmi. Systém přídávků na děti byl uzákoněn v roce 1946. Do roku 1970 byly přídavky vypláceny pouze druhým a dalším dětem. Od roku 1970 jsou přídavky na děti dávkami univerzálními, tj. všechny rodiny bez ohledu na příjem, věk a počet dětí mladších 18 let na ně mají nárok (děti

nesmí žít samy v manželství nebo partnerství; před 2000 do 16 let). Přídavky nejsou předmětem daně. Příslušná částka je vyplácena matce.

Na každé dítě připadalo v roce 2002 v přepočtu 121 € měsíčně. V severních regionech je přídavek zvýšen o 39 € na každé dítě. Další zvýšení náleží rodinám s dítětem ve věku od 1 do 3 let, a to měsíčně o 82 €. Rodič samoživitel dostává přídavky na děti ve výši odpovídající přídávku na počet dětí vyšší o jedno než ve skutečnosti má, tj. neúplná rodina s jedním dítětem dostává přídavky na dvě děti. Nárok na tyto zvýšené přídavky zanikají, pokud samoživitel žil v domácnosti s partnerem alespoň 12 měsíců v uplynulých 18 měsících.

Kromě přídávku na děti existují ještě další rodinné dávky.

Podpora při studiu: dávka náleží svobodným rodičům, kteří ještě studují nebo se jinak připravují na povolání; dávka by měla částečně pokrýt náklady spojené se vzděláním (školné, cestovné apod.); tato dávka nesmí být čerpána zároveň s níže uvedenou dočasnou dávkou.

Dočasná dávka: dávka svobodným studujícím vyplácená po dobu 3 let, maximálně 5 let; její výše se rovná 1,85násobku základního důchodu (1,85*6 410 € ročně, tj. 11 860 €); pokud příjem rodiče převyšuje 50 % základního důchodu, je výše dočasné dávky snížena o 40 %; tato dávka podléhá zdanění.

Příspěvek na hlídání dětí samoživitele: dávka určená rodiči, který sám pečuje o dítě a studuje nebo pracuje mimo domov a je tak nucen svěřit péči o dítě jiné osobě; výše dávky je stanovena na 70 % nákladů na hlídání s maximem 321 € na jedno dítě, 419 € na dvě děti a 474 € na tři a více dětí.

Přídavky na péči o děti: určené rodinám, kde se o děti ve věku od 1 do 3 let stará rodič, dítě tedy nenavštěvuje celodenně žádné státní zařízení péče o děti; výše dávky je stanovena maximálně na 374 € měsíčně, pokud dítě navštěvuje nějaké takové zařízení v rozsahu 25-32 hodin týdně, je dávka snížena na 75 € měsíčně.

Náhrada výživného: rodiči samoživiteli je vypláceno maximálně 145 € měsíčně v případě, že druhý rodič výživné neplatí.

8.5 Daňová politika

Podle údajů OECD činila v roce 2002 průměrná roční hrubá mzda pracovníka v průmyslu 291 900 NOK, tj. cca 38 681 €. V Norsku se osobní zdanitelný příjem skládá ze dvou částí: osobního příjmu a běžného příjmu. První z nich je definovaný jako příjem pracovní a příjem z důchodů. Jeho hrubá výše nemůže být snížena odpočitatelnými položkami. Tento příjem je daněn progresivně (tabulka 8.8). Za daňovou jednotku je většinou považován jednotlivec, manželé však mohou zdanit příjmy společně. Pro ně tedy platí daňové schéma č. 2 v tabulce 8.9. Toto schéma se vztahuje i na samoživitele.

Běžný příjem pak představuje součet zdanitelných příjmů pracovních, důchodových, obchodních a kapitálových. U tohoto příjmu lze uplatnit odpočitatelné položky. V Norsku jsou uplatňována následující snížení zdanitelného základu běžného příjmu: 30 100 NOK (3 989 €; režim schématu 1 v tabulce 8.9), 60 200 NOK (7 977 € ; režim schématu 2 v tabulce 8.9) jako základní nezdanitelná položka daňových poplatníků; dále 23 % pracovního příjmu (minimum 4 000 NOK - 560 €, maximum 43 000 NOK - 5 698 € nebo 31 800 NOK - 4 214 €); 25 000 NOK (3 313 €) na jedno dítě do 12 let jako kompenzace nákladů spojených s výchovou a péčí o dítě, 30 000 NOK (3 975 €) na dvě a více dětí; 9 200 NOK (1 219 €) jako cestovné do zaměstnání; 900 NOK (119 €) jako příspěvky odborům; příspěvky na individuální důchodové pojištění; 20 % příspěvků na stavební spoření osob mladších 34 let (maximálně 15 000 NOK - 1 988 €). Běžný příjem snížený o uvedené položky je pak zdaněn rovnou daní ve výši 28 % (14,3 % místní daň a 13,7 % centrální daň).

Tabulka 8.9 Schéma norského zdanění příjmů - centrální úroveň, příjem fyzických osob, 2002

míra (%)	schéma 1	schéma 2
0	do 320 000 NOK (42 405 €)	do 342 200 NOK (45 347 €)
13,5	320 000 - 830 000 NOK (109 988 €)	342 200 NOK - 830 000 NOK (109 988 €)
19,5	od 830 000 NOK (109 988 €)	od 830 000 NOK (109 988 €)

Zdroj: *Taxing Wages, OECD, 2002*

Pozn.: Podle výpočtů OECD činila v roce 2002 průměrná hrubá roční mzda pracovníka v průmyslu 291 900 NOK (38 681 €)

8.6 Bytová politika

(Norská státní banka bydlení: <http://www.husbanken.no>)

Bytovou politikou a podporou bydlení se zabývá Norská státní banka bydlení, jež spadá pod ministerstvo místního a regionálního rozvoje. Tato instituce byla založena v roce 1946 a přispěla k financování až 50 % stávajícího bytového fondu v Norsku. Hlavními cíli banky je rozvoj bytového fondu ve smyslu kvantity a kvality. Banka poskytuje půjčky na výstavbu a uděluje granty pro domy sociální a zdravotní péče apod. Banka klade při rozdělování svých financí (ze státního rozpočtu) důraz na všechny aspekty projektu (ochrana životního prostředí, bezpečnost, ochrana zdraví, cílová skupinu obyvatel apod.).

Základní půjčka poskytovaná bankou se pohybuje v rozmezí 60 - 70 % ceny. Půjčka je poskytována na 25 - 30 let, během prvních 5 let je placen pouze úrok. Pro poskytnutí půjčky musí daný objekt splňovat určitá kritéria.

Další půjčky jsou poskytovány např. na upravení objektu pro osoby odkázané na invalidní vozík, na projekty snižující riziko výskytu látek způsobujících zdravotní obtíže obyvatel domu, na projekty snižující spotřebu energií apod. Banka rovněž podporuje zlepšování komunálních prostor.

Mezi aktivity banky patří rovněž podpora sociálního bydlení a startovacích bytů pro mladé rodiny. Půjčky jsou poskytovány obcím, které prostředky přidělují potřebným. Z těchto financí může být např. částečně financováno i splácení více nákladných půjček ze soukromého sektoru (bank apod.). Půjčky mohou být určeny jednotlivcům, ale i soukromým či státním organizacím na financování např. sociálního bydlení.

Kromě podpory výstavby a zlepšování kvality bydlení prostřednictvím výše uvedené banky existuje v Norsku ještě tzv. příspěvek na bydlení. Jeho úkolem je pomoci osobám či rodinám s nízkými příjmy žít v důstojných bytových podmínkách. Při posuzování nároku na příspěvek na bydlení je brán v úvahu poměr nákladů na bydlení a výše příjmu domácnosti. Za domácnost je v tomto případě považován soubor osob žijících a trvale hlášených v bytě podle populačního registru. Žadatel musí být starší 18 let (pokud má děti, může být i mladší). Dále alespoň jeden z obyvatel bytu musí splňovat jednu z následujících podmínek: dítě mladší 18 let, osoba starší 65 let, invalidní osoba, osoba pobírající vdovský důchod, osoba pobírající válečnou rentu. Při posuzování nároku na příspěvek je rovněž přihlíženo k velikosti a charakteru bytu a k jeho financování. Byt musí být obýván celoročně, musí mít kuchyň, koupelnu, obývací pokoj, ložnici, oddělený vchod a musí mít rozlohu větší než 40 m².

Výše příspěvku je vypočítávána jako 70 % rozdílu skutečných nákladů a tzv. „rozumných“ (standardních) nákladů na bydlení. Maximum nákladů stanovuje ministerstvo. Rozumné náklady jsou definovány jako určité procento příjmu domácnosti oceněného podle daňového priznání předminulého roku (pro příspěvek v roce 2002 se bere v úvahu daňové prohlášení pro rok 2000). Pro každý typ domácnosti je standard stanoven ministerstvem.

V roce 2001 pobíralo příspěvek na bydlení přibližně 108 tisíc domácností (6 %), z nichž 80 tisíc byly domácnosti starobních či invalidních důchodců (<http://www.husbanken.no>). V průměru obdržela jedna domácnost 17 100 NOK (2 266 €).

8.7 Předškolní instituce péče o děti

System institucí denní péče o děti předškolního věku jako jeden z nástrojů umožňujících rodičům skloubit profesní a rodinný život má své počátky již v 19. století. V jeho vývoji je možné rozlišit dva směry: celodenní péče o děti vyžadující zvláštní pozornost (ze sociálně slabých rodin apod.) a péči o děti pokrývající pouze určitou část dne, jejímž vzorem byly německé mateřské školy. V období od roku 1953 do roku 1973 měly programy pro předškolní děti charakter spíše sociálních služeb v širším slova smyslu. Předškolní zařízení v dnešním slova smyslu se začala rozvíjet od poloviny 70. let. Jejich cílem je za prvé postarat se o děti v době, kdy rodiče pracují, a za druhé pomoci rodičům s výchovou jejich dětí v předškolním věku. V 70. letech navštěvovala předškolní zařízení přibližně 2 % dětí mladších 7 let, v 90. letech bylo v těchto zařízeních zapsáno přibližně 60 % dětí ve věku 1 až 5 let (povinná školní docházka začíná v 6 letech).

V Norsku jsou předškolní zařízení pod kontrolou ministerstva pro děti a rodinné záležitosti. Bez ohledu na to, zda jsou státní (asi 60 %) nebo soukromá, dostávají od státu dotace. Podmínkou je pouze oprávnění k této činnosti, jež uděluje právě toto ministerstvo. Za zřizování zařízení pro děti jsou odpovědné obce. Vláda dotuje provoz těchto zařízení asi ze 40 %, obce přispívají na 30 % a zbývajících 30 % nákladů je pokryto z příspěvků rodičů. Výše příspěvků rodičů je odvozena od příjmu rodiny (Ministerstvo pro děti a rodinné záležitosti; <http://www.childpolicyintl.org>).

8.8 Shrnutí

Norská sociální politika má tzv. sociálně demokratický charakter. Hlavním rysem je plošnost sociálních dávek a služeb. Rodinná politika v poslední době poměrně pragmaticky reagovala na změny rodiny. Na jedné straně se snaží umožnit rodičům, tedy matkám i otcům, skloubit rodinný a profesní život a podporuje tak vysokou zaměstnanost žen nezbytnou pro financování sociálního systému. Dávky určené rodinám jsou většinou významné, zvýhodňují však často neúplné rodiny, což je jeden z faktorů stojících za zvyšujícím se počtem nesezdaných soužití a nemanželsky narozených dětí. Právní statut nesezdaného soužití není zatím přesně vymezen, na rozdíl od registrovaného partnerství osob stejného pohlaví, nicméně v praxi se zdá, že je např. při vyplácení rodinných dávek na kohabitaci brán zřetel. Státní zájem o rodinu je patrný i v existenci institucí, jež se zabývají výhradně rodinou: ministerstva a ombudsmana pro děti. Další reakcí na aktuální vývoj rodiny je, alespoň podle dostupných legislativních materiálů, zánik manželství rozvodem, jenž má většinou administrativní charakter a opírá se o dohodu rozvádějících se manželů. Součástí rodinné politiky je i politika daňová a bytová. Závěrem je možné říci, že vzhledem k současnému vývoji plodnosti nemá Norsko explicitní propopulační politiku, ale výraznou rodinnou politiku úzce spojenou s politikou genderové rovnosti.

Zdroje

- Abramovici, G. (2003): La protection sociale en Europe, Eurostat, Statistiques en bref, 2003/3
- Act No. 40 ze 30 dubna 1993 o registrovaném partnerství, Ministerstvo pro děti a rodinné záležitosti; <http://odin.dep.no/bfd/engelsk/publ/handbooks/004071-120027/index-dok000-b-n-a.html>
- Dahl, E., Dropping, J. A., Lodemel, I.(2001): Norway: relevance of the social development model for post-War welfare policy, International Journal of Social Welfare 2001/4
- Kautto, M., Fritzell, J., Hvinden, B., Kvist, J., Uusitalo, H. (2001): Nordic Welfare States in the European Context, Routledge, London and New York

- Kiernan, K. (2002): Unmarried cohabitation and parenthood: here to stay?, European perspectives, London School of Economics and Political Science, Conference on Public Policy and the Future of the Family, October 25th 2002
- Ministerstvo pro děti a rodinné záležitosti, Norsko: <http://odin.dep.no/bfd/engelsk/index-b-n-a.html>
- Ministerstvo financí, Norsko: <http://odin.dep.no/fin/engelsk/>
- Statistics Norway: <http://www.ssb.no/english/>
- Ministerstvo zahraničních věcí, Francie: <http://www.france.diplomatie.fr/francais/familles/fiches/norvege.html>
- MISSOC: Bulletin of the Information System on Social Protection in the European Union. http://europa.eu.int/comm/employment_social/missoc, 2003
- Norská státní banka bydlení: <http://www.husbanken.no>
- Norský statistický úřad: <http://www.ssb.no/english/>
- OECD in Figures, 2002: Statistics of the member countries.
- Organizace spojených národů: <http://www.un.org/esa/population/publications/abortion/doc/norway.doc>
- Statistiques sociales européennes: Démographie 2000, 2002 Eurostat
- Taxing Wages, Special feature: Taxing Families, Paris: OECD Publication, 2002
- The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University. Context data - employment. <http://www.childpolicyintl.org>, 2003
- The Marriage Act, Act No. 47 of 4 July 1991 Relating to Marriage, platnost od 1.1.1993

9. POLSKO

9.1 Populační vývoj.....	142
9.2 Obecné rysy sociálního systému Polska se zaměřením na rodinnou politiku.....	145
9.3 Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití.....	147
9.3.1 Manželství.....	147
9.3.2 Rozvod.....	148
9.4 Rodičovství.....	149
9.4.1 Porodné.....	149
9.4.2 Mateřská a otcovská dovolená.....	151
9.4.3 Rodičovská dovolená.....	151
9.4.4 Rodinné přídavky a další rodinné dávky.....	152
9.5 Daňová politika.....	154
9.6 Bytová politika.....	154
9.7 Předškolní instituce péče o děti.....	155
9.8 Shrnutí.....	155
Zdroje.....	156

9.1 Populační vývoj

V současné době žije v Polsku 38,6 miliónů obyvatel², v uplynulých 40 letech se tak polská populace zvýšila o přibližně 8 miliónů. Na rozdíl od České republiky je i v současné době přirozený přírůstek kladný, nicméně počty zemřelých a narozených se čím dál tím více sblíží. Nejnižší přirozený přírůstek obyvatelstva byl zaznamenán v roce 1999 (600), v uplynulých 2 letech se přírůstek opět nepatrně zvýšil (2000: 10 tisíc, 2001: 5 tisíc), a to především vlivem snižujícího se počtu zemřelých. Pro srovnání, na počátku 80. let představoval přirozený přírůstek přibližně 300 tisíc. Co se týče migrace, polská populace v tomto směru zaznamenává negativní trend, tj. emigrace převyšuje imigraci.

Vývoj počtu živě narozených od 60. let lze v Polsku rozdělit na 3 období: do roku 1967 se počet narozených dětí snižoval na hodnotu 520 tisíc, poté se až do roku 1983 ročně rodilo stále více dětí (výjimkou byly pouze roky 1977, 1978 a 1981). Od poloviny 80. let se však roční počet dětí stále snižuje. V porovnání s maximem z roku 1983 (724 tisíc) se dnes rodí v absolutním počtu přibližně o polovinu méně dětí.

Růst porodnosti, tj. počtu porodů, v 70. letech však nezvýšil samotnou intenzitu plodnosti (úhrnné plodnosti, tj. hypotetického průměrného počtu dětí na jednu ženu). V tomto období došlo pouze k zastavení klesajícího trendu a k následné stabilizaci úhrnné plodnosti na úrovni 2,2 - 2,3 dětí na jednu ženu. Reprodukce obyvatelstva však byla touto hodnotou zajištěna (větší než hranice 2,1). Od roku 1983, kdy by podle tehdejší úrovně připadalo na jednu ženu 2,4 dětí, se však intenzita plodnosti snižuje. Její dnešní úroveň je pod průměrnou úrovní Evropské unie, nicméně v porovnání s Českou republikou je stále vyšší. Snižování úrovně plodnosti je důsledek snížení intenzity plodnosti žen mladších 30 let. Od 2. poloviny 80. let se paralelně snižovala plodnost žen ve věku 20 - 24 a 25 - 29 let, k prudkému poklesu došlo v 90. letech především u žen ve věku 20 - 24 let, plodnost ve věku vyšším se však také snižovala. V roce 1998 se úroveň plodnosti ve věku 20 - 24 let, dříve ve věku, kdy se rodilo nejvíce dětí, dostala na úroveň plodnosti ve věku 25 - 29 let. Prudké snižování plodnosti ve věku 20 - 24 let v 90. letech vedlo ke zvýšení průměrného věku při porodu o 1 rok věku. Podle dosavadních údajů by však konečná plodnost generací žen narozených v 60. letech byla, i přes mírně klesající trend, ve srovnání se západními zeměmi vyšší. Tyto generace byly

² Počet obyvatel zahrnuje osoby s trvalým pobytem v Polsku, tedy i ty, které žijí dočasně v zahraničí, ale které se zároveň nemusí nikdy vrátit.

ve věku nejvyšší plodnosti ještě před rokem 1991: generace žen 1965 rodila v průměru ve věku 26 let, tj. v roce 1991.

Podobně jako v České republice byla v období komunismu rodina silně spojena s manželstvím. Děti mimo manželství se rodilo velmi málo, téměř všechny ženy i muži vstoupili alespoň jednou do manželství. Časování prvního sňatku se až do roku 1990 příliš neměnilo, u žen jednoznačně dominovala věková skupina 20 - 24 let. Poměrně časté byly i sňatky žen mladších 20 let, intenzita sňatečnosti v tomto věku byla dokonce vyšší než ve věku 25 - 29 let. V 90. letech však došlo ke snížení sňatečnosti žen mladších 25 let, jež však nebylo významně kompenzováno sňatečností ve věku 25 - 29 let. K nárůstu sňatečnosti v tomto věku došlo až ve 2. polovině 90. let, od roku 1996 je intenzita sňatečnosti žen ve věku 25 - 29 let vyšší než ve věku mladším než 20 let. Zanedbatelný nárůst sňatečnosti ve věku vyšším než 25 let má za následek stagnaci průměrného věku při prvním sňatku. Statut nesezdaného páru není právně vymezen, přesto se v 90. letech počet kohabitací v Polsku zvýšil. V současné době představují nesezdané páry přibližně 2 % rodin (Nowakowska, 2000).

Počet rozvádějících se manželství se s mírnými výkyvy zvyšoval až do roku 1984, kdy bylo rozvedeno téměř 53 tisíc manželství. Podle údajů z tohoto roku by se v Polsku rozvádělo 18 % manželství. Od 2. poloviny 80. let do roku 1993 se počet rozvodů i celková úroveň rozvodovosti snižovaly (v roce 1993 bylo uskutečněno 28 tisíc rozvodů, tomu odpovídá hodnota úhrnné rozvodovosti 10 %). V posledních letech se však rozvodovost opět zvýšila. Přesto je rozvodovost v Polsku jednou z nejnižších v Evropě. Nižší rozvodovostí se vyznačují především katolické země jižní Evropy.

Úmrtnostní poměry v Polsku jsou v porovnání se zeměmi Evropské unie méně příznivé. I přes snižování úmrtnosti je naděje dožití při narození polských mužů nižší přibližně o 5 let než v zemích Evropské unie, polské ženy se zatím dožívají v průměru o 3 roky méně. Jedním z důvodů je stále poměrně vysoká kojenecká úmrtnost, na druhé straně zde působí vyšší úmrtnost mužů v produktivním věku. Vysoká úroveň porodnosti a méně příznivé úmrtnostní poměry se promítly do vysokého podílu mladé složky populace a naopak nízkého zastoupení seniorů v populaci 60. a 70. let. Další vývoj především v 90. letech věkovou strukturu Polska přibližuje věkové struktuře zemí Evropské unie.

Tabulka 9.1 **Porodnost a plodnost**

	živě narození (tis.)	hmpor (‰)	úhrnná plodnost	čistá míra reprodukce	průměrný věk matky při prvním porodu*	podíl živě narozených dětí mimo manželství
1960	669,5	22,6	2,98	1,34	25,0	4,5
1965	547,4	17,4	2,52	1,15	23,5	4,5
1970	547,8	16,8	2,20	1,01	22,8	5,0
1975	646,4	19,0	2,27	1,06	23,0	4,7
1980	695,8	19,6	2,28	1,07	23,4	4,7
1985	680,1	18,3	2,33	1,10	23,8	5,0
1990	547,7	14,4	2,04	0,97	23,5	6,2
1995	433,1	11,2	1,61	0,77	23,5	9,5
1998	395,6	10,2	1,43	0,69	23,8	11,6
1999	382,0	9,9	1,37	0,66	24,0	11,7
2000	378,3*	9,8*	1,34*	0,64*	24,2	12,1*
2001	368,2*	9,5*	1,29*	0,62*	24,4	13,1*

Zdroj: Eurostat 2000, 2002, *národní data: <http://www.stat.gov.pl/english/index.htm>

Tabulka 9.2 Generační plodnost

generace	konečná plodnost	průměrný věk při porodu
1950	2,19	26,5
1955	2,17	26,3
1960	2,18	26,0
1961	2,14	26,0
1962	2,11	26,0
1963	2,07	26,0
1964	2,03	26,0
1965	2,00	26,0

Zdroj: RDDE, 2000

Tabulka 9.3 Sňatečnost

rok	počty sňatků (tis.)	hms (%)	úhrnná prvosňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - ženy**	generace	konečná sňatečnost - ženy**	průměrný věk při prvním sňatku - generace ženy**
1960	244,2	8,3	:	:	1950	91	22,6
1965	199,9	6,3	:	:	1955	91	22,5
1970	280,3	8,6	0,91	21,9	1960	91	22,3
1975	330,8	9,7	0,93	22,1	1961	90	22,3
1980	307,4	8,6	0,90	22,5	1962	88	22,3
1985	266,8	7,2	0,89	22,6	1963	88	22,3
1990	255,4	6,7	0,91	22,7	1964	87	22,2
1995	207,1	5,4	0,67	22,0	1965	86	22,2
1998	209,4	5,4	:	:	:	:	:
1999	219,4	5,7	0,66	24,1	:	:	:
2000	211,2*	5,5*	0,63	23,9	:	:	:
2001	195,1*	5,0*	:	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000, 2002, *národní data: <http://www.stat.gov.pl/english/index.htm>, **RDDE, 2000

Tabulka 9.4 Rozvodovost

rok	počty rozvodů	hmro (%)	úhrnná rozvodovost (%)
1960	14,8	0,5	7
1965	23,6	0,7	10
1970	34,6	1,1	14
1975	41,3	1,2	16
1980	39,8	1,1	14
1985	49,1	1,3	17
1990	42,4	1,1	15
1995	38,1	1,0	14
1998	45,2	1,2	16
1999	42,0	1,1	16
2000	42,8*	1,1*	17
2001	45,3*	1,2*	:

Zdroj: Eurostat 2000, 2002, *národní data: <http://www.stat.gov.pl/english/index.htm>

Tabulka 9.5 Úmrtnost a struktura obyvatelstva podle věku

rok	naděje dožití při narození		naděje dožití ve věku 60 let		kojenecká úmrtnost (‰)	rok	podíl věkové skupiny (%)		
	muži	ženy	muži	ženy			0 - 19**	20 - 59**	60 +**
1960	64,9	70,6	15,9	18,7	56,1	1960	40,0	50,6	9,4
1970	66,6	73,3	15,7	19,2	43,5	1965	40,2	48,8	11,0
1980	66,9	75,4	15,2	19,4	36,4	1970	37,2	50,0	12,8
1985	66,9	75,3	15,1	19,5	28,8	1975	33,7	52,5	13,8
1990	66,7	76,3	15,3	20,0	25,4	1980	32,0	54,8	13,2
1995	67,6	76,4	15,8	20,5	22,1	1985	32,3	53,9	13,8
1996	68,1	76,6	15,9	20,5	19,4	1990	32,5	52,6	14,9
1997	68,5	77,0	16,1	20,8	13,6	1995	30,9	53,3	15,8
1998	68,9	77,3	16,4	21,0	9,5	2000	27,5	55,9	16,6
1999	68,8	77,5	16,3	21,1	8,9	:	:	:	:
2000	69,7*	78,0*	16,7*	21,5*	8,1*	:	:	:	:
2001	70,2*	78,4*	17,0*	21,8*	7,7*	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000, 2002, národní data: <http://www.stat.gov.pl/english/index.htm>, **World Population Prospects Population Database

9.2 Obecné rysy sociálního systému Polska se zaměřením na rodinnou politiku

Od 1. ledna 1999 je Polská republika územně správně rozdělena na 16 vojvodství, 308 okresů, 65 měst se stejnými právy jako má okres a na 2 489 obcí (tvořících orgány územní samosprávy).

V poválečném Polsku se systém sociálního zabezpečení zaměřoval především na důchodce a na invalidní občany. Podobně jako v České republice přinesl však přechod k tržní ekonomice nové sociální problémy a došlo i k prohloubení těch již existujících. Na prvním místě je možné jmenovat např. nezaměstnanost, nepříznivou ekonomickou situaci rodin s dětmi či stárnutí populace. Prohloubení sociálních rizik vyústilo ve snahu vytvořit účinnou sociální síť. Systém sociálního zabezpečení se tak snaží pokrýt širší spektrum sociálních situací. Mezi nové prvky patří např. zavedení nových sociálních dávek (např. podpory v nezaměstnanosti, předčasného důchodu, dávky v těhotenství či příspěvku na bydlení), dále definování vztahu výše sociálních dávek a mzdy, finanční pomoc osobám a rodinám, jejichž ekonomická situace je nepříznivá, a v neposlední řadě uvolnění prostoru nestátním organizacím a církevním charitám zejména v oblasti sociální pomoci a vzdělávání. Nicméně financování především uvedených sociálních dávek bylo v 90. letech velmi obtížné, v průběhu posledních let docházelo k postupnému snižování reálné výše těchto dávek a jejího podílu na mzdě. Plošné dotace zboží a služeb, ale i některé dávky byly postupně nahrazeny službami a dávkami, u nichž je nárok závislý na ekonomické situaci klienta. K výrazným restrikcím v oblasti sociální politiky došlo především ve 2. polovině 90. let.

V roce 1999 byl zahájen proces decentralizace sociální politiky. Ta nyní spadá do kompetencí místních správ. Hlavním smyslem této decentralizace je posílení občanské společnosti díky možnosti podílet se na konkrétní pomoci konkrétním občanům v menších komunitách. Výhodou je rovněž cílenější, a tedy účinnější pomoc. Místní úřady by měly úzce spolupracovat s rodinami a občany a na základě jejich podnětů definovat obsah sociální pomoci v konkrétní obci. V rámci procesu decentralizace byla vytvořena tzv. okresní centra rodinné pomoci (*Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie*), jejichž náplní je orientovat sociální pomoc podle potřeb občanů regionu a koordinovat ji (Hrynkiewicz, 2000; Ksiezopolski, Supinska, 1997).

Systém sociální ochrany v Polsku je možné souhrnně charakterizovat jako Bismarckovský systém založený na pojištění. K významným reformám sociálního systému došlo v Polsku v roce 1999. V současné době zahrnuje systém sociální ochrany sociální

zabezpečení a pomoc a zdravotní péči. Systém se vztahuje na všechny osoby ekonomicky činné žijící v Polsku. Sociální zabezpečení zahrnuje důchodové a nemocenské pojištění, pojištění pro případ pracovního úrazu a nemocí z povolání. Do systému sociálního zabezpečení přispívají zaměstnanci (18,71 % hrubé mzdy: důchodové - 9,76 %, nemocenské a invalidní - 2,45 % a 6,5 %) i zaměstnavatel (20,33 % hrubé mzdy: důchodové - 9,76 %, invalidní - 6,5 %, pracovní úrazy - 1,62 %, nezaměstnanost - 2,45 %). Sociální zabezpečení je spravováno tzv. Institutem sociálního pojištění a jeho lokálními pobočkami, celý systém spadá do kompetencí ministerstva práce a sociální politiky.

Systém sociální pomoci zahrnuje sociální dávky a služby. Sociální dávky jsou vypláceny na základě trvalého pobytu a nárok na ně a jejich výše jsou závislé na příjmu žadatele. Smyslem těchto dávek je pomoci osobám žijícím v chudobě, invalidním občanům, sirotkům, osamělým rodičům apod. V roce 2000 představovaly celkové výdaje na sociální zabezpečení 24 % HDP.

Tabulka 9.6 Výdaje na sociální zabezpečení v porovnání s Evropskou unií (zdravotnictví, sociální politika, trh práce)

dávky sociálního zabezpečení - % HDP						
rok	1991	1993	1996	1998	1999	2000
EU	26,4	28,8	28,4	27,6	27,5	27,3
Polsko	23,0	26,6	24,9	22,8	23,3	24,0
výdaj na sociální zabezpečení na 1 obyvatele v konstantních cenách (rok 1995 = 100)						
rok	1996	1997	1998	1999	2000	
EU	101,7	102,6	104,4	106,9	108,7	
Polsko	99,3	96,6	100,7	103,9	105,2	

Zdroj: Abramovici, G., Eurostat 2003, OECD Social Expenditure Databáze, 2001 Edition. Public social expenditure by main category 1980 - 1998.

Podobně jako v České republice existuje v Polsku koncept životního minima. Jeho výše se odvíjí od rodinné situace a věku dítěte. Podle údajů z roku 2002 činilo měsíční životní minimum domácnosti jednotlivce 447 PLN (cca 117 €), prvního člena vícečlenné domácnosti pak 406 PLN (cca 106 €), dalších členů domácnosti starších 15 let 285 PLN (cca 75 €) a dětí mladších 15 let 204 PLN (cca 53 €). Životní minimum úplné rodiny s jedním dítětem tak podle údajů z roku 2002 činilo 406+285+204, tj. 895 PLN (cca 234 €). Výše životního minima je valorizována podle růstu spotřebitelských cen.

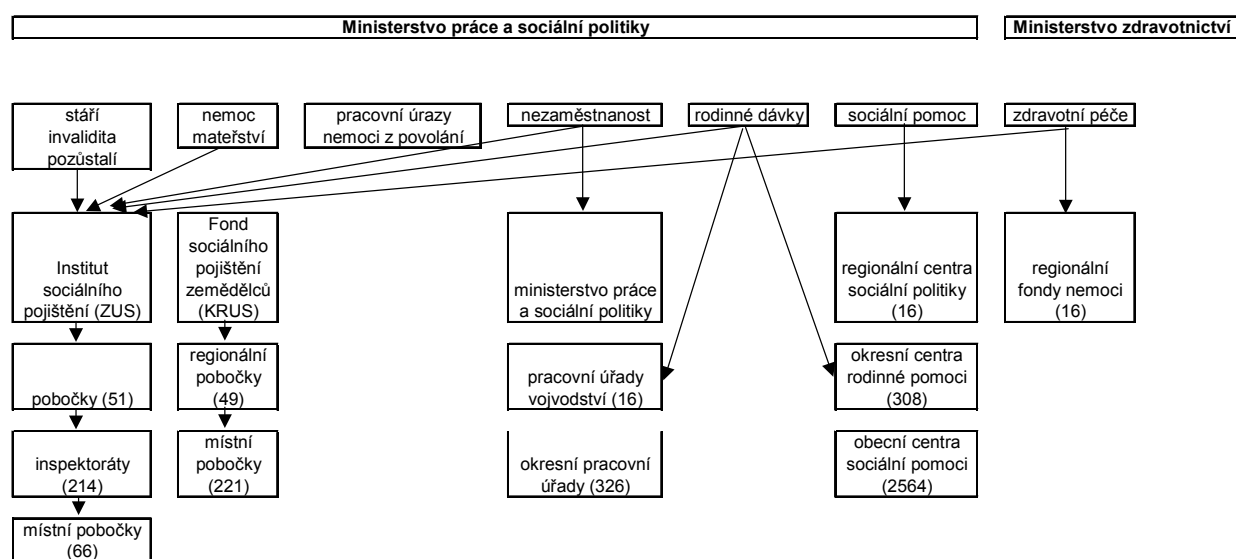
Z hlediska participace žen na pracovním trhu je Polsko srovnatelné se zeměmi jako je např. Belgie či Francie (60 % žen ve věku 15-64 let se v roce 2000 účastnilo pracovního trhu; OECD), na zkrácený úvazek však pracuje pouze 18 % žen (Belgie: 34 %, Francie 24 %).

Tabulka 9.7 Zapojení na trhu práce a nezaměstnanost polských žen v porovnání s Evropskou unií (% 2000)

rok	ženy	muži	EU 15 - 2000	
	2000	2000	ženy	muži
podíl na trhu práce	59,7	-	55,4	-
nezaměstnanost	18,1	14,4	9,9	7,3
práce na částečný úvazek	17,9	8,8	30,0	6,0

Zdroj: OECD 2002. OECD in Figures: Statistics of the member countries..

Obrázek 9.1 Schéma organizace polského sociálního systému

Zdroj: Borowczyk, E., 2002

V 90. letech věnovaly vlády pozornost i rodinné politice. Byly proto přijaty vládní programy podpory rodiny (např. 1997, 1999). Je však možné říci, že rodinná politika, ale i oficiální představy o tom, jak má polská rodina vypadat, jsou značně ovlivněny katolickou ideologií. Jejimi cíly jsou např. boj proti interrupcím, zrušení sexuální výchovy ve školách, omezení státní dotace moderní antikoncepce, posílení tradičního manželství a ztížení rozvodů. Práva jedinců často ustupují pojetí rodiny jako jednotného celku.

Koncepce rodinné politiky obecně vychází z ústavních a mezinárodněprávních závazků státu a zdůrazňuje nezbytnost dbát o lidský kapitál, který je rozhodujícím faktorem růstu kapitálu ekonomického. Cílem polské rodinné politiky je zabezpečení rozvoje rodiny. Mezi čtyři hlavní cíle patří pomoc rodinám získat finanční samostatnost, zlepšení bytových podmínek, příprava dětí a mládeže k plnění společenských a rodinných funkcí, zastavení negativních populačních trendů a zlepšení demografické situace, tj. zvýšení plodnosti na úroveň prosté reprodukce. Sociální politika je chápána především jako nástroj pomoci rodinám v obtížné situaci, má proto charakter spíše intervenční a je chápána jako podřízená součást rodinné politiky. Obecně je však prosazován úzký vztah mezi prorodinnou, ekonomickou a sociální politikou (Zeman, 2001). V roce 1997 byla nahrazena stávající Vládní populační komise (od 1974) tzv. Vládním populačním výborem. Hlavním cílem tohoto výboru je koordinovat činnost institucí zabývajících se rodinou.

9.3 Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití

9.3.1 Manželství

Polská ústava (článek 18) říká: „Manželství, tj. svazek muže a ženy, rodina, mateřství a rodičovství jsou pod ochranou Polské republiky“. Článek 33 pak zdůrazňuje, že muži a ženy mají v rodině stejná práva a povinnosti (od 1950). Mezi práva a povinnosti patří např. společné bydlení, vzájemná pomoc, věrnost, spolupráce při zajišťování potřeb rodiny. Finanční zajištění rodiny má pak stejnou hodnotu jako péče o domácnost a děti.

Od listopadu roku 1998 je minimální sňatkový věk polských snoubenců sjednocen na 18 let (od roku 1964 činil pro muže 21 let, předtím 18 let pro oba snoubence). Ve zvláštních případech může soud pro rodinné záležitosti snížit věkovou hranici ženy na 16 let. Souhlas rodičů ženy ke sňatku není nutný. Sňatky nezletilých dívek představovaly 6,3 % sňatků v roce 1998. Nicméně, jak bylo zmíněno v části „Populační vývoj“, sňatečnost žen mladších 25 let,

tedy i ve věkové skupině 15 - 19, se v posledních letech snižuje. Pokud muž mladší 18 let přivede svoji partnerku do jiného stavu, může sňatek uzavřít až po svých 18. narozeninách. Zákon mu navíc neukládá povinnost přihlásit se k dítěti, narozené dítě má příjmení matky. Tím je do značné míry zbaven odpovědnosti za dítě a partnerku, což je často považováno za diskriminaci. Z těchto důvodů je v současnosti projednáván návrh umožnit sňatek ve zvláštních případech i nezletilým mužům.

Od roku 1998 je rovněž možné uzavřít civilní nebo církevní sňatek. Církevní sňatek má tedy nyní stejné právní důsledky jako civilní, oddávat však mohou pouze státem pověřené církve. Katolická církev podepsala sice dohodu s polskou vládou již v roce 1994, ale detaily církevních sňatků byly rozpracovány až v zákoně z roku 1998. V případě církevního sňatku je nutné nejprve získat od matričního úřadu potvrzení, že z hlediska práva nebyly shledány žádné překážky pro uzavření manželství. Církevní oddávající dále vyžaduje potvrzení o křtu a potvrzení o tom, že oba snoubenci prošli církevním kurzem o manželství zahrnujícím mimo jiné i osvětu o přirozených metodách antikoncepce. Po svatebním obřadu musí církevní oddávající zaslat hlášení o uzavření manželství příslušné matrice. Žena automaticky nepřijímá příjmení svého manžela. Od roku 1998 musí manželé oznámit dohodnuté příjmení matrice, pokud tak neučiní, ponechávají si i po sňatku každý své příjmení za svobodna.

Uzavření předmanželské smlouvy je v Polsku zatím velmi výjimečné. Během manželství je majetek nejčastěji společným vlastnictvím manželů, každému tedy náleží jedna polovina (právně zakotveno v roce 1950). Nicméně zákon o rodině umožňuje i jiný poměr rozdělení společného majetku na základě domluvy manželů. Při posuzování míry, jakou každý z manželů přispěl ke společnému majetku, se posuzuje péče o děti a domácnost a příjem každého z nich. Tento princip tedy neznevýhodňuje ženy, které mají většinou nižší finanční příjem, ale naopak pečují větší měrou o domácnost a děti.

Polská legislativa zatím nijak neupravuje statut tzv. faktického manželství, a to ani osob opačného pohlaví. Partner je považován za tzv. „blízkého přítele“, jenž je v některých právních kodexech zmiňován. Jedná se např. o situaci, kdy jeden z partnerů zemře - pozůstalý partner („blízký přítel“) má právo bydlet dál v jejich společném bytě po dobu tří měsíců od úmrtí partnera. Majetek partnerů, včetně dluhů apod., je v případě rozchodu dělen napůl (jako u obchodních partnerů), pokud jeden z partnerů neprokáže nárok na větší díl.

Děti narozené mimo manželství mají stejná práva jako děti narozená v manželství od roku 1950. V případě, že je otec právně uznán za vlastní, mají stejně jako děti narozené v manželství, automaticky příjmení otce, pokud se rodiče nedohodnou jinak. Příjmení matky mají tedy nejčastěji děti, jejichž otec je neznámý. Implicitně to často přispívá k negativnímu labelování nemanželských dětí (Nowakowska, 2000).

9.3.2 Rozvod

Rozvod manželství za života manželů je v Polsku možný od roku 1946. Manželství končí rozvodem na základě soudního rozhodnutí. Katolická církev však považuje manželství jako následek církevního sňatku za nerozlučné. Soud může zamítnout žádost o rozvod ve třech případech: 1. je-li to v zájmu nezletilých dětí (předpokladem je, že dítě má vyrůstat v úplné rodině), 2. na rozvratu manželství je výhradně vinný manžel, který žádá o rozvod (pokud se druhý manžel k žádosti nepřipojí), 3. rozvod je v rozporu se zájmy společnosti. Žádost o rozvod mohou manželé podat společně a rovněž mohou sami navrhnout uspořádání majetkových a jiných poměrů po rozvodu.

Rodič, kterému nebylo dítě po rozvodu svěřeno do péče, je povinen platit bývalému manželovi (druhému rodiči dítěte) výživné, jehož výše je stanovena podle jeho možností a potřeb dítěte. Výše výživného může být podle aktuální situace změněna.

Během manželství jsou oba manželé povinni přispívat finančně podle svých možností na chod domácnosti. Pokud jeden z manželů neplní tuto povinnost, může soud

rozhodnout, že určitá část jeho výdělků bude zaslána přímo druhému manželovi. Po rozvodu může ten z bývalých manželů, který nebyl shledán vinným na rozvratu manželství, žádat po bývalém partnerovi výživné, pokud se sám ocitne na hranici chudoby. Naopak vinný manžel může být přinucen výživné platit i v případě, že se životní úroveň jeho bývalého partnera snížila, nemusí se však nutně ocitnout v kritické situaci. Manžel, na jehož straně nebyla shledána výlučná vina (vina byla na obou stranách), platí výživné ex-manželovi pouze po dobu 5 let po rozvodu, v případě výlučně vinného manžela však není doba placení výživného nijak omezena. Pro případy, že bývalý manžel a rodič neplatí výživné, existuje v Polsku od roku 1974 tzv. Fond výživného spravovaný Institutem sociálního pojištění. Tento fond vyplácí výživné od roku 1990 v maximální výši 30 % průměrné národní mzdy místo ex-manžela a zpětně se snaží získat vyplacenou částku od dlužníka. Podle statistik je však úspěšnost v tomto směru velmi nízká: podle údajů z roku 1999 se podařilo získat od dlužníka zpět výživné vyplacené Fondem pouze v 18 % případů. To byl jeden z důvodů, proč je od roku 2000 při proplácení výživného Fondem brán ohled na finanční situaci nárokujícího partnera: výživné bude takto vyplaceno pouze, pokud průměrný měsíční příjem připadající na jednoho člena domácnosti v uplynulém roce nepřesáhl 60 % průměrné mzdy stanovené Statistickým úřadem.

Po dlouhých debatách byla v květnu 1999 uzákoněna možnost tzv. rozluky jako alternativa rozvodu. Právní důsledky rozluky jsou shodné s důsledky rozvodu s tou výjimkou, že rozloučení manželé nemohou uzavřít další sňatek. Podobně jako u rozvodu musí i u rozluky soud rozhodnout o majetkovém vypořádání rozvádějících se manželů, o péči o děti a o výživném. V případě, že jeden z manželů žádá rozvod a druhý rozluky, může soudce nakonec rozhodnout o rozluce. K rozluce stačí, pokud soud rozhodne, že došlo k úplnému rozvratu manželství, u rozvodu musí být tento rozvrat trvalý, to znamená, že nelze očekávat obnovení manželského soužití. Na rozdíl od rozvodu nezaniká rozlukou povinnost vzájemné pomoci rozloučených manželů (Nowakowska, 2000). Rozluka může být zrušena na žádost obou partnerů.

9.4 Rodičovství

K rozvoji zákonodárství ve prospěch rodin s dětmi došlo v Polsku v polovině 70. let. Byla např. prodloužena mateřská a rodičovská dovolená, vznikl výše zmiňovaný Fond výživného, byly zavedeny půjčky pro mladá manželství, rozvíjela se institucionální péče o děti (Vojtěchovská, 2000). V 80. letech se pak rodinná politika zaměřila spíše na materiální stránku života rodin, měřítkem různých opatření se stalo sociální minimum. V roce 1981 byl zaveden rodičovský příspěvek, jehož vyplácení bylo závislé na výši příjmu rodiny. V 80. letech byly rovněž zvýšeny přídavky na děti, zdokonalil se systém půjček pro mladá manželství. V průběhu 90. let byly několikrát měněny zásady pro přiznání rodičovského příspěvku a přídavek na děti, často pod tlakem omezených finančních prostředků státu. Institucionální péče o děti byla omezena, redukce nastala i v dotacích cen zboží (Vojtěchovská, 2000).

9.4.1 Porodné

Porodné je podobně jako v České republice definováno jako jednorázová dávka vyplácená v souvislosti s porodem dítěte. Porodné bylo v Polsku vypláceno od roku 1974. Nárok na něj měly zaměstnané nebo nezaměstnané ženy-manželky zaměstnaného muže. V období od roku 1974 do 1983 byla výše porodného stanovena na trojnásobek přídavek na děti, po roku 1983 se jeho výše snížila o třetinu. V roce 1978 však byla zavedena další podpora při narození dítěte, jež nebyla podmíněna ekonomickým statutem ženy či partnera. V tomto režimu tak některé ženy pobíraly dva typy porodného. Druhý výše zmíněný typ porodného byl zrušen v roce 1988. Dále tedy bylo vypláceno porodné každému narozenému

dítěti ve výši dvojnásobku přídatku na děti. V roce 1992 však byla výše porodného stanovena na 12 % průměrné měsíční mzdy v národním hospodářství, v roce 1995 byla zvýšena na 15 % a v roce 1999 na 20 %. Přesná výše porodného byla vzhledem ke své definici vyhlášována každé tři měsíce. Při vícečetném porodu náleželo porodné na každé dítě ve stejné výši. Od roku 1999 se nárok na porodné neposuzoval na základě ekonomické aktivity, ale podle toho, zda byla žena, případně manžel plátcem pojištění. Porodné bylo do roku 2002 dávkou nezávislou na příjmu rodiny, v roce 2002 došlo k důležitým opatřením v rodinné politice, jež se dotkla i porodného - nárok na něj je dnes testován podle výše příjmu rodiny. Na počátku roku 2002 představovalo porodné ještě 409,46 PLN, tj. 107 € (Vojtěchovská, 2000; Worldwide Benefit and Employment Guidelines 2002/2003). Novelky z roku 2001 však výši porodného následně snížily na 195 PLN (51 €; Roszkowská, 2003). Zemře-li matka při porodu, má na porodné nárok otec dítěte.

Vývoj předpisů vážících se na interrupci má v Polsku poměrně dlouhou a zajímavou historii. Interrupce byly legalizovány v roce 1956, důvody pro umělé přerušování těhotenství mohly být jak zdravotní, tak sociální. Podobně jako v České republice byla interrupce často využívána jako antikoncepce ex post. Tato praxe trvala až do konce 80. let. Na počátku 90. let bylo však stále více slyšet hlasy volající po zpřísnění legislativy interrupcí, to znamená omezení důvodů pouze na zdravotní. K tomu došlo v roce 1993. Přijetí tohoto zákona předcházela kampaň za referendum k této otázce, ta však nebyla vyslyšena. V období mezi roky 1993 a 1996 mohla žena podstoupit interrupci pouze, pokud bylo ohrožené její zdraví nebo život a tato skutečnost byla potvrzena dvěma nezávislými lékaři, pokud bylo početí dítěte spojeno s trestným činem (znásilnění, incest) nebo pokud bylo dvěma nezávislými lékaři zjištěno postižení plodu. V praxi vedly tyto restrikce k nelegálním potratům a k potratové turistice, kterou si však mohly dovolit pouze majetnější ženy, neboť cena interrupce se pohybovala v rozmezí 300 až 1000 \$ (Nowicka, 1997).

V roce 1997 platila novela, která sociální důvody opět považovala za vhodné brát v úvahu pro provedení interrupce. Umělé přerušování těhotenství mohlo být provedeno v prvních 12 týdnech těhotenství. Pokud byl důvod jiný než zdravotní, musela žena povinně projít tzv. odbornými konzultacemi. Interrupce mohla být bezplatně provedena ve státním zařízení, za poplatek pak v soukromém zařízení. Od roku 1998 však znovu platí restriktivní přístup k UPT. Podle současných úprav může žena podstoupit interrupci z následujících důvodů: 1. těhotenství vážně ohrožuje zdraví nebo život matky a tato skutečnost je potvrzena jiným doktorem než tím, který by měl interrupci provést; UPT je provedeno ve státním zařízení, 2. lékařské testy ukazují na abnormální vývoj plodu; UPT je rovněž provedeno ve státním zařízení, 3. existuje vážné podezření, že těhotenství je výsledkem trestného činu, UPT je v tomto případě provedeno do 12. týdne ve státním nebo soukromém zařízení. K provedení UPT musí dát žena písemný souhlas, v případě nezletilých tak musí učinit zákonný zástupce. Nezletilé dívky starší 13 let musí však dát také souhlas. U dívek mladších 13 let musí rozhodnout soud. V souladu se svým přesvědčením však může konkrétní lékař odmítnout interrupci provést, musí ale ženě doporučit jiného odborníka. Lékař, který se souhlasem ženy provede interrupci nelegálně, nebo ten, kdo ženě radí nebo pomáhá k UPT, může být odsouzen až na 3 roky vězení, případně 10 let v případě úmrtí ženy. Pokud k takové interrupci dojde v pokročilém stádiu těhotenství, kdy je plod již schopen samostatného života, je trest stanoven až na 8 let vězení. Podobně je tomu i v případě interrupce či jiného zásahu s důsledkem přerušování těhotenství, ke kterému došlo bez souhlasu ženy (8 let). Pokud je v těchto případech plod schopen života mimo tělo matky, je trest vyměřen na 10 let. Pokud žena zemře, náleží tomu, kdo vykonal přerušování těhotenství bez souhlasu ženy až 12 let vězení (Nowicka, Tajak, 2000).

9.4.2 Mateřská a otcovská dovolená

Peněžítá pomoc v mateřství je dávka, jež náleží matce v souvislosti s narozením a péčí o novorozeně. Během mateřské dovolené zůstává v Polsku v platnosti pracovní smlouva ženy.

Mateřská dovolená byla v Polsku uzákoněna v roce 1924. Její délka i výše příspěvku se však lišily podle typu práce, kterou žena vykonávala (manuální: 8 týdnů dovolené versus úřednickou: 12 týdnů s výší celé mzdy). Od roku 1946 náležel všem zaměstnaným matkám tzv. poporodní příspěvek. V roce 1948 došlo ke sjednocení délky dovolené a doby vyplácení příspěvku na 12 týdnů. V roce 1972 byla délka mateřské dovolené prodloužena na 16 týdnů u prvního dítěte a na 18 týdnů u druhého a dalšího dítěte. Od roku 1974 měla žena při vícečetném porodu nárok na 26 týdnů mateřské dovolené. Výše příspěvku vypláceného po dobu mateřské dovolené byla stanovena na 100 % průměrné mzdy za poslední čtvrtletí.

V září roku 1999 schválil Sejm prodloužení mateřské dovolené na 6 měsíců, Senát však nakonec prosadil kompromisní řešení postupného prodlužování mateřské dovolené (Nowakowska, Swedrowska, 2000). V roce 2000 se tak mateřská dovolená prodloužila o 4 týdny a v roce 2001 o 6 týdnů u každého dítěte (9 u vícečetných porodů). Mateřská dovolená by tedy tak měla např. u prvního dítěte činit 26 týdnů.

V roce 2001 však byly z především ekonomických důvodů prosazeny změny v rodinné politice (Roszkowska, 2003). Ty se týkaly i příspěvku v mateřství, respektive délky mateřské dovolené. Novela se vrátila k původním délkám mateřské dovolené, tj. u prvního dítěte činí 16 týdnů a u každého dalšího 18 týdnů, u vícečetných porodů pak 26 týdnů. Peněžitou pomoc může během této doby obdržet i otec, matka však musí zůstat s dítětem doma alespoň 14 týdnů po porodu. Otec tedy může nastoupit na otcovskou dovolenou v délce 2 až 4 týdnů. U příležitosti narození dítěte má otec jinak nárok na 2 dny placené dovolené. Zkrácení mateřské dovolené bylo velmi diskutováno. V jeho prospěch hovoří např. argument, že ženy budou méně diskriminovány na trhu práce, neboť zaměstnávat ženy bude pro zaměstnavatele méně riskantní. Ženy se však vyslovily spíše proti zkrácení mateřské dovolené, poškozené se cítily především ženy, které již byly těhotné. Novela zákona se proto týkala žen, které otěhotněly až po 13.1.2002.

Mateřský příspěvek získává každá pojištěná žena bez ohledu na délku praxe. Mateřská dovolená je v Polsku povinná. Alespoň 2 týdny mohou být vybrány před předpokládaným porodem (Vojtěchovská, 2000; Worldwide Benefit and Employment Guidelines 2002/2003).

Výše dávky odpovídá 100 % průměrné mzdy v posledních třech měsících před nástupem na mateřskou dovolenou. Příspěvek v mateřství je daněn, pokud příjmy překročí stanovenou minimální hranici (518,16 PLN v roce 2002, tj. cca 136 € měsíčně; http://europa.eu.int/comm/employment_social/missceec/).

Příspěvek v mateřství náleží rovněž ženě, jež přijala k výchově dítě mladší jednoho roku a u poručnického soudu požádala o jeho adopci.

9.4.3 Rodičovská dovolená

Rodičovská dovolená navazující na mateřskou dovolenou byla v Polsku uzákoněna v roce 1968. V té době měly pracující ženy nárok na jeden rok neplacené dovolené. V roce 1972 byla rodičovská neplacená dovolená prodloužena na 3 roky a žena si ji mohla vybrat až do 4 let věku dítěte. Během této dovolené měla žena nárok na přídavky na děti a na bezplatnou zdravotní péči pro ní a rodinné příslušníky. Rodičovská dovolená byla započítávána při výpočtu starobního důchodu. Během rodičovské dovolené zůstávala v platnosti původní pracovní smlouva. V roce 1975 byla rodičovská dovolená prodloužena až o 3 roky, pokud to vyžadoval zdravotní stav dítěte. Placená rodičovská dovolená, tj. rodičovský příspěvek, byla zavedena až v roce 1981. Příspěvek byl nejprve vyplácen po dobu

18 kalendářních měsíců po skončení mateřské dovolené. Nárok na něj však měly pouze nejchudší rodiny. V roce 1982 byla doba vyplácení rodičovského příspěvku prodloužena na 24 měsíců, respektive 36, pokud to vyžadoval zdravotní stav dítěte, v případě vícečetného porodu nebo v případě matek-samoživitelek. Matky samoživitelky měly rovněž nárok na vyšší příspěvek, jenž v roce 1989 dosahoval 25 % průměrné mzdy (Fratczak, Kulik, Malinowski, 2003).

V současné době je rodičovská dovolená v Polsku stanovena na 3 roky. Tato dovolená však může být vybrána maximálně do 4 let věku dítěte. Matka a otec však mohou být na společné rodičovské dovolené maximálně po dobu 3 měsíců. Rodičovský příspěvek je vyplácen pojištěnému (bez ohledu na délku zaměstnání) rodiči (matce nebo otcí) od roku 1996 po dobu 24 kalendářních měsíců v běžných případech, po dobu 36 měsíců, pokud pojištěná žena pečuje o dítě sama nebo v případě vícečetného porodu, a po dobu 72 měsíců, pokud dítě vyžaduje zvláštní péči. Do roku 2002 byl však příspěvek vyplácen pouze v případech, kdy měsíční příjem na jednu osobu v domácnosti nepřekročoval 25 % průměrné měsíční mzdy v národním hospodářství z předchozího kalendářního roku. Příspěvek ve snížené výměře mohl být od roku 1996 vyplácen i tehdy, překročil-li příjem rodiny na osobu stanovený limit. Podmínkou však bylo, že příspěvek byl již vyplácen v předchozím období, a celková částka, o kterou příjem překročil stanovenou hranici, byla nižší než základní výše příspěvku. Od roku 2002 se však za limitní rozhodný příjem pro nárok na rodičovský příspěvek považuje sociální minimum připadající na jednoho člena domácnosti, tj. 548 PLN (144 €) u úplné rodiny pro období od 1.6.2002 do 31.5.2003, 612 PLN (160 €) u neúplné rodiny. Tato hranice je vyšší než 25 % průměrné mzdy v národním hospodářství (1.6.2001-31.5.2002: 480,95 PLN, 126 €), což opravňuje k pobírání rodičovského příspěvku více rodin (Vojtěchovská, 2000; Roszkowská, 2003).

Princip stanovení výše rodičovského příspěvku se na počátku 90. let měnil. Od 1.6. 1992 byla výše stanovena na pevnou částku, která se valorizovala o procento růstu průměrné měsíční mzdy v národním hospodářství mezi čtvrtletími předcházejícími valorizaci. V roce 1997 byla mzdová valorizace nahrazena valorizací cenovou. Výše dávky se upravuje každé 3 měsíce. Samoživitelé mají nárok na zvýšenou výměru (o 60 %). V roce 2002 (od 1.6.2002) bylo vypláceno v základní výměře 318,1 PLN (83 €) měsíčně a 505,8 PLN (132 €) ve zvýšené výměře u samoživitelů nebo tří a vícedětných rodin. Dávka není daněna. Během pobírání rodičovského příspěvku se připouští výdělečná činnost, příjem z ní však nesmí přesáhnout 60 % průměrného měsíčního příjmu v národním hospodářství v předcházejícím kalendářním roce. Rodič však musí stále pečovat o dítě celodenně (Vojtěchovská, 2000; Roszkowská, 2003; http://europa.eu.int/comm/employment_social/missceec/).

Kromě standardní rodičovské dovolené má rodič dítěte mladšího 14 let v případě nemoci dítěte či uzavření jeslí, školky u dětí do 8 let nárok na další dovolenou v rozsahu až 60 dní, pokud se o dítě nemůže starat jiný člen rodiny (babička apod.). Podmínka však neplatí u dětí mladších 2 let pracujících matek. Během této doby je mu vypláceno 80 % vyměřovacího základu (1990 - 1999: 100 %, vyměřovací základ-průměrný příjem v posledních 6 měsících, respektive 12 měsících u nepracujícího pojištěnce).

9.4.4 Rodinné přídavky a další rodinné dávky

Přídavky na děti byly v Polsku zavedeny v roce 1947. Do roku 1989 se pro stanovení výše přídavků na děti uplatňovala současně či střídavě dvě kritéria: počet dětí v rodině a/nebo příjem připadající na jednoho člena rodiny (Vojtěchovská, 2000; Roszkowská, 2003; http://europa.eu.int/comm/employment_social/missceec/). Pro definované kategorie byla stanovena jednotná výše přídavku. Tomuto systému bylo především vyčítáno nejasné vymezení výše přídavků pro daný případ a nemožnost valorizace. V roce 1989 došlo ke sjednocení přídavků na děti, to znamená upustilo se od zohlednění počtu dětí a příjmu

v rodině. Jejich výše byla stanovena na 8 % průměrné měsíční národní mzdy v předchozím kalendářním roce (od roku 1990 v předchozím čtvrtletí). Valorizace tak byla zajištěna spolu s růstem mezd. Vysoká inflace však reálnou hodnotu snižovala tak, jak se snižovala reálná hodnota mezd. V období 1992 - 1995 byla výše přídatků stanovena pevně a k jejich valorizaci nedocházelo. Přídavek na děti tak ve vztahu k průměrné čisté měsíční mzdě klesal až z 4,6 % v roce 1993 na 3,7 % v roce 1995. K další změně systému došlo v roce 1995, kdy byl přídavek na děti zahrnut mezi dávky sociální podpory a byl zrušen jeho univerzální charakter, to znamená, že dále měly na přídatky na děti nárok pouze rodiny s nižším příjmem. Kritériem nároku byl příjem připadající na jednu osobu v domácnosti nižší než 50 % průměrné měsíční mzdy v národním hospodářství v předcházejícím čtvrtletí. Přídavek však náležel rodině i v tom případě, bylo-li překročení hranice příjmu pro všechny členy nižší než základní výše přídatku. Výše přídatku se tak snižovala o částku překročení stanovené úrovně. V roce 1995 tak zavedením kritéria příjmu rodiny ztratilo nárok na přídatky na děti přibližně 1,4 miliónu rodin (Vojtěchovská, 2000). Od roku 2002 je však, podobně jako u rodičovského příspěvku, maximální příjem pro nárok na přídatky na děti stanoven na 548 PLN (144 €; 612 PLN - 160 € u neúplných rodin). Na přídatky na děti tak má nárok opět méně rodin (podle původního systému by hranice činila 961,91 PLN - 252 €).

Od roku 1996 je přídavek na děti jednou ročně valorizován v závislosti na indexu růstu cen zboží a služeb. Od roku 1998 se výše přídatku podobně jako před rokem 1989 (viz výše) odvíjí od počtu dětí v rodině. Dvojnásobný přídavek pak náleží zdravotně postiženému dítěti. Od 1.6.2002 tak náleží prvnímú a druhému dítěti 42,5 PLN (11 €), třetímu dítěti 52,6 PLN (13,8 €), čtvrtému a dalšímu dítěti 65,7 PLN (17,2 €); (Vojtěchovská, 2000; Roszkowská, 2003; http://europa.eu.int/comm/employment_social/missceec/).

Do roku 1993 měly na přídavek na děti nárok děti mladší 16 let, pokud studovaly, pak maximálně do 25 let. V roce 1993 však byla hranice pro studující děti snížena na maximálně 20 let. U těžce zdravotně postižených dětí není věková hranice pro nárok na přídatky stanovena.

V rámci péče o rodinu jsou dále v Polsku poskytovány např. následující dávky (Vojtěchovská, 2000):

- *finanční pomoc pro těhotné ženy, ženy vychovávající děti či jiné osoby pečující o dítě, jestliže matka zemřela,*
- *pečovatelský přídavek:* pro rodiny zatížené výchovou a péčí o handicapované dítě nebo jiného člena rodiny, který vyžaduje stálou péči z důvodu nemoci či stáří,
- *rodinný důchod:* dávka přiznávaná v případě úmrtí živitele rodiny,
- *předčasný důchod z důvodu péče o handicapované dítě:* pro matku, která nemůže být dále zaměstnaná vzhledem ke zdravotnímu stavu dítěte a jejíž doba praxe je alespoň 20 let. Pokud matka zemřela nebo se z vážných důvodů nemůže o dítě starat sama, náleží předčasný důchod otci nebo osobě, která dítě přijala do výchovy nebo je jejím právním poručníkem,
- *stálý přídavek:* pro osoby, které nezačaly pracovat nebo ukončily pracovní poměr z důvodu péče o dítě vyžadující stálou péči a které nenabýly oprávnění k předčasnému důchodu z důvodu péče o handicapované dítě,
- *dočasný přídavek:* pro osoby a rodiny, jestliže příjem samostatně hospodařící osoby nebo rodiny nepřekračuje stanovenou úroveň a příjmy nebo finanční úspory nestačí na pokrytí základních potřeb (např. z důvodu dlouhodobé nemoci, zdravotního postižení, nemožnosti získat zaměstnání),
- *zaručený dočasný přídavek:* pro osoby, které nemají možnost získat zaměstnání, přišly o nárok na přídavek v nezaměstnanosti a samostatně vychovávají alespoň jedno dítě mladší 7 let (do 2001: 15 let); dávka je vyplácena maximálně po dobu 36 měsíců; prvních 12 měsíců je její výše rovna 447 PLN (117 €, 88 % čisté minimální mzdy), ve zbývajícím období je dávka snížena na 70 % čisté minimální mzdy,

- *účelový příspěvek*: pro osoby či rodiny na pokrytí části nebo celku nákladů na léky a léčbu, na opravy bytu, na topení, na nákup oděvů, na pobyt dítěte v jeslích nebo v mateřské škole; příspěvek se vztahuje i na škody následkem živelné či ekologické pohromy,
- *výživné*: pokud samoživitel nedostává od druhého rodiče výživné určené soudem a příjem připadající na jednoho člena rodiny je nižší než 612 PLN (160 € sociální minimum dvoučlenné domácnosti v roce 2001), má nárok na výživné od státu ve výši určené soudem, maximálně však ve výši 30 % průměrné měsíční mzdy.

9.5 Daňová politika

V Polsku je daňovou jednotkou pracovního příjmu jednotlivec. Manželé však mohou podat společné daňové přiznání za kalendářní rok, jestliže žili v manželství po celou dobu. V tomto případě je daň rovna dvojnásobku dani z poloviny součtu jejich příjmů. Tento systém je výhodný pro ty páry, kde je rozdíl příjmů manželů velký (např. žena nepracuje apod.). Snížení dani na manželku nebo na děti v Polsku nelze uplatnit (OECD, 2002). Jediné položky, o které je možné snížit hrubý zdanitelný příjem, jsou sociální a nemocenské pojištění a tzv. náklady na dojížděku do zaměstnání. V posledním případě je možné odečíst z hrubého příjmu částku 1 155,12 PLN (302 €), jestliže je pracoviště identické s místem bydliště, a částku 1 443,90 PLN (378 €), jestliže poplatník pracuje mimo místo bydliště. Pokud pracuje na více než dvou místech, odpovídající odečitatelné částky představují 1 732,72 PLN (454 €) a 2 165,90 PLN (567 €; OECD, 2002). Dále je možné snížit základ daně např. o investice do bydlení, náklady spojené s dalším vzděláváním (max. 433,20 PLN - 113 €), dary charitám, kultuře, zdravotnictví a podobně. Z pohledu rodiny existuje v Polsku jediná odečitatelná položka, a tou jsou náklady spojené s dojížděkou dítěte do školy mimo místo trvalého bydliště.

Podle údajů OECD měl v roce 2002 pracovník v průmyslu průměrný roční hrubý plat 25 396 PLN (6 649 €).

Tabulka 9.8 Přehled sazeb pro výpočet daně z příjmu fyzických osob, 2002

příjem	míra zdanění v % pro rok 2003 (příjmy 2002)
do 37 024 PLN (9 694 €)	19 %, nezdanitelný základ: 518,16 PLN (136 €)
37 024 - 74 048 PLN (9 694 - 19 387 €)	6 516,40 + 30 % částky nad 37 024 PLN (1 706 €; 9 694 €)
74 048 PLN a více (19 387 €)	17 623,60 + 40 % částky nad 74 048 (4 614 €; 19 837 €)

Zdroj: *Taxing Wages, OECD 2002*

Pozn.: Podle výpočtů OECD činila v roce 2002 průměrná hrubá roční mzda pracovníka v průmyslu 25 396 PLN (6 649 €)

9.6 Bytová politika

Situace mladých rodin je komplikována dvěma hlavními faktory: rizikem nezaměstnanosti především u těch méně vzdělaných a nedostatkem vhodného a finančně dostupného bydlení. V 90. letech žila pouze přibližně každá pátá mladá rodina (do 30 let) v samostatném bytě, více než polovina pak sdílela byt s rodiči. Do obtížné situace se dostali především ti, kdo spláceli půjčky uzavřené před rokem 1989, neboť rostoucí úroková míra po roce 1990 se vztahovala i na ně. Nové půjčky byly také pro většinu populace, a především mladé rodiny, nedostupné. Bytová výstavba se tedy zastavila (Black, Jaszczolt, Lee 2000).

Pro vývoj v oblasti bydlení je rovněž typický rozvoj možnosti hypoték. V roce 1996 přestal stát dotovat půjčky na bydlení. Ve 2. polovině 90. let proto došlo k rozvoji hypotečních programů bank (podrobněji o systému hypoték viz Black, Jaszczolt, Lee 2000). Byl rovněž založen Národní fond bydlení financovaný ze státního rozpočtu, který poskytuje půjčky tzv. asociacím sociálního bydlení a stavebním družstvům. Půjčky jsou však stále relativně vysoké a tzv. levné bydlení si mohou dovolit spíše skupiny s nadprůměrnými příjmy.

Náklady na již stávající bydlení rovněž vzrostly. V letech 1991 - 92 existovala sociální dávka na bydlení kompenzující zvyšující se náklady (její výše byla určena jako rozdíl mezi výdaji na tzv. typizovaný byt - 35 m² na jednu osobu + dalších 5 m² na každou další osobu - a 10 - 15 % příjmu konkrétní domácnosti). V letech 1993 - 94 bylo vyplácení této dávky kvůli nedostatku financí zastaveno. Počet zadlužených domácností-neplatičů se tedy zvyšuje. Od roku 1995 mohou družstva či místní úřady neplatiče vystěhovat bez poskytnutí náhradního ubytování. Tato praxe je však spíše ojedinělá (Ksiezopolski, Supinska 1997).

Od roku 1995 je příspěvek na bydlení znovu vyplácen, k poslední úpravě jeho vymezení došlo v roce 2002. Nárok na příspěvek mají domácnosti, kde průměrný měsíční příjem na osobu nepřekročil v minulých 3 měsících 150 % minimálního starobního důchodu v domácnosti s jedním členem a 100 % ve vícečlenné domácnosti. Dalším kritériem pro nárok na příspěvek na bydlení je velikost tzv. normativní užitkové plochy: při přepočtu na počet členů domácnosti nesmí překročit 35 m² na jednu osobu + dalších 5 m² na každou další osobu, tj. na jednu osobu ve dvoučlenné domácnosti musí připadat maximálně 40 m² užitkové plochy. Normativní plocha se zvyšuje o 15 m², pokud v bytě bydlí zdravotně postižená osoba. Příspěvek je rovněž přiznán, pokud celková plocha bytu nepřekračuje užitkovou plochu o více než 30 % nebo 50 %, pokud podíl ploch pokojů a kuchyně v užitkové ploše nepřekračuje 60 % (Pokorný, 2002). Výše dávky je rovna rozdílu výdajů domácnosti na normativní užitnou plochu a částky tvořící hrazené výdaje ve výši 15 % příjmu samostatně žijící osoby (příjem: čistý příjem zahrnující ostatní sociální dávky po odečtení daní a pojištění), 12 % příjmů domácnosti se 2 až 4 členy nebo 10 % příjmů domácnosti s 5 a více členy. Příspěvek vyplácí obec po dobu 6 měsíců správci domu nebo osobě oprávněné k vybírání plateb z bytu. Obcím přispívá na příspěvky na bydlení stát. Příspěvek na bydlení pobírá přibližně 6 % domácností (Pokorný, 2002).

9.7 Předškolní instituce péče o děti

Podobně jako v České republice patří mezi nejvýznamnější instituce pomáhající rodinám s péčí o děti jesle a mateřské školy. Jesle spadají do kompetence ministerstva zdravotnictví a jsou určeny pro děti do 3 let. Do roku 1992 byla tato zařízení financována státem, od roku 1992 jsou za chod jeslí odpovědné místní úřady. Nedostatek financí vede často k rušení jeslí pro malé děti nebo k vybírání finančních příspěvků od rodičů. Rodiče často platí jídlo a zvláštní aktivity (výlety apod.), mezi další poplatky patří i příspěvek do rodičovského výboru, někdy rodiče také hradí např. nákup hraček apod. Nicméně jesle byly a jsou navštěvovány relativně malým procentem dětí (před rokem 1990 maximálně 4 %, v roce 2001 méně než 1,5 %).

Dalším stupněm navazujícím na jesle jsou mateřské školy. Ty jsou určeny dětem od 3 do 6 let. Mateřské školy jsou spravovány místními úřady, některé z nich jsou však i soukromé či církevní. Všechny školky jako první stupeň vzdělávání jsou kontrolovány školními inspektory. Stát přispívá místním úřadům a ty následně školkám na 5 hodin péče denně. Ostatní náklady musí platit rodiče. Mateřské školy navštěvuje přibližně polovina dětí ve věku od 3 do 6 let (Balcerzak-Paradowska, B., 2003).

9.8 Shrnutí

Polský systém sociálního zabezpečení je založený na systému zdravotního a sociálního pojištění. Rodinná politika 90. let byla v Polsku ovlivněna třemi hlavními faktory: za prvé přetrvávaly do jisté míry rysy z období před rokem 1989, na druhé straně však často docházelo k různým změnám sociálních dávek pro rodiny (vymezení, výše) v důsledku ekonomické situace země a za třetí stoupal vliv katolické církve. Její vliv se projevil především v legislativních pojetích rodiny.

Podobně jako jiné země střední Evropy přistoupilo i Polsko k decentralizaci a přenesení řady kompetencí na místní úroveň. Je tomu tak i v oblasti sociální politiky. Sociální politika je v Polsku vnímána spíše jako politika intervenční a je chápána jako součást politiky rodinné. Vyplácení dávek pro rodiny proto postupně ztratilo plošný charakter a řada dávek je nyní podmíněna příjmovou situací rodiny. Příjem je vztahován k sociálnímu minimu či průměrné mzdě v národním hospodářství. Snaha o větší cílenost sociální politiky k těm nejvíce potřebným je patrná i v existenci řady dávek, jež se váží na relativně specifické krizové životní situace. Ve vztahu k čisté mzdě se však výše dávek v průměru spíše snižuje. V oblasti služeb dochází podobně jako v České republice ke změnám. Na jedné straně je otevřen prostor pro soukromé či církevní iniciativy, na druhé straně řada státních služeb zaniká, případně působí negativně na rodinný rozpočet, neboť rodiče jsou nuceni na služby více či méně přispívat.

Zdroje

- Balcerzak-Paradowska, B. (2003): Family policy in Poland at the turn of the century, sborník z konference EAPS2003
- Black, R., Jaszczolt, K., Lee, M. (2000): Solving the Housing Problem, Lessons from Poland and Hungary in Creating a New Housing Finance System, SAID/Warsaw
- Borowczyk, E. (2002) Social Insurance in Poland, Information, Facts, ZUS, Varšava 2002
- Frateczak, E., Kulik, M., Malinowski, M. (2003): Legal regulations related to demographic events and processes, selected legal regulations pertaining to children and family-social policy, Poland, selected years 1950 - 2003, materiál k EAPS2003
- Hryniewicz Józefina (2000): The Decentralization of Social Policy in Poland, SOCO Project Paper No.97, Institute for Human Sciences, Vienna
- Ksiezopolski Miroslaw, Supinska Jolanta (1997): Social Policy in Poland in the Nineties, the Transformatin Act Two, Institute of Social Policy, Warsaw University, 1997
- Nowakowska Urszula (2000): The Position of Women in the Family, Women's Right Center: <http://free.ngo.pl/temida/women.pdf>
- Nowakowska Urszula, Swedrowska Anna (2000): Women in the Labor Market, Women's Right Center: <http://free.ngo.pl/temida/labor.htm>
- Nowicka Wanda (1997): Poland: Case Study On Legal Instability Concerning Abortion, Preventing and Adressing Unsafe Abortion ,A Technical Consultation, 8-11 December 1997 WHO, Geneva; <http://www.waw.pdi.net/~polfedwo/english/public/whoabor.htm#short>
- Nowicka Wanda, Tajak Monika (2000): The Anti-Abortion Law in Poland: The Functioning, Social Effects, Attitudes and Behaviors;The Report - September, Oplish Center for Family and Family Planning 2000
- OECD in Figures, 2002: Statistics of the member countries.
- Pokorný Jaroslav (2002): Polsko: příspěvky na bydlení, Veřejná správa 2002/46
- Recent demographic developments in Europe 2000, Council of Europe, Strasbourg
- Regional Urban Development Office, Central Europe; [wbln0018.worldbank.org/html/FinancialSectorWeb.nsf/\(attachmentweb\)/NewCEEHFSystemsLessonsPoland&HungaryUSAIDJune00/\\$FILE/New+CEE+HF+Systems+Lessons+Poland+&+Hungary+USAID+June00.pdf](http://wbln0018.worldbank.org/html/FinancialSectorWeb.nsf/(attachmentweb)/NewCEEHFSystemsLessonsPoland&HungaryUSAIDJune00/$FILE/New+CEE+HF+Systems+Lessons+Poland+&+Hungary+USAID+June00.pdf)
- Roszkowska Petra (2003): V Polsku je zkrácena peněžitá pomoc v mateřství o 10 týdnů, Demografie 2003/1
- Statistický úřad: <http://www.stat.gov.pl/english/index.htm>,
- Statistiques sociales européennes: Démographie 2000, 2002 Eurostat
- Taxing Wages, Special Feature: Taxing Families 2001 - 2002, OECD, 2002

- Taxing Wages: 1999-2000 : Income Tax, Social Security Contributions and Cash Family Benefits. - Paris: OECD, 2001
- Vojtěchovská, Petra (2000): Sociální dávky rodinám v Polsku, Demografie 2000/3
- Women's Right Center: <http://free.ngo.pl/temida/women.pdf>
- World Population Prospects Population Database, United Nations Population Division, <http://esa.un.org/unpp/p2k0data.asp>
- Worldwide Benefit & Employment Guidelines - Eastern Europe 2002/2003, William M. Mercer

10. SLOVENSKO

10.1	Populační vývoj	158
10.2	Obecné rysy sociálního systému Slovenska	161
10.3	Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití	165
10.3.1	Manželství.....	165
10.3.2	Rozvod.....	166
10.3.3	Nesezdané soužití	166
10.4	Rodičovství.....	166
10.4.1	Porodné.....	166
10.4.2	Mateřská dovolená.....	167
10.4.3	Rodičovská dovolená.....	168
10.4.4	Rodinné dávky	168
10.5	Daňová politika.....	170
10.6	Bytová politika.....	171
10.7	Předškolní instituce péče o děti	175
10.8	Shrnutí.....	176
	Zdroje	177

10.1 Populační vývoj

Počet obyvatel žijících ve Slovenské republice se v průběhu posledních 40 let zvýšil ze 4 miliónů na 5,4 miliónů. Na rozdíl od mnoha evropských států byl přirozený populační přírůstek Slovenské republiky stále kladný až do roku 2001 (2001: - 844 osob). V 60. letech se přirozený přírůstek snižoval, poté se díky zvýšeným počtům narozených v 70. letech zvyšoval, od 80. let však strmě klesá, a to především v důsledku snižujících se počtů narozených. Migrační saldo bylo až do roku 1993 záporné, od tohoto roku je Slovensko zemí imigrační.

Počty živě narozených dětí se s výjimkou 70. let snižovaly. Vliv na zvýšení porodnosti měly v 70. letech podobně jako v České republice populační opatření. Vyšší počty narozených se však na Slovensku v porovnání s naší republikou projevily pouze nepatrně v intenzitě plodnosti. Úhrnná plodnost se zvýšila z 2,4 v roce 1970 na 2,6 v roce 1974 (ČR: z 1,9 na 2,4). K tomuto trendu došlo zejména díky zvýšení plodnosti žen mladších 30 let. Od poloviny 70. let se plodnost snižovala, v roce 1988 však ještě dosahovala hranice prosté reprodukce. Prudký pokles úhrnné plodnosti byl v 90. letech způsoben především výrazným poklesem plodnosti ve věku 20 - 24 let. V 80. letech byla intenzita plodnosti této věkové kategorie o 60 % vyšší než ve věku 25 - 29 let, v roce 1999 se však v těchto věkových kategoriích rodil stejný počet dětí (na 1 000 žen). Pokles plodnosti nejmladších žen, ale i ostatních žen, má na jedné straně za důsledek zvyšování průměrného věku při porodu, a to i v případě prvních dětí, na druhé straně nulová kompenzace snížení plodnosti v dříve nejplodnější věkové skupině 20 - 24 let ve starším věku vede k tomu, že se průměrný věk při porodu zvyšuje jen nepatrně. Z hlediska legitimacy narozených dětí patří Slovensko k zemím, kde je podíl dětí narozených mimo manželství spíše nižší. Zvláště to platilo pro období před rokem 1989. Vysoká úroveň plodnosti a porodnosti až do konce 80. let se ještě odráží v relativně vysoké konečné plodnosti generací z 60. let (SR - 1965 : 2,02, ČR - 1965: 1,91).

Počty ročně uzavíraných manželství se zvyšovaly až do roku 1977 (44,5 tisíc). Na začátku 80. let vstupovalo ročně do manželství přibližně 40 tisíc párů, od 2. poloviny se však počty sňatků dále snižovaly. K přerušení tohoto trendu došlo v roce 1990 v souvislosti s ohlášením zrušení novomanželských půjček od 1.1.1991. V 1. polovině 90. let se pak počty sňatků dále snižovaly, ve 2. polovině 90. let pak došlo ke stabilizaci na úrovni 27,5 tisíc sňatků ročně. Zvýšené počty sňatků v 70. letech se promítly do zvýšení intenzity sňatečnosti

svobodných (podle údajů z roku 1977 by do manželství vstoupilo 95 % žen), vysoká intenzita se však udržovala i v 80. letech (90 %). V 90. letech (s výjimkou již zmíněného roku 1990) se však úhrnná sňatečnost svobodných žen i mužů propadla na historicky nejnižší hodnoty (50 %). Po roce 1992 se intenzita sňatečnosti snížila ve všech věkových skupinách, přičemž v těch nejmladších (především do 25 let) byl tento pokles výraznější. Podobně jako u plodnosti má tento vývoj vliv na mírně se zvyšující průměrný věk při prvním sňatku.

Počty rozvodů se na Slovensku od roku 1950, kdy byl rozvod uzákoněn jako jediná forma zániku manželství za života manželů, zvyšovaly, zvláště pak v 70. letech. Podle údajů z roku 2002 by se rozvedla přibližně třetina manželství. Nejvíce rozvodů je uskutečněno ve věku 25 - 29 let ženy a 30 - 34 let muže, z hlediska délky trvání manželství je nejrizikovější 5. - 7. rok trvání manželství.

Pro vývoj úmrtnostních poměrů na Slovensku byla od poloviny 60. let typická stagnace zlepšování úmrtnosti (měřené nadějí dožití). U mužů dokonce několikrát došlo k meziročnímu snížení naděje dožití. Na relativně nepříznivé úmrtnostní poměry měla vliv na jedné straně vysoká kojenecká úmrtnost, na druhé straně pak vysoká úmrtnost ve středním a starším věku. V současné době se slovenští muži dožívají v průměru o 7 let méně než muži v západních zemích (o 2,5 roku méně než v ČR), slovenské ženy se dožívají o 5 let méně než ženy na Západě (o 1 rok méně než v ČR). Věková struktura, tj. podíl dětské a postproduktivní složky obyvatelstva, je v porovnání s jinými státy vyspělé Evropy příznivější v důsledku relativně vysoké porodnosti ještě v 80. letech a méně příznivých úmrtnostních podmínek.

Tabulka 10.1 Porodnost a plodnost

rok	živě narození (tis.)	hmpor (%)	úhrnná plodnost	čistá míra reprodukce	průměrný věk matky při prvním porodu	podíl živě narozených dětí mimo manželství (%)
1960	88,4	22,1	3,08	1,43	22,7	4,6
1965	84,3	19,3	2,80	1,30	22,5	5,2
1970	80,7	17,8	2,40	1,13	22,2	6,2
1975	97,6	20,6	2,53	1,21	22,4	5,2
1980	95,1	19,1	2,31	1,10	22,7	5,7
1985	90,2	17,5	2,25	1,08	22,7	6,5
1990	80,0	15,1	2,09	0,82	22,7	7,6
1995	61,4	11,5	1,52	0,73	22,7	12,6
1998	57,6	10,7	1,37	0,66	23,3	15,3
1999	56,2	10,4	1,33	0,64	23,6	16,8
2000	55,2	10,2	1,29	0,62	23,9	18,2
2001	51,1	9,5	1,20	0,57	24,1	19,7
2002	50,8	9,5	1,19	:	24,5	21,5

Zdroj: Eurostat, 2002, Výskumné demografické centrum, <http://www.infostat.sk/vdc/explorer/vyvoj.htm>

Tabulka 10.2 Generační plodnost

generace	konečná plodnost	průměrný věk při porodu
1930	2,87	26,5
1935	2,72	26,0
1940	2,55	25,6
1945	2,38	25,5
1950	2,31	25,4
1955	2,22	25,2
1960	2,17	25,0
1961	2,16	25,0
1962	2,14	24,9
1963	2,10	24,9
1964	2,06	24,9
1965	2,02	24,9

Zdroj: RDDE 2000, 2002

Tabulka 10.3 Sňatečnost

rok	počty sňatků (tis.)	hms (%)	úhrnná sňatečnost - ženy	úhrnná sňatečnost - muži	průměrný věk při prvním sňatku - ženy	generace	konečná sňatečnost - ženy*	průměrný věk při prvním sňatku - generace ženy*
1960	32,2	8,1	1,03	1,04	21,8	1930	94	22,0
1965	30,5	7,0	0,87	0,92	21,8	1935	95	21,6
1970	36,0	7,9	0,88	0,94	21,6	1940	94	21,5
1975	43,8	9,3	0,96	0,95	21,7	1945	91	21,8
1980	39,6	7,9	0,87	0,81	21,9	1950	92	22,1
1985	38,9	7,5	0,91	0,84	21,9	1955	92	22,0
1990	40,4	7,6	0,94	0,92	21,8	1960	93	21,9
1995	27,5	5,1	0,59	0,59	22,6	1961	92	22,1
1998	27,5	5,1	0,56	0,56	:	1962	93	22,1
1999	27,3	5,1	0,56	0,54	23,2	1963	93	22,2
2000	25,9	4,8	0,52	0,51	24,0	1964	96	22,2
2001	23,8	4,4	0,48	0,50	:	1965	98	22,3
2002	25,1	4,7	0,50	0,49	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat, 2002, Výskumné demografické centrum, <http://www.infostat.sk/vdc/explorer/vyvoj.htm>, *RDDE 2000, 2002

Tabulka 10.4 Rozvodovost

rok	počty rozvodů	hmro (%)	úhrnná rozvodovost (%)	průměrná délka manželství
1960	2,3	0,6	6,7	:
1965	2,5	0,6	8,0	:
1970	3,4	0,8	10,7	:
1975	6,2	1,3	17,7	:
1980	6,6	1,3	17,6	:
1985	7,8	1,5	20,2	:
1990	8,9	1,7	22,9	10,7
1995	9,0	1,7	24,1	11,1
1998	9,3	1,7	26,2	12,1
1999	9,6	1,8	27,8	12,3
2000	9,3	1,7	26,9	12,7
2001	9,8	1,8	28,7	13,1
2002	11,0	2,0	32,8	13,1

Zdroj: Eurostat, 2002, Výskumné demografické centrum

Tabulka 10.5 Úmrtnost a struktura obyvatelstva podle věku

rok	naděje dožití při narození		naděje dožití ve věku 60 let		kojenecká úmrtnost (%)	rok	podíl věkové skupiny (%)		
	muži	ženy	muži	ženy			0 - 19	20 - 59	60+
1960	67,7	72,2	16,3	17,9	28,6	1960	39,3	49,9	10,7
1970	66,7	72,9	15,5	18,4	25,7	1965	39,0	48,6	12,3
1980	66,8	74,2	15,3	19,0	20,9	1970	37,5	48,7	13,8
1985	66,9	74,8	15,2	19,2	16,3	1975	35,6	49,8	14,6
1990	66,7	75,4	15,0	19,6	12,0	1980	34,4	52,3	13,3
1995	68,4	76,4	15,6	20,0	11,0	1985	33,8	52,0	14,2
1996	68,9	76,8	15,8	20,4	10,2	1990	33,5	51,8	14,8
1997	68,9	76,8	15,9	20,4	8,7	1995	31,8	53,1	15,1
1998	68,6	76,7	15,8	20,3	8,8	2000	28,1	56,5	15,4
1999	69,0	77,0	15,8	20,5	8,3	2001	27,7	56,9	15,4
2000	69,1	77,2	15,9	20,4	8,58	2002	27,0	57,5	15,5
2001	69,5	77,5	16,0	20,7	6,24	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat, 2002, Výskumné demografické centrum

10.2 Obecné rysy sociálního systému Slovenska

Slovenská republika vznikla jako samostatný stát po rozdělení Československa v roce 1993. K významným změnám sociálního zabezpečení v porovnání s Českou republikou došlo koncem 90. let.

Systém sociální ochrany má plnit funkci preventivní, tj. předcházet sociálnímu vyloučení, a kompenzační, tj. pomáhat v těžkých sociálních a ekonomických situacích. Na Slovensku v současné době převládá funkce kompenzační. Systém sociálního zabezpečení se na Slovensku skládá ze sociálního pojištění, státní sociální podpory a sociální pomoci. Sociální pojištění se dále skládá z důchodového a nemocenského pojištění, pojištění proti nezaměstnanosti, doplňkového pojištění a individuálního pojištění. Zdravotní péče je placena ze zdravotního pojištění.

Správou důchodového a nemocenského pojištění je od roku 1995 pověřena Sociální pojišťovna. Její činnost je garantována státem. Politiku zaměstnanosti vykonávají kromě ministerstev (především Ministerstvo práce, sociálních věcí a rodiny) také Fond národního majetku a Národní úřad práce, zaměstnavatelé a orgány místní státní správy. Národní úřad práce je zodpovědný za pojištění v nezaměstnanosti. Sociální pojišťovna vyplácí dávky v mateřství, nemoci, invaliditě, při pracovních úrazech a nemocech z povolání.

Agendu státní sociální podpory jako systému dávek pro rodiny s nezaopatřenými dětmi vykonávají různé instituce (Sociální pojišťovna, Národní úřad práce, státní správa).

Zdravotní péči včetně zdravotního pojištění spravuje pět zdravotnických pojišťoven pod garancí ministerstva zdravotnictví.

Sociální pomoc je financována ze státního rozpočtu a je definována na základě koncepce životního minima. Výkonem je pověřena místní státní správa, obce a vyšší územně samosprávné celky. Stejně jako státní sociální podpora spadá sociální pomoc do kompetencí Ministerstva práce, sociálních věcí a rodiny (Radičová in Kollár, Mesežnikov, 2002).

Sociální pojištění se vztahuje ke vzniku sociálních rizik jako je chudoba, invalidita, stáří, pracovní úrazy, mateřství. Podstatou sociálního pojištění je ekonomická aktivita a z ní vyplývající příjem. Sociální pojištění je příspěvkovým systémem, to znamená, že je taxativně vymezeno, kdo a v jaké výši musí pojištění platit. Za vyměřovací základ pojištění je považován příjem ze závislé činnosti, polovina poměrné části základu daně z příjmu fyzických osob, částka určená OSVČ (příjem v roce 2002 musel překročit hranici 121 000 Sk), zákonem určená částka u pojištěnců, za které platí pojištění stát - např. fyzické osoby, jež celodenně pečují o dítě mladší 6 let - nebo Národní úřad práce apod. (2003). Vyměřovací základ zaměstnanců, OSVČ a osob dobrovolně pokračujících v účasti na důchodovém pojištění činí nejméně 4 000 Sk (96 €) měsíčně (75 %, tj. 3 000 Sk-72 € v případě příjemců částečného invalidního důchodce a mladistvých zaměstnanců starších 16 let, 2 000 Sk-48 € u invalidních důchodců a zaměstnanců mladších 16 let). Maximum vyměřovacího základu činí 32 000 SKk (771 €) měsíčně. Nemocenské pojištění činí 4,8 % vyměřovacího základu (zaměstnanec 1,4 %; zaměstnavatel 3,4 %), důchodové pak 28 % (6,4 % a 21,6 %). Pojistné může být zaměstnavateli sníženo, pokud zaměstnává osoby se změněnou pracovní schopností (více než jedna čtvrtina zaměstnanců) nebo osobu s těžkým zdravotním postižením. V těchto případech platí zaměstnavatel 1,1 % na nemocenské pojištění a 5,3 % na důchodové pojištění (Sociálna poisťovňa, <http://www.socpoist.sk/index>). Zaměstnavatel dále platí úrazové pojištění ve výši 0,3 až 1,2 % vyměřovacího základu podle stupně nebezpečnosti. Pojištění proti nezaměstnanosti činí pro zaměstnance 1 % a pro zaměstnavatele 2,75 % vyměřovacího základu (OSVČ: 3 %). Zaměstnavatel rovněž přispívá 0,25 % do garančního fondu.

Od 1.1.2004 začne platit nový zákon o sociálním pojištění (č.413/2002). Výše pojistného podle tohoto zákona je uvedena v tabulce 10.6. Za vyměřovací základ pojištění zaměstnance je považován příjem fyzické osoby, který podléhá zdanění. U osob samostatně výdělečně činných je za vyměřovací základ brána polovina poměrné části základu daně

z příjmu fyzických osob, poměrná část základu daně je část připadající na jeden kalendářní měsíc výkonu povolání. Za minimum je považována minimální mzda (75 % v případě příjemců částečného invalidního důchodce a mladistvých zaměstnanců starších 16 let, 50 % u invalidních důchodců a zaměstnanců mladších 16 let), pro jednotlivé kategorie (zaměstnanec, OSVČ) jsou pak stanovena různá maxima (§ 138 zákona č.413/2002). Vybírané odvody na sociální zabezpečení budou mít trochu odlišnou strukturu. Za prvé s cílem lepší transparentnosti financování systému bude důchodové pojištění rozděleno na starobní a invalidní. Za druhé bude zavedeno pojištění do rezervního fondu, ze kterého budou vypláceny finanční dávky, pokud nebude dostatek financí v ostatních fondech jednotlivých typů pojištění. Do tohoto fondu budou přispívat zaměstnavatelé, povinně pojištěné OSVČ a dobrovolně pojištěné osoby. Těmto osobám bude z tohoto důvodu snížena velikost odvodů na důchodové pojištění a do fondu zaměstnanosti.

Tabulka 10.6 Výše odvodů pojistného (% vyměřovacího základu, tj. hrubé mzdy)

pojištění	zaměstnanec		zaměstnavatel		OSVČ	
	2003	2004	2003	2004	2003	2004
nemocenské	1,4	1,4	3,4	1,4	4,8	4,4
starobní ¹	6,4	4,0	21,6	16,0	28,0	20,0
invalidní ¹		3,0		3,0		6,0
úrazové	x	x	0,3-1,2	0,3-2,1	x	x
garanční pojištění ²	x	x	0,25	0,25	x	x
nezaměstnanost	1,0	1,0	2,75	1,0	3,0	x ³
rezervní fond ⁴	x	x	x	2,75	x	2,75
zdravotní pojištění	4,0	4,0	10,0	10,0	14,0	14,0
celkem	12,8	13,4	38,3 - 39,2	34,7 - 36,5	49,8	47,15 ³

Zdroj: zákon č. 413 / 2002 Z. z. o sociálním pojištění ve znění zákona č. 639/2002 Z. z.

Pozn.: 1.sazba důchodového a invalidního pojištění se u zaměstnance (4 % + 3 %) snižuje o 0,5 % za každé nezaopatřené dítě; 2. pojištění zaměstnavatele proti platební neschopnosti; 3. pojištění je dobrovolné ve výši 2-2,5 %; 4. z fondu budou vypláceny finanční dávky, pokud nebude dostatek financí v ostatních fondech jednotlivých typů pojištění

Státní sociální podpora je financována ze státního rozpočtu. Jedná se o soustavu přímých finančních dávek v definovaných případech. Podmínkou nároku na státní sociální podporu není placení pojistného, podmínkou však může být výše příjmu.

Rozhodné období pro určení denního vyměřovacího základu pro účely nemocenských dávek je obecně stanoveno na 12 měsíců. Denní vyměřovací základ na určení výše nemocenské dávky (dávky vyplácené z tohoto pojištění se týkají rodinné politiky nejvíce - vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství, příspěvek v mateřství, příspěvek při ošetřování člena rodiny, od 1.1.2004) je podíl součtu vyměřovacích základů pro stanovení výše pojistného v rozhodném období a počtu dní rozhodného období. Denní vyměřovací základ se zaokrouhluje na 4 desetinná místa nahoru. Měsíční vyměřovací základ je pak roven 30,4167násobku denního základu a zaokrouhluje se na celé koruny nahoru.

Systém sociální pomoci je pak zaměřen na nejohroženější sociální skupiny. Mezi její základní nástroje patří poradenství, ochrana, dávky, služby, azyly. Cílem je předcházet sociální a hmotné nouzi a jejich řešení. Sociální pomoc se opírá o definici životního minima. K jeho nové konstrukci došlo zákonem z roku 1998 (zákon č. 125/1998 Z. z., o životním minimu a o ustanovení částek pro účely státních sociálních dávek), jeho vymezení se tak od té doby liší od současného pojetí v České republice. Životní minimum je chápáno jako částka jedné dospělé osoby. Pro další dospělé osobu v domácnosti je stanoven koeficient 0,7 a pro nezaopatřené dítě 0,45 (do skončení povinné školní docházky; pokud se soustavně připravuje na povolání, do 25 let). Výše životního minima je pravidelně valorizována k 1.7. Kromě

životního minima jsou dále stanoveny částky pro posuzování nároku na státní sociální dávky. Tyto částky zohledňují nezaopatřené děti podle věku a odvíjí se od nich výpočet rodičovského příspěvku, zaopatřovacího příspěvku, příspěvku při narození dítěte, příspěvku na pohřeb, jednorázového a opakovaného příspěvku na úhradu potřeb dítěte v pěstounské péči a odměny pěstouna (Kotýnková, 2003).

Tabulka 10.7 Životní minimum (Sk/měsíc)

	životní minimum						částky pro účely SSD 1.7.1998
	1.7.1998	1.7.1999	1.7.2000	1.7.2001	1.7.2002	1.7.2003	
dospělá fyzická osoba	3 000	3 230	3 490	3 790	3 930	4 210	3 000
další společně posuzovaná osoba a/nebo nezaopatřené neplnoleté dítě	2 100	2 260	2 440	2 650	2 750	2 940	2 100
nezaopatřené dítě	1 350	1 460	1 580	1 720	1 780	1 910	x
nezaopatřené dítě starší 15 let	x	x	x	x	x	x	1 770
nezaopatřené dítě od 6 do 15 let věku	x	x	x	x	x	x	1 660
nezaopatřené dítě do 6 let věku	x	x	x	x	x	x	1 350

Zdroj: Kotýnková, 2003; www.employment.gov.sk, 1 € 2002=42,68 Sk; 1 € 2003=41,50 Sk

Za hmotnou nouzi je považována situace, kdy příjem občana nedosahuje výše životního minima. Při posuzování nároku na sociální pomoc je brán v úvahu movitý i nemovitý majetek (zákon stanoví, u jakého majetku není možné požadovat po občanu, aby tento majetek prodal či pronajímal). Kritériem pro uznání nároku na sociální pomoc je příjem v kalendářním měsíci, ve kterém občan o pomoc žádá, přihlíží se však i k průměrnému měsíčnímu příjmu v posledních 12 měsících, přičemž se započítávají i příjmy ostatních společně posuzovaných osob (všechny příjmy se sečtou a vydělí počtem osob, výsledná částka tvoří příjem občana, který o pomoc žádá). Výše dávky sociální pomoci se liší podle toho, zda k hmotné nouzi žadatele došlo z objektivních nebo subjektivních důvodů, přičemž u objektivních důvodů jsou dávky vyšší. Občanovi, který byl v hmotné nouzi ze subjektivních důvodů, se příjem dorovnal dávkou sociální pomoci do výše 50 % životního minima, občanovi, který byl v hmotné nouzi ze subjektivních důvodů a neměl příjem ze závislé činnosti, se dávkou sociální pomoci dorovnal příjem do výše 100 % životního minima, pokud měl příjem ze závislé činnosti, byl jeho příjem vyrovnán do 120 % životního minima. Tento systém platil do roku 2001. Od roku 2001 (po zvýšení minimální mzdy na 4 000 Sk-94 €) se výše sociální pomoci vyplácí pouze ve dvou úrovních. První ze subjektivních důvodů zůstala stejná. Sociální pomoc z objektivních důvodů se však od roku 2001 odvíjí od pevně stanovených částek, a to do roku 2002 odvozených na základě životního minima, od roku 2003 bez vazby na životní minimum (Kotýnková, 2003). Navíc byl stanoven horní limit pro dávky sociální pomoci poskytované domácnosti na 10 500 Sk. Od roku 2001 se také důvody hmotné nouze dvou dospělých osob posuzují zvlášť (dříve pokud byly zjištěny u jedné osoby subjektivní důvody, platilo totéž i pro druhou osobu).

Současná koncepce rodinné politiky na Slovensku (přijetí v roce 1996, <http://www.employment.gov.sk>) je založena na respektování vlastní odpovědnosti rodin ze strany státu. S tím je spojeno uplatňování principu subsidiarity, to znamená nezasahovat z vyšších řídicích úrovní do výkonu funkcí nižších úrovní zodpovědnosti. Úlohou demokratického státu je vytvářet právní, ekonomické a institucionální podmínky a vytvářet tak rodinám prostor pro

uplatnění jejich vlastní odpovědnosti. Míra zasahování státu do sféry rodiny podléhá politickému konsenzu.

Za hlavní současné populační problémy je označeno stárnutí populace a úbytek počtu obyvatel, jež jsou spojeny s velmi nízkou porodností a plodností. Slovensko se však tento vývoj snaží zmírnit či ovlivnit systémovými opatřeními, tj. koncepce rodinné politiky by se měla vyhnout jednorázovým a přímým opatřením v oblasti populační politiky, která mají pouze jednorázový efekt.

Mezi základní strategické cíle rodinné politiky patří:

- dosažení relativní ekonomické nezávislosti rodiny,
- úspěšnost rodiny v realizaci jejích funkcí,
- stabilita a sociální kvalita manželských a rodičovských vztahů ve smyslu rovnoprávnosti a společné dělby práce,
- vytváření optimálních podmínek pro sebereprodukci společnosti,
- přijímání takových opatření, která umožňují důsledně uplatňovat princip volby, resp. slučitelnosti při rozhodování rodičů o rodičovské a pracovní roli.

Tyto cíle by měly být realizovány především ve čtyřech oblastech:

1. právní ochrana rodiny a jejích členů,
2. sociálně ekonomické zabezpečení rodiny,
3. výchova dětí a mládeže, příprava na manželství a rodičovství,
4. ochrana zdraví jednotlivých členů rodiny.

Konkrétní opatření vážící se k výše uvedeným bodům budou uvedeny v jednotlivých podkapitolách.

Významné místo při zabezpečování životních podmínek rodiny má komunální rodinná politika, která zohledňuje specifické podmínky jednotlivých obcí především z hlediska bydlení, služeb pro rodiny a vytváření podmínek pro aktivní využití volného času. Na realizaci rodinné politiky a na vytváření prorodinného společenského prostředí se podílí i církevní, kulturní a jiná zájmová a občanská sdružení a nadace. Podobně jako v Rakousku či Maďarsku existuje na Slovensku projekt zaměřený na podporu sladování práce a rodiny formou ocenění prorodinně zaměřených podniků. Vítěz tohoto rodinného auditu, který je určen komisí složenou ze zástupců sociálních partnerů, získá ocenění ministerstva práce, sociálních věcí a rodiny. Tento projekt rovněž umožňuje lépe monitorovat současnou situaci a formulovat nové požadavky - např. změny právních předpisů, rozdělení kompetencí apod.

Výdaje na sociální zabezpečení na Slovensku se v 90. letech pohybovaly na úrovni 20 % HDP, tj. v porovnání s Evropskou unií na nižší úrovni (o 7 až 8 procentních bodů ve srovnání s evropským průměrem). Ze všech vyplacených dávek připadalo v roce 2000 na rodinu 9,3 %, což je o jeden procentní bod více než v Evropské unii (Abramovici, 2003). Z výše uvedeného vyplývá, že sociální systém je na Slovensku podobně jako v jiných zemích financován ze sociálního pojištění i ze státního rozpočtu.

Tabulka 10.8 Výdaje na sociální zabezpečení v porovnání s Evropskou unií

(zdravotnictví, sociální politika, trh práce)

výdaje sociálního zabezpečení - % HDP						
rok	1991	1993	1996	1998	1999	2000
EU	26,4	28,8	28,4	27,6	27,5	27,3
Slovensko	:	:	20,1	20,4	20,4	20,0
výdaj na sociální zabezpečení na 1 obyvatele v konstantních cenách (rok 1995=100)						
rok	1996	1997	1998	1999	2000	
EU	101,7	102,6	104,4	106,9	108,7	
Slovensko	110,8	117,3	121,9	118,9	113,1	

Zdroj: Abramovici, G., 2003

Slovenské ženy se účastní pracovního trhu přibližně ve stejné míře jako např. v Nizozemsku, v Německu, v České republice. V roce 2000 bylo ekonomicky aktivními 63 % žen ve věku 15 - 64 let. Většina žen i mužů pracovala na celý úvazek (2000: 97,6 % a 99,2 %, OECD, 2002). Míra nezaměstnanosti je u slovenských žen srovnatelná s mírou nezaměstnanosti mužů (2000: 19 % oproti 20 %).

Tabulka 10.9 Zapojení na trhu práce a nezaměstnanost slovenských žen v porovnání s Evropskou unií (% 2000)

rok	ženy	muži	EU 15 - 2000	
	2000	2000	ženy	muži
podíl na trhu práce	63,0	-	55,4	-
nezaměstnanost	18,6	20,1	9,9	7,3
práce na částečný úvazek	3,0	1,0	30,0	6,0

Zdroj: OECD 2002. OECD in Figures: Statistics of the member countries.

10.3 Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití

Ve Slovenské republice platí podobně jako v České republice Zákon o rodině z roku 1963 ve znění pozdějších předpisů, tj. č.94/1963 Sb. a dále Zákon č. 132/1982 Sb., Zákon č. 234/1992 Sb., Zákon č. 195/1998 Z.z., Zákon č. 72/2002 Z.z., Zákon č. 127/2002 Z.z., Zákon č. 198/2002 Z.z., Zákon č. 245/2002 Z.z.

10.3.1 Manželství

Manželství je uzavíráno na základě dobrovolného rozhodnutí muže a ženy vytvořit harmonické, pevné a trvalé společenství, jeho hlavním účelem je založení rodiny a výchova dětí. Podle současných platných úprav zákona o rodině je možné na Slovensku uzavřít civilní i církevní sňatek. Tyto formy jsou od 1.7. 1992 rovnocenné, tj. mají po právní stránce stejnou váhu a důležitost, mají stejné podmínky i důsledky. Pokud je nejprve uzavřen civilní sňatek, nemá následný církevní obřad již žádné právní následky. Pokud snoubenci nejprve uzavřou církevní sňatek, nemohou následně uzavřít sňatek civilní. Církevní obřad může být uskutečněn do 3 měsíců od vydání osvědčení příslušným matričním úřadem, že snoubenci splnili všechny zákonné podmínky pro vstup do manželství. Po uzavření církevního sňatku musí orgán církve naopak doručit dokumenty o sňatku příslušné matrice. Podmínkou církevního (katolického) sňatku jsou přípravná setkání s knězem (obvykle 6). Pokud je jeden ze snoubenců bez vyznání, musí být uzavření sňatku schváleno biskupem příslušné diecéze.

Manželství může na Slovensku uzavřít osoba starší 18 let. Neplnoleté osoby starší 16 let a osoby s omezenou způsobilostí pro právní úkony mohou uzavřít sňatek pouze tehdy, pokud předloží právoplatné rozhodnutí soudu o povolení sňatku. Pokud se jeden ze snoubenců nemůže z vážných důvodů dostavit k obřadu a sňatek je uzavírán jeho zástupcem, musí být zástupce písemně zplnomocněn k tomuto úkonu (stejně jako v České republice). Manželství nesmí být uzavřeno mezi předky a potomky a mezi sourozenci, a to i v případě osvojení, pokud osvojení trvá.

Muž a žena mají v manželství stejná práva a povinnosti. Jsou povinni spolu žít, být si věrní, vzájemně si pomáhat a vytvářet zdravé rodinné prostředí. O uspokojení potřeb rodiny jsou povinni se starat podle svých schopností a možností, přičemž za uspokojování potřeb rodiny je považována i péče o děti a společnou domácnost. Manželé mají také vzájemnou vyživovací povinnost. Pokud ji jeden z manželů poruší, může její rozsah určit soud na návrh druhého manžela, přičemž přihlédne k podílu na péči o domácnost. Majetek nabytý během trvání manželství je považován za tzv. bezpodílové vlastnictví. Za výlučně osobní majetek je považován majetek získaný před sňatkem, dědictví, dary a majetek potřebný pro výkon profese. Změnu majetkových poměrů je možné upravit (před)manželskou smlouvou.

10.3.2 Rozvod

Ke zrušení manželství rozvodem je na Slovensku možné přistoupit jen ve společensky odůvodněných případech. Soud může manželství na návrh některého z manželů rozvést, pokud jsou vztahy mezi manžely tak vážně rozvrácené, že manželství nemůže plnit svůj společenský účel. Při rozhodování o rozvodu se musí především přihlížet k zájmům nezletilých dětí. Návrh na rozvod musí být podán písemně, v současné době je možné požádat o rozvod i elektronickou poštou s připojením elektronického podpisu. V žádosti o rozvod musí být uvedeny důvody a návrhy řešení majetkových a především rodičovských vztahů (komu bude dítě svěřeno do výchovy, výživné apod.) po rozvodu, které musí schválit soud. Soud musí také přezkoumat všechny příčiny, které vedly k rozvratu manželství, a své zjištění uvést v rozhodnutí o rozvodu. Dohoda rodičů o styku s dítětem/děťmi nepotřebuje schválení soudu. Soud může rovněž rozhodnout o stanovení výživného mezi bývalými manželi (pokud se sami nedohodnou). Právo na výživné zaniká, pokud jeho příjemce uzavře další sňatek nebo pokud plátce zemře.

10.3.3 Nesezdané soužití

Nesezdané soužití není zatím, podobně jako v České republice, právně upraveno. Partneri jsou podle občanského zákoníku považováni za tzv. osoby blízké - osoby v příbuzenském nebo obdobném poměru, které by újmu, již by utrpěla jedna z nich, pociťovaly jako svou vlastní. V principu, pokud je majitelem bytu jen jeden z partnerů, nemá druhý partner na užívání tohoto bytu nárok. V otázce dědictví ze zákona dědí stejným dílem děti a manžel/ka (první skupina). Pokud nedědí děti, přenáší se toto právo na jejich potomky. Pokud nedědí žádní potomci, pak dědí ve druhé skupině manžel, rodiče zesnulého a dále ty osoby, které s ním žily ve společné domácnosti po dobu nejméně 1 roku a které se z tohoto důvodu staraly o chod této domácnosti nebo byly odkázány na péči zesnulého. Dědici ve druhé skupině dědí stejným dílem, manžel však vždy nejméně jednu polovinu. Pro případ, kdy nedědí manžel ani rodiče zesnulého, existuje třetí skupina tvořená sourozenci, případně jejich potomky a opět osobou blízkou. Čtvrtou skupinu dědiců pak tvoří prarodiče, případně jejich děti.

10.4 Rodičovství

Mateřství je podle zákona o rodině považováno za nejčestnější poslání ženy. Společnost poskytuje mateřství nejen ochranu, ale i hmotnou podporu matky a dětí, pomoc rodinám při výchově dětí apod.

10.4.1 Porodné

Porodné (zákon č. 235/1998 Z.z.) je dávkou státní sociální podpory, kterou stát přispívá rodině na pokrytí základních potřeb novorozence. Oprávněnou osobou je matka, která dítě porodila. Otec má nárok na porodné, pokud matka zemřela nebo po ní bylo vyhlášeno pátrání či bylo dítě mladší než 1 rok svěřeno do výchovy otci právoplatným rozhodnutím soudu. Porodné rovněž náleží osobě, která převzala dítě mladší než 1 rok do pěstounské péče. Na porodné mají nárok uvedené osoby, pokud mají trvalý pobyt na území Slovenska.

Porodné je vypláceno ve výši 2,3násobku částky na dítě do 6 let stanovené v §5 písmena e) zákona NR SR č. 125/1998 Z. z. o životním minimu a o ustanovení částek pro účely státních sociálních dávek (tabulka 10.7). V současné době (2003) tedy porodné činí 3 110 Sk (75 €). U trojčat a dalších vícečetných porodů, pokud se alespoň dvě děti dožily 28 dní, se porodné zvyšuje o jednu polovinu částky příspěvku (1 350 Sk, 32,5 €) na každé dítě, které se dožilo 28 dní.

Alternativou porodu je umělé přerušení těhotenství. Výkon interrupcí se i přes nedávnou celospolečenskou diskusi v současné době řídí zákonem č. 73/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství ve znění zákona Slovenské národní rady č. 419/1991 Sb. Interrupci může žena podstoupit do 12. týdne těhotenství, a to bez udání důvodů (pokud tomu nebrání její zdravotní stav). Ženy mladší 16 let mohou UPT podstoupit pouze se souhlasem zákonného zástupce, u nezletilých žen starších 16 let musí zákonný zástupce zdravotnické zařízení pouze o zákroku uvědomit. Vyhláška ministerstva zdravotnictví č.74/1986 dále podrobněji upravuje lhůtu pro interrupce ze zdravotních důvodů. Interrupci ze zdravotních důvodů je možné podstoupit v jakékoli fázi těhotenství. Pokud je plod geneticky poškozen, může být potrat proveden do 24. týdne těhotenství. V minulých měsících byly diskutovány hned dva návrhy změnit zákon o interrupcích. První z nich byl navržený poslanci za Kresťansko demokratické hnutie, kteří označili interrupční zákon za protiústavní, neboť je v rozporu s článkem 15 ústavy o ochraně života. O tomto návrhu zatím Ústavní soud nerozhodl. Druhý návrh předložili poslanci z Aliance nového občana (ANO). Jeho cílem bylo začlenit do zákona výše uvedenou lhůtu pro UPT v případě geneticky poškozeného plodu, která je nyní upravena pouze vyhláškou. Tento návrh byl schválen Parlamentem 3.7.2003, prezident ho však nepodepsal a vrátil ho 23.7.2003 Parlamentu zpět.

10.4.2 Mateřská dovolená

Ochrana ženy v těhotenství a mateřství je na Slovensku upravena podobně jako v České republice. Těhotné ženě, která je plátcem nemocenského pojištění a je dočasně převedená na jinou práci s nižším platem (z důvodu, že vykonávala práci, která je těhotným ženám zakázána nebo na základě lékařského posudku), náleží tzv. vyrovnávací příspěvek v těhotenství. Vyrovnávací příspěvek v mateřství pak náleží při stejných podmínkách i ženě až do konce 9. měsíce po porodu. Vyrovnávací příspěvek je v roce 2003 poskytován ve výši rozdílu mezi předchozí průměrnou mzdou po odečtení daní a současnou průměrnou mzdou po zdanění. Nepřihlíží se k poklesu výdělku v důsledku přechodu na zkrácený úvazek a nepřihlíží se rovněž k částce výdělku před převedením na jinou práci, která po odečtení daní převyšovala částku 1 750 Sk (42 €) v průměru za týden. Od 1.1.2004 však vejde v platnost nový zákon o sociálním pojištění (č.413/2002 Z.z.). Podle tohoto zákona bude příspěvek vyplácen ve výši 55 % rozdílu mezi měsíčním vyměřovacím základem a vyměřovacím základem, ze kterého platí zaměstnankyně nemocenské pojištění po převedení na jinou práci. Vyrovnávací příspěvek v těhotenství je poskytován do nástupu na mateřskou dovolenou.

Mateřská dovolená činí na Slovensku stejně jako v České republice 28 týdnů, pokud se ženě narodila dvojčata či více dětí nebo je osamělá, činí mateřská dovolená 37 týdnů, v případě narození mrtvého dítěte pak 14 týdnů. Na mateřskou dovolenou může žena nastoupit nejdříve od 8. týdne před očekávaným porodem, standardně pak 6 týdnů před porodem. Pokud porod nastal dříve a délka mateřské dovolené před porodem tak byla kratší, náleží ženě celých 28, resp. 37 týdnů dovolené. Pokud byla dovolená před porodem kratší z jiných důvodů, náleží ženě po porodu dovolená pouze v délce 22, resp. 31 týdnů (ale ne déle než 28, resp. 37 týdnů od vzniku nároku na mateřský příspěvek). Na mateřskou dovolenou v délce 22, resp. 31 týdnů má nárok rovněž muž, který nežije s družkou a stará se o dítě z důvodu, že matka zemřela, bylo mu dítě svěřeno do péče soudem nebo se matka nemůže o dítě sama starat na základě lékařského posudku.

Během této dovolené je matce vyplácena peněžité pomoci v mateřství. Podmínkou však je účast na nemocenském pojištění po dobu alespoň 270 dní v posledních 2 letech před porodem. Osoba samostatně výdělečně činná a pomáhající člen domácnosti musí mít navíc zaplacené pojištění do konce kalendářního měsíce předcházejícího měsíc, ve kterém vznikl důvod na poskytnutí peněžité pomoci v mateřství, nejpozději poslední den kalendářního měsíce, ve kterém vznikl důvod pro poskytnutí peněžité pomoci v mateřství.

Peněžitá pomoc v mateřství se poskytuje pouze jednomu z rodičů (ne oběma současně). Výše peněžité pomoci v mateřství se zaměstnankyni určuje na základě průměrné denní čisté mzdy za jeden pracovní den, nejvíce však z částky 350 Sk při pětidenním pracovním týdnu. U osoby samostatně výdělečně činné a pomáhajícího člena rodiny se vychází z průměrného denního vyměřovacího základu, nejvíce však z 250 Sk denně. Výška dávky je pak v obou případech stanovena na 90 % čisté denní mzdy (průměrného vyměřovacího základu). Od 1.1.2004 však bude vypláceno 55 % vyměřovacího základu popsaného v kapitole 10.2 (§ 53 zákona č.413/2002 Z.z.).

10.4.3 Rodičovská dovolená

Rodičovská dovolená je na Slovensku stanovena až do 3 let věku dítěte. Může na ni nastoupit žena i muž. V případě zdravotních obtíží dítěte vyžadujících péči rodičů je dovolená stanovena až do 6 let věku dítěte. Dovolená se poskytuje v rozsahu, o jaký zaměstnanec zaměstnavatele požádá, nejméně však na 1 měsíc. Podobně jako na mateřskou dovolenou mají na rodičovskou dovolenou nárok i osoby, které osvojily dítě nebo ho převzaly do pěstounské péče (§166 - 169 zákoníku práce č. 210/2003 Z.z.).

Během rodičovské dovolené je oprávněné osobě (rodič dítěte, osvojitel pěstoun) vyplácen rodičovský příspěvek. Tuto dávku definuje samostatný zákon o rodičovském příspěvku č. 643/2002 Z. z. s účinností od 1.11.2002.

Podmínkou nároku na tuto dávku je osobní a řádná péče rodiče o děti do 3 (6) let, trvalý nebo přechodný pobyt oprávněné osoby i dítěte na území Slovenské republiky. Podmínka péče je splněna i tehdy, zabezpečí-li ji rodič jinou osobou starší 18 let. Dítě však nesmí být umístěno do jeslí, mateřské školy nebo jiného podobného zařízení (výjimku tvoří zdravotní postižení dítěte nebo rodičů - možnost umístit dítě do školních či jiných zařízení na maximálně 4 hodiny denně). Výše rodičovského příspěvku je stanovena na 3 720 Sk (89,6 € od prosince 2002 do srpna 2004). Pokud má rodič na rodičovské dovolené zdanitelný pracovní příjem nebo pobírá nemocenské dávky s výjimkou peněžité pomoci v mateřství, náleží mu příspěvek ve výši 1 200 Sk (29 €). Při souběžné rodičovské dovolené obou rodičů nebo při souběžné mateřské a rodičovské dovolené náleží rodičovský příspěvek v plné výši pouze jednomu z nich. Druhému z nich náleží příspěvek ve výši 1 200 Sk (29 €) za jeden měsíc do 3 měsíců věku dítěte.

10.4.4 Rodinné dávky

Systém základních rodinných dávek-přídavků na děti upravuje na Slovensku zákon č. 658/2002 Z. z. (1.1.2003). Na Slovensku existuje přídavek na děti a příspěvek k přídavku na děti. Obě dávky jsou dávkami státní sociální podpory, které mají za cíl finančně pomoci rodinám s výživou a výchovou nezaopatřených dětí. Oprávněnou osobou na tuto dávku je rodič nezaopatřeného dítěte (do skončení povinné školní docházky, nejdéle do 25 let věku při soustavné přípravě na povolání - § 5- nebo s dlouhodobě nepříznivým zdravotním stavem - § 6, 7), osoba, které bylo nezaopatřené dítě svěřeno do péče na základě právoplatného rozhodnutí soudu, plnoleté nezaopatřené dítě, pokud přídavek není vyplácen rodiči (rodiče nežijí nebo je upravena vyživovací povinnost od rodičů), plnoleté nezaopatřené dítě, pokud uzavřelo manželství nebo manželství zaniklo. Pokud dítě zanedbává povinnou školní docházku, může být přídavek rodině odebrán. Přídavek může vždy pobírat pouze jedna oprávněná osoba. Tato dávka náleží uvedeným osobám, pokud mají ony i dítě trvalý nebo přechodný pobyt na území Slovenska. Výška přídavku na děti činí 270 Sk (§ 8, 2003; 6,5 €). Je valorizována k 1.9. kalendářního roku tak, že se vynásobí koeficientem, kterým se upravily částky životního minima.

K základnímu přídavku na děti existuje ještě příspěvek k přídavku. Nárok na něj mají osoby, které mají nárok na základní přídavek, pokud příjem těchto osob a osob společně

posuzovaných nepřesahuje v rozhodném období 2,2násobek součtu částek stanovených za účelem státní sociální podpory. Měsíční příjem úplné rodiny s jedním dítětem tak nesmí přesáhnout 14 190 Sk ($2,2 \cdot (3\,000 + 2\,100 + 1\,350)$), tj. 342 €, viz tabulka 10.7).

Za příjem (§ 11) jsou považovány příjmy fyzických osob (příjmy včetně příjmů v cizí měně po odečtení povinného i dobrovolného pojištění, daní z příjmu fyzických osob, dalších výloh na dosáhnutí, zabezpečení a udržení příjmů fyzických osob podle zákona č. 366/1999 Z. z. ve znění pozdějších předpisů). U příjmů osob, které jsou osvobozené od daně z příjmu fyzických osob, se za příjem považují dávky nemocenského pojištění, důchodového pojištění, podpora v nezaměstnanosti, výživné, rodičovský či zaopatřovací příspěvek, peněžitý příspěvek na opatrování. Za příjem se naopak nepovažuje odměna žáka v učilištích, příjem nezaopatřeného dítěte z výdělečné činnosti. Od příjmu se rovněž odečte výživné a příspěvek na výživné placené jiným osobám či úhrada anebo část úhrady na péči poskytovanou nezaopatřenému dítěti v zařízení (ústavní výchova apod.).

Rozhodným obdobím zjišťování příjmů pro nárok na příspěvek k přídatku na děti je kalendářní rok, který předchází období, za které se posuzuje nárok na příspěvek. Tento příjem se zjišťuje vždy v září kalendářního roku a platí při posuzování nároku na příspěvek až do konce srpna následujícího kalendářního roku. Příjem pro posouzení nároku se rovná jedné dvanáctině příjmu společně posuzovaných osob v rozhodném období a zaokrouhlí se směrem dolů.

Okruh společně posuzovaných osob je stanoven §13. Obecně sem patří rodiče, u nezaopatřených dětí žijících v manželství manžel/ka a děti, u dětí svěřených do péče jiným osobám než rodičům se zohledňuje pouze příjem dětí.

Nárok na příspěvek nevzniká, pokud společně posuzovaná osoba nepracovala v rozhodném období po dobu 3 po sobě následujících měsíců a nebyla registrovaná na úřadě práce. To neplatí pro osoby pobírající důchod (starobní, invalidní); osoby, které řádně pečovaly o nezaopatřené dítě mladší 10 let nebo s nepříznivým zdravotním stavem; osoby, které pečovaly o blízkou osobu; nezaopatřené dítě nebo osobu soustavně se připravující na povolání; osoby vykonávající základní vojenskou službu či náhradní vojenskou službu; osoby ve vazbě nebo výkonu trestu; osoby nezvěstné; osoby pobírající nemocenské dávky a peněžitou pomoc v mateřství. U nezaopatřených dětí s nepříznivým zdravotním stavem, u dětí z neúplných rodin, u dětí pobírajících sirotčí důchod se zvyšuje příjmová hranice nároku na příplatky tak, že se zvýší násobek součtu částek pro účely dávek státní sociální podpory o výšku částky pro účely dávek státní sociální podpory odpovídající příslušnému věku dítěte (tabulka 10.7 podle § 5 zákona č. 125/1998 Z. z.).

Tabulka 10.10 Příspěvek k přídatku na děti (2002)

hranice příjmu	věk dítěte		
	do 6 let	od 6 do 15 let	více než 15 let
do 1,3násobku součtu částek pro účely SSP	410 Sk (10 €)	560 Sk (13,5 €)	620 Sk (15 €)
od 1,37násobku do 2,2násobku součtu částek pro účely SSP	210 Sk (5 €)	320 Sk (7,7 €)	350 Sk (8,5 €)

Zdroj: zákon č. 658/2002 Z. z., § 10

Rodinám, kterým se narodila trojčata nebo více dětí nebo kterým se v průběhu 2 let opakovaně narodila dvojčata, je vyplácen zvláštní příspěvek. Tato dávka je vyplácena jednou ročně rodičům nebo oprávněným osobám (pečovatelům majícím děti v péči na základě rozhodnutí soudu). Podmínkou je, že aspoň tři z dětí musí být mladší 15 let. Výše příspěvku činí 1,6násobek příslušné částky pro účely státní sociální podpory podle věku dítěte (podle tabulky 10.7, tabulka 10.11). První žádost je možné podat po dovršení 1 roku věku dětí.

Tabulka 10.11 Příspěvek rodinám s trojčaty nebo dvěma dvojčaty narozenými v průběhu 2 let

věk dětí	výše příspěvku na 1 dítě
do 6 let	2 160 Sk (52 €)
od 6 do 15 let	2 660 Sk (64 €)
od 15 let	2 840 Sk (68 €)

Zdroj: zákon č. 235/1998 Z. z.; www.employment.gov.sk

10.5 Daňová politika

V současné době je na Slovensku připravována rovněž daňová reforma. V této kapitole se proto nejprve zmíníme o dosavadním systému zdanění ve vztahu k rodině a dále nastíníme základní změny po 1.1.2004.

Jednotkou zdanění příjmů je jedinec. Každý daňový poplatník mohl ročně (podle stavu v roce 2002) snížit roční základ daně o 38 760 Sk (908 €; roční hrubá mzda průměrného pracovníka v průmyslu v roce 2002 činila 153 696 Sk, tj. 3 601 €; OECD, 2002), o 8 400 Sk (197 €), jestliže poplatník pobíral částečný invalidní důchod, o 16 800 Sk (394 €), pokud poplatník pobíral plný invalidní důchod. Podobně jako v České republice mohl manžel/manželka snížit svůj základ daně, pokud jeho/její manžel/manželka měl/a v daném roce nízký příjem. Odečitatelná položka činila 12 000 Sk (281 €), pokud příjem partnera nepřesáhl 38 760 Sk ročně (908 €). Podobně byly zvýhodněny i rodiny s dětmi. Za děti byly pro daňové účely považovány děti mladší 18 let nebo 26 let, pokud se soustavně připravovaly na povolání nebo byly zdravotně postižené a nebyly příjemci dávek v invaliditě. Na pracovní příjem dětí nebyl brán zřetel. Snížení základu daně mohl uplatnit pouze jeden rodič, jeho výše činila 16 800 Sk (394 €) na každé dítě. Průměrná výše uplatněných nezdanitelných částí základu daně za rok 2001 činila 46 697 Sk (1 094 €). Po odečtení nezdanitelného minima poplatníka ve výši 38 760 Sk (908 €) připadalo zbývajících 7 937 Sk (186 €) na manželku a děti. Podle informací Statistického úřadu byla v 12,81 % ekonomicky aktivních domácností žena v domácnosti. Z tohoto podílu je pak usuzováno na průměrnou výši odpisu připadající na manželku (1 537 Sk, tj. 36 € jako 12,81 % z 12 000 Sk) a na děti (6 400 Sk, tj. 150 € jako dopočet do celkové částky nezdanitelného minima; ministerstvo financí, 2003).

Tabulka 10.12 Zdanění příjmů z roku 2002

roční zdanitelný příjem - Sk (€)	daň na dolní hranici - Sk (€)	daň částky převyšující dolní limit (%)
0 - 90 000 (0 - 2 109)	0	10
90 000 - 180 000 (2 109 - 4 218)	9 000 (211)	20
180 000 - 396 000 (4 218 - 9 279)	27 000 (633)	28
196 000 - 564 000 (9 279 - 13 215)	87 480 (2 050)	35
564 000 a více (13 215 a více)	146 280 (3 428)	38

Zdroj: OECD, 2002

Daňová reforma probíhající na Slovensku je zdůvodňována nejednoznačností, velkým množstvím výjimek a podmínek v současném daňovém systému. Systém je také označován za nespravedlivý (různé sazby daně podle výšky základu daně nebo podle druhu zdaňovaného příjmu, podle subjektu zdanění apod.). Navrhovaný systém má za cíl tyto nedostatky a nerovnosti odstranit. Všechny druhy příjmů by tedy měly být zdaněny stejně. Nový systém zdanění přesouvá daňové zatížení z přímých daní na daně nepřímé (daň z přidané hodnoty, spotřební daně). Selektivní daňová politika založená na zvýhodňování určitých odvětví nebo typů podnikatelských subjektů bude nahrazena plošnou daňovou politikou, od které jsou očekávány všeobecně příznivé podmínky pro podnikání a investování

(např. odpisovou politikou, volnějším umořováním daňové ztráty apod.). Snížení příjmů státního rozpočtu vyplývající ze zavedení rovné daně z příjmu právnických a fyzických osob musí být kompenzováno příjmy z jiných daní, a to především z DPH a spotřebních daní. Daň musí být spravedlivé horizontálně - stejně musí být zdaněny příjmy, majetek nebo spotřeba různých osob bez ohledu na povahu těchto osob, a vertikálně - subjekt, který má vyšší příjem, vyšší majetek a spotřebu platí vyšší daň, ale míra proporcionality musí být zachována, tj. míra zdanění by neměla progresivně stoupat se zvyšujícím se základem daně. Příjmy všech subjektů se tak budou danit jednou sazbou ve výši 19 %. Lišit se budou pouze pravidla pro stanovení základu daně u jednotlivých typů subjektů. U zaměstnance je základem daně jeho mzda snížená o odvody na pojištění a o nezdanitelné minimum. U podnikatele je pak základem upravený hospodářský výsledek (v zásadě zisk jako rozdíl mezi výnosy/příjmy a náklady/výdaji dosažený z podnikání a upravený pro daňové účely). Daň z převodu nemovitostí bude zrušena podobně jako daň darovací a dědická.

Za daňové poplatníky jsou považovány tuzemské fyzické a právnické osoby a zahraniční osoby, tj. všichni, kdo vytvářejí nebo mohou vytvořit zisk na území Slovenska. Předmětem daně jsou peněžité i nepeněžité příjmy ze všech činností a z nakládání s veškerým majetkem.

Zdaňovacím obdobím je kalendářní rok, případně ve vztahu k aplikaci nového zákona o účetnictví 12 po sobě následujících kalendářních měsíců. Daňové přiznání podává každá fyzická osoba, jejíž příjmy převyšovaly nezdanitelné minimum. Změna daňového systému se dotkne i změny nezdanitelného minima. Při sazbě rovné daně 19 % bude nezdanitelná část základu daně představovat 80 832 Sk ročně (1 948 €), na manželku se bude uplatňovat stejná částka nezdanitelné části daně, tj. 80 832 Sk (1 948 €) a na dítě nebude uplatňována žádná nezdanitelná část základu daně. Počet dětí bude zvýhodněn tzv. daňovým bonusem, tj. snížením vypočtené daně. Pro názornost uvádíme v tabulce 10.13 srovnání zdanění rodiny zaměstnance s průměrným platem 15 000 Sk (362 €) podle rodinné situace (ve 3. čtvrtletí 2003 byla průměrná hrubá mzda zaměstnance v hospodářství SR 14 066 Sk, tj. 339 €).

Tabulka 10.13 **Efekty změny daňové reformy z pohledu různé rodinné situace (Sk)**

rodinná situace	bezdětný		s jedním dítětem				se dvěma dětmi			
rok	2003	2004	2003	2004	2003	2004	2003	2004	2003	2004
nepracující partner	ne	ne	ne	ne	ano	ano	ne	ne	ano	ano
počet dětí	0	0	1	1	1	1	2	2	2	2
hrubý roční příjem	180000	180 000	180 000	180 000	180 000	180 000	180 000	180 000	180 000	180 000
odvody	23 040	24 120	23 040	24 120	23 040	24 120	23 040	24 120	23 040	24 120
odpočitatelné položky	38 760	80 832	55 560	80 832	67 560	161 664	72 360	80 832	84 366	161 664
základ daně	118 200	75 048	101 400	75 048	89 400	-5 784	84 600	75 048	72 600	-5 784
daňový bonus na děti	0	0	0	4 800	0	4800	0	9600	0	9 600
celková daň	14 640	14 259	11 280	9 459	8 940	-4800	8 460	4 659	7 260	-9 600
daň (%)	8,13	7,92	6,26	5,25	4,96	-2,66	4,7	2,58	4,03	-5,33
čistý příjem	142 320	141 621	145 680	146 421	148 020	160 680	148 500	151 221	149 700	165 480

Zdroj: Ministerstvo financí, www.finance.gov.sk

10.6 Bytová politika (www.build.gov.sk)

Podle výsledků sčítání obyvatelstva z roku 2001 tvořilo bytový fond Slovenské republiky 1 884 846 bytů, z toho bylo 1 665 536 trvale obydlených (88,4%) a 219 310 neobydlených bytů (11,6%). Byty v rodinných domech tvořily 49,2% z trvale obydleného

bytového fondu. Celkový bytový fond se za 10 let od sčítání v roce 1991 zvýšil o 116 013 bytů.

Vybavenost obyvatelstva byty dosáhla při sčítání hodnoty celkem 350,4 bytů na 1000 obyvatel a 309,6 trvale obydlených bytů na 1000 obyvatel. V počtu bytů na 1000 obyvatel se oproti předcházejícímu sčítání hodnoty zvýšily, v roce 1991 připadalo 335,4 bytů celkem a 306,7 trvale obydlených bytů na 1000 obyvatel. Vybavenost byty na 1000 obyvatel ve Slovenské republice je porovnatelná s úrovní v transformujících se zemích, ale značně zaostává za vyspělými zeměmi západní Evropy, kde se tento ukazovatel okolo roku 2000 pohyboval v rozmezí 400 až 500 bytů na 1000 obyvatel. Z pohledu počtu bytů na 100 cenových domácností se bytová situace na Slovensku v 90. letech zhoršila. Jednou z příčin poklesu hodnoty ukazatelů (tabulka 10.14) je nižší přírůstek trvale obydlených bytů mezi roky 1991 a 2001, ale také zvýšený růst počtu cenových domácností v důsledku rostoucí rozvodovosti a stárnutí obyvatelstva.

Tabulka 10.14 Bytová situace podle výsledků sčítání

rok sčítání	počet bytů na		počet trvale obydlených bytů na	
	1 000 obyvatel	100 cenových domácností	1 000 obyvatel	100 cenových domácností
1961	:	:	235,6	83,1
1970	262,2	88,5	253,5	85,5
1980	299,8	90,1	283,3	85,1
1991	335,4	96,8	306,7	88,5
2001	350,4	91,0	309,6	80,4

Zdroj: www.build.gov.sk

Nejvíce bytů se při sčítání 2001 nacházelo v domech postavených v letech 1961 až 2001 (75 %). Ze všech trvale obydlených bytů tvořily 77,8 % byty I. kategorie. Oproti sčítání z roku 1991 se opět zvýšil podíl větších bytů, což je trend dlouhodobý. Třípokojové a vícepokojové byty tvořily téměř 75 % z trvale obydleného bytového fondu. Nejvíce se zvýšily počty a podíly pěti- a vícepokojových bytů (o 102 227 bytů, tj. o 5,9 % mezi roky 1991 a 2001) a největší úbytek zaznamenaly dvoupokojové byty (o 111 230 bytů, tj. o 7,4 % mezi roky 1991 a 2001). Zvýšení podílu pěti- a vícepokojových bytů je logickým důsledkem struktury výstavby v 90. letech, kdy se převážná část bytů dokončovala v rodinných domech. Průměrná podlahová plocha bytu vzrostla na 83,9 m², což je nárůst o 11,1 m² oproti roku 1991 a průměrná obytná plocha vzrostla na 56,1 m², tj. o 8,8 m².

V posledních letech intenzita bytové výstavby postupně narůstá z hodnoty 1,5 bytu na 1000 obyvatel v roce 1998 na 2,6 bytu na 1000 obyvatel v roce 2002. Přesto podle odhadů chybí na Slovensku okolo 255 tisíc bytů. Pro přiblížení se těmto potřebám je nevyhnutelné, aby se zvýšila intenzita bytové výstavby a aby se v časovém horizontu roku 2010 dokončovalo minimálně 4 až 5 bytů na 1000 obyvatel ročně (v absolutním vyjádření to znamená dokončení 21 až 27 tisíc bytů v roce 2010). V zemích Evropské unie se ročně postaví 5 až 6 bytů na 1000 obyvatel.

V rámci procesu transformace v oblasti bydlení došlo k výrazné změně vlastnické struktury bytového fondu. Došlo především k významnému poklesu podílu nájemních bytů na odhadovanou hodnotu kolem 4 % z celkového počtu bytů. Pro srovnání v zemích Evropské unie představuje nájemní bydlení 20 až 60 % celkového bytového fondu. Tento vývoj by měl být v budoucnosti zastaven, cílem by mělo být, aby podíl nájemních bytů představoval 50 % nové výstavby kolem roku 2010.

Tabulka 10.15 Typ vlastníctví bytu podle sčítání obyvatelstva

typ vlastníctví	1991	2001
byty ve vlastním domě (rodinném domě)	50,2	47,1
byty v osobním vlastníctví v bytovém domě	5,2	26,7
ostatní bezplatně užívané byty	0,2	1,0
nájemní byty	21,2	8,1
družstevní byty	22,1	14,9
domovnické, služební byty	0,8	0,5
jiné a nezjištěné byty	0,3	1,7
celkem	100,0	100,0

Zdroj: Štatistický úrad SR

V Koncepti rozvoje bytové výstavby je konstatováno, že cílovým řešením v oblasti bytové výstavby je financování rozvoje bydlení především ze soukromých zdrojů. Veřejné prostředky státu a obcí musí být zaměřené na podporu rozvoje bydlení určeného zejména pro sociálně slabší skupiny obyvatelstva a na nepřímou podporu formou daňových úlev. V této souvislosti se pro oblast rozvoje bydlení počítá vyčleňovat ve státním rozpočtu finanční prostředky na úrovni roku 2003, tj. 7 375 milionů Sk (178 milionů €) ročně. V letech 1999 - 2002 byly finanční prostředky určeny především na:

- hypotéční úvěrování státních příspěvků k úrokové sazbě těchto úvěrů a odkupování hypotéčních záložních listů,
- státní podporu ke stavebnímu spoření,
- poskytování podpory ze státního fondu rozvoje bydlení pro občany s nižšími příjmy a na výstavbu nájemních bytů,
- výstavbu nájemních bytů do vlastníctví obcí,
- výstavbu technické vybavenosti k novostavbám.

Největší podíl na financování rozvoje bydlení má stavební spoření (71 %), 15 % připadá na hypotéční úvěry a 14 % na financování ze Státního fondu rozvoje bydlení (Konceptia rozvoja bytovej výstavby, www.build.gov.sk).

Hypotéční systém je na Slovensku hodnocen jako dobře se rozvíjející. Licenci na hypotéční obchody má 10 bank. V poslední době se snížily úrokové sazby, které tak se státním příspěvkem přibližují hypotéční systém dalším formám podpory bydlení jako je např. stavební spoření. Negativním znakem tohoto systému je rostoucí nárok na státní rozpočet, který by bez zavedení regulujících opatření v průběhu několika let pohltit všechny zdroje směřující do rozvoje bydlení.

Systém stavebního spoření byl zaveden v roce 1992. Cílová částka může být maximálně 5 milionů Sk (120,5 tisíc €) a spoří se 6 let. Vklad je zhodnocovaný maximálně 3 % úrokem. Po skončení spoření je možné čerpat stavební úvěr s úrokovou sazbou do 6 %. Po roce 1999 byla zavedena možnost, aby účastníky stavebního spoření byly i právnické osoby, ale bez nároku na státní podporu. Současně se zavedl limit pro objem úvěrů poskytnutých těmto právnickým osobám.

V rámci Státního fondu bydlení je možné poskytnout podporu fyzickým osobám s ročním příjmem nepřesahujícím 3,5násobek životního minima jejich domácnosti. Podpora ze strany Státního fondu bydlení je tedy směřována především do oblasti sociálního bydlení. Podpora může být poskytnuta na novou bytovou výstavbu - bytu v bytovém domě s rozlohou do 80 m², bytu v rodinném domě s rozlohou do 120 m² - nebo na koupi novostavby a na obnovu bytového fondu. Podpora se poskytuje formou úvěru, nenávratného příspěvku v případě získání bezbariérového bytu a úhrady části úroku z úvěru poskytnutého stavební spořitelnou.

V oblasti daňové politiky se realizovala opatření v osvobození od daně z příjmů z úroků z vkladů ze stavebního spoření, z výnosů z hypotéčních záložních listů fyzických i

právnických osob, z hodnoty daru poskytnutého právníkou osobou Státnímu fondu rozvoje bydlení na výstavbu nájemních bytů, u prvního převodu vlastnictví bytu v bytovém domě nebo rodinném domě z vlastnictví stavebníka do vlastnictví fyzické nebo právní osoby pak není uplatňována daň z převodu nemovitosti. Nedostatkem v oblasti nepřímé finanční podpory je absence možnosti snížení daňového základu např. o výšku úroků z úvěru či části splátky tohoto úvěru.

Tabulka 10.16 **Systém financování rozvoje bydlení**

<i>systém financování rozvoje bydlení</i>	<i>silné stránky</i>	<i>slabé stránky</i>
<i>hypotéční úvěry</i>	<ul style="list-style-type: none"> - okamžitá dostupnost hypotéčního úvěru - dostatek zdrojů banky na hypotéční úvěry - právní nárok na poskytnutí státního příspěvku při splnění zákonem stanovených podmínek 	<ul style="list-style-type: none"> - variabilita a výška úrokových sazeb - poplatky za zpracování žádosti a vedení účtu - ručení jen nemovitostí - vlastní ohodnocení nemovitosti bankou - poskytování státního příspěvku k hypotéčnímu úvěru s limitovaným objemem všem fyzickým osobám bez ohledu na jejich příjmy
<i>stavební spoření</i>	<ul style="list-style-type: none"> - stabilita finančního systému - nízká úroková sazba stavebních úvěrů - vytváření zvýhodněných produktů pro klienty - právní nárok na poskytnutí státní prémie při splnění zákonem stanovených podmínek 	<ul style="list-style-type: none"> - spoření po dobu 6 let - při částkách úvěrů nad 300 tis. Sk ručení nemovitostí a životním pojištěním - poskytování státní podpory všem fyzickým osobám bez ohledu na jejich příjmy
<i>Státní fond rozvoje bydlení</i>	<ul style="list-style-type: none"> - možnost získání bytu občany se středními příjmy - výhodné úvěrové podmínky (nízká úroková sazba, dlouhá lhůta splatnosti) - výhodné ručení (2 ručitelé, nemovitost, pojištění úvěru) 	<ul style="list-style-type: none"> - omezená výška zdrojů fondu na poskytování podpory - poskytnutí podpory limitované příjmem domácnosti a podlahovou plochou bytu - na poskytnutí podpory není právní nárok
<i>programy rozvoje bydlení</i>	<ul style="list-style-type: none"> - nenávratný charakter poskytnuté podpory - vytvoření podmínek pro sociální bydlení - oživení nájemního sektoru - připravenost území pro bytovou výstavbu - zvyšování bezpečnosti a kvality bydlení - přísná kritéria pro poskytnutí podpory 	<ul style="list-style-type: none"> - omezená výška zdrojů na poskytování podpory
<i>daňové nástroje</i>	<ul style="list-style-type: none"> - stimulace investic do oblastí bydlení - daňová disciplína daňových poplatníků 	<ul style="list-style-type: none"> - snížení příjmů státního rozpočtu

Zdroj: Návrh aktualizácie Konceptie rozvoja bytovej výstavby; www.build.gov.sk

Budoucí koncepce bytové politiky by se měla vzhledem k omezeným finančním prostředkům zaměřit především na sociální bydlení, tedy na domácnosti, jejichž příjem nepřesahuje 3,5násobek životního minima, na byty o ploše do 90 m², resp. 140 m² v rodinném domě, v případě přímých dotací by měly být pořizovací náklady na 1 m² podlahové plochy bytu limitovány, u ostatních forem podpory by pořizovací náklady neměly přesáhnout částku 2 500 000 Sk (60 245 €) na byt. V neposlední řadě je třeba uplatňovat bytovou politiku v souladu s vývojem na pracovním trhu v jednotlivých regionech.

Výše uvedené odstavce se týkaly situace při pořizování bydlení. K pomoci s úhradou nákladů spojených s užíváním bytu je určen příspěvek na bydlení. Nárok na tento příspěvek může uplatnit nájemce bytu, vlastník bytu či domu. Žadatel musí být v daném bytě či domě trvale hlášený, musí řádně platit poplatky spojené s užíváním bytu (nájemné, údržby, opravy apod., daň z nemovitosti). Dávka je testovaná příjmem: součin tzv. koeficientu zatíženosti příjmu společně posuzovaných osob výdaji spojenými s bydlením a příjmu společně posuzovaných osob musí být nižší než stanovené minimální výdaje na bydlení. Výška měsíčního příspěvku je rozdíl mezi částkou minimálních výdajů na bydlení a součinem koeficientu 0,29 a příjmu, tedy podle vzorce:

$PB = MVB - (R \times Y)$, kde PB je příspěvek na bydlení, MVB jsou minimální výdaje na bydlení, Y je příjem společně posuzovaných osob, R je koeficient zatíženosti příjmu společně

posuzovaných osob výdaji spojenými s bydlením. Příspěvek se zaokrouhluje na celé koruny nahoru a je poskytován v minimální výši 50 Sk. Koeficient uvedený ve vzorci je možné upravit k 1.1. nebo 1.7. běžného kalendářního roku.

Částky minimálních výdajů jsou uvedeny v tabulce 10.17.

Tabulka 10.17 **Minimální výdaje na bydlení - Sk, 2001 (€)**

počet osob	minimální výdaje na bydlení
1 fyzická osoba	1 680 (39)
2 fyzické osoby	2 090 (49)
3 fyzické osoby	2 490 (58)
4 a více fyzických osob	2 900 (68)

Zdroj: z.č. 300/1999 z.z., www.employment.gov.sk

Rozhodným obdobím, za které se zjišťuje příjem pro nárok na příspěvek na bydlení, je kalendářní půlrok, který předchází půlroku, za který se posuzuje nárok na tuto dávku. Příjem pro posouzení nároku je roven jedné šestině příjmů společně posuzovaných osob (zvláštní posouzení pro příjem OSVČ viz § 7 zákona č. 300/1999 Z.z.). Za příjem společně posuzovaných osob nejsou považovány např. dávky v nemoci, v mateřství a rodičovský příspěvek (§7). Za společně posuzované osoby jsou považovány osoby žijící trvale v daném bytě.

10.7 Předškolní instituce péče o děti

Situace v oblasti péče o předškolní děti je na Slovensku obdobná jako v České republice. Zřizování a správa jeslí a mateřských škol se postupně přesunula do kompetencí okresů a obcí. Za jesle jsou odpovědné obce, za mateřské školy pak především okresy. Mateřské školy jsou na Slovensku většinou státní, většina z nich je otevřena celodenně. Nabídka odpovídá poptávce.

Tabulka 10.18 **Mateřské školy k 30.9.2002**

péče		státní	soukromé	církevní
	celkem	3 206	12	17
internátní	1	1	0	
celodenní	3 116	10	17	
půldenní	89	1	0	
počet tříd	celkem	7 477	19	28
	internátní	3	2	0
	celodenní	7 188	15	27
	půldenní	286	2	1
počet dětí	celkem	150 182	346	597
	internátní	77	35	0
	celodenní	145 640	270	582
	půldenní	4 465	41	15

Zdroj: www.education.gov.sk

Ve školním roce 2000/2001 proběhly inspekce v zařízeních předškolní péče (285 inspekci v mateřských školách, 30 v ostatních zařízeních). Podle zprávy státní školní inspekce jsou koncepčnost práce a stanovení cílů ve výchovně-vzdělávací činnosti na vyhovující úrovni. Hlavní cíle výchovy a vzdělávání jsou ve všech sledovaných mateřských školách reálně vytyčené, převážně jasně formulované. Nabídka vzdělávacích aktivit pro děti se speciálními schopnostmi se řídí možnostmi podle individuální volby aktivit a požadavků rodičů převážně v oblasti ekologické, dramatické, náboženské, výtvarné výchovy

a seznamování se s cizím jazykem. Pouze v ojedinělých případech jsou v mateřských školách integrovány děti se speciálními výchovně-vzdělávacími potřebami. Jednou z priorit je logopedická péče o děti s poruchami řeči, která je však v mnohých mateřských školách pouze formální. Převážná část zařízení zpracovává individuální plány rozvoje pro děti s odloženou školní docházkou na rozdílné úrovni. Venkovské mateřské školy však nevytvářejí dostatečnou možnost volby aktivit pro děti se zvláštními schopnostmi, chybí individuální plány rozvoje, děti jsou učitelkami pouze doporučeny základní umělecké škole nebo kroužkům center volného času.

Služby poskytované rodičům jsou obecně hodnoceny jako kvalitní, mateřské školy jsou schopné podávat ucelené informace o vývoji dětí. Výchovně-vzdělávací činnost zabezpečují učitelky převážně s vyšší praxí, což je důsledek redukce tříd a snižujícího se počtu především mladých učitelek. Kvalifikovanost pedagogických zaměstnanců v kontrolovaných subjektech byla hodnocena jako odpovídající.

Materiálně-technické vybavení je ve školách rozdílné, neboť vychází z rozpočtových možností zřizovatelů škol a dostupných zdrojů (obecní úřady, sponzoři). Školy i navzdory snaze vedení nemají dostatek učebních pomůcek. Jejich nákup se řeší ve spolupráci s rodiči a sponzory.

Souhrnně lze situaci v předškolních zařízeních na Slovensku charakterizovat následovně (www.education.gov.sk):

Hlavní klady:

- vhodná řídicí a manažerská schopnost ředitelů, jasná formulace směřování školy v oblasti výchovy a vzdělávání, sociální výchovy, rozumové výchovy,
- promyšlená odborně-metodická práce v pedagogických kolektivech, schopnost vedení škol hodnotit úroveň kvality školy,
- zařazení nových trendů do výchovně-vzdělávacího procesu, ucelený systém poznatků a hodnot prostřednictvím zážitkového učení a stimulujícího prostředí,
- výborná úroveň komunikačních zručností 5 až 6letých dětí, sebeobslužných, společensko-kulturních zručností,
- obohacování programu výchovy a vzdělávání o alternativní postupy.

Hlavní zápory:

- nedůslednost v přístupu ke zpracování a vedení dokumentace školy,
- úroveň odborně-metodických zručností učitelek při práci s inovovaným programem a pedagogických zručností v přímém výchovně-vzdělávacím procesu,
- úroveň plnění úkolů sociální výchovy, nedůsledná analytická a kontrolní činnost rozumové výchovy,
- formy práce v heterogenních třídách,
- nárůst počtu dětí s logopedickými chybami řeči, slabá stimulace k samostatnému projevu,

Dosavadní směřování vývoje:

- výrazný nárůst zájmu o alternativní mateřské školy a o školy se širší nabídkou aktivit,
- stabilně dobré výsledky v přípravě dětí na vstup do 1. ročníku základní školy,
- zvyšující se průměrný věk učitelek.

10. 8 Shrnutí

V posledních letech na Slovensku proběhla a dále probíhá řada reforem, jež se dotkly i politiky státu vůči rodině. V oblasti státní sociální podpory bylo redefinováno životní minimum a byly stanoveny tzv. částky pro účely státní sociální podpory. K významným změnám došlo i v oblasti sociální pomoci. V letošním roce byla schválena reforma daňového systému. Na základě této reformy bude zavedena tzv. rovná daň ve výši 19 %, změni se systém daňového zvýhodňování rodin v tom smyslu, že se např. zvýší nezdanitelné minimum

uplatnitelné za nepracující manželku a počet dětí bude zohledněn snížením vypočtené daně. Daňová reforma je mimo jiné doprovázena úpravou systému sociálního pojištění. V této oblasti se změní pojetí vyměřovacích základů pro výplatu dávek, změní se rovněž výše odvodů pojištění vyjádřená procentem pracovního příjmu. V neposlední řadě bude u odvodů na důchodové a invalidní pojištění zohledněn počet dětí v rodině.

V oblasti rodiny byla formulována "Koncepce rodinné politiky". Podobně jako v ostatních evropských státech je zde kladen důraz na aspekty sloučení rodiny a pracovního života. V této souvislosti byl již na Slovensku odstartován projekt „podnik příznivý rodině“. Základní schéma státní finanční podpory rodiny vykazuje stále velmi podobné prvky jako systém český. Za zmínku však stojí možnost souběžné péče rodičů o dítě, při níž mohou oba, byť jen po omezenou dobu jednoho měsíce do 3 měsíců věku dítěte, pobírat finanční příspěvky státu. Tímto opatřením jsou alespoň částečně oceněny a podporovány zájmy otců podílet se na péči o dítě v období po narození. V oblasti rodinných dávek může být inspirující i konstrukce přídavků na děti. Základní přídávky jsou na Slovensku vypláceny plošně, rodiny s nižším příjmem však mohou získat tzv. příplatky k přídávkům. Sociálně slabým rodinám je rovněž určena bytová politika, ať již v oblasti podpory pořizování bydlení nebo finanční pomoci s úhradou nákladů na stávající bydlení. Příspěvek na bydlení není na rozdíl od situace v České republice konstruován na základě životního minima, ale v jeho výpočtu jsou zohledněny náklady bydlení.

V oblasti služeb péče o předškolní děti je hlavní pozornost směřována především do období po skončení rodičovské dovolené, tj. po 3 letech věku dítěte.

Zdroje

- Abramovici, G. (2003): La protection sociale en Europe, Eurostat, Statistiques en bref, 2003/3
- Kollár, M., Mesežnikov, G. (2002): Slovensko 2002: Úhrnná správa o stave spoločnosti, Inštitút pre verejné otázky, Bratislava
- Kotýnková, M. (2003): Diferencovaná úroveň dávek sociální pomoci na Slovensku, Sociální politika 2003/9
- Ministerstvo práce, sociálních věcí a rodiny, www.employment.gov.sk
- Ministerstvo školství, www.education.gov.sk: Správa o stave a úrovni výchovy a vzdelávania v školách a školských zariadeniach v Slovenskej republike v školskom roku 2000/2001, Štátna školská inšpekcia, Bratislava, 2001
- Ministerstvo výstavby a regionálneho rozvoja, www.build.gov.sk: Konceptia štátnej bytovej politiky do roku 2005 s výhľadom do roku 2010 schválená uznesením vlády Slovenskej republiky č. 355 z 24. mája 2000; Konceptia rozvoja bytovej výstavby
- OECD Employment Outlook, 2002
- OECD in Figures: Statistics of the member countries, 2002
- Recent demographic developments in Europe 2000, 2002, Council of Europe, Strasbourg
- Sociálna poisťovňa, <http://www.socpoist.sk/index>
- Statistiques sociales européennes: Démographie 2000, 2002 Eurostat
- Taxing Wages, Special Feature: Taxing Families 2001-2002, OECD, 2002
- Výskumné demografické centrum, <http://www.infostat.sk/vdc/explorer/vyvoj.htm>

Seznam zákonů:

- Zákon č. 125/1998 Z. z., o životním minimu a o ustanovení částek pro účely státních sociálních dávek
- Zákon č. 73/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství ve znění zákona Slovenské národní rady č. 419/1991

- Zákon o porodném č. 235/1998 Z.z.
- Zákon o přídavicích na děti č. 658/2002 Z.z.
- Zákon o příspěvku na bydlení č. 300/1999 Z.z
- Zákon o rodině č.94/1963 Sb. a dále Zákon č. 132/1982 Sb., .Zákon č. 234/1992 Sb., Zákon č. 195/1998 Z.z., Zákon č. 72/2002 Z.z., Zákon č. 127/2002 Z.z., Zákon č. 198/2002 Z.z., Zákon č. 245/2002 Z.z.
- Zákon o sociálním pojištění č.413/2002
- Zákon rodičovském příspěvku č. 643/2002 Z.z.
- Zákoník práce č. 210/2003 Z.z.

11. SLOVINSKO

11.1	Populační vývoj	179
11.2	Obecné rysy sociálního systému Slovinska s důrazem na rodinnou politiku	182
11.3	Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití	184
11.3.1	Manželství.....	184
11.3.2	Rozvod	184
11.3.3	Nesezdané soužití	185
11.4	Rodičovství	185
11.4.1	Porodné	186
11.4.2	Mateřská a otcovská dovolená.....	186
11.4.3	Rodičovská dovolená.....	187
11.4.4	Rodinné dávky	187
11.5	Daňová politika.....	188
11.6	Bytová politika.....	189
11.7	Předškolní instituce péče o děti	189
11.8	Shrnutí.....	190
	Zdroje	190

11.1 Populační vývoj

Historicky patřilo území Slovinska pod správu různých politických entit. Hranice v dnešním rozsahu byly stanoveny v roce 1956. Až do konce 80. let se počet obyvatel Slovinska zvyšoval z 1,6 miliónu obyvatel v roce 1960 na 2 milióny v roce 1990. V posledním desetiletí se počet obyvatel snižoval na 1,97 miliónu v roce 1999. Předchozí růst populace byl způsoben jednak přirozeným přírůstkem, i když ten se ve sledovaném období postupně snižoval a v roce 1993 se změnil v přirozený úbytek, jednak imigrací, a to převážně v období 1971 - 81, především ze sousedních republik bývalé Jugoslávie (Chorvatsko, Bosna a Hercegovina apod.). Od konce 80. let do roku 1999 však bylo migrační saldo, podobně jako přirozený přírůstek, převážně záporné.

Porodnost se udržovala na relativně vysoké úrovni až do konce 70. let. S výjimkou období 2. poloviny 60. let (pokles na 27 tisíc) se roční počty narozených dětí pohybovaly v průměru kolem 30 tisíc. Od roku 1979 se však porodnost každoročně snižuje, nové generace jsou tedy čím dál tím méně početné. Podle vývoje intenzitního ukazatele úhrnné plodnosti lze soudit, že snižování narozených dětí nebylo způsobeno velikostí a věkovou strukturou žen v plodném věku, neboť průměrný počet dětí připadající na jednu ženu se rovněž snižoval. Od počátku 80. let rodily slovinské ženy ve stále vyšším věku. Významně se snižovala plodnost ve věkové skupině 20 - 24 let, kde se tradičně rodilo nejvíce dětí, ale snižovala se i plodnost ve věku 25 - 34 let. Ve 2. polovině 80. let se plodnost těchto starších žen relativně stabilizovala. V 90. letech nedošlo k žádnému výraznému zvýšení plodnosti žen ve věku 25 - 29 let, ale ženy začaly rodit více ve věku 30 - 34 let. Plodnost žen mladších 25 let stále klesá: od roku 1993 je nižší než plodnost ve věku 25 - 29 let (v tomto věku se dnes rodí nejvíce dětí), od roku 2000 je dokonce vyšší než plodnost ve věku 20 - 24 let plodnost ve věku 30 - 34 let. Podle úrovně plodnosti z posledních let by slovinské ženy měly v průměru 1,2 dítěte. Tento výsledek je ovlivněn na jedné straně odkládáním porodů do vyššího věku, na druhé straně však zatím nedochází k významné kompenzaci snižující se plodnosti žen mladších 25 let ve vyšších věkových skupinách. Snižování průměrného počtu dětí se tak promítá i do předpokládaných generačních výsledků: mladší generace mají v průměru čím dál tím méně dětí.

Vývoj sňatečnosti je možné rozdělit do dvou období: v 60. letech se počet ročně uzavřených manželství udržoval na úrovni 14 tisíc, od počátku 70. let se však počet sňatků

stále snižuje, k nejvýraznějšímu propadu došlo především na přelomu 70. a 80. let. Podle údajů z posledních let by vstoupila do manželství necelá polovina žen. Tento výsledek je způsoben přetrvávajícím klesajícím trendem sňatečnosti žen ve věku mladším 25 let, při nedostatečné kompenzaci ve věku vyšším. Od roku 1999 se slovinské ženy nejčastěji vdávají ve věku 25 - 29 let, nicméně současná úroveň sňatečnosti v tomto věku je na úrovni 40 % sňatečnosti ve věku 20 - 24 let v roce 1970. Odklad či odmítání manželství mladých žen se pak projevuje v konečné intenzitě vstupu do manželství: podle odhadů zůstane svobodnou přibližně každá třetí žena narozená koncem 60. let. Snižování podílu lidí, kteří vstupují do manželství, se projevilo ve větším rozšíření nesezdaných soužití v uplynulých 20 letech. Podle výsledků sčítání v roce 1981 představovala nesezdaná soužití s dětmi nebo bez dětí přibližně 2 % všech rodin (2,3 % párů), v roce 1991 se tento podíl zvýšil na 3,1 % (3,8 % párů) a podle výsledků posledního sčítání z roku 2002 činila faktická manželství 7,9 % rodin (9,6 % párů). Častější nesezdané soužití je spojeno i s rostoucím podílem dětí narozených mimo manželství. Tento trend započal ve 2. polovině 70. let v návaznosti na zákon zrovnoprávňující faktické a zákonné manželství (1976).

Z hlediska stability manželství patří Slovinsko mezi země s nejnižší intenzitou rozpadu manželství rozvodem. Mezi uváděná vysvětlení nízké rozvodovosti patří kromě emocionálních důvodů např. obtížná ekonomická situace, nezaměstnanost a bytová situace (Hanžek, 1998).

Úmrtnost slovinských mužů je srovnatelná s úrovní úmrtnosti českých mužů, slovinské ženy se však dožívají v průměru o přibližně 2 roky více než ženy české. K výraznému zlepšení úmrtnostních poměrů došlo ve Slovinsku v posledních 15 letech. Podobně jako v ostatních evropských zemích slovinská populace stárne, tento proces však není v porovnání se západními populacemi, ale např. i s Českou republikou v tak pokročilém stádiu. K příznivější věkové struktuře napomohla výše zmíněná imigrace, a to většinou osob v ekonomicky aktivním věku (Hanžek, 1998).

Tabulka 11.1 **Porodnost a plodnost**

rok	živě narození (tis.)	hmpor (‰)	úhrnná plodnost	čistá míra reprodukce	průměrný věk matky při prvním porodu	podíl živě narozených dětí mimo manželství
1960	27,8	17,6	2,18	0,98	24,9*	9,1
1965	30,6	18,5	2,43	1,16	24,2*	9,2
1970	27,4	15,9	2,10	1,00	23,4*	8,5
1975	29,8	16,5	2,16	1,02	22,8*	9,9
1980	29,9	15,7	2,11	1,00	22,9*	13,1
1985	25,9	13,1	1,72	0,82	23,2*	19,1
1990	22,4	11,2	1,46	0,71	23,9*	24,5
1995	19,0	9,5	1,29	0,62	25,0*	29,8
1998	17,9	9,0	1,23	0,60**	25,9*	33,6
1999	17,5	8,8	1,21*	0,59**	26,2*	35,4**
2000	18,2*	9,1*	1,26*	0,61**	26,5*	37,1**
2001	17,5**	8,8**	1,21**	0,59**	26,7**	39,4**

Zdroj: Eurostat 2000, 2002, *národní data: <http://www.stat.si/default.asp>; **RDDE 2000, 2002

Tabulka 11.2 Generační plodnost

generace	konečná plodnost	průměrný věk při porodu
1930	2,11	27,7
1935	2,06	27,3
1940	2,01	26,6
1945	1,85	25,8
1950	1,90	25,4
1955	1,96	24,8
1960	1,87	24,9
1961	1,85	25,1
1962	1,83	25,2
1963	1,80	25,4

Zdroj: RDDE 2000, 2002

Tabulka 11.3 Sňatečnost

rok	počty sňatků (tis.)	hms (‰)	úhrnná sňatečnost - ženy**	průměrný věk při prvním sňatku - muži*	průměrný věk při prvním sňatku - ženy*	generace	konečná sňatečnost - ženy**	průměrný věk při prvním sňatku - generace ženy**
1960	14,0	8,9	:	:	:	1953	90	22,3
1965	15,1	9,2	:	:	:	1958	86	22,0
1970	14,3	8,3	0,96	25,9	23,1	1963	75	23,1
1975	15,4	8,5	0,99	25,8	22,5	1968	70	24,3
1980	12,4	6,5	0,79	25,5	22,5	:	:	:
1985	10,6	5,4	0,64	25,8	22,8	:	:	:
1990	8,5	4,3	0,51	26,6	23,8	:	:	:
1995	8,2	4,1	0,51	27,9	25,2	:	:	:
1998	7,5	3,8	0,47	28,8	25,6	:	:	:
1999	7,7*	3,9*	0,48	29,1	26,2	:	:	:
2000	7,2*	3,6*	0,45	29,6	26,7	:	:	:
2001	6,9*	3,5*	0,43	:	27,0**	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000, 2002, *národní data: <http://www.stat.si/default.asp>; **RDDE 2000, 2002

Tabulka 11.4 Rozvodovost

rok	počty rozvodů	hmro (‰)	úhrnná rozvodovost (%)
1960	1,5	1,0	:
1965	1,8	1,1	:
1970	1,9	1,1	13
1975	2,2	1,2	15
1980	2,3	1,2	16
1985	2,5	1,3	18
1990	1,9	0,9	14
1995	1,6	0,8	13
1998	2,1	1,0	18
1999	2,1	1,1	20
2000	2,1*	1,1*	21**
2001	2,3*	1,1*	22**

Zdroj: Eurostat 2000, 2002, *národní data: <http://www.stat.si/default.asp>; **RDDE 2000, 2002

Tabulka 1.5 Úmrtnost a struktura obyvatelstva podle věku

rok	naděje dožití při narození		naděje dožití ve věku 60 let		kojenecká úmrtnost (%)	rok	podíl věkové skupiny (%)		
	muži	ženy	muži	ženy			0 - 19***	20 - 59***	60+***
1960	66,1	72,0	:	:	35,1	1950	36,7	55,5	7,8
1970	65,0	72,4	:	:	24,5	1955	35,9	56,1	8,0
1980	67,4	75,2	:	:	15,3	1960	35,1	55,7	9,2
1985	67,6	75,7	:	:	13,0	1965	34,7	55,4	9,9
1990	69,5	77,4	16,4*	20,1*	8,4	1970	32,9	56,3	10,8
1995	70,3	77,8	:	:	5,5	1975	31,3	57,6	11,1
1996	70,8	78,3	:	:	4,7	1980	30,9	58,9	10,2
1997	71,0	78,6	17,0	21,7	5,2*	1985	30,1	57,5	12,4
1998	71,1	78,8	16,5	21,2	5,3*	1990	26,5	60,8	12,7
1999	71,8**	79,3**	17,4	22,3	4,5*	1995	25,9	61,1	13
2000	72,3**	79,7**	17,6	22,7	4,9*	2000	22,9	62,8	14,3
2001	72,4**	80,3**	:	:	4,2*	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000, 2002,* národní data: <http://www.stat.si/default.asp>; **RDDE 2000, 2002;*** World Population Prospects Population Database

11.2 Obecné rysy sociálního systému Slovinska s důrazem na rodinnou politiku

Slovinsko bylo autonomní republikou v rámci Jugoslávské federace až do roku 1991. Již před vyhlášením nezávislosti na federaci v roce 1991 měla tato země relativně samostatný systém sociálního zabezpečení. Současný systém pak byl ustanoven v roce 1992. Slovinsko je dnes administrativně rozděleno na 58 administrativních jednotek a 147 obcí.

Systém sociálního zabezpečení ve Slovinsku lze přiřadit k bismarckovskému typu. Rizika spojená s nemocí, stářím, invaliditou a nezaměstnaností jsou pokryta programy pojištění, systém sociální pomoci zaručuje životní minimum. Životní minimum je diferencováno podle typu domácnosti. Mezi společně posuzované osoby patří manželé, partneři žijící spolu déle než 1 rok, závislé děti. Výše životního minima se odvíjí od minimální mzdy. Od 1.1.2003 je minimální příjem stanoven na 37 943 SIT, tj. cca 163 € měsíčně. Životní minimum jednotlivce je rovno minimální mzdě, pokud žije v domácnosti další společně posuzovaný dospělý, je životní minimum domácnosti rovno 1,7násobku minimální mzdy, dítě mladší 18 let a starší závislé dítě má životní minimum rovno 0,3 násobku minimální mzdy (pár s dítětem má tedy životní minimum rovné 2násobku minimální mzdy). U neúplných rodin se k vypočtenému minimu přičte další 0,3násobek minimální mzdy. Výše minimální mzdy je valorizována v lednu podle růstu spotřebních cen v uplynulém roce (Zákon o sociální pomoci a sociálních službách a jeho novelizace, http://europa.eu.int/comm/employment_social/misceec/index_en.html).

Podobně jako v jiných zemích je systém sociálního zabezpečení financován ze sociálního pojištění a státního rozpočtu. Sociální pojištění se skládá z důchodového pojištění, zdravotního pojištění, pojištění proti nezaměstnanosti a pojištění pro mateřství. Poslední typ pojištění je svým charakterem v Evropě ojedinělý (podobný systém mateřského pojištění existuje např. ve Švédsku). Výše příspěvků jako procenta hrubé mzdy jsou uvedeny v tabulce 11.6.

Tabulka 11.6 Příspěvky sociálního pojištění (% hrubé mzdy)

	zaměstnanec	zaměstnavatel
důchodové pojištění	15,50	8,85
zdravotní pojištění	6,36	7,09
pojištění proti nezaměstnanosti	0,14	0,06
pojištění pro mateřství	0,10	0,10
celkem	22,10	16,10

Zdroj: Ministry of Finance, 2003

Kromě povinného pojištění se především v důchodové oblasti rozvíjí doplňující systém individuálního připojištění (nepovinný druhý pilíř - pojištění prostřednictvím zaměstnavatele, třetí pilíř - individuální pojištění). Systém sociální podpory rodin je také, jak již bylo zmíněno, čím dál tím více orientován na princip pojištění. Pokud jsou příjmy z vybraného pojistného nižší než potřebné výdaje, hradí rozdíl stát nebo si příslušná agentura (viz obrázek 11.1) odpovědná za konkrétní sociální oblast půjčí chybějící částku od banky. K tomuto postupu dochází především v oblasti důchodů. Systém sociální pomoci je podmíněn příjmovou situací klienta (příjem nižší než minimální mzda, majetek v hodnotě nižší než 24 násobek minimální mzdy). Sociální pomoc garantuje příjem na úrovni minimální mzdy.

Výdaje na sociální zabezpečení jako procento HDP jsou v posledních letech ve Slovinsku téměř srovnatelné s podílem v Evropské unii: ve 2. polovině 90. let představovaly tyto výdaje přibližně 26,5 % HDP, v EU pak 27,7 %. Ze všech vyplacených dávek připadalo v roce 2000 na rodinu 9,2 %, což je o jeden procentní bod více než v EU, viz. tabulka 11.7.

Tabulka 11.7 Výdaje na sociální zabezpečení v porovnání s Evropskou unií (zdravotnictví, sociální politika, trh práce)

výdaje sociálního zabezpečení - % HDP						
rok	1991	1993	1996	1998	1999	2000
EU	26,4	28,8	28,4	27,6	27,5	27,3
Slovinsko	-	-	26,1	26,6	26,6	26,6

Zdroj: Abramovici, 2003

Slovinské ženy se účastní pracovního trhu přibližně ve stejné míře jako např. v Nizozemsku, v Německu, v České republice. V roce 2002 bylo ekonomicky aktivními 60 % žen ve věku 15 - 64 let.

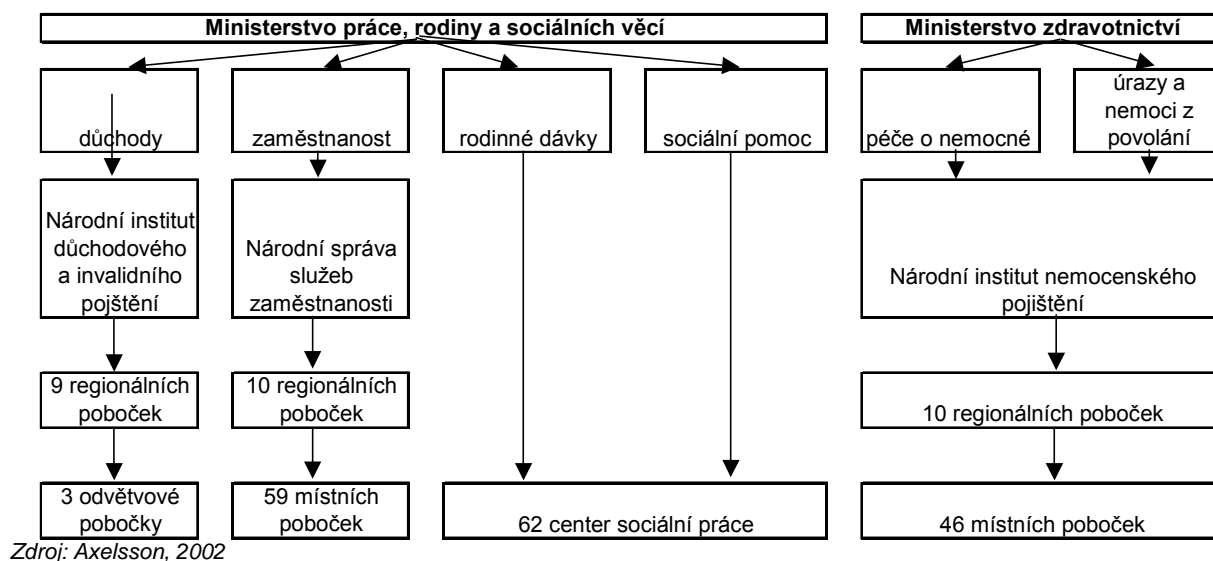
Tabulka 11.8 Zapojení na trhu práce a nezaměstnanost slovinských žen v porovnání s Evropskou unií (% v roce 2000 a 2002)

rok	ženy		muži		EU 15 - 2000	
	2000	2002	2000	2002	ženy	muži
podíl na trhu práce	58,6	59,8	68,2	68,7	55,4	-
nezaměstnanost	6,8	6,3	5,4	5,6	9,9	7,3
práce na částečný úvazek	7,7	8,3	4,7	5,2	30,0	6,0

Zdroj: OECD 2002. OECD in figures: Statistics of the member countries. SURS, 2001, Franco A., Bloendal L. Labour Force Survey Principal Results. Acceding countries 2003.

Za sociální politiku je zodpovědné ministerstvo práce, rodiny a sociálních věcí a ministerstvo zdravotnictví. Systémy pojištění jsou spravovány autonomními organizacemi (Agentura nemocenského pojištění, Agentura důchodového pojištění a pojištění pro případ invalidity, Agentura zaměstnanosti) a jejich regionálními pobočkami. Sociální systém Slovinska je tedy relativně decentralizovaný, každou sociální oblast spravují specializované regionální pobočky. Toto uspořádání však vede k odlišnému pojetí fungování jednotlivých složek sociálního zabezpečení, neboť např. pojištěná osoba je vedena pod různými identifikačními čísly v různých databázích, stejná informace je získávána a zpracovávána různými institucemi apod. Koordinace jednotlivých oblastí bude ještě naléhavější po vstupu do Evropské unie. To se týká především oblasti služeb zaměstnanosti a rodiny (Axelsson, 2002). Sociální pomoci rodinám a výplatou rodinných dávek jsou pověřena centra sociální práce (viz obrázek 11.1).

Obrázek 11.1 Schéma organizace slovinského sociálního systému

11.3 Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití

Na úvod je třeba zmínit, že v současné době je projednávána (1. pololetí 2003) nová podoba zákona o rodině. Ten by měl vejít v platnost v dubnu nebo květnu 2004. Hlavní změny se týkají především práv dětí. Jedná se např. o právo dítěte stýkat se kromě rodičů i s jinými blízkými osobami (např. prarodiči, sourozenci), dohled nad kontakty dětí s rodiči, kteří spolu nežijí, bude nadále spadat do kompetencí soudů (nyní spadá pod centra sociální práce), rodičům, kteří spolu nežijí, bude umožněna tzv. společná péče apod. (informace slovinského ministerstva práce, rodiny a sociálních věcí).

Podle zákona o manželství a rodinných vztazích je rodina chápána jako společenství rodičů a dětí. Manželství je považováno za právní uspořádání společného života muže a ženy. Dlouhodobé nesezdané soužití muže a ženy by mělo být považováno za rovnocenné legálnímu manželství. Tento princip vychází z předpokladu, že případnému sňatku by právní předpisy nebránily.

11.3.1 Manželství

Manželství může ve Slovinsku uzavřít muž a žena starší 18 let. Mezi snoubenci nesmí být přímý příbuzenský vztah (sourozenci, strýc-neteř, teta-synovec, bratranec a sestřenice). Tato omezení se však nevztahují na adoptované členy rodiny s tou výjimkou, že sňatek nemůže uzavřít adoptivní rodič a adoptované dítě. Další výjimku mohou udělit tzv. centra sociální práce, pokud ke sňatku existují oprávněné důvody. Jedná se o případy sňatku bratrance a sestřenice, poručníka a svěřence nebo i osob mladších 18 let. Ve Slovinsku zatím existuje pouze civilní sňatek. Z uzavření manželství vyplývá povinnost vzájemné pomoci a podpory partnera a dětí. Co se týče majetku, za výlučně osobní majetek každého z partnerů je považován majetek získaný před sňatkem. Majetek nabytý po sňatku je považován za společný.

11.3.2 Rozvod

Ve Slovinsku existuje smluvený a sporný rozvod manželství. Soud manželství rozvede, pokud manželé podají společně žádost o rozvod a předloží návrh uspořádání majetkových a rodičovských vztahů po rozvodu (péče o děti, výživné dětem i partnerovi, rozdělení společného majetku, vyřešení bytové situace). U tzv. sporného rozvodu může žádost o rozvod podat pouze jeden z manželů nebo každý zvlášť. Ve všech případech rozvodu, tedy i

u smluveného, musí soud informovat příslušné centrum sociální pomoci, jež je zodpovědné za tzv. smířčí řízení. Rozvádějící se manželé nemusí podstoupit toto řízení, pokud je jeden z nich mentálně postižený či zbavený svéprávnosti nebo žije jeden z manželů dlouhodobě v zahraničí, je nezvěstný nebo manželé nemají nezletilé děti. Během rozvodového řízení může být žádost o rozvod stažena kdykoli předtím, než nabude rozsudek právní moci (u sporného rozvodu může manžel, který žádost podal, stáhnout návrh bez souhlasu druhého manžela pouze do ukončení hlavního líčení).

Při majetkovém dělení je považován za osobní majetek získaný každým z manželů před sňatkem. Společně nabytý majetek je dělen na polovinu. Pokud se manželé nedohodnou, musí rozhodnout soud. Při rozsudku je brána v úvahu míra, jakou každý z manželů přispěl k nabytí společného majetku, započítávána je i péče o děti a domácnost. Manžel, který není schopen zajistit si po rozvodu sám přiměřenou životní úroveň, může od bývalého manžela požadovat výživné, a to ve finanční nebo materiální podobě. Při stanovení výživného bere soud v úvahu ekonomickou situaci obou bývalých manželů, ale také příčinu rozvodu. Povinnost placení stanoveného výživného zaniká, pokud se životní úroveň příjemce zlepší nebo když znovu vstoupí do manželství.

11.3.3 Nesezdané soužití

Podle Národní zprávy přednesené na konferenci ve Stockholmu i podle Zprávy o lidském rozvoji (National report of Slovenia: Social cohesion and Quality of life, 1999; Hanžek, 1998) je nesezdané soužití de facto i de jure považováno ve Slovinsku za rovnocenné manželství od roku 1976. Vzhledem k tomuto poněkud překvapivému konstatování jsme kontaktovali slovinské ministerstvo práce, rodiny a sociálních věcí. Podle jeho informací se nesezdaného soužití týká 12. článek platného zákona o manželství a rodinných vztazích. První odstavec tohoto článku zní: „Pro muže a ženu, kteří spolu dlouhodobě žijí a neuzavřeli sňatek, by podle tohoto zákona měly vyplývat stejné právní důsledky jako kdyby uzavřeli sňatek za předpokladu, že neexistuje důvod, pro který by jejich případné manželství bylo neplatné. V ostatních oblastech jsou dané právní důsledky dále specifikovány.“ Druhý odstavec: „V případě, že je rozhodnutí o právech či povinnostech vázáno na podmínku společného života podle předchozího odstavce, k rozhodnutí musí dojít ve zvláštním řízení. Toto rozhodnutí má důsledky pouze pro otázku, které se řízení týká.“ V praxi je tento článek uplatňován následně: pro každou spornou otázku, tj. např. bydlení, rodičovská práva apod., soud posoudí, zda se jedná o nesezdané soužití podle uvedené definice a pokud je rozhodnutí kladné, je uplatňován stejný postup jako u manželství. U nových sporných bodů však musí proběhnout celá procedura znovu (informace ministerstva práce, rodiny a sociálních věcí).

Registrované partnerství homosexuálních párů nebylo ve Slovinsku podobně jako v jiných, především východoevropských zemích zatím přijato. První iniciativy byly zaznamenány v roce 1993, kdy Ústavní soud zamítl stížnost týkající se diskriminace práv homosexuálů. Převážně díky iniciativě organizací sdružujících lesbičky a gaye byl vypracován návrh zákona o registrovaném partnerství. Jeho podoba však byla kritizována jak širokou veřejností a politiky, tak i samotnými homosexuály. V tomto návrhu byly především obsaženy povinnosti plynoucí z registrovaného partnerství jako např. povinnost finančně lépe situovaného partnera podporovat sociálně slabého druhu, návrh např. neřešil otázku společného majetku a stranou ponechal i nejvíce diskutovanou otázku adopce. Společně adoptovat dítě mohou pouze manželské páry. V současné době je tedy otázka registrovaného partnerství ve Slovinsku stále diskutována.

11.4 Rodičovství

Slovinská politika ve prospěch rodin s dětmi má charakter přímých a nepřímých opatření dotýkajících se sociální oblasti, školství, zdravotnictví a bytové politiky. Základní cíl

rodinné politiky byl vyjádřen v Rezoluci o základní formulaci rodinné politiky z roku 1993: jejím cílem by mělo být vytvoření podmínek pro kvalitní život rodin a rovných příležitostí osobního rozvoje všech členů rodiny včetně dětí. V roce 2001 byl přijat nový zákon o rodičovství a rodinných dávkách (Act on Parenthood Protection and Family Benefits; Country Report Slovenia, 2003). Tento nový zákon by měl kromě univerzálních schémat podpory rodiny vyzdvihnout potřebu pomoci neúplným rodinám, rodinám svíce dětmi a nízkopříjmovým rodinám. Důraz je rovněž kladen na prvky skloubení profesionálního a rodinného života.

11.4.1 Porodné

(Stropnik et al., 2003; http://europa.eu.int/comm/employment_social/missceec/index_en.html; Worldwide benefit and Employment Guidelines-Eastern Europe, 2002/2003).

Každému narozenému dítěti majícímu trvalý pobyt na území Slovinska náleží tzv. pomoc při narození. Ta má formu buď peněžní pomoci ve výši přibližně 53 500 SIT (cca 238 €) nebo formu tzv. balíčku-výbavičky pro novorozence-, jehož obsah určuje ministerstvo práce, rodiny a sociálních věcí.

V souvislosti s těhotenstvím a narozením dítěte je nutné zmínit ještě jeden aspekt a tím je možnost umělého přerušení těhotenství. Interrupce byla ve Slovinsku uzákoněna v roce 1977. Její právní úprava vycházela ze zákona Jugoslávské federace přijatého v roce 1974. Tento zákon proklamoval, že mezi lidská práva patří i právo na svobodné rozhodnutí ohledně narození dětí. Podle zákona z roku 1977 může tedy být interrupce provedena na žádost ženy, a to během prvních 10 týdnů těhotenství. K UPT musí dojít v nemocnici nebo jiném pověřeném zařízení. Pokud nezletilá dívka není uznána za natolik rozumově vyspělou, že se může sama rozhodnout o svém těhotenství, je požadován souhlas jejího zákonného zástupce. Po uplynutí 10 týdnů těhotenství může interrupci povolit komise složená z gynekologa, praktického lékaře či internisty a sociálního pracovníka či psychologa. V případě zamítnutí žádosti se může žena odvolat ke komisi druhé instance. Podle úprav z roku 1992 původního zákona z roku 1977 může lékař odmítnout na základě svého přesvědčení interrupci provést (<http://www.un.org/esa/population/publications/abortion/doc/slovenia.doc>).

11.4.2 Mateřská a otcovská dovolená

(Stropnik et al., 2003; http://europa.eu.int/comm/employment_social/missceec/index_en.html; Worldwide benefit and Employment Guidelines-Eastern Europe, 2002/2003).

Mateřská dovolená je ve Slovinsku stanovena na 105 dní (15 týdnů), z nichž 28 až 42 může být vybráno před očekávaným porodem. U předčasného porodu je mateřská dovolená po porodu delší o tolik dní, o kolik dní bylo těhotenství kratší než 260 dní. Nárok na dávky v mateřství mají pojištěné ženy (pojištění pro mateřství) v okamžiku, kdy nastupují na mateřskou dovolenou. Od roku 2005 se předpokládá, že nárok na mateřskou dovolenou budou mít i ženy, jež byly pojištěné po dobu alespoň 12 měsíců v uplynulých 3 letech. Pokud matka není schopna se o novorozence starat sama, může na mateřskou dovolenou nastoupit otec nebo třetí osoba.

Výše příspěvku v mateřství je rovna 100 % průměrné měsíční mzdy ženy za posledních 12 měsíců předcházejících mateřskou dovolenou. Pokud byla žena zaměstnána po kratší dobu, za měsíce, kdy nedostávala mzdu, je při výpočtu mateřského příspěvku bráno 55 % minimální mzdy. Výše minimálního příspěvku v mateřství činí tedy 55 % minimální mzdy, maximum je pak stanoveno na 2,5 násobek poslední oficiálně zveřejněné průměrné mzdy. Mateřský příspěvek je daněn.

Od 1.1.2003 má otec nárok na 15 dní výlučně otcovské dovolené, po kterou je mu vypláceno podobně jako matce 100 % mzdy. Postupně se bude délka otcovské dovolené prodlužovat až na 90 dní v roce 2005. Během posledních 75 dní bude otec dostávat sociální

dávky vztažené k sociálnímu minimu. Podmínky pojištění pro nárok na otcovský příspěvek a limity výše příspěvku jsou stejné jako u mateřského příspěvku.

11.4.3 Rodičovská dovolená

(Stropnik et al., 2003; http://europa.eu.int/comm/employment_social/missceec/index_en.html; Worldwide benefit and Employment Guidelines-Eastern Europe, 2002/2003).

U pojištěných matek navazuje na mateřskou dovolenou rodičovská dovolená v délce 260 dní. Jak již název napovídá, může na tuto dovolenou nastoupit jak matka, tak otec. Pokud je matka mladší 18 let a stále studuje, může na rodičovskou dovolenou nastoupit prarodič. Rodičovský příspěvek je vypočítáván po tuto dobu stejně jako příspěvek v mateřství a je zdanitelný. Během rodičovské dovolené může rodič pracovat na poloviční úvazek, délka rodičovské dovolené se mu tak prodlouží na 520 dní při současném pobírání jedné poloviny rodičovského příspěvku. Až 75 dní rodičovské dovolené může být vybráno ve vyšším věku dítěte, nejpozději však do 8 let jeho věku.

Rodičovská dovolená může být prodloužena o 30 dní, pokud se rodič v okamžiku narození dítěte stará již o dvě děti mladší 8 let, o 60 dní v případě tří dětí a o 90 dní v případě čtyř a více dětí. V případě vícečetného porodu je rodičovská dovolená prodloužena o 90 dní za každé další dítě, u zdravotně postiženého dítěte je pak tato dovolená prodloužena až do 15. měsíce věku dítěte.

Výše uvedené údaje se však týkaly pouze žen, respektive rodičů, kteří mají nárok na mateřskou dovolenou, neboli jsou plátcí pojištění. Rodiče, kteří nemají nárok na výše uvedený mateřský a rodičovský příspěvek, mají nárok na tzv. rodičovskou dávku. Podmínkou je státní občanství a trvalý pobyt ve Slovinsku. Žádný z rodičů nesmí také pobírat žádnou jinou náhradu mzdy. Na tuto dávku mají nárok matka i otec. Rodičovská dávka je vyplácena po dobu 365 dní. Její výše činila 37 450 SIT měsíčně (cca 166 €) v roce 2002.

Dalším prvkem umožňujícím skloubit rodinný a profesní život je možnost náležející rodiči pečujícímu o dítě mladší 3 let pracovat na zkrácený úvazek (minimálně však poloviční). V tomto případě mu stát vyplácí rozdíl mezi platem za celý úvazek a platem, který rodič dostává při sníženém úvazku. Výše těchto dávek se odvíjí od minimální mzdy.

Rodičovská dovolená náleží také v případě adopce dítěte. U dětí ve věku do 4 let má rodič nárok na 150 dní dovolené, u dětí ve věku od 4 do 10 let pak na 120 dní.

11.4.4 Rodinné dávky

Mezi základní rodinné dávky patří přídavky na děti. Ve Slovinsku jsou přídavky na děti dávkou testovanou, tj. závislou na příjmu rodiny. Nárok na přídavky mají ty rodiny, u nichž příjem na hlavu v uplynulém kalendářním roce nepřesáhl průměrnou mzdu ve Slovinsku. Dítě musí mít slovinské občanství (i jiné občanství, pokud existuje bilaterální dohoda mezi Slovinskem a příslušným státem), dále alespoň jeden z rodičů musí mít pracovní smlouvu se zaměstnavatelem, jenž má hlavní sídlo na území Slovinska. Výše přídavku je závislá na výši příjmu rodiny a na pořadí dítěte (tabulka 11.9). Za dítě je považována osoba mladší 18 let nebo 26 let, pokud stále studuje nebo je postižená.

Tabulka 11.9 Přídatky na děti ve Slovinsku (2003)

příjem rodiny na hlavu vyjádřený jako % průměrné mzdy zaměstnanců v minulém kalendářním roce	pořadí dítěte, výše přídatku/měsíc v SIT (€)		
	1.	2.	3+
do 15 %	18 870 (81)	20 760 (89)	22 650 (97)
15 % až 25 %	16 140 (69)	17 840 (76)	19 530 (84)
25 % až 30 %	12 300 (53)	13 750 (59)	15 190 (65)
30 % až 35 %	9 690 (42)	11 070 (48)	12 460 (53)
35 % až 45 %	7 930 (34)	9 250 (40)	10 570 (45)
45 % až 55 %	5 030 (22)	6 290 (27)	7 550 (32)
55 % až 75 %	3 770 (16)	5 030 (22)	6 290 (27)
75 % až 99 %	3 270 (14)	4 530 (20)	5 790 (25)

Zdroj: Stropnik et al. (2003)

Od ledna 2003 je přídatvek na děti předškolního věku, které nenavštěvují předškolní zařízení, zvýšen o 20 %. Od ledna 2004 bude přídatvek zvýšen rovněž u neúplných rodin, a to o 10 % (Stropnik et al., 2003).

Kromě standardních přídatků na děti existují ve Slovinsku tzv. přídatky pro velké rodiny (Stropnik et al., 2003). Za velkou rodinu je považována rodina se třemi a více dětmi, které splňují podmínku pro standardní přídatky. Dalším předpokladem pro nárok na tuto dávku je společné bydliště všech členů žádající rodiny. Příjem rodiny v tomto případě nehraje roli. Přídatvek pro velké rodiny je vyplácen jednou ročně a rovněž jednou za rok (v lednu) je valorizován podle růstu spotřebních cen. V roce 2002 představoval tento přídatvek 74 900 SIT (cca 332 €).

Další finanční příspěvek, na který mají rodiny nárok, je tzv. přídatvek na péči o dítě (Stropnik et al., 2003). Tato dávka je určena rodinám s dítětem majícím speciální potřeby (vážně nemocné dítě nebo fyzicky či mentálně postižené dítě). Dítě musí mít slovinské občanství a trvalý pobyt na území Slovinska. Výše měsíčního příspěvku byla stanovena na 19 260 SIT v roce 2002 (cca 85 €). Valorizace příspěvku probíhá v lednu podle indexu spotřebitelských cen. Od roku 2003 bude také stát podporovat rodiče, jenž pečují o dítě se speciálními potřebami tím, že ušlý zisk v důsledku zkráceného pracovního poměru nebo přerušování pracovní kariéry mu bude nahrazen, a to ve výši odpovídající poměru minimální mzdy.

11.5 Daňová politika

Osobní příjem je ve Slovinsku rozdělen do šesti kategorií: pracovní příjem a důchody, dávky; příjem z obchodu; příjem ze zemědělství; příjem z majetku; příjem z majetkových práv a příjem z kapitálových zisků. Ve Slovinsku je příjem daněn individuálně, tedy ani manželé nepodávají společné daňové přiznání. Během roku jsou placeny tzv. daňové zálohy. Daň z pracovního příjmu je určena podle schématu zobrazeného v tabulce 11.10. Celková roční daň ze všech příjmů je vypočtena následovně: u jednotlivých druhů příjmů jsou vypočteny příslušné daňové základy a ty jsou následně sečteny. Na základě tohoto součtu je pak vypočítána progresivní daň (17 %, 35 %, 37 %, 40 %, 45 %, 50 %). Součet jednotlivých daňových záloh je srovnán s vypočtenou celkovou roční daní na konci roku a případný rozdíl je vyrovnán poplatníkem nebo příslušným finančním úřadem. Roční daňový základ rodičů však může být snížen o 10 % průměrné slovinské mzdy na první dítě nebo jinou závislou osobu. Za každé další dítě je možné odečíst dalších 5 %, tj. u dvou dětí lze odečíst 25 % průměrné slovinské mzdy (10 + 15), u tří pak 45 % (10 + 15 + 20). V případě handicapovaného dítěte lze odečíst 50 % průměrné slovinské mzdy (slovinské ministerstvo financí, 2003).

Tabulka 11.10 Zdanění pracovních příjmů ve Slovinsku, 2003

daňový základ (% průměrné slovinské mzdy v posledním měsíci - W)		
od	do	daňová sazba
0 %	50%	17%
50%	100%	50%W x 17% + 35% nad 50%W
100%	150%	50%W x 52% + 37% nad 100%W
150%	200%	50%W x 89% + 40% nad 150% W
200%	300%	50%W x 129% + 45% nad 200%W
300%	a více	50%W x 219% + 50% nad 300% W

Zdroj: Slovinské ministerstvo financí, 2003

11.6 Bytová politika

Současné rysy bytové politiky Slovinska byly definovány v roce 1991. Za sociální bydlení jsou dnes odpovědné samy obce, stát se podílí pouze na dotovaných půjčkách pro neziskové nájemné bydlení a rodinné domky. Nový systém financování zrušil dřívější systém finančních příspěvků srážených z mezd zaměstnanců a zisku podniků, jež byly určeny pro financování výstavby státních bytů. To vedlo k utlumení stavby nových bytů a následně k růstu cen. Z pohledu vlastnictví bytů existují ve Slovinsku dvě kategorie: státní byt a byt v osobním vlastnictvím (88 %). Družstevní byty ve Slovinsku nejsou. Nejčastějším případem osobního vlastnictví je bydlení v rodinném domku postaveném většinou svépomocí a financované z individuálních úspor. Na podporu vlastního bydlení vláda poskytuje omezený počet výhodných půjček. Na sociální bydlení spravované státem mají ve Slovinsku nárok ti, jejichž příjem nepřekročuje 52 % průměrné slovinské mzdy. Pokud příjem překročí tuto hranici, ale je nižší než stanovené maximum, vzniká žadateli nárok na tzv. neziskové bydlení. Toto maximum je např. definováno jako 180 % průměrné slovinské mzdy v uplynulém kalendářním roce u jednotlivce, 150 % na osobu v dvoučlenné domácnosti, 120 % na osobu v tříčlenné domácnosti či 105 % na osobu ve čtyřčlenné domácnosti. Vzhledem k tomu, že žadatelů je mnoho, jsou dále brána v úvahu další kritéria jako např. typ dosavadního bydlení (u rodičů, na ubytovně apod.), mladá rodina, počet dětí, nezaměstnanost apod. Žadatel o státní bydlení musí svoji žádost obnovovat, neboť žádost není zařazena do nového seznamu žadatelů při dalším kole rozhodování (Sendi, 2000).

V současné době existují ve Slovinsku čtyři hlavní aktéři v oblasti bydlení: stavební společnosti, realitní kanceláře, stát, soukromí pronajímatelé. Statistické údaje o soukromém pronajímání v celostátním měřítku však nejsou k dispozici. Stavební společnosti získávají finanční půjčky od bank, k jejichž splácení samozřejmě slouží výnosy z prodeje postavených bytů/domů. Tento systém financování vede k dalšímu růstu cen nového bydlení. Vedle velkých stavebních společností existují menší firmy, které mohou získat dotované půjčky od Fondu bydlení Slovinské republiky za účelem výstavby nekomerčního bydlení. Prostředky v tomto fondu jsou však velmi limitované (Sendi, 2000).

Co se týče pomoci s náklady spojenými se stávajícím bydlením (nájem apod.), existuje ve Slovinsku tzv. příspěvek na bydlení. Ten je určen pro příjemce sociální pomoci (viz 11.2.). Jeho výše je rovna nájmu v sociálním bydlení, maximálně však 25 % minimálního příjmu (Stropnik et al., 2003).

11.7 Předškolní instituce péče o děti

Podobně jako v jiných zemích bývalého sovětského bloku byl slovinský systém předškolních zařízení vytvořen před rokem 1990. Podle národní zprávy prezentované na konferenci „Společnost přátelská k dětem“ ve Stockholmu v roce 1999 (Towards a Child-friendly Society) je síť těchto zařízení hodnocena kladně. Většina předškolních zařízení je stále státních, ve školním roce 1996/97 je navštěvovalo 59 % dětí od 1 do 7 let. Z celkového

počtu 211 bylo 120 mateřských škol přidruženo k základním školám a 91 bylo nezávislých. Pokud dítě ve věku od 3 do 7 let nemůže např. ze zdravotních důvodů navštěvovat takovou instituci, může být péče zajištěna doma profesionálem. Mezi ty, kteří mohou poskytovat takovou službu, patří např. kvalifikovaní vychovatelé mateřských škol, jejichž vzdělání a praxe splňují definované standardy.

Systém předškolní výchovy je vymezen zákonem z roku 1996. Podle tohoto zákona mají všechny děti právo navštěvovat předškolní zařízení zajišťovaná státem. Pokud kapacita jeslí a školek neodpovídá poptávce, má místní úřad 30 dní na to, aby podnikl konkrétní kroky vedoucí ke zvýšení počtu míst a uspokojení potřeb žádajících rodin s dětmi.

Pro děti, které nenavštěvují předškolní zařízení, jsou organizovány mateřskými školami většinou bezplatné doplňkové akce.

Podle zákona z roku 1996 by měla být snížena velikost tříd z 16 dětí na 12 dětí v jeslích (do 3 let věku) a z 30 na 22 dětí v mateřských školách. Kromě učitele působí v předškolních zařízeních částečně i tzv. asistent. Souběžná přítomnost obou by se měla zvýšit ze 4 hodin denně na 6 u nejmladších dětí a z 1 na 4 hodiny u starších dětí.

Na provozních nákladech předškolních zařízení se spolupodílí rodiče a stát. Rodiče by měli platit minimálně 15 % nákladů, konkrétní částka je však určena podle toho, do jaké příjmové kategorie rodina spadá (v úvahu je brán i majetek rodiny). Příjemci sociální pomoci jsou poplatků zproštěni. Pokud dané zařízení navštěvuje více dětí z jedné rodiny, cena za nejstarší z nich se snižuje.

V rámci školních programů (střední školy), ale i sociálních služeb jsou organizovány programy přípravy na manželství a rodičovství (National report..., 1999).

11.8 Shrnutí

Slovinský sociální systém je řazen k bismarckovskému typu sociálního státu. Sociální podpora je založena na systému pojištění. V tomto smyslu je poměrně ojedinělé pojištění ve vztahu k mateřské a rodičovské dovolené. U testovaných dávek je často brán v úvahu nejen příjem, ale i majetková situace rodiny. Příjem rodiny je často posuzován vzhledem k průměrné mzdě v národním hospodářství. Dalším zajímavým prvkem v oblasti rodinné politiky je porodné, jež může mít formu materiální pomoci (tzv. balíček potřebných věcí pro novorozence) odpovídající hodnotě dané finanční (hotovostní) dávky. Z hlediska možnosti skloubit rodinný a profesní život je slovinský model také poměrně zajímavý. Rodič může v principu zůstat s dítětem doma jeden rok při pobírání 100 % předchozí mzdy. Po uplynutí této doby pak může nastoupit zpět do zaměstnání na zkrácený úvazek a ušlá mzda plynoucí z menšího počtu odpracovaných hodin mu je alespoň částečně nahrazena. Významným prvkem je rovněž zavádění výlučně otcovské dovolené. Systém rodinných přídatků zohledňuje příjem rodiny a počet dětí v rodině. Zvláštní pozornost je věnována velkým rodinám s více než třemi dětmi. U programů týkajících se péče o děti je zajímavé ještě zmínit existenci přípravy na manželství a rodičovství.

Zdroje

- Abramovici, G. (2003): La protection sociale en Europe, Eurostat, Statistiques en bref, 2003/3
- Axelsson, R. (2002): Administrative Challenges Associated for Social Security in Connection with Accession to the EU: The case of Slovenia, European Journal of Social Security, 2002/3 Franco A., Bloendal L. Labour Force Survey Principal Results 2002. Acceding countries. Statistics in focus, Eurostat 16/2003.
- Hanžek, Matjaž (1998): Human Development Report, Slovenia 1998, Institute of macroeconomic Analysis and Development

- Mutual Information System on Social Protection in the Central and Eastern European Countries Bulgaria, Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Romania, Slovak Republic and Slovenia: http://europa.eu.int/comm/employment_social/misseeec/index_en.html;
- National report of Slovenia: Social cohesion and Quality of life (1999), Konference European Ministers responsible for Family Affairs, XXVI Session, Stockholm 1999
- Organizace spojených národů - legislativa potratů ve Slovinsku: <http://www.un.org/esa/population/publications/abortion/doc/slovenia.doc>
- Part time work in focus, SURS, 2001, <http://www.eiro.eurofound.eu.int>
- Recent demographic developments in Europe 2000, 2002, Council of Europe, Strasbourg
- Sendi R. (2000): Housing demand and housing supply in Slovenia?, Institut urbanistického plánování Slovenské republiky, www.hel.fi/tietokeskus/tutkimuksia/enhr2000/WS05/WS05_sendi.pdf
- Slovinský statistický úřad: <http://www.stat.si/>
- Statistiques sociales européennes: Démographie 2000, 2002 Eurostat
- Stropnik et al.(2003): Study on the Social Protection Systems in the 13 Applicant Countries, Slovenia, Country Study, January 2003, European Commission - Employment and Social Affairs DG
- Taxation in Slovenia, Ministry of Finance, March 2003
- The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University. Context data - employment. <http://www.childpolicyintl.org>, 2003.
- World Population Prospects Population Database, United Nations Population Division, <http://esa.un.org/unpp/p2k0data.asp>
- Worldwide benefit and Employment Guidelines-Eastern Europe, 2002/2003, Mercer

12. ŠPANĚLSKO

12.1	Populační vývoj	192
12.2	Obecné rysy sociálního zabezpečení se zaměřením na rodinnou politiku.....	195
12.3	Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití	197
12.3.1	Manželství.....	197
12.3.2	Rozvod.....	197
12.3.3	Nesezdané soužití	198
12.4	Rodičovství.....	199
12.4.1	Porodné	199
12.4.2	Mateřská, otcovská dovolená.....	200
12.4.3	Rodičovská dovolená.....	200
12.4.4	Rodinné dávky	201
12.5	Daňová politika.....	201
12.6	Bytová politika.....	202
12.7	Předškolní instituce péče o děti	203
12.8	Shrnutí.....	204
	Zdroje	204

12.1 Populační vývoj

V průběhu posledních 40 let se počet obyvatel Španělska zvýšil z 32 miliónů na 40 miliónů. Do 80. let byl růst španělské populace způsoben především přirozeným přírůstkem přesto, že se počty narozených a zemřelých čím dál tím více sblížovaly. Migrační saldo bylo v této době převážně záporné. V 80. letech a významněji ještě v 90. letech se přirozený přírůstek dále snižoval, migrační saldo však bylo kladné. Počet obyvatel Španělska se dnes zvyšuje především díky imigraci.

Vývoj porodnosti a plodnosti je ve Španělsku oproti jiným zemím méně rozkolísaný. Až do konce 70. let se roční počet narozených dětí pohyboval na úrovni 670 tisíc. Tento údaj odpovídal intenzitě plodnosti na úrovni 2,9 dětí připadajících v průměru na jednu ženu. V období od 2. poloviny 70. let do konce 80. let docházelo k relativně pravidelnému meziročnímu poklesu počtu narozených dětí až na hodnotu 401 tisíc v roce 1990. Úhrnná plodnost se snížila na 1,3 v roce 1990. V 1. polovině 90. let se pak počet rodičů se dětí dále snižoval (minimum 363 tisíc v roce 1995), v posledních letech se klesající trend nejprve zastavil a následně otočil. Rostoucí počet narozených dětí se však zatím projevil pouze nepatrným nárůstem intenzity plodnosti. Prudký každoroční pokles porodnosti a plodnosti se negativně promítl i do generačních ukazatelů: generace žen narozených v 60. letech nebudou zdaleka nahrazeny stejně početnými generacemi dcer, neboť jejich konečná plodnost je odhadována na 1,6 dětí (pro reprodukci je zapotřebí 2,1 dětí). Tato hodnota patří k nejnižším v Evropské unii (nižší např. Itálie). Za nejdůležitější příčiny jsou považovány vysoká nezaměstnanost především mladých lidí do 30 let, tendence mladých lidí žít v souvislosti s ekonomickými problémy co nejdéle u rodičů, z čehož vyplývá nízká míra nesezdaného soužití, nízká mimomanželská plodnost a nízká plodnost v mladém věku.

Snížení porodnosti a plodnosti zaznamenané od konce 70. let bylo způsobeno snížením plodnosti žen ve všech věkových skupinách. Plodnost španělských žen ve věku 30 - 34 let se snižovala až do poloviny 80. let, poté se však začala mírně zvyšovat. Plodnost žen mladších 30 let se však od konce 70. let stále snižuje. Od roku 1996 se nejvíce dětí rodí ženám ve věku 30 - 34 let, předtím byla tradiční modální kategorií věková skupina 25 - 29 let. Posun porodů do vyššího věku působil na růst průměrného věku, a to i při prvním porodu.

Z hlediska legitimacy narozených dětí patří Španělsko v porovnání s ostatními státy k zemím, kde se většina porodů stále váže na manželství (více než 80 %).

Podle údajů ze 70. let by do manželství vstupovaly téměř všechny ženy. Do konce 70. let se průměrný věk žen i mužů při prvním sňatku snižoval, v 80. letech však docházelo k odkládání sňatku do vyššího věku, což vedlo ke snižování intenzitního ukazatele sňatečnosti, neboli podle ročních údajů by do manželství vstupovalo čím dál tím méně lidí. V posledních 10 letech se pokles počtu uzavřených manželství zastavil, podíl lidí vstupujících do manželství rovněž stagnuje. Průměrný věk při prvním sňatku se však stále zvyšuje. Uvedené změny procesu sňatečnosti byly způsobeny prudkým poklesem sňatečnosti žen ve věku 20 - 24 let, jejíž intenzita byla ještě v polovině 70. let pětinasobně vyšší než ve věku 25 - 29 let. Od počátku 80. let bylo snižování sňatečnosti ve věku 20 - 24 let částečně kompenzováno vstupem do manželství ve věku 25 - 29 let. Od roku 1993 je nejvíce sňatků uzavíráno právě v tomto věku.

Převážnou část sňatků představují první sňatky. Rozvody byly ve Španělsku povoleny až v roce 1981. O tom, že je manželství ve Španělsku považováno stále spíše za posvátnou, a tedy nerozlučnou instituci svědčí, v porovnání s ostatními zeměmi, stále nízká úroveň rozvodovosti. Nesezdané soužití je vzhledem ke katolickému vlivu ve Španělsku zatím stále spíše jen okrajovým jevem. Podle údajů z roku 1998 představovala faktická manželství 3 % všech párů, v případě mladých lidí do 30 let pak nesezdaná soužití tvořila přibližně 12 % párů (www.childpolicyintl.org).

Současné úmrtnostní poměry jsou ve Španělsku příznivé. Španělské ženy mají dokonce jednu z nejvyšších nadějí dožití při narození v Evropě (v roce 2000 spolu s Francií: 82,7 let). Na této příznivé úrovni se podílí i nízká kojenecká úmrtnost. K jejímu zlepšení došlo především v letech 1960 - 1980.

Pokles porodnosti se projevil především v 90. letech stárnutím obyvatelstva. V současné době patří podíl dětské složky (0-19 let) k nejnižším v Evropské unii (nižší - Itálie). Ještě v roce 1990 bylo zastoupení mladých Španělů v porovnání s jinými zeměmi spíše na vyšší úrovni. Seniori starší 60 let dnes představují přibližně 22 % španělské populace. Španělsko je tedy zemí s jednou z nejstarších populací v Evropské unii. Prvenství v tomto směru drží Itálie.

Tabulka 12.1 **Porodnost a plodnost**

	živě narození (tis.)	hmpor (‰)	úhrnná plodnost	čistá míra reprodukce	průměrný věk matky při prvním porodu	podíl živě narozených dětí mimo manželství
1960	660,1	21,5	2,86	1,24	:	2,3
1965	673,6	21,0	2,94	1,35	:	1,7
1970	661,1	19,6	2,90	1,35	:	1,4
1975	669,4	18,8	2,79	1,31	24,5	2,0
1980	571,0	15,3	2,20	1,08	24,6	3,9
1985	456,3	11,9	1,64	0,77	25,4	8,0
1990	401,4	10,3	1,36	0,64	26,8	9,6
1995	363,5	9,3	1,18	0,56	28,4	11,1
1998	361,9	9,2	1,15	0,55	:	:
1999	375,6	9,5	1,19	0,57	29,0	:
2000	395,8	9,9	1,23	0,59	:	17,0
2001	407,1	10,1	1,25	0,60	:	:

Zdroj: Eurostat 2000, 2002

Tabulka 12.2 Generační plodnost

generace	konečná plodnost	průměrný věk při prvním porodu	podíl bezdětných žen (%)	podíl žen s jedním dítětem (%)	podíl žen se dvěma dětmi
					(%)
1930	2,59	:	:	:	:
1935	2,67	:	:	:	:
1940	2,59	25,5	8	8	24
1945	2,43	25,4	6	10	36
1950	2,19	25,3	10	16	42
1955	1,90	25,2	11	22	44
1960	1,74	25,8	11	26	46
1961	1,67	26,1	15	26	44
1962	1,62	26,3	16	26	43
1963	1,59	26,5	16	28	43

Zdroj: Eurostat 2000, 2002

Tabulka 12.3 Sňatečnost

rok	počty sňatků (tis.)	hms (%)	podíl sňatků svobodných - muži (%)	podíl sňatků svobodných - ženy (%)	úhrnná sňatečnost - muži	úhrnná sňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - muži	průměrný věk při prvním sňatku - ženy
1960	236,9	7,7	97,4	98,7	:	:	28,8	26,1
1965	228,3	7,1	97,6	98,8	:	:	28,5	25,4
1970	248,2	7,3	97,9	98,9	:	:	27,4	24,7
1975	271,3	7,6	98,5	99,2	106	105	26,5	23,9
1980	220,7	5,9	98,5	99,2	79	76	25,9	23,5
1985	199,7	5,2	95,6	97,6	64	64	26,6	24,3
1990	220,5	5,7	95,1	96,7	67	69	27,5	25,3
1995	200,7	5,1	93,5	95,2	58	60	28,9	26,8
1998	202,5	5,1	93,3	94,8	58	61	29,4	27,4
1999	204,7	5,2	89,8	94,8	:	61	29,5	27,7
2000	209,9	5,3	:	:	:	61	:	:
2001	210,2	5,2	:	:	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000, 2002

Tabulka 12.4 Generační sňatečnost

generace	konečná sňatečnost - muži	konečná sňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - generace muži	průměrný věk při prvním sňatku - generace ženy
1955	82	87	26,1	23,5
1960	81	84	27,0	24,3
1962	79	83	27,2	24,6
1963	79	84	27,4	24,8
1964	78	85	27,5	25,0

Zdroj: Eurostat 2000, 2002

Tabulka 12.5 Rozvodovost

rok	počty rozvodů	hmro (‰)	úhrnná rozvodovost	průměrná délka manželství	kohorta	rozvodovost kohort	průměrná délka manželství - kohorty
	(tis.)		(%)				
1985	18,3	0,5	8	15,4	1975	9	18,7
1990	23,2	0,6	10	14,8	1980	12	16,6
1995	33,1	0,8	15	14,8	1981	13	16,1
1998	36,1	0,9	15	:	1982	13	15,7
1999	:	:	15	:	1983	14	15,6
2000	39,0	1,0	:	:	1984	14	15,4

Zdroj: Eurostat 2000, 2002

Pozn.: rozvody povoleny ve Španělsku v roce 1981

Tabulka 12.6 Úmrtnost a struktura obyvatelstva podle věku

rok	naděje dožití při narození		naděje dožití ve věku 60 let		kojenecká úmrtnost (%)	rok	podíl věkové skupiny (%)		
	muži	ženy	muži	ženy			0-19	20-59	60+
1960	67,4	72,2	16,5	19,2	43,7	1960	35,4	52,3	12,3
1970	69,2	74,8	16,8	20,0	28,1	1965	35,6	51,3	13,1
1980	72,5	78,6	18,4	22,1	12,3	1970	35,7	50,3	14,0
1985	73,1	79,6	18,5	22,6	8,9	1975	35,7	49,8	14,5
1990	73,3	80,4	19,1	23,4	7,6	1980	34,5	50,5	15,0
1995	74,3	81,5	19,7	24,2	5,5	1985	32,1	51,1	16,8
1996	74,4	81,7	19,7	24,3	5,7	1990	28,8	52,5	18,7
1997	74,9	81,9	20,0	24,5	4,9	1995	25,0	54,4	20,6
1998	75,1	82,4	19,9	24,5	:	1998	22,8	55,8	21,4
1999	75,3	82,5	19,8	24,5	:	1999	22,2	56,3	21,5
2000	75,5	82,7	:	:	3,9	2000	21,4	56,9	21,7
2001	75,6	82,9	:	:	3,9	2001	20,9	57,5	21,6

Zdroj: Eurostat 2000, 2002

12.2 Obecné rysy sociálního zabezpečení se zaměřením na rodinnou politiku

Španělsko je v současné době administrativně rozděleno na 17 autonomních regionů, ke španělské monarchii patří rovněž regiony Ceuta a Melilla na území Maroka mající vlastní autonomní statut.

Španělský systém sociálního zabezpečení má počátky na přelomu 19. a 20. století (v roce 1900 byl přijat zákon o pracovních úrazech dělníků). Systém povinného důchodového pojištění osob ve věku 16 až 65 let byl zaveden v roce 1919 (povinné příspěvky zaměstnavatele, státu). Do meziválečného období pak spadá např. zavedení sociálního zabezpečení v mateřství či přijetí kodexů bezpečnosti práce na pracovišti. Povinné pojištění pro případ mateřství pro ženy-zaměstnankyně ve věku 16 až 50 let bylo zavedeno v roce 1929. Dávky v mateřství byly vypláceny z příspěvků zaměstnavatele, zaměstnance i státu. V roce 1938 byl přijat zákon o základech povinného režimu podpory rodiny. V roce 1943 pak bylo zavedeno povinné nemocenské pojištění, od roku 1947 existuje pojištění pro případ nemoci z povolání a důchodové a invalidní pojištění. Tento rozvoj sociálního zabezpečení měl však ve skutečnosti spíše nízké dopady vzhledem ke složité ekonomické situaci na konci 2. světové války. K zefektivnění sociální politiky ve Španělsku byl v roce 1963 přijat zákon o sociálním zabezpečení (Basic Social Security Act). Na základě tohoto zákona byly systematizovány a restrukturovány dosavadní mechanismy sociální ochrany. Důležitým opatřením bylo rovněž přijetí zákona o financování v roce 1972, který vymezil výši pojistného ve vztahu k reálným mzdám a spolu s vyššími příspěvky státu tak posílil praktický

význam dávek vyplácených z pojištění. Systém se dále vyvíjel (např. 1974 General Social Security Act), jeho základní rysy pak byly definovány v Ústavě v roce 1978, jež zaručuje všem občanům sociální pomoc státu v případě potřeby. Stát nemá být jediným poskytovatelem sociální ochrany, aktivita nestátních organizací je rovněž vítána. Sociální politika 80. let byla zaměřena především na pomoc osobám stojícím mimo pracovní trh. V roce 1988 pak bylo zřízeno ministerstvo sociálních věcí (CLEISS, 2003). Součástí dnešní sociální politiky je rovněž podpora práv žen, dětí a mládeže. V 80. letech začaly i osvětové kampaně o moderní antikoncepci, s postupujícím stárnutím populace se rovněž zlepšují služby pro seniory (<http://europa.eu.int/business/en/advice/social/es.html>). Dále byla započata decentralizace, především v oblasti sociálních služeb.

Systém sociálního zabezpečení je dnes založený na financování ze státního rozpočtu a na povinném pojištění občanů, na němž se podílí zaměstnanec (4,7 % hrubé mzdy na důchodové a nemocenské pojištění; 1,55 % na pojištění proti nezaměstnanosti; 0,1 % na další vzdělávání) a zaměstnavatel (23,6 % na důchodové a nemocenské pojištění; 6 % na pojištění proti nezaměstnanosti a pracovním úrazům/nemocem z povolání; 0,4 % do mzdového fondu; 0,6 % na další vzdělávání; OECD, 2002). Ve Španělsku však existuje 11 profesních kategorií a každá z nich má stanovené minimum hrubé mzdy pro výpočet sociálního pojištění, maximum je pro všechny kategorie společné (2002: 2 574,90 € měsíčně, 2003: 2 652 €; průměrná mzda pracovníka v průmyslu činila v roce 2002 přibližně 1 352 €, OECD, CLEISS). Rodinné dávky jsou financovány ze státního rozpočtu.

Španělsko patří k evropským zemím se spíše nízkými finančními prostředky vynaloženými na sociální zabezpečení. Z pohledu státních výdajů na pomoc rodinám bylo Španělsko v roce 2000 dokonce na posledním místě v EU (2,7 % všech sociálních výdajů).

Tabulka 12.7 Výdaje na sociální zabezpečení v porovnání s Evropskou unií
(zdravotnictví, sociální politika, trh práce)

dávky sociálního zabezpečení - % HDP						
rok	1991	1993	1996	1998	1999	2000
EU	26,4	28,8	28,4	27,6	27,5	27,3
Španělsko	21,2	24,0	21,9	20,6	20,2	20,1
výdaj na sociální zabezpečení na 1 obyvatele v konstantních cenách (rok 1995 = 100)						
rok	1996	1997	1998	1999	2000	
EU	101,7	102,6	104,4	106,9	108,7	
Španělsko	101,5	102,5	104,3	106,8	109,7	

Zdroj: Abramovici, G., 2003

Participace španělských žen na trhu práce je relativně nízká: v roce 1990 se pracovního trhu účastnilo 42 % žen ve věku 15 - 64 let, o 10 let později to bylo 51 % (OECD). Práce na částečný úvazek je ve Španělsku v kontextu EU spíše méně rozšířená: v roce 2000 pracovalo na částečný úvazek 16,5 % žen.

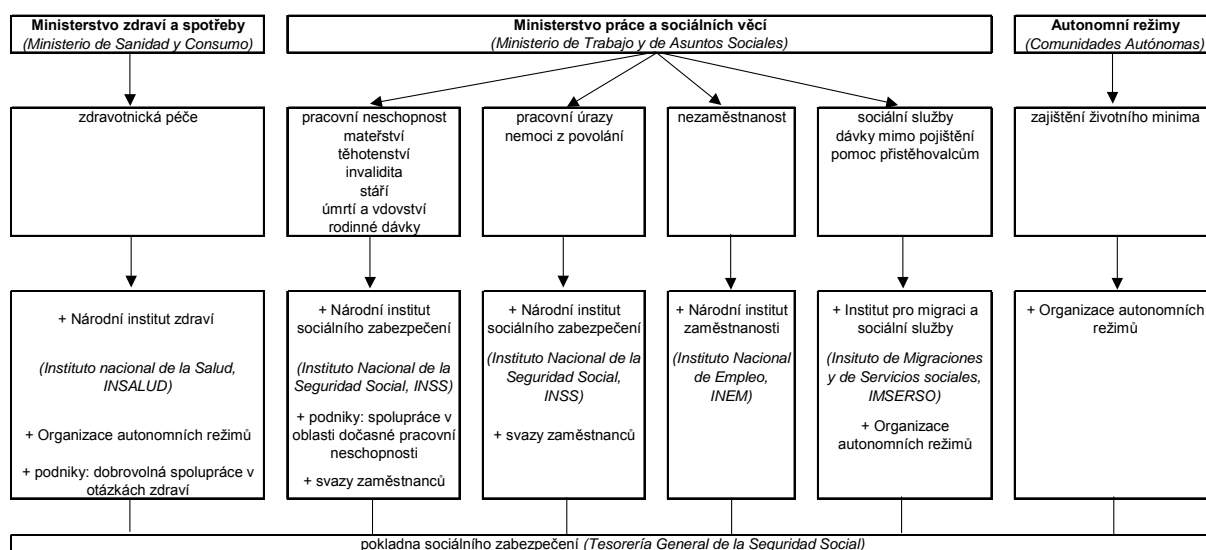
Tabulka 12.8 Zapojení na trhu práce a nezaměstnanost španělských žen v porovnání s Evropskou unií (% v roce 1990 a 2000)

rok	ženy		muži		EU 15 - 2000	
	1990	2000	1990	2000	ženy	muži
podíl na trhu práce	41,2	50,7	-	-	55,4	-
nezaměstnanost	-	20,4	-	9,8	9,9	7,3
práce na částečný úvazek	11,5	16,5	1,4	2,7	30,0	6,0

Zdroj: OECD 2002. OECD in Figures: Statistics of the member countries.

Systém sociálního zabezpečení se vztahuje na všechny zaměstnance, osoby samostatně výdělečně činné, členy družstev, osoby pomáhající v domácnosti, studenty, státní zaměstnance. Systém zahrnuje kromě španělských občanů rovněž cizince mající povolení k pobytu na území Španělska. V celém španělském systému však existují obecně dvě základní schémata: pro zaměstnance a pro osoby samostatně výdělečně činné (patří sem i zemědělci, rybáři, osoby pomáhající v domácnosti, horníci, studenti). Instituce tvořící systém sociálního zabezpečení a jejich úlohy jsou uvedeny v obrázku 12.1. Financování celého systému, to znamená správu pojištění a státních příspěvků, má na starosti tzv. obecná pokladna sociálního zabezpečení. Ve Španělsku neexistuje jednotná, národní koncepce životního minima.

Obrázek 12.1 Schéma organizace španělského sociálního systému (k 1.1.2002)

Zdroj: http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2002/org_en.pdf.

12.3 Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití

Španělská rodina zaznamenala radikální změny podobně jako jiné státy především ve 20. století. Rozšířená rodina byla postupně nahrazena rodinou nukleární. Přesto zůstává španělská rodina silně ovlivněna tradičním pojetím, které se projevuje v důrazu kladeném na instituci manželství. O tom svědčí relativně pozdní přijetí moderní legislativy vážící se k rodinnému životu: stěžejním zákonem byl zákon z roku 1981, který zrušil podřízené postavení vdané ženy v manželství, zrovnoprávnil děti narozené mimo manželství s dětmi tzv. legitimními a uzákonil rozvod manželství.

12.3.1 Manželství

Za minimální věk pro uzavření sňatku je ve Španělsku považován věk 14 let. U nezletilých mladších 18 let je však vyžadován souhlas rodičů. Španělská legislativa uznává od roku 1958 civilní i církevní sňatek, k úplnému sjednocení jejich právního statusu však došlo až v roce 1978. V případě církevního sňatku musí dnes snoubenci získat nejprve potvrzení příslušné matriky o tom, že splňují právní podmínky pro uzavření sňatku.

12.3.2 Rozvod

(www.france.diplomatie.fr/francais/familles/fiches/espagne.html)

Možnost zániku manželství za života manželů - rozvodu - existuje ve Španělsku od roku 1981. Důvodem k rozvodu je pouze skutečnost, že spolu manželé nějakou dobu nežijí.

Rozvod je možný po jednom roce od podání žádosti o zákonnou rozluku. Tato žádost může být podána jedním nebo oba manžely. Pokud nebyla oficiálně podána žádost o rozluku, je rozvod možný po 2 letech faktického odloučení, na němž se manželé dohodli nebo který byl důsledkem následujících skutečností: opuštění rodiny, nevěra, vážné nebo opakované porušení manželských nebo rodičovských povinností, alkoholismus, toxikomanie, případně psychické onemocnění. Rozvod je dále možný po 5 letech odloučení v ostatních případech (rozdílnost povah apod.). Podmínka rozluky není brána v potaz např. v případě fyzického napadení rodinného příslušníka.

Pokud manželé podají žádost o rozvod společně nebo se k žádosti jednoho z nich druhý manžel připojí, musí současně se žádostí manželé předložit návrh na uspořádání vztahů pro dobu po rozvodu. Pokud se nedohodnou, rozhodne o užívání bytu a jeho vybavení, svěřeni dětí do péče, návštěvách dětí a výživném soud. U dětí starších 12 let je soud povinen vyslechnout jejich názor, u mladších dětí je brána v úvahu jejich rozumová vyspělost. Pokud manželé neuzavřeli (před)manželskou smlouvu, je majetek získaný společně po sňatku rozdělen na polovinu. Případné dluhy jsou rovněž děleny napůl. Za výlučně osobní majetek je považován majetek získaný před sňatkem nebo zděděný během manželství. Manžel, jehož životní úroveň se po rozvodu výrazně zhorší, může požadovat odškodnění, jehož výši a formu (finanční, materiální) si buď zvolí manželé sami nebo o ní rozhodne soud. Soud musí vzít v úvahu věk a zdravotní stav manželů, profesní kvalifikaci příjemce a jeho možnosti najít zaměstnání, objem času stráveného v minulosti i budoucnosti péčí o děti, trvání společného života manželů, dědictví a potřeby každého z manželů. Zvolená forma náhrady může být podle aktuální situace změněna. Nárok na ni zaniká, pokud příjemce uzavře další sňatek nebo žije s druhem a jeho životní úroveň je srovnatelná s úrovní během jeho předchozího manželství. V případě úmrtí příjemce přechází právo na náhradu na jeho dědice. Kromě výše uvedené náhrady musí rodič, jemuž nebylo dítě svěřeno do péče, platit výživné. Pokud se rodiče nedohodnou, určí jeho výši soud. V úvahu jsou brány příjmy a majetek každého z rodičů, náklady spojené s péčí o dítě, frekvence styku dítěte a rodiče, který ho nemá v péči. Výživné náleží dítěti do dovršení jeho zletilosti nebo ukončení studia.

12.3.3 Nesezdané soužití

Fenomén nesezdaného soužití není ve Španělsku zdaleka tak rozšířený jako v západních či severních zemích (viz 12.1). Přesto je tomuto novému typu partnerského života věnována pozornost. První náznaky jsou přítomny v ústavě z roku 1978, která zdůraznila lidská práva. Šlo např. právo žen a mužů uzavřít manželství, ze kterého plynou pro oba stejná práva a povinnosti, stejnou právní ochranu dětí bez ohledu na jejich legitimní status, ochranu svobodných matek, možnost požadovat určení otcovství apod. V otázce nesezdaného partnerství se však ústava zatím spokojila pouze s neutrálním konstatováním, že žena a muž mají právo svobodně vstoupit do manželství a založit stabilní rodinu. Původní návrhy směřující k registrovanému partnerství byly zamítnuty.

V současné době není nesezdané soužití právně ekvivalentní manželství, mezi partnery tedy automaticky nevzniká právní vztah. Majetkové vztahy mohou nesezdaní partneři uspořádat notářskou smlouvou. V případě rozchodu je však, pokud se partneři nedohodnou o vypořádání majetku či péči o společné děti, brána v úvahu míra, jakou každý partner přispěl k životní úrovni domácnosti, a to jak z pohledu materiálního, tak např. péče o domácnost apod. Podobně jako v manželství existuje i u nesezdaného soužití povinnost platit výživné dětem, případně partnerovi. Výživné nebo příspěvky na chod domácnosti je možné upravit smlouvou i za trvání soužití. Placení výživného bývalému partnerovi končí v momentě, kdy příjemce výživného vstoupí do manželství nebo jiného svazku majícího charakter nesezdaného soužití. V případě úmrtí druhá nemá pozůstalý partner ze zákona automatické právo na dědictví jako je tomu u manželů. Dědictví je možné pouze v případě

závěti, ale i v těchto případech je pozůstalý druh považován za „ostatního nerodinného příslušníka“, ani v těchto případech tedy nemá stejné postavení jako manžel. Pozůstalému druhovi však náleží vdovský důchod. Podmínkou je ale skutečnost, že případnému sňatku bránily právní důvody (např. dlouholetý svazek ženy a ženatého muže právně rozloučeného, ale nerozvedeného se svou manželkou). Nesezdaní partneři mohou společně adoptovat dítě od roku 1987. V otázce bydlení a nájemních smluv je za faktické manželství považován citový vztah mající charakter manželství (bez ohledu na pohlaví partnerů), který trvá minimálně 2 roky (pokud nemají partneři společné děti). V případě úmrtí tak může pozůstalý druh dále bydlet ve společném bytě podle stávající nájemní smlouvy. Na rozdíl od manželů není nesezdaný partner v principu odpovědný za jednání (dluhy apod.) druhá.

Homosexuální páry jsou oproti heterosexuálním znevýhodněny především v otázce adopce. Osoby stejného pohlaví nemohou adoptovat dítě, a to ani dítě svého partnera. Na druhé straně však zákon umožňuje ženě podstoupit asistovanou reprodukci bez ohledu na její rodinný stav či partnerskou situaci, podobně může jednotlivec adoptovat dítě. Podmínkou pro asistovanou reprodukci je pouze zletilost a zdravotní stav ženy. Na rozdíl od heterosexuálních párů neexistuje u homosexuálních soužití povinnost výživného. Dále není homosexuální druh řazen mezi zákonné dědice. Dědit může pouze ze závěti, přednost však mají jako v případě heterosexuálních párů rodinní příslušníci (Juriscope, 1997/1).

Přesto, že nesezdané soužití a především registrované partnerství není zatím nijak právně upraveno a je stále předmětem diskusí, jsou v některých regionech patrné snahy tuto otázku posunout vpřed. Jedná se především o Aragon, Katalánii, Navarru, Valencii.

12.4 Rodičovství

Španělsko nemělo až donedávna explicitní rodinnou politiku. Nicméně řada opatření v oblasti daňové či sociální měla na rodinu přímé dopady. Až do 90. let se v přístupu k rodině významně odrážela na jedné straně silná role katolické církve, na druhé straně mělo vliv i dědictví Francova režimu. Např. byla zakázána antikoncepce, ženám byla přisuzována tradiční role manželky a matky starající se o domácnost a děti. Ke změnám došlo v 80. letech. V 90. letech pak byla v rámci harmonizace s EU přijata např. opatření směřující k lepšímu skloubení profesního a rodinného života, v letech 2001 a 2003 byly přijaty plány národní rodinné politiky. Jejich cílem je skloubit postupy jednotlivých institucí zabývajících se rodinou na národní i regionální úrovni. Rodinná politika se dotýká daňové politiky, bytové politiky, zákonodárství, sociální a kulturní politiky, politiky zaměstnanosti.

12.4.1 Porodné

Jednorázová finanční pomoc rodině při narození dítěte existuje ve Španělsku až počínaje třetím dítětem, a to od roku 2000. Nárok na porodné je však i v těchto omezených případech podmíněn příjmem rodiny: příjem rodiny nesmí překročit základní hranici příjmu pro rodinné dávky, tj. pro rok 2002 částku 7 955 € (průměrný hrubý roční příjem pracovníka v průměru činil 16 219 € v roce 2002, OECD 2002). V současné době náleží třetímu a dalšímu dítěti porodné ve výši 451 € (http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2002/index_en.htm; <http://www.ssa.gov/statistics/ssptw/2002/europe/index.html>).

Porodné však náleží rodině při vícečetném porodu, a to bez ohledu na příjem rodiny. Výše porodného se v těchto případech odvíjí od minimální mzdy (2002: 442 € měsíčně). U dvojčat činí její čtyřnásobek (1 769 €), u trojčat osminásobek (3 538 €), u čtyřčat a více dvanáctinásobek (5 306 €).

Možnost dát před porodem přednost interrupci existuje ve Španělsku až od roku 1985, kdy byl upraven článek 417 trestního zákoníku. Podle tohoto zákoníku není interrupce považována za trestný čin, jestliže o ni žena požádá a odborný lékař, jiný, než by případnou interrupci provedl, potvrdí, že těhotenství ohrožuje fyzické nebo psychické zdraví ženy.

V případě nutnosti (např. vážných komplikací, ohrožení života pod.) však tato procedura není předem vyžadována. Na rozdíl od ostatních zemí zde není explicitně stanovena maximální délka těhotenství, po kterou lze interrupci provést. V případě, že žena otěhotněla následkem znásilnění, musí však být interrupce provedena do konce 12. týdne těhotenství. Pokud existují vážné obavy o zdravotním stavu dítěte, potvrzené dvěma lékaři, může žena podstoupit interrupci do konce 22. týdne těhotenství. U nezletilých dívek je třeba k UPT souhlasu zákonného zástupce. V praxi řada lékařů využívá možnosti řídit se svým přesvědčením a odmítnout tak interrupce provádět. Většina žen se proto častěji obrací na soukromé kliniky, přestože zde musí hradit veškeré náklady s interrupcí spojené (www.senat.fr/lc/lc68/lc684.html).

12.4.2 Mateřská, otcovská dovolená

První zákon týkající se mateřské dovolené, tj. dovolené určené matce pro péči o narozené dítě, byl přijat v roce 1929. V současné době platí zákon z roku 1994 v jeho pozdějších zněních. Až do roku 1994 byl příspěvek v mateřství matce vyplácen z nemocenského pojištění, od tohoto roku je mateřství chápáno jako nezávislé „riziko“, ke kterému se váží zvláštní předpisy sociálního zabezpečení. Jako ostatní rizika je mateřství financováno ze zdrojů sociálního pojištění. Podmínkou nároku na mateřský příspěvek je placení sociálního pojištění alespoň 180 dnů v 5 letech před porodem. Mateřský příspěvek je vyplácen po dobu 16 týdnů kolem porodu (adopce) nebo 18 týdnů u vícečetného porodu - dvojčat (adopce), u trojčat atd. je mateřská dovolená prodloužena o další 2 týdny. Pokud žena-zaměstnanec potřebuje další zdravotní péči po uplynutí této doby, je považována za zaměstnanec v pracovní neschopnosti (60 % vyměřovacího základu od 4. do 20. dne, dále 75 % až do 12 měsíců, maximální denní vyměřovací základ: 85,83 €). Vlastní mateřský příspěvek je stanoven ve výši 100 % vyměřovacího základu (mzdy v předchozím měsíci s denním maximem, platí od roku 1989). U rizikových těhotenství je ženě vypláceno 75 % vyměřovacího základu ode dne, kdy bylo riziko zjištěno. Pokud oba rodiče pracují, mohou část mateřské dovolené - 10 týdnů - rozdělit mezi sebe jak chtějí, mohou dokonce pracovat na částečný úvazek (od roku 1999, do té doby 4 týdny). Otec může těchto 10 týdnů čerpat současně s matkou (během jejích prvních 6 týdnů). Pokud matka nesplňuje podmínky pro mateřský příspěvek, je doba, po kterou může být tato dávka vyplácena otcovi, zkrácena o 6 týdnů. Otec má kromě výše uvedené 10-ti týdenní převedené mateřské dovolené právo na 2 dny dovolené kolem porodu, jež proplácí zaměstnavatel. Příspěvek vyplácený po dobu mateřské dovolené podléhá zdanění.

12.4.3 Rodičovská dovolená

Rodičovská dovolená navazující na dovolenou mateřskou je ve Španělsku od roku 1994 stanovena do 3 let věku dítěte. Během prvního roku trvá stávající pracovní smlouva mezi rodičem a zaměstnavatelem. Po uplynutí této doby může být rodič-zaměstnanec přesunut na jiné volné pracovní místo, pracovní smlouva v původním znění tedy přestává platit, rodič nemá záruku návratu zpět na stejné místo. Navíc po dobu celé rodičovské dovolené rodič nepobírá žádný plat ani žádnou sociální dávku, která by mu měla nahradit ztrátu příjmu spojenou s péčí o dítě. Podle pokladny sociálního zabezpečení bylo v roce 1998 zaregistrováno 7 569 osob nastupujících na neplacenou rodičovskou dovolenou, což odpovídá přibližně 2 % počtu narozených dětí (New law promotes reconciliation of work and family life, <http://www.eiro.eurofound.eu.int/>). Rodiče dětí mladších 6 let mohou pracovat na zkrácený pracovní úvazek s příslušnou redukcí mzdy. Neexistuje však právo návratu k původní pracovní době v okamžiku, kdy dítě dosáhne 6 let.

Ve snaze zlepšit postavení osob pečujících o děti (mateřská, neplacená rodičovská dovolená, dovolená u příležitosti adopce či pěstounské péče) nemusí od roku 1998

zaměstnavatel platit sociální a zdravotní pojištění nezaměstnané osoby, která dočasně nahradí osobu na výše zmíněné dovolené. Toto pojištění je placeno Národním institutem zaměstnanosti. Cílem tohoto opatření je snaha snížit diskriminaci žen na trhu práce tím, že nástup zaměstnankyně např. na mateřskou dovolenou nepřinese zaměstnavateli další finanční vydání (<http://www.eiro.eurofound.eu.int/>). Dalším opatřením je osvobození zaměstnavatele od placení pojištění zaměstnankyně po dobu 12 měsíců od podepsání pracovní smlouvy, jestliže tato žena byla alespoň 12 měsíců nezaměstnaná a smlouva byla podepsána před uplynutím 24 měsíců od narození jejího dítěte (Cordón, 2001; http://europa.eu.int/comm/employment_social/eoss/index_fr.html).

Od roku 1999 se stejný princip jako u rodičovské dovolené uplatňuje i v případě péče o zdravotně postiženou nebo starou blízkou osobu. Délka takové dovolené z důvodu péče o blízkou osobu je však omezena na 1 rok.

Každý z rodičů má nárok na 2 dny další dovolené v případě nemoci dítěte nebo jiných rodinných problémů.

12.4.4 Rodinné dávky

První zákon týkající se poskytování rodinných dávek byl přijat v roce 1938. V současné době platí zákon z roku 1994 v pozdějším znění (2000). V posledních 30 letech se reálná výše rodinných dávek spíše snižovala, např. v roce 1995 ztratily přídavky na děti 25 % své hodnoty. Ve 2. polovině se španělská vláda snažila zvýšit hodnotu dávek, např. v roce 1999 o 34 %, nicméně reálná hodnota je zatím spíše nízká (<http://www.childpolicyintl.org>).

Rodinné dávky náleží plátcům sociálního pojištění i těm osobám, které nemají nárok na sociální pojištění vyplývající z vybraného pojistného. Nárok na rodinné dávky tedy není závislý na výši či délce pojistného. Vyplacení dávky je však závislé na výši příjmu rodiny: podle údajů z roku 2002 musí být roční příjem rodiny s jedním dítětem nižší než 7 954,07 €. Tato hranice je pak zvýšena o 15 % na každé další dítě (9147,18 € u dvou dětí). Přídavky na děti jsou vypláceny rodinám s dětmi mladšími 18 let. U zdravotně postižených (z alespoň 65 %) nejsou podmínky příjmu rodiny a věku brány v úvahu. Základní měsíční výše přídavku na děti činí (2002) 24,25 € měsíčně. U zdravotně postižených dětí mladších 18 let je tato dávka zvýšena na 48,47 €. U handicapovaných dětí starších 18 let se výše přídavku odvíjí od stupně postižení: pokud dosáhne 65 %, činí přídavek 251 €, jestliže překročí 75 %, pak přídavek představuje 376,50 €. Výše přídavku není závislá na věku či pořadí (počtu) dětí.

Kromě přídaveků na děti existují ve Španělsku dávky, jež mají za cíl pomoci především velkým rodinám. Za velké rodiny byla do roku 1995 považována rodina se 4 a více dětmi, v posledních letech je za velkou rodinu pokládána již rodina se 3 dětmi. Tyto rodiny mohou získat např. slevu na jízdném, slevu na školném, stipendium nebo přednost při přidělování státních bytů (<http://www.childpolicyintl.org>)

Rodinné dávky jsou ve Španělsku daněny.

12.5 Daňová politika

Součástí nedávných změn rodinné, respektive sociální politiky ve prospěch rodin (viz např. porodné, otcovská dovolená apod.) byly i změny v politice daňové. Zlomovým rokem byl v této oblasti rok 1999. Před rokem 1998 byly rodiny s dětmi daňově zvýhodněny tak, že mohly od vypočtené daně odečíst plošně vymezenou částku. Tato snížení daní se vztahovala na rodiny (manželé mohou podat společné daňové prohlášení, pokud je to pro ně výhodné), ve kterých žila alespoň jedna závislá, svobodná osoba mladší 30 let bez vlastního příjmu. Snížení daní se lišilo podle počtu dětí. Např. v roce 1998 bylo možné snížit daň z příjmu na jedno dítě o 150 € ročně, na dvě děti o 210 € a na tři a více dětí o 300 € (<http://www.eiro.eurofond.int/>).

V roce 1999 došlo v souvislosti s rodinnou politikou ke změně principu danění. Počínaje tímto rokem jsou rodiny s dětmi zvýhodňovány možností snížit základ daně. Částka,

o kterou je možné snížit zdanitelný příjem, je závislá na složení domácnosti a typu podaného daňového priznání (společné nebo za jednotlivce). Každý občan může svůj zdanitelný příjem snížit o 3 306 € (2000; zvýšeno u invalidních osob a osob starších 65 let), u společného daňového priznání manželé odečtou dvojnásobek této částky, rodič samoživitel pak může snížit svůj zdanitelný základ o 5 410 € ročně. Nesezdání partneři musí podat daňové priznání každý zvlášť. Za závislé dítě je od roku 1999 považováno každé dítě, jež nežije v manželství, je mladší 25 let a nemá vlastní příjem. U jednoho a dvou dětí je za každé z nich možné odečíst 1 202 €, u ostatních dětí pak 1 803 € (2000). Tyto základní odečitatelné částky se dále zvyšují podle věku dětí: rodiče dětí mladších 3 let mohou dále snížit základ daně o 300 €, u dětí ve věku od 3 do 16 let pak 150 €. Zřetel je rovněž brán na stupeň zdravotního postižení dítěte. Některé regiony rovněž poskytují daňové výhody při narození dítěte (Cordón, 2000).

Podle tohoto nového systému zdanění jsou zvýhodňovány rodiny s průměrnými a vyššími příjmy. Daňové úlevy jsou tím vyšší, čím je příjem rodiny vyšší. V předchozím systému byly všechny rodiny zvýhodněny stejně, neboť odpisy byly prováděny až z vypočtené daně. Nový systém zdanění příjmů se však netýká pouze rodin s dětmi, jak tomu bylo dříve, ale daňový základ si může snížit i osoba svobodná a bezdětná (o 3 306 €). Pro osoby s podprůměrným příjmem jsou nové daňové předpisy spíše nevýhodné: při stejném hrubém příjmu měla podle předchozího systému čtyřčlenná rodina čistý příjem vyšší o 8,3 % než svobodná bezdětná osoba, podle nových předpisů činí tento rozdíl pouze 0,6 % (Cordón, 2001).

Tabulka 12.9 Zdanění příjmu fyzických osob ve Španělsku (2002)

zdanitelný příjem/rok (€)	daň na spodní hranici (€)	daň pro částku přesahující spodní hranici (%)
centrální úroveň		
0 - 3 678,19	0	15,00
3 678,19 - 12 873,68	551,73	20,17
12 873,68 - 25 134,33	2 406,46	23,57
25 134,33 - 40 460,13	5 296,30	31,48
40 460,13 - 67 433,56	10 120,86	38,07
67 433,56 a více	20 289,64	39,60
lokální úroveň		
0 - 3 678,19	0	3,00
3 678,19 - 12 873,68	110,35	3,83
12 873,68 - 25 134,33	462,54	4,73
25 134,33 - 40 460,13	1 042,47	5,72
40 460,13 - 67 433,56	1 919,11	6,93
67 433,56 a více	3 788,37	8,40

Zdroj: *Taxing Wages, OECD, 2002*

Pozn.: Podle výpočtů OECD činila v roce 2002 průměrná hrubá roční mzda pracovníka v průmyslu 16 219 €

12.6 Bytová politika

Jedním z hlavních témat diskutovaných i v souvislosti se sociální a rodinnou politikou je i problematika bydlení. Španělský bytový trh se vyznačuje nejvyšším podílem bytů v osobním vlastnictví (1998: 82 %). Na sociální bydlení připadá přibližně 1 % bytového fondu, soukromé nájemní bydlení představuje asi 10 % (1998, <http://www.logement.equipement.gouv.fr/>). Na základě ústavy z roku 1978 byly kompetence v oblasti bytové politiky a plánování přeneseny na regiony. Na národní úrovni spočívá odpovědnost za finanční a daňovou politiku. Autonomní regiony jsou pak odpovědné za konkrétní podobu bytové politiky v daném regionu. Jejich pravomoci jsou poměrně široké, mohou např. přijímat vlastní legislativu vážící se k bytovým otázkám.

V 80. a 90. letech se sice bytová výstavba relativně rozvíjela, ale reálná bytová situace, a to především mladých rodin se spíše zhoršovala, neboť ceny bytů se oproti růstu platů zvyšovaly velmi výrazně (podle odhadů se např. mezi rokem 1987 a 1990 ceny bytů zvýšily o 67 % a rodinné příjmy pouze o 28 %, Zaldivar, Castells, 1992). Těživá situace v oblasti bydlení vedla ke zvyšujícímu se věku odchodu dětí z domácnosti rodičů a věku při založení vlastní rodiny, tj. sňatku a prvním porodu. Za jeden z faktorů vysoké ceny bydlení byla považována příliš vysoká cena pozemků. Některé regiony proto v posledních letech přistoupily na prodej pozemků za cenu nižší než nabízí trh s cílem umožnit rozvoj sociálního bydlení. V 90. letech byly přijaty programy podpory bydlení především pro nízkopříjmové skupiny obyvatelstva (příjem nižší než 2,5 - 5,5násobek minimální mzdy). Jedná se především o finanční výpomoc ve formě dotace části úroků z půjček na získání bydlení. Nový plán na období 2002 - 2005 má za cíl zvýšit pomoc nízkopříjmovým rodinám a podpořit rozvoj nájemního bydlení s cílem umožnit vyšší pracovní migraci. V neposlední řadě počítá i s pomocí mladým rodinám při získávání prvního bydlení. Při získání prvního bydlení existují ve Španělsku dvě formy státní podpory: za první příspěvek při koupi bytu ve výši 5 - 11 % ceny, konkrétní výše se odvíjí od příjmu žadatele; za druhé příspěvek vyplácený po dobu 5 nebo 10 let, jehož výše se vztahuje k výši měsíční splátky koupě bytu. Oba příspěvky je možné kombinovat (viz tabulka 12.10).

Tabulka 12.10 Podpora při koupi prvního bytu

hranice příjmu (násobek minimální mzdy)	příspěvek při koupi (% kupní ceny)	příspěvek při splácení bytu (% měsíční splátky)
do 1,5	11 %	20 % po 10 let
1,5 až 2,5	8 %	15 % po dobu 10 let
2,5 až 3,5	5 %	10 % po dobu 5 let
3,5 až 4,5	--	5 % po dobu 5 let
do 1,5	--	40 % po dobu 10 let
1,5 až 2,5	--	30 % po dobu 10 let
2,5 až 3,5	--	15 % po dobu 10 let
3,5 až 4,5	--	5 % po dobu 5 let

Zdroj: <http://www.logement.equipement.gouv.fr/>: plán bytové politiky na období 2002 - 2005, minimální mzda 2002: 442 € měsíčně

V případě koupě či rekonstrukce je dále možné uplatnit snížení daňového základu o 15 % investované částky během daného roku s maximem 9 015 € (2002). V případě externího financování bydlení, tj. např. půjček či hypoték, je možné během prvních dvou let splácení snížit daňový základ o 25 % z částky 4 508 € a 15 % ze zbývajících splácených částek, maximálně opět o 9 015 €. V následujících dvou letech jsou daná procenta stanovena na 20 % a 15 % (OECD 2002).

12.7 Předškolní instituce péče o děti

Podobně jako v jiných zemích, kde stále přetrvává spíše rodina s tradičním rozdělením mužských a ženských rolí (např. Itálie), bylo ve Španělsku až donedávna věnováno relativně málo pozornosti zařízením péče o předškolní děti. Ke změnám došlo především v 90. letech, zásadní posun v přístupu ke skloubení pracovního a rodičovského života přinesl zákon z roku 1999 (zákon 39/1999). Jedním z důvodů přijetí nových opatření byla v porovnání s průměrem EU nízká zaměstnanost španělských žen a nízká plodnost. V roce 1997 schválil španělský parlament zprávu o rodině. Tato zpráva obsahovala mimo jiné doporučení, aby byl vypracován plán rodinné politiky obsahující i opatření vedoucí k usnadnění kombinace pracovního a rodinného života. Tento požadavek se promítl do Národního akčního plánu zaměstnanosti v roce 1998, který představil na jedné straně nové

možnosti dovolených z rodinných důvodů a na druhé straně zavedení nových služeb pro rodiny s dětmi mladšími 3 let. V roce 1999 byl pak přijat zákon o skloubení pracovního a rodinného života. V tomto zákonu je obsažena i změna mateřské dovolené (viz 12.5.2).

Odpovědnost za předškolní instituce mají dnes regiony. Jesle i mateřské školy spadají do resortu školství. Většina zařízení je státních. Relativně více je rozvinutá síť mateřských škol pro děti od 3 do 6 let (80 % dětí je navštěvuje). Mateřské školy jsou bezplatné a právo na zapsání dítěte do školky mají všechny rodiny. Na jednu třídu připadá ve španělské mateřské škole v průměru 25 dětí (<http://www.childpolicyintl.org>).

Počet jeslí pro děti mladší 3 let je zatím spíše nedostačující (pokrytí 5 %). Navíc rodiče platí za jesle poplatky závislé na výši příjmu rodiny, maximálně však 20 % nákladů na jedno místo v jeslích. Průměrná velikost třídy je v průměru 7 dětí u nejmladších dětí, ve věku 2 - 3 let pak připadá na jednu třídu 18 dětí.

12.8 Shrnutí

Španělsko patří mezi země, jejichž plodnost je velice nízká. Vývoj v posledních 20 letech je provázen stárnutím obyvatelstva. Tento trend byl impulzem pro formování rodinné politiky v 90. letech.

V obecném přístupu k rodině se na jedné straně stále udržuje spíše tradiční pohled (např. možnost rozvodu až po odluce), nicméně především v otázkách týkajících se rodičovství se objevují některé moderní prvky mající za cíl umožnit skloubit profesní a rodinný život. Mezi takové významné změny patří např. možnost převést část placené mateřské dovolené na otce. Na ni navazující rodičovská dovolená se však zdá být spíše málo využívána, neboť je neplacená a návrat zpět na původní pozici v zaměstnání je komplikovaný. Navíc podle národních zpráv je zatím síť institucí péče o malé děti, a to především mladší 3 let, neuspokojivá. Spolu s danou rodičovskou dovolenou to může být jeden z faktorů nízké participace žen na trhu práce a obecně problematičtějším postavením žen ve společnosti.

Co se týče dávek, jež mají pomoci rodinám s dětmi krýt alespoň částečně náklady na jejich výchovu, je možné říci, že jsou tyto dávky spíše nízké. Ve Španělsku např. neexistuje porodné pro první a druhé dítě, přídatky na děti nejsou závislé na věku ani počtu dětí a jejich reálná hodnota je podle analýz velmi nízká. Dalším nástrojem pomoci rodinám je daňová politika. Podle nových předpisů je systém zdanění příjmů s ohledem na rodinnou situaci výhodnější pro rodiny s vyššími příjmy. V porovnání se zdaněním jednotlivce však průměrná rodina se dvěma dětmi není touto cestou výrazně zvýhodněna. Jedním z faktorů odkladu sňatků a porodů do vyššího věku a nízké plodnosti je problematická bytová situace. Ke zlepšení současného stavu byl např. přijat program podpory prvního bydlení.

Podle posledních informací je v rámci rodinné politiky v současné době kladen důraz především na větší možnosti skloubení práce a péče o rodinu. Dalším bodem by mělo být zřízení institucí péče o děti v blízkosti pracoviště pokrývající pracovní dobu matky. K jejich zavedení by měly přispět státní subvence (Sociální politika 2003/3).

Zdroje

- Abramovici, G., 2003: La protection sociale en Europe, Eurostat, Statistiques en bref, 2003/3
- Centre des Liaisons Européennes et Internationales de Sécurité Sociale, CLEISS (2003): Le régime espagnol de sécurité sociale; <http://www.cleiss.fr>
- Cordón J. A. F.(2000): European Observatory on Family Matters, focus monitoring 2000: Fertility
- Cordón J. A. F.(2001): The Situation of Families in Spain in 2001/J.
- European Union on-line: Dialogue with Business, Dialogue with Citizens: <http://europa.eu.int/business/en/advice/social/es.html>

- Housing Policy in the EU Member States, Directorate General for Research Working, Document Social Affairs Series W14, 1996/12, http://www.europarl.eu.int/workingpapers/soci/w14/text2_en.htm
- Informace francouzského senátu: <http://www.senat.fr/lc/lc68/lc684.html>
- Les aspects matrimoniaux de l'union libre et les couples homosexuels en Espagne, Juriscope, leden 1997
- Logement en Europe, portál francouzské vlády: <http://www.logement.equipement.gouv.fr/actu/logeeurope/Espagne.pdf>
- Ministerstvo zahraničních věcí, Francie: <http://www.france.diplomatie.fr/francais/familles/fiches/espagne.html>
- MISSOC: Bulletin of the Information System on Social Protection in the European Union http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2002/index_en.htm
- National report: Social cohesion and Quality of life - Spain, Conference of European Ministers responsible for Family Affairs, XXVI Session, Towards Child-friendly society, Stockholm 1999, <http://www.special.coe.int/en/cohesion/fampol/stockholm/spain.htm>
- New law promotes reconciliation of work and family life; Some progress in bargaining on equal opportunities and reconciling work and family life; Spain introduces zero-cost replacement contracts for maternity leave, Controversy over proposed reform of personal income tax: <http://www.eiro.eurofond.int/>
- Recent demographic developments in Europe 2000, Council of Europe, Strasbourg
- Social Security on-line, USA: <http://www.ssa.gov/statistics/ssptw/2002/europe/index.html>
- Statistiques sociales européennes: Démographie 2000, 2002 Eurostat
- Španělsko plánuje sociální reformy, Sociální politika 2003/3
- Taxing Wages, Special Feature: Taxing Families, OECD 2002
- The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University: <http://www.childpolicyintl.org/>
- The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University. Context data - employment. <http://www.childpolicyintl.org>, 2003.
- The European Observatory on the Social Situation, Demography and Family: http://europa.eu.int/comm/employment_social/eoss/index_en.html
- Zaldivar, C.A., Castells, M. (1992): Spain beyond Myths, Alianza Editorial, Madrid, <http://www.sispain.org/english/infrastr/housing.html>

13. ŠVÉDSKO

13.1	Populační vývoj	206
13.2	Obecné rysy švédského sociálního státu.....	210
13.3	Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití	212
13.3.1	Manželství.....	212
13.3.2	Rozvod.....	213
13.3.3	Registrované partnerství	213
13.3.4	Nesezdané soužití	213
13.3.5	Rodičovství	213
13.3.6	Adopce.....	214
13.4	Rodičovství z pohledu sociálního zabezpečení	214
13.4.1	Rodičovské pojištění.....	214
13.4.2	Přídavek na dítě	216
13.4.3	Další dávky rodičům a dětem	216
13.5	Daňová politika.....	217
13.6	Bytová politika.....	218
13.7	Služby péče o děti	218
13.8	Opatření na trhu práce.....	219
13.9	Rodinná politika: stručné shrnutí.....	220
	Zdroje	220

13.1 Populační vývoj

Počet obyvatel Švédska se za posledních 40 let zvýšil ze 7,5 miliónu v roce 1960 na současných 8,9 miliónu. Populační růst byl pozitivně ovlivněn kladným migračním saldem i kladným přirozeným přírůstkem. Přirozený přírůstek se však do začátku 80. let snižoval z původního maxima v polovině 60. let (ze 46 tisíc na 990), v 80. letech se naopak poměr narozených a zemřelých výrazněji změnil ve prospěch narozených, v posledních 10 letech však přirozený přírůstek opět klesá, přičemž od roku 1997 jsou počty zemřelých vyšší než počty narozených. Růst populace je tak v posledních letech zaznamenán pouze díky kladnému migračnímu saldu (10 tisíc).

Od poloviny 60. let se počet ročně narozených dětí až na malé výkyvy snižoval ze 123 tisíc na 93 tisíc na přelomu 70. a 80. let. V průběhu 80. let se porodnost opět zvýšila na úroveň 123 tisíc na počátku let 90., aby se pak opět snížila na hodnotu nižší než 90 tisíc ročně narozených dětí. Pokles počtu narozených dětí se projevil i v intenzitním pohledu. Úhrnná plodnost se snižovala od poloviny 60. let z maxima 2,48 v roce 1964 na úroveň 1,7 na přelomu 70. a 80. let. V 80. letech se pak úhrnná plodnost zvýšila na 2,13 (1990) a dosáhla tak hranice prosté reprodukce, v posledním desetiletí však opět klesá (2001: 1,57). Přesto patří tato úroveň plodnosti k jedné z nejvyšších v současné Evropě. Z hlediska časování prvních porodů je pro švédský vývoj typický zvyšující se průměrný věk matky při prvním dítěti. K jeho zmírnění došlo ve 2. polovině 80. let, což se projevilo ve zvýšení úhrnné plodnosti. V tomto období došlo k významnému růstu plodnosti žen ve věku 25 - 29 let (po celé sledované období byla tato věková kategorie skupinou, kdy se ženám rodilo nejvíce dětí), ale i ve věku 30 - 34 let (od roku 1985 mají tyto ženy plodnost vyšší než ženy mladší 25 let), od poloviny 80. let se na snížení průměrného věku při prvním dítěti projevilo i zvýšení plodnosti žen mladších 25 let. Svoji roli v růstu úhrnné plodnosti v 80. letech sehrál způsob vyplácení rodinných dávek v 80. let, kdy bylo výhodné mít další dítě do 2 let (od roku 1986 do počátku 90. let do 2,5 let), neboť výše dávek se poté vztahovala k výši příjmu před narozením prvního dítěte. Tato „rychlostní prémie“ přispěla ke zvýšení porodnosti a plodnosti v 80. letech. V porovnání se zeměmi jižní a střední Evropy, ale i s některými zeměmi západní Evropy, je

v souladu se zvýšením porodnosti a plodnosti v 80. letech odhadovaná vyšší konečná plodnost generací narozených v 50. a 60. letech.

Dalším znakem švédské porodnosti je velký počet dětí rodících se mimo manželství, Mimo manželství se dnes rodí více dětí než v manželství (55,5 %). Neznamená to, že takto vysoké procento dětí se rodí svobodným matkám, ale svůj podíl zde mají především páry žijící v nesezdaném soužití. Podle výzkumu Family and Fertility Survey se z jedné poloviny dětí narozených mimo manželství narodilo na přelomu 80. a 90. let 90 % do nesezdaného soužití a pouze 10 % se narodilo osamělým matkám (Andersson, 2002).

S porodností mimo manželství je v úzkém vztahu proces sňatečnosti. Od poloviny 60. let do poloviny let 70. se počet ročně uzavíraných manželství snížil o více než třetinu. V 70. a 80. letech bylo ročně uzavíráno přibližně 38 tisíc sňatků. K velkému boomu sňatků došlo v roce 1989 a v tomto roce bylo uzavřeno 2,5krát více sňatků než v roce předchozím. Byla to reakce na změnu systému vdovského důchodu. V dalších letech vstoupilo do manželství opět velice málo párů a počet ročně uzavřených sňatků se tak v 90. letech pohyboval na úrovni kolem 34 tisíc. Z hlediska intenzity by podle současných údajů vstupovala do manželství přibližně polovina žen, a to stále ve vyšším věku. Průměrný věk žen při prvním sňatku se lineárně zvyšuje od začátku 70. let. Výše uvedené změny mající vliv na počet uzavřených manželství v roce 1989 se projeví i v průměrném věku při prvním sňatku v tomto roce. V roce 1989 se průměrný věk svobodných nevěst přechodně zvýšil o 3 roky. V současné době se švédské ženy vdávají v průměru kolem 30 let. Typickým vzorem chování mladých lidí je život v nesezdaném soužití. Podle odhadů spolu před svatbou již žilo 25 tisíc ze současných 35 tisíc párů vstupujících do manželství. Koncem 90. let představovala nesezdaná soužití 23 % všech párů, ve věku do 30 let až 70 % všech párů (www.childpolicyintl.org).

S tzv. manželstvím na zkoušku, tj. společným soužitím před uzavřením sňatku, je často spojována otázka, do jaké míry tato zkušenost přispívá ke stabilitě svazku. Počet rozvodů se ve Švédsku poměrně prudce zvyšoval až do poloviny 70. let (maximum 1974: 26,8 tisíc rozvodů). Na přelomu 70. a 80. let se počty rozvádějících se manželství stabilizovaly na úrovni 20 tisíc, ve 2. polovině 80. let se počty rozvodů dokonce snížily. Na konci 80. let a v 1. polovině 90. let se opět rozvádělo více manželství, v posledních letech se počet manželství zanikajících rozvodem udržuje na úrovni 21 tisíc. Podle odhadů se však ročně rozejde až 50 tisíc párů, z toho 30 tisíc připadá na nesezdaná soužití. Vyjádřeno intenzitně, podle současných údajů by rozvodem zanikla přibližně polovina manželství, podle odhadů je však intenzita rozpadu nesezdaných soužití asi 3krát větší než manželství (Recent Demographic Developments in Europe, 2000).

Švédské království se vyznačuje velice příznivými úmrtnostními poměry. V roce 2000 byla naděje dožití druhou nejvyšší v Evropě (vůbec nejvyšší - Island 77,9). Naděje dožití švédských žen je srovnatelná s ostatními zeměmi západní Evropy (vyšší je např. ve Francii, Itálii, Španělsku). Na příznivých úmrtnostních poměrech se podílí i velice nízká kojenecká úroveň, nižší má opět pouze Island.

Vzestup porodnosti v 80. letech a nízká úmrtnost mají negativní vliv na věkovou strukturu, neboť podíl osob v ekonomicky aktivním věku dosahuje necelých 54 %. Poměr seniorů a mladistvých je také spíše nepříznivý: na 100 mladistvých připadá 90 seniorů.

Z hlediska pracovního trhu patří Švédsko mezi země s nejvyšší participací žen: v roce 1990 bylo ekonomicky aktivními 80,4 % žen v roce 2000 pak 75,0 % ve věku 15 - 64 let. Přibližně jedna pětina ekonomicky aktivních žen dnes pracuje na částečný úvazek (OECD).

Tabulka 13.1 Porodnost a plodnost

	živě narození (tis.)	hmpor	úhrnná plodnost	čistá míra reprodukce	průměrný věk matky při prvním porodu	podíl živě narozených dětí mimo manželství
1960	102,2	13,7	2,20	1,05	25,5	11,3
1965	122,8	15,9	2,42	1,15	25,2	13,8
1970	110,2	13,7	1,92	0,91	25,9	18,6
1975	103,6	12,6	1,77	0,84	24,5	32,8
1980	97,1	11,7	1,68	0,80	25,5	39,7
1985	98,5	11,8	1,74	0,83	26,1	46,4
1990	123,9	14,5	2,13	1,01	26,3	47,0
1995	103,4	11,7	1,73	0,84	27,3	53,0
1998	89,0	10,1	1,50	0,74	27,8	54,7
1999	88,2	10,0	1,50	0,73	27,9	55,3
2000	90,4	10,2	1,55	0,72	27,9	55,3
2001	91,5	10,3	1,57	0,75	28,2*	55,5

Zdroj: Eurostat 2000, 2002 ; * národní data: www.scb.se.

Tabulka 13.2 Generační plodnost

generace	konečná plodnost	průměrný věk při prvním porodu	podíl bezdětných žen (%)	podíl žen s jedním dítětem (%)	podíl žen se dvěma dětmi (%)
1930	2,11				
1935	2,14				
1940	2,05	24,2	13	16	42
1945	1,96	24,0	12	17	45
1950	2,00	24,5	13	16	43
1955	2,03	25,4	13	16	41
1960	2,04	26,3	14	15	40
1961	2,00	26,4	15	15	41
1962	2,00	26,4	15	16	40
1963	1,98	26,4	15	16	40

Zdroj: Eurostat 2000, 2002.

Tabulka 13.3 Sňatečnost

rok	počty sňatků (tis.)	hms (%)	podíl sňatků svobodných - muži (%)	podíl sňatků svobodných - ženy (%)	úhrnná sňatečnost - muži	úhrnná sňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - muži	průměrný věk při prvním sňatku - ženy
1960	50,1	6,7	87,6	88,7			27,3	23,9
1965	60,0	7,8	89,9	90,9	99	96	26,2	23,5
1970	43,3	5,4	87,5	89,0	58	62	26,4	23,9
1975	44,1	5,4	81,0	82,7	57	63	27,3	24,8
1980	37,6	4,5	79,5	79,4	49	52	28,6	26,0
1985	38,3	4,6	76,8	77,7	49	53	29,6	27,2
1990	40,5	4,7	80,0	80,6	52	55	29,9	27,5
1995	33,6	3,8	79,7	78,9	42	44	31,1	28,7
1998	31,6	3,6	78,4	77,4	39	41	31,6	29,1
1999	35,7	4,0	78,4	77,2	43	46	32,1	29,8
2000	39,9	4,5	78,6	78,0	49	53	32,4	30,1
2001	35,8	4,0	78,1	77,3				

Zdroj: Eurostat 2000, 2002.

Pozn.: Sňatky, kde alespoň žena měla trvalý pobyt ve Švédsku

Tabulka 13.4 Generační sňatečnost

generace	konečná sňatečnost - muži	konečná sňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - generace muži	průměrný věk při prvním sňatku - generace ženy
1935		92		23,4
1940	85	91	26,0	23,4
1945	79	87	26,8	23,7
1950	72	80	28,8	25,6
1955	64	73	29,8	26,9
1960	59	66	29,8	27,5
1962	56	64	29,9	27,5
1963	55	62	29,8	27,5
1964		61	29,8	27,5

Zdroj: Eurostat 2000.

Tabulka 13.5 Rozvodovost

rok	počty rozvodů (tis.)	hmro (‰)	úhrnná rozvodovost (%)	průměrná délka manželství	kohorta	rozvodovost kohort	průměrná délka manželství - kohorty
1960	9,0	1,2	16*		1960	32	14,9
1965	9,6	1,2	18*		1965	37	14,3
1970	12,9	1,6	23	12,0	1970	42	14,5
1975	25,4	3,1	50	12,1	1975	48	13,5
1980	19,9	2,4	42	11,5	1980	50	13,4
1985	19,8	2,4	45	11,8	1982	51	13,5
1990	19,4	2,3	44	11,9	1983	51	13,4
1995	22,5	2,6	52	11,8	1984	52	13,4
1998	20,8	2,3	50	11,5			
1999	21,0	2,4	51	11,9			
2000	21,5	2,4	55	12,0			
2001	21,0	2,4					

Zdroj: Eurostat 2000,2002; * www.coe.int.

Tabulka 13.6 Úmrtnost a struktura obyvatelstva podle věku

rok	naděje dožití při narození		naděje dožití ve věku 60 let		kojenecká úmrtnost (‰)	rok	podíl věkové skupiny (%)		
	muži	ženy	muži	ženy			0 - 19	20 - 59	60+
1960	71,2	74,9	17,3	19,3	16,6	1960	30,1	53,0	16,9
1970	72,2	77,1	17,8	20,9	11,0	1965	29,2	52,7	18,1
1980	72,8	78,8	17,9	22,1	6,9	1970	27,8	52,7	19,5
1985	73,8	79,7	18,4	22,7	6,8	1975	27,3	51,8	20,9
1990	74,8	80,4	19,1	23,2	6,0	1980	26,5	51,8	21,7
1995	76,2	81,4	19,8	23,9	4,1	1985	25,3	51,6	23,1
1996	76,5	81,5	20,0	23,9	3,9*	1990	24,5	52,6	22,9
1997	76,7	81,8	20,1	24,2	3,6*	1995	24,7	53,3	22,0
1998	76,9	81,9	20,2	24,2	3,5	1998	24,4	53,6	22,0
1999	77,1	81,9	20,4	24,1	2,9	1999	24,3	53,6	22,1
2000	77,4	82,0	20,7	24,3	3,4	2001	24,1	53,7	22,2
2001	77,5	82,1			3,2				

Zdroj: Eurostat 2000; * RDDE, 2000.

13.2 Obecné rysy švédského sociálního státu

Švédsko je konstituční monarchií, na čele království stojí král. Švédské království je rozděleno do 21 krajů, obyvatelé žijí zejména v městských aglomeracích, Švédsko je 3. největší zemí Evropy. V roce 1523 získalo nezávislost, od roku 1814 země nebyla zasažena válkou. Ústava byla přijata v roce 1975. Nejvyšší rozhodovací moc ve státě má vláda na čele s předsedou. Zákonodárná moc je v rukou jednokomorového parlamentu, poslanci jsou voleni každé 4 roky. Kolem 40 % poslanců jsou sociální demokraté. V zemi je uplatňován legislativní systém založený na občanských právech ovlivněných zvykovým právem. Švédsko je členskou zemí Evropské unie od roku 1995, v roce 1999 se rozhodlo upustit od zavedení Eura.

Švédsko je zemí s modelem sociálně - demokratického sociálního státu, rozsah státem řízené veřejné politiky je velmi široký. Zahrnuje sociální zabezpečení, sociální a zdravotní služby, vzdělání, bydlení, zaměstnání a jiné do rámce veřejného zájmu. Zapojení státu je výrazné i v jiných oblastech, nejedná se pouze o politiku sociální, ale i o koordinaci jednotlivých veřejných politik. Důraz modelu je kladen na duálnost životelských rolí v rodině, resp. na plnou zaměstnanost mužů i žen a na politiku aktivního začleňování na trhu práce.

Model je charakteristický širokým stupněm *univerzalizmu*, tzn., že všichni občané s trvalým pobytem ve zemi mají nárok užívat základních dávek a služeb plošného sociálního zabezpečení, bez ohledu na pozici jednotlivce na pracovním trhu. Základní zabezpečení se rozšiřuje o sociální pojištění pro pracující, z něhož plynou dávky odvozené od pracovního příjmu. Ve Švédsku jsou uplatňována cílená opatření v rámci sociální pomoci, jež zabraňují propadu skrze bezpečnostní sociální síť. Úroveň poskytovaných dávek je v porovnání s jinými zeměmi mnohem vyšší, model bývá proto nazýván „*státem těžkých transferů*“. Sociální a zdravotní služby jsou financovány zejména z daní bez podílu příspěvků uživatelů. Zjednodušeně slouží všem těm, kteří se octli v nouzi. Jsou poskytovány zejména úřady a autoritami na místní úrovni.

Švédsko patří do skupiny skandinávských států, které bývají pro „štedrost“ systému označovány jako skutečné „státy blahobytu“ (*welfare state*). Švédsko se úrovní svého sociálního standardu stalo jejich průkopníkem, ale také vzorem pro řadu sociálních reforem ve Finsku na průlomu 80. let, (Kangas 1993). Z důvodu začínající krize sociálního státu na konci 20. století, jež doprovázela všechny tyto země, bylo zapotřebí zavést reformy směřující k vyšší adresnosti vyplácení dávek a k sblížení sociálních modelů s evropským *welfare mixem*. Široká sociální ochrana ve Švédsku je charakterizována vysokými veřejnými výdaji vůči HDP (nejvyšší podíl sociálních výdajů na HDP mezi zeměmi Evropské unie) a vysokými daněmi. Velká část příjmů z daní je přerozdělována od bohatých směrem k chudým s cílem snižovat chudobu a podporovat rovné rozdělování příjmů. Vysoké daňové zatížení však s sebou nese fakt, že všechny dávky podléhají vysokému zdanění (výrazně vyššímu než v EU). Švédský sociální model je i navzdory tomu provázen širokou podporou veřejnosti, zejména pro svůj univerzální charakter podpory.

Tabulka 13.7 Výdaje na sociální zabezpečení v porovnání s Evropskou unií (zdravotnictví, sociální politika, trh práce)

dávky sociálního zabezpečení - % HDP						
rok	1991	1993	1996	1998	1999	2000
EU	26,4	28,8	28,4	27,6	27,5	27,3
Švédsko	34,3	39,0	34,7	33,4	32,9	32,3
výdaj na sociální zabezpečení na 1 obyvatele v konstantních cenách (rok 1995 = 100)						
rok	1996	1997	1998	1999	2000	
EU	101,7	102,6	104,4	106,9	108,7	
Švédsko	99,3	96,6	100,7	103,9	105,2	

Zdroj: Abramovici, G., Eurostat 2003

V 90. letech se švédské hospodářství octlo v hluboké recesi, roční přírůstek HDP v roce 1993 klesl oproti roku 1992 až o 3,3 %. Zatímco na počátku 90. let byla nezaměstnanost na úrovni 2 %, v rozmezí let 1993 - 1997 dosahovala své historické úrovně 8 % a dále měla jen mírně klesající tendenci. V roce 2000 vykazovalo Švédsko 4 % úroveň celkové nezaměstnanosti, nezaměstnanosti mužů byla dokonce vyšší než žen. Nízká míra nezaměstnanosti žen je determinovaná vysokým podílem žen, jež pracují na částečný pracovní úvazek a zároveň pečují o malé dítě.

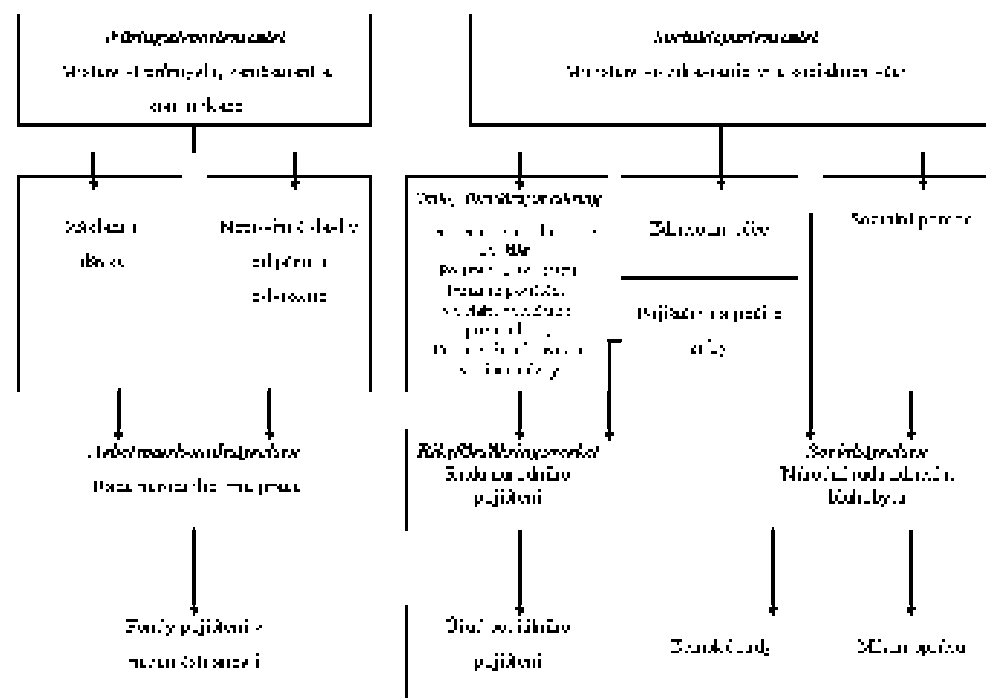
Tabulka 13.8 Zapojení na trhu práce a nezaměstnanost švédských žen v porovnání s Evropskou unií (v roce 1990 a 2000)

rok	ženy		muži		EU 15 - 2000	
	1990	2000	1990	2000	ženy	muži
podíl na trhu práce	80,4	75,0	-	-	55,4	-
nezaměstnanost	-	5,4	-	6,3	9,9	7,3
práce na částečný úvazek	24,5	21,4	14,5	14,0	30,0	6,0

Zdroj: OECD 2002. OECD in figures: Statistics of the member countries. Society at a Glance, 2001.

I když snahou vlády v období recese bylo zmírnění jejich ekonomických důsledků, opatření ke snížení míry nezaměstnanosti zavedena nebyla. Jako nástroj k řešení hospodářské krize zvolila vláda krácení výdajů veřejných rozpočtů, jež se projevilo ve zvýšené nezaměstnanosti mezi pracovníky ve státní správě. Rozpočtová restriktivní opatření byla podnětem pro zavedení vyšších sazeb daní.

Obrázek 13.1 Schéma organizace švédského sociálního systému (stav k 1.1.2003):

Zdroj: http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2003/org_en.pdf.

Do roku 1998 země dosáhla úrovně dluhu z roku 1992, krácení rozpočtových výdajů přineslo omezení zejména v oblasti sociálních transferů. Zatímco v roce 1992 podíl výdajů na sociální ochranu vůči HDP byl 39,1 %, v roce 2000 již 32,3 %. Země musela zavést zásadní sociální reformy, a to zejména systému důchodového zabezpečení, jakož i reformu systému služeb péče o děti.

Sociální pojištění

Švédské sociální pojištění kompenzuje ztrátu příjmu všem jednotlivcům, kteří si nemohou vlastní prací zajistit dostatečný příjem. Pojištění poskytuje zabezpečení v případě nemoci, postižení a stáří, ale také domácí péče o děti (pokrytí rodin pojištěním je v praxi sociálního pojištění v Evropě poměrně ojedinělé). Příspěvky jsou vypláceny na úrovni 80 procent ročního pracovního příjmu až do určité hranice, jež v roce 2001 činila SEK 36 900 / € 4 030 (částka je 7,5násobkem základu odvozeného od cenové hladiny).

Dávky sociálního pojištění znamenají pro určité skupiny ve společnosti (důchodci, těžce nemocní občané a rodiny s dětmi) zásadní finanční pomoc. Dávky jsou konstruovány na základě vysokého stupně redistribuce mezi skupinami obyvatelů na podporu těch, u nichž vzniká větší pravděpodobnost výskytu pracovní neschopnosti. Mnohé dávky jsou vypláceny nezávisle na pracovní aktivitě příjemce. Celé švédské populaci jsou zaručena individuální práva, bez ohledu na sociální a profesní postavení, manželský stav nebo pohlaví.

Sociální pojištění zahrnuje dávky vyplácené všem plošně ve stejné míře i dávky testované, jež jsou odvozeny od příjmové situace příjemce. Mezi plošné dávky patří přídavek na dítě, adopční příspěvek a základní penze. Naopak, testované dávky zahrnují příspěvek na bydlení, příplatek na bydlení pro důchodce, příplatek k penzi a dodatečnou vyrovnávací dávku. Tyto dávky nepodléhají zdanění. Univerzální systém sociálního zabezpečení nabízí administrativně jednodušší systém. Plošné vyplácení dávek je ve Švédsku považováno za kvalitní způsob zvyšování životní úrovně u nejvíce znevýhodněných skupin občanů. Zdrojem pro vyplácení dávek jsou pojistné příspěvky zaměstnavatelů a zaměstnanců a příspěvky z daní.

Podle Zákona o sociálním pojištění (v platnosti od roku 2001) Švédsko rozlišuje dvě kategorie sociálního pojištění. Pojištění vázané na trvalý pobytu je zárukou vyplácení garantované úrovně dávek, pojištění odvozené od pracovní činnosti přináší rizika ztráty pracovního příjmu. Státní občanství není již podmínkou pojištění. Sociální pojištění administrativně zajišťuje Rada národního sociálního pojištění, správa na regionální úrovni spadá pod Úřady sociálního pojištění.

13.3 Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití

13.3.1 Manželství

Zákon o rodině je platný v současném znění od roku 1998. Manželství může být uzavřeno osobou starší 18 let, jež je způsobilá k trvalému vztahu. Výjimku lze udělit po souhlasu zákonného zástupce dítěte a Rady sociálního blaha i osobě mladší 18 let. Manželství je protizákonné, pokud je uzavřeno osobami v přímé rodinné linii. Pravidlo se vztahuje na vztah mezi rodičem a dítětem a vztah vlastních sourozenců. Nevlastní sourozenci mohou na základě speciálního vládního svolení vstoupit do manželství také. U vstupu do manželství musí být splněna obecná podmínka, že snoubenci nežijí již v jiném manželství či registrovaném partnerství.

Sňatek po případných předchozích veřejných ohláškách se uzavírá na základě církevního či civilního obřadu (lze absolvovat oba). Církevní obřady může provádět švédská obecná církev a dalších přibližně 30 registrovaných náboženských společností. Civilní obřady jsou zpravidla vedeny soudcem na místním soudě nebo voleným speciálním pracovníkem na místním úřadě. Sňatek s osobou cizí státní příslušnosti probíhá za stejných okolností, musí však zohledňovat kritéria pro uznání sňatku uplatňované v zemi původu partnera. Příjmení manželů lze zvolit dle příjmení jednoho z nich. Původní příjmení (jiné než společné) může sloužit jako prostřední jméno, není však již převoditelné na partnera či na dítě.

Majetek, ale i dluhy každého z manželů jsou považovány za společné, pokud v manželské smlouvě nebylo vymezeno jinak. Odloučení partnerů není důvodem pro zánik manželství. Manželství zaniká smrtí jednoho z partnerů nebo soudním rozhodnutím o rozvodu.

13.3.2 Rozvod

Manželství je možné rozvést prakticky hned po podání žádosti obou manželů. Pokud manželé společně vychovávají dítě (dětí) do 16 let nebo o rozvod požádá pouze jeden z manželů, zákon stanovuje 6 měsíční lhůtu od podání k přehodnocení rozhodnutí. V případě, že se ocitl jeden z partnerů po rozvodu ve finanční či hmotné nouzi, druhému partnerovi vzniká povinnost finančně přispívat po určitou dobu na jeho podporu. Výše finanční dávky je stanovena na základě dohody partnerů či rozhodnutí soudu. Dávka musí odrážet vývoj cenové hladiny a být průběžně valorizovaná. I když druhý z partnerů uzavře nový sňatek či registrované partnerství, povinnost přispívat na jeho životní náklady nemusí automaticky zaniknout. Existence finanční nouze v novém partnerství se přehodnocuje.

13.3.3 Registrované partnerství

Uzavření registrovaného partnerství primárně pro homosexuální páry bylo ve Švédsku schváleno a zavedeno do legislativy v roce 1995. Společné bydlení partnerů ani sdílení společné domácnosti nejsou považovány za podmínku registrace partnerství. Většina práv a povinností uplatnitelných na manželské páry se vztahuje i k registrovanému partnerství. Do registrovaného partnerství může vstoupit osoba starší 18 let, pokud je způsobilá k trvalému vztahu. Osoby stejného pohlaví, jež jsou rodinně spřízněné, se registrovat nesmějí. Zákon o registraci neumožňuje legalizaci vztahu rodiče s dítětem a vztahu vlastních sourozenců. Nevlastním sourozencům může být registrace umožněna na základě speciálního vládního svolení také. Registraci je možné provést pouze v případě, že žadatel nežije již s jiným partnerem v předchozím manželství či registrovaném partnerství. Registrace je možná na základě civilního obřadu podobnému civilnímu sňatku. Obřad je zpravidla veden soudcem nebo speciálním místním úředníkem. Majetek, ale i dluhy každého z registrovaných partnerů jsou považovány za společné, pokud v partnerské smlouvě nebylo vymezeno jinak. Registrace partnerství je ve Švédsku legální však pouze v případě, že jeden z partnerů je švédským občanem s trvalým pobytem v zemi.

Ve Švédsku je striktně dodržovaná legislativa na ochranu proti pracovní diskriminaci na základě sexuální orientace. Od roku 1999 existuje také úřad ombudsmana proti tomuto druhu diskriminace.

13.3.4 Nesezdané soužití

Nový "Zákon o kohabitaci partnerů" vstoupil v platnost 1. 6. 2003. Nahradil tak "Zákon o soužití ve společné domácnosti" z roku 1987. Za kohabituující partnery se považují dva lidé, kteří spolu trvale žijí jako pár (i sexuálně) a kteří sdílejí společnou domácnost (i náklady na její chod). Sexuální orientace partnerů je irelevantní. Soužití sourozenců se tudíž za nesezdané soužití nepovažuje. Tato právní ochrana partnerství však zdaleka nedosahuje úrovně ochrany manželských a registrovaných partnerství. Vztahuje se pouze k právu na společné bydlení a vlastnictví, zejména v období do 1 roku po zániku soužití. Vztah kohabitace zaniká uzavřením manželství či registrovaného partnerství (i jednoho z partnerů), rozchodem a smrtí. Pokud se narodí v nesezdaném soužití dítě, za jeho péči nese výhradní zodpovědnost žena. Společná zodpovědnost vzniká rodičům až po vstupu do manželství či registrovaného partnerství. Kohabituující partneři nemohou společně adoptovat dítě.

13.3.5 Rodičovství

Rodinné právo definuje tři formy rodičovství: biologické, sociální a legální. Otcovství u dětí narozených mimo manželství se dodatečně musí speciálně potvrdit. V roce 2001 úřady sociálních služeb pomáhaly při určování rodičovství až u 54 % novorozenců. Manžel matky je považován za otce i v případě, že se dítě narodilo v předešlé manželské koncepci krátce po manželově smrti. U rozvedených manželů (i když dítě bylo počato

v období trvání manželství) se může jednat o mimomanželskou koncepci. Od roku 1997 se proto přistoupilo k testování otcovství u dětí narozených rozvedeným rodičům.

Umělé oplodnění je umožněno podstoupit pouze vdaným ženám nebo ženám, které žijí v trvalém vztahu s mužem. Povolení k umělému oplodnění žen v lesbickém soužití bylo v minulosti mnoho diskutováno. Početí na základě darovaného spermatu se stávalo zdrojem zneužití ve formě dodatečného vymáhání výživného od dárce po rozpadu lesbického vztahu. Umělé přerušení těhotenství je ve Švédsku legální do 18. měsíce těhotenství, zákrok v zdravotnickém zařízení je hrazen z veřejných zdrojů.

13.3.6 Adopce

Švédsko se v únoru 2003 stala čtvrtou zemí na světě (po Dánsku, Islandu a Nizozemí), kde registrované homosexuální páry směly adoptovat děti. Rozhodnutí z roku 2002 předcházelo 18 měsíční výzkum homosexuálních párů a jejich přístup k péči o děti. Švédové jako jediní mohou žádat o adopci i v cizině. V případě adopce v cizině vzniká rodiči nárok na dávku ve výši SEK 40 000 / € 4 309. Při projednávání žádostí partnerů stejného pohlaví o adopci se klade zvýšený důraz na stabilitu a zralost vztahu. Švédské rodiny adoptovaly od 60. let ze zahraničí již více než 40 000 dětí.

Oblast adopcí spadá do kompetencí Švédské národní rady meziregionálních adopcí. Adoptivním rodičem se může stát osoba ve věku 25 let a starší, v případě rodinných vztahů i ve věku 18 až 25 let. Pokud žadatel o adopci žije v partnerství, je povinen adoptovat dítě společně s partnerem. Proces se usnadňuje zejména v případech, kdy se jedná o adopci vlastního dítěte žadatelova partnera.

13.4 Rodičovství z pohledu sociálního zabezpečení

Současná švédská rodinná politika se váže k následovným základním principům:

- a) zajistit jednotlivcům rovná práva a všem dětem kvalitní životní start bez ohledu na rodinné pozadí,
- b) prosazovat rovné životní příležitosti pro muže a ženy,
- c) poskytovat lidem ekonomické předpoklady pro pořízení takového počtu dětí, který si přejí (Cornman, 2000). Rodinná politika je charakteristická bohatými finančními dávkami rodičům a dětem, rodičovským pojištěním a vysokou kvalitou denních center péče o děti. Většina rodin s dětmi žije z dvou pracovních příjmů, tomuto faktu je přizpůsobena i konstrukce sociálního pojištění a minimální výše univerzálních dávek.

13.4.1 Rodičovské pojištění

Rodičovské pojištění (*föräldraförsäkring*) zahrnuje podle zákona z roku 1974 ve znění pozdějších úprav dávky náležící pracujícímu či samostatně výdělečně činnému rodiči, který přispíval na sociální pojištění příspěvkem ve výši 2,2 % příjmu. Příspěvky z pojištění plně podléhají zdanění. Jedná se o tyto 3 druhy finančních dávek:

- vyrovnávací příspěvek v mateřství,
- rodičovský příspěvek,
- přechodný rodičovský příspěvek.

Vyrovnávací příspěvek v mateřství (*havandeskapspenning*)

Na příspěvek v mateřství uplatňuje nárok těhotná žena, která je z důvodu fyzické náročnosti vlastní práce neschopna tuto práci dál vykonávat. Příspěvek je vyplácen maximálně po dobu 50 dní v průběhu 60 dní před očekávaným porodem, a to na úrovni 80 % jejího kvalifikovaného pracovního příjmu.

Přechodný rodičovský příspěvek (*tilfällig föräldrapenning*)

Pracujícímu či samostatně výdělečně činnému rodiči náleží finanční dávka přechodného rodičovského příspěvku v čase jeho pracovní nepřítomnosti, pokud pečuje o nemocné dítě do věku 12 let (výjimečně i do 16 let věku). Dávka dosahuje výše 80 % kvalifikovaného pracovního příjmu, maximálně však po dobu 120 dnů v roce (do roku 2002 to bylo pouze 50). Rodiče čerpají ve Švédsku příspěvek v průměru 7 dní za rok, je využíván ze strany obou rodičů. V roce 2001 byl nárok na dny rozšířeného rodičovského příspěvku čerpán ze 41 % otců.

Rodičovská dovolená

Právo na pracovní volno z důvodu mateřské dovolené bylo ve Švédsku zavedeno již v roce 1939, placená dovolená poté v roce 1955. Postupem let se zvyšoval rozsah nároku na dovolenou, konkrétně ze 6 měsíců v roce 1963 na 12 měsíců v roce 1980. Dávka vyplácena v průběhu mateřské dovolené dosahovala úrovně 90 % pracovní mzdy (Hoem, 1996).

Rodičům s trvalým pobytem ve Švédsku přináleží nárok na rodičovskou dovolenou po odpracování minimálního období 240 dní, pokud pečují o vlastní nebo adoptované dítě (rovněž s trvalým pobytem ve Švédsku). Od roku 2002 získává rodič nárok na rodičovskou dovolenou v délce trvání 480 dnů (do konce roku 2001 to bylo 450 dnů).

V případě vícenásobného porodu se rodičovská dovolená prodlužuje o 180 dnů za každé dítě, připočtených k období 480 dnů za první dítě. Stejně pravidlo lze uplatňovat i pro adopci dětí ve věku do 10 let. Datum adopce se považuje pro účel nároku na rodičovskou dovolenou za datum porodu. Žena může nastoupit na rodičovskou dovolenou nejdříve 60 dnů před dnem očekávaného porodu, po porodu dále kterýkoliv z rodičů až do 8 let věku dítěte. Rodičům, jež se v péči o dítě vzájemně střídají, vzniká právo požívat výhod rodičovské dovolené v polovičním rozsahu u každého z nich (240 dnů). Rodič může libovolně přesouvat až 420 dnů své rodičovské dovolené na partnera. Období 60 dnů je vyhrazeno k péči o dítě každému z rodičů, tedy zejména tomu z rodičů, který dovolenou ve větším rozsahu nečerpá neplánuje. Je to tzv. „období výměny táty za mámu“ (*pappa/mammamånadar*). Toto období se od roku 2002 prodloužilo z původních 30 dnů na dvojnásobek.

V roce 1980 švédská legislativa zavedla pravidlo pro určování rozšířené délky rodičovské dovolené na základě tzv. „rychlostní prémie“. Prémiové období umožňovalo rodiči rozšířit období nároku na rodičovskou dovolenou za předešlé dítě, pokud se další dítě narodilo do 30 měsíců od porodu posledního dítěte (do roku 1996 to bylo 24 měsíců). Zapojení na trhu práce v průběhu zvoleného časového období nemělo vliv na splnění nároku na prémie. V současnosti se pravidlo již neuplatňuje.

Otcovská dovolená

Od roku 1974, kdy ve Švédsku byla zavedena rodičovská dovolená i pro otce, jsou otcové motivováni k aktivnímu zapojení do rodičovských rolí. Téměř všichni otcové využívají dovolené „otcovských dnů“ (*pappadagar*). Otcové novorozence mají nárok na 10 dnů přechodné rodičovské dovolené po porodu dítěte. Otcovské dny jsou míněny jako období pro společnou péči rodičů o novorozence nebo péči o starší děti v rodině v čase porodu.

Rodičovský příspěvek (*föräldrapenning*)

Rodičovský příspěvek přináleží pracujícím mužům a ženám, kteří pečují o vlastní nebo adoptované dítě, po odpracování minimálního období 240 dní. Od roku 2002 získává rodič nárok na 480 dnů rodičovské dovolené, ze kterých mu náleží :

- 390 dnů nárok na příspěvek ve výši 80 % pracovního příjmu,
- poté 90 dnů nárok na univerzální plošnou dávku ve výši SEK 60 / € 6,60 za den.

Nezaměstnaným rodičům a rodičům s minimálními příjmy přináleží nárok na placenou rodičovskou dovolenou rovněž v délce trvání 480 dnů. Rodičovský příspěvek pro tuto skupinu dosahuje však univerzálně nízké úrovně SEK 120 / € 13,10 za den. Výše dávky v poměru k životním rodinným nákladům je nízká, i když se od roku 2002 zdvojnásobila. Zejména ženy jsou takto silně motivovány k zařazení na pracovním trhu a k přesouvání realizace vlastních natalitních plánů na pozdější období. Po odpracování určitého období opět mohou získat nárok na dávku odvozenou od výše příjmu z práce.

Výhod dávek rodičovského příspěvku využívají téměř všichni rodiče. 95 % žadatelů se přihlásilo o dávku odvozenou podle výše příjmu, 80 % rodičů naopak o dávku na univerzální úrovni. Počty mužů žádajících o dávku se zvýšily ze 3 % v roce 1974 (kdy dávka byla zavedena) na 13,8 % v roce 2001.

Národní rada sociálního zabezpečení iniciovala mnohé reklamní a informační kampaně s cílem zdůraznit důležitost žádosti o rodičovský příspěvek obou z rodičů. V čase před narozením dítěte jsou všichni rodiče zváni k informačním setkáním o rodičovských pojistných schématech (Ministerstvo zdravotnictví a sociálních věcí Švédska, 2002).

13.4.2 Přídavek na dítě

Nárok na univerzální finanční dávky rodičům a dětem je odvozen od trvalého pobytu v zemi. Dávky jsou vypláceny plošně z daní státu a nepodléhají již zdanění. Patří sem:

- přídavek na dítě,
- výživné na dítě nepřítomného rodiče,
- dávka pro invalidní a postižené dítě.

Dětské přídavky

Přídavky na dítě jsou vypláceny všem dětem s trvalým pobytem ve Švédsku. Přídavky jsou vypláceny i dítěti, které opustí zemi na dobu kratší 6 měsíců. Podle zákona z roku 1947 se systém dětských přídavků dělí (dle výše platné pro rok 2003) do více kategorií:

- základní přídavek na dítě je vyplácen měsíčně ve výši SEK 950 / € 103,80 za dítě do 16 let věku,
- rozšířený přídavek na dítě je vyplácen měsíčně ve výši SEK 950 / € 103,80 za dítě ve věku 16 let a starší navštěvující střední školu,
- příplatek pro velké rodiny (*flerbarnstillägg*) je určen rodinám s třemi a více dětmi; za třetí dítě v pořadí získává rodič nárok na dodatečných SEK 254 / € 27,80; za čtvrté dítě SEK 760 / € 83 a dodatečných SEK 950 / € za páté a každé další dítě,
- studentský příspěvek měsíčně ve výši SEK 950 / € 103,80 náleží za dítě, jež navštěvuje vyšší střední školu (sekundární nevysokoškolské vzdělání, odpovídající věku studenta 16 - 20 let).

13.4.3 Další dávky rodičům a dětem

Výživné na dítě nepřítomného rodiče

Dítěti, jehož rodiče žijí odděleně, vzniká nárok na výživné. Výživné je vypláceno pečujícímu rodiči ve výši SEK 1 173 / € 128,20 měsíčně, nikoliv přímo nepřítomným rodičem, ale místním Úřadem sociálního pojištění (Ministerstvo zdravotnictví a sociálních věcí Švédska, 2003). Nepřítomný rodič je ze zákona povinný uhradit část výživného vypláceného státem sám. Rozsah úhrady je odvozen od příjmu nepřítomného rodiče a počtu dětí, za které nese vyživovací odpovědnost. Tuto částku si může odečíst ze základu daně. Výživné je zpětně možné vymáhat nevyšší za dobu 3 let. Výživné určené dítěti do věku 18 let (v případě studia do 20 let) se vztahuje i na dítě, kterému jeden z rodičů zemřel. Příjem rodiče

plně pečujícího o dítě se při určování výše dávky nezohledňuje, dávka výživného se však považuje za jeho zdanitelný příjem.

Dávka pro invalidní a postižené dítě

Rodiče dětí s mentálním a zdravotním postižením mohou nárokovat na dávku, která jim umožňuje plně pečovat o toto dítě. Dávka zohledňuje potřeby dítěte a vyplácí se v čtvrtinové, poloviční, tříčtvrtinové a plně míře. Maximální výše dávky je 2,5násobkem základní částky.

13.5 Daňová politika

Společné zdanění manželů se ve Švédsku uplatňovalo od roku 1902, zavedení možnosti odděleného zdanění manželů v roce 1952 vedlo však k tomu, že 90 % párů se rozhodlo pro oddělené zdanění. V roce 1971 společné zdanění zaniklo. Účast vdaných žen na pracovním trhu se od tohoto roku rapidně zvýšila ze 66 % na 82 % v roce 2001 (procento zahrnuje však i ženy v nesezdaném soužití). Oddělené zdanění manželů a vysoce progresivní míra zdanění platná od 70. let umožnily, aby rodiny přerozdělovaly čas trávený v rodině následovně: ženy se stále více zapojovaly do placené práce a muži začali redukovat pracovní přesčas (Sundström 1991).

V důsledku daňové reformy v letech 1995 - 1996, kdy zvýšené daňové zatížení pocítily zejména rodiny, byly zavedeny kompenzační dávky pro domácnosti s dětmi formou přídatku na dítě a příspěvku na bydlení. Obecně lze říci, že plošně poskytované univerzální dávky ve Švédsku nepodléhají zdanění. Naopak, dávky adresné se považují za příjem a jsou předmětem zdanění. Pro srovnání, roční mzda průměrného dělníka v průmyslu v roce 2002 činila SEK 241 766 / € 26 419.

Daně na centrální úrovni

Odpočet ze základu daní fyzických osob není možné uplatnit za manželku ani za závislé děti. Odpočet za poplatníka se různí podle výše příjmu v rozmezí SEK 11 200 / € 1 223,90 až SEK 20 900 / € 2 283,90. Při průměrné mzdě dělníka ve výrobě byl v roce 2002 odpočet za poplatníka SEK 11 200 / € 1 223,90.

Tabulka 13.9 Přehled sazeb pro výpočet daně z příjmu fyzických osob

příjmová úroveň v SEK / EUR (€)	míra zdanění v % pro rok 2003 (příjmy 2002)
0 - SEK 273 800 / € 29 919,60	0
SEK 273 800 - SEK 414 200 / € 45 261,80	20
SEK 414 200 / € 45 261,80 a více	25

Zdroj: *Taxing Wages, Taxing Families, Sweden. OECD Publications, 2002, kurs měsíčních průměrů za rok 2002: 1 EURO = 9,1512 SEK v roce 2002.*

Nestandardní odpočitatelnou položkou ze základu daně je odpočet na dvojité náklady na bydlení pro pracovníka, který byl přechodně zaměstnán v jiné geografické lokalitě (příliš vzdálené k dojíždění) nebo se nemohla jeho rodina ze závažných důvodů přestěhovat (bez ohledu na to, zda se jedná o práci trvalé povahy).

Pro zvýhodnění středně- a nízkopříjmových skupin ve Švédsku byla v roce 1999 zavedena dávka z daní. Dávka je faktickou odpočitatelnou položkou na úrovni SEK 1 320 / € 144,20 z výsledné vyměřené částky daně, určené pro poplatníky s příjmem pod hranicí SEK 135 000. U příjmů nad tuto úroveň je dávka z daní redukována 1,2procentním podílem zdanitelného příjmu přesahujícího SEK 135 000 / € 14 752,20.

Poplatník si může od roku 2002 rovněž odečíst dávku z daní na úrovni 75 % povinných ročních příspěvků na sociální zabezpečení placených z pozice zaměstnance. Tato

dávka z daní byla zavedena v roce 2000. V té době si zaměstnanec či samozaměstnanec mohl odečíst 25 % z příspěvků na sociální zabezpečení.

Daně na místní úrovni

Švédský daňový poplatník je ze zákona povinen odvádět dva druhy daní z příjmu: daň na centrální úrovni a daň na místní úrovni. Dávky jsou plně koordinovány. Základní odpočitatelná položka za poplatníka u místní daně se podle výše příjmu v roce 2002 pohybovala v rozmezí SEK 11 200 / € 1 223,80 až SEK 20 900 / € 2 283,90. Při průměrné mzdě dělníka ve výrobě dosahovala odpočitatelná položka SEK 11 200 / € 1 223,80.

Místní proporcionalní daň se liší v závislosti na jednotlivých územních celcích. Průměrná míra zdanění byla 30,52 % za rok 2002 (maximum bylo 33,3 a minimum 27,5 %). Kromě proporcionalní daně zaplatil každý poplatník roční fixní sumu daně na místní úrovni ve výši SEK 200 / € 21,90.

13.6 Bytová politika

Příspěvek na bydlení pro domácnosti s dětmi (*botstandsbidrag*)

Příspěvek na bydlení je testovanou dávkou. Je jedinou dávkou, která v rámci podpory rodiny spadá do systému sociální pomoci. Od roku 1994 vláda převzala odpovědnost za příspěvek na bydlení od místní správy v kontrastu s celkovým trendem k decentralizaci. Rodiny s dětmi s trvalým pobytem ve Švédsku mají nárok na určitý stanovený standard bydlení, a tudíž i na příspěvek na bydlení. Příspěvek na bydlení má dvojí formu jako:

- testovaná finanční dávka odvozená od věku, výše příjmu, nákladů na bydlení a kompozice domácnosti, resp. počtu dětí,
- plná úhrada nájemného pro žadatele příspěvku sociální pomoci jako doplněk k příspěvku na bydlení.

Od poloviny 90. let byla kritéria vyplácení příspěvku zpřísněna. Příspěvek na bydlení je měsíčně odstupňován podle počtu dětí v rodině v rozsahu: SEK 600 / € 65,60 domácnosti s jedním dítětem, SEK 900 / € 98,30 s dvěma dětmi, 1 200 SEK / € 131,10 s třemi a více dětmi. V roce 2002 pobíralo příspěvek na bydlení přibližně 30 % švédských domácností s dětmi. Příspěvek na bydlení se nezdaňuje.

13.7 Služby péče o děti

Švédsko je zemí s rozvinutým systémem služeb pro rodinu, zařízení péče o dítě od 1-12 let, a to jak mateřských škol (*förskola*), tak mimoškolních center pro děti (*fritidshem*). Péče dle duálního modelu umožňuje pracujícím a studujícím rodičům sladování pracovních a rodičovských rolí, dětem poskytuje možnost osobního rozvoje a tvořivého vzdělávání. Dlouhé otvírací hodiny v denních zařízeních péče vycházejí vstříc požadavkům rodičů, otevřená jsou celoročně i o prázdninách. Péče o děti je na vysoké úrovni. Před nástupem do školy navštěvují zařízení téměř všechny děti. Po návratu ze školy nebo v průběhu prázdnin jsou zařízení navštěvována ze 62 % dětmi ve věku 6 - 9 let a ze 7 % dětmi ve věku 10 - 12 let.

Od 70. let se péči o děti ve Švédsku ze strany státu začala věnovat zvýšená pozornost, péče získala charakter předškolního vzdělávání. Vzhledem k vysoké míře porodnosti a zvýšené poptávce po umístění dětí do školek bylo zřízeno rekordní množství zařízení pro děti. Od roku 1995 se jejich zřizovatelem staly orgány místní samosprávy. Předškolní péče a péče o děti mimo vyučování do věku 12 let byla v roce 1996 přesunuta z pravomoci odboru sociálních služeb pod odbor školství, centrální řízení systému tedy přešlo z Ministerstva zdravotnictví a sociálních věcí pod Ministerstvo školství a vědy. V roce 1999 navštěvovalo mateřskou školu 64 % dětí ve věku 1 - 5 let (Školní úřad, 2000).

Od začátku 90. let míra návštěvnosti školek vzrostla, v roce 1990 chodilo do mateřské školy celkově 57 % dětí ve věku 1 - 6 let. Od 90. let stále méně rodičů preferuje péči

o děti v domácím prostředí. Pouze 11 % rodičů dětí ve věku 1 - 5 let upřednostnilo formu domácích rodinných pečovatelských center, kdy pečovatel na místní úrovni docházel do domácího prostředí dítěte. Naopak, podíl soukromých mateřských škol vůči školám provozovaným samosprávou roste (SCB 2000). Od roku 1990 se zvýšil ze 4 na 12 % v roce 2002. Nově se rozšířily možnosti získání grantu na jejich chod z rozpočtu místních samospráv i pro zřizovatele mimo veřejný sektor.

K 1.1.2002 vstoupila v platnost reforma, jejíž cílem bylo zlepšení finanční situace rodin s dětmi zavedením maximální výše poplatků za předškolní a mimoškolní zařízení pro děti. Pro rodiny s dětmi přinesla průměrné měsíční snížení nákladů o 500 - 1 000 SEK. Rodiče platí na dítě (dětí) navštěvující zařízení péče o děti poplatek na úrovni 3, 2 nebo 1 % příjmu před zdaněním podle testování příjmu domácnosti. Poplatek za předškolní zařízení nesmí překročit měsíční částku SEK 1 140 / € 124,60 za první dítě, SEK 760 / € 83 za druhé a SEK 380 / € 41,50 za dítě třetí. U zařízení péče o děti ve školním věku platí měsíční maximální limit poplatku SEK 760 / 83 za první dítě a SEK 380 / € 41,50 za druhé a třetí dítě.

Příspěvek od rodičů pokrývá 10 % celkových nákladů na veřejnou mateřskou školu. 90 % nákladů na provoz školky platí stát. Rodiče pracující doma nebo mimo domov na částečný pracovní úvazek mají právo umístit dítě v centra péče o děti pouze na určitou část dne, v rozsahu minimálně 3 hodiny denně. Studující či pracující mají nárok umístit dítě do předškolního zařízení na celý den. Změna ve srovnání s předchozím obdobím nastala v roce 2001. Od této doby mohou své děti ve věku 1 - 5 let umísťovat do zařízení předškolní péče také nezaměstnaní rodiče. Od ledna 2002 poskytují orgány místní samosprávy právo na umístění v předškolním zařízení také pro dítě, jehož rodič je na mateřské dovolené, podobně jako jeho sourozenec.

Univerzální předškolní péče

Veřejný univerzální bezplatný systém předškolního vzdělávání pro děti ve věku 4 a 5 let byl ve Švédsku zaveden k 1.1.2003. Podle nové úpravy mají možnost navštěvovat předškolní zařízení všechny děti zdarma. Právo na místo ve školce vzniká v rozsahu 525 hodin za rok, což odpovídá 3 hodinám denně v zařízení ve dnech školního vyučování. Dítěti náleží bezplatný nárok na školku od podzimu kalendářního roku, kdy dítě dosáhne věku 4 let. Povinnost poskytovat bezplatně služby zařízení platí pro všechny zřizovatele na místní úrovni, účast dítěte v zařízení funguje na bázi dobrovolnosti.

13.8 Opatření na trhu práce

Švédsko je charakteristické vysokým podílem zapojení žen na trhu práce a štědrým systémem podpory rodiny. Nezaměstnanost mezi švédskou populací dosahovala 4,7 % v roce 2000. Navzdory ekonomickým teoriím, podle kterých nárůst zapojení žen na trhu práce znamená snížení plodnosti (Leridon 1999, Kohler 1999), současné evropské země s nejvyššími hodnotami úhrnné plodnosti patří k zemím s nejvyšší účastí žen na pracovním trhu. Švédsko je rovněž zemí s vysokým podílem obyvatel s vysokoškolským vzděláním (v roce 2002 to bylo 13 % celkové populace). Podíl žen ve věku 25 - 34 let s vysokoškolským vzděláním je až 23 %, u mužů je to ve srovnání se zahraničím výjimečně méně, pouze 17 %. Ženy s vysokoškolským vzděláním a vyšší pravděpodobností jejich orientace na kariéru vykazují navzdory tomu stejnou míru plodnosti druhých a třetích dětí v pořadí jako ženy s nižším vzděláním v domácnosti.

Švédové aktivně využívají možnost kombinovat pracovní a rodinné povinnosti pomocí práce na částečný úvazek, který jim po uplynutí rodičovské dovolené umožňuje opětovné navrácení k plné formě pracovního úvazku. Možnost změny podílu pracovního úvazku využívají ve větší míře ženy, zejména matky více dětí. Na konci 90. let až 2 ze 3 matek s více dětmi pracovalo na částečný úvazek, u matek s jedním dítětem ve věku do 3 let

to bylo 46 % žen, (SCB 1996). Švédští otcové využívají možnost práce na částečný úvazek mnohem častěji než otcové v jiných evropských zemích, i když v mnohem menší míře než ženy.

13.9 Rodinná politika: stručné shrnutí

Švédský model sociálního zabezpečení vykazuje vysokou míru redistribuce příjmů. Většina dávek je poskytována na univerzálním principu, část je odvozena od zaměstnaneckého sociálního pojištění. Daně z příjmu platí poplatníci jak na centrální úrovni, tak na místní. Manželé nemohou uplatňovat společné zdanění příjmů, jednotlivci jsou tak motivováni k zapojení na pracovním trhu. Ve Švédsku nelze uplatnit u daně z příjmu fyzických osob odpočet na partnera ani na dítě. Systém však disponuje štedrou sítí dávek sociálního zabezpečení, která je jedním z hlavních nástrojů prorodinné politiky.

Švédsko nemá implicitně vymezenou rodinnou politiku, rodině a dětem je však věnována velká pozornost, děti se staly v posledních letech středem veřejného zájmu, a to nejen z důvodu snižující se porodnosti v zemi. Podpora rodin je charakteristická bohatými finančními dávkami rodičům a dětem, rodičovským pojištěním a vysokou kvalitou denních center péče o děti. Většina rodin s dětmi žije z dvou pracovních příjmů, tomuto faktu je přizpůsobena i konstrukce sociálního pojištění a minimální výše univerzálních dávek.

Mateřská dovolená, v jejíž průběhu vzniká pojištěné osobě nárok na rodičovský příspěvek, byla od roku 2003 rozšířena celkem ze 420 na 480 dnů. Dovolená je uplatnitelná jak ženou, tak i mužem v rozsahu maximálně 420 dnů. Druhý z partnerů, jež dovolenou nečerpá, může čerpat rodičovskou dovolenou v rozsahu alespoň 60 dnů, tedy dvojnásobné období jako do roku 2002. Otcové navíc mohou čerpat otcovské dovolené na základě tzv. otcovských dnů z důvodu narození dítěte v rozsahu 10 dnů. Tyto okolnosti se staly stimulem pro vyrovnanější rozdělení práce v domácnosti mezi pohlavími a podpořily role otců v péči o dítě. Univerzální přírůstek na dítě je dávka velmi vstřícná vůči dětem, podporuje děti osamělých rodičů a zejména velké rodiny. Rozšířená dávka pro velké rodiny umožňuje rodičům pobírat za čtvrté a každé další dítě dvou násobnou částku dávky jako za první dítě. Počet dětí v rodině výrazně zohledňuje i dávka příspěvku na bydlení pro domácnosti s dětmi.

Vláda systematicky podporuje rozvoj veřejných služeb pro odstranění překážek zapojení žen do pracovního trhu a politiku rovných příležitostí. Pro rodiče s malými dětmi byla zavedena opatření, včetně rodičovské dovolené, rozšířených služeb péče o děti a pro práci na poloviční pracovní úvazek. Zařízení péče o děti v předškolním věku kopírují požadavky rodičů, mají dlouhou otvírací hodinu a k dispozici jsou také přes prázdniny. Od roku 2003 je pobyt v předškolním zařízení provozovaném místní samosprávou na principu univerzality pro děti ve věku 4 a 5 let dostupný a bezplatný. Švédský sociální model, na rozdíl od jiných zemí, poskytuje stejné sociální jistoty pro rodiče v práci na částečný úvazek jako na plný úvazek. Práce na částečný pracovní úvazek je proto zejména mezi ženami velmi populární. Švédsko je jednou z mála zemí světa, kde homosexuální páry mohou adoptovat děti. Je zároveň jedinou zemí Evropy, kde lze adoptovat děti také ze zahraničí.

Zdroje

- A Balance Sheet for Welfare in the 1990s. Stockholm: Ministry of Health and Social Affairs, 2000.
- Abramovici, G. (2003): The social protection in Europe. Statistics in focus. Eurostat 3/2003.
- Andersson, G. (2002): Children's experience of family disruption and family formation: Evidence from 16 FFS countries. Berlin: Max-Planck-Gesellschaft.
- Bernhardt, E (2001): The Situation of families in the 1990s. Stockholm: Stockholm University, Department of Sociology.

- Countries of the world. CIA World Fact Book, 2002. Sweden: http://www.theodora.com/wfb2003/sweden/sweden_government.html, 2003.
- Family Law in Sweden. Homosexual partnership and adoption. Cohabitation. http://www.justitie.regeringen.se/inenglish/_issues/Legislation/familylaw.htm. Stockholm: Ministry of Justice, 2003.
- Child Care in Sweden. Swedish school system publications. Stockholm: Skolverket – The National Agency for Education, <http://www.skolverket.se/english/system/child.shtml>, 2003.
- Legislation. Constitution. <http://www.sweden.gov.se/legislation/index.htm>. Stockholm: Ministry of Justice, 2003.
- MISSOC: Bulletin of the Information System on Social Protection in the European Union. http://europa.eu.int/comm/employment_social/missoc, 2003.
- Recent demographic developments in Europe, Council of Europe Publishing, F-67075. Strasbourg: Ceres, 2000.
- Statistical Yearbook 2002. Švédský statistický úřad. Stockholm: <http://www.scb.se>, 2003.
- Statistiques sociales européennes: Démographie 2000, Eurostat, 2002.
- Sundstroem, M. (1999): Part Time Work in Sweden- An Institutional Perspective. Stockholm: Demography Unit stockholm University.
- Swedish Family Policy. Ministry of Health and Social Affairs. Stockholm: <http://www.social.ministry.se>, 2003.
- Statistical Yearbook 2002. Švédský statistický úřad. Stockholm: <http://www.scb.se>, 2003.
- Taxing Wages. Special feature: Taxing Families. Paris: OECD Publication, 2002.
- The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University. Context data. Housing benefit. <http://www.childpolicyintl.org>, 2003.

14. VELKÁ BRITÁNIE

14.1	Populační vývoj	222
14.2	Obecné rysy britského sociálního státu	225
14.3	Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití	228
14.3.1	Manželství.....	228
14.3.2	Rozvod	229
14.3.3	Nesezdané soužití	229
14.3.4	Registrované partnerství	230
14.3.5	Rodičovství	230
14.3.6	Adopce	230
14.4	Rodičovství z pohledu sociálního zabezpečení	233
14.4.1	Rodičovská dovolená: mateřská, otcovská a adoptivní dovolená.....	233
14.4.2	Přídavek na dítě	235
14.4.3	Další druhy sociálního zabezpečení související s rodinou.....	236
14.5	Daňová politika.....	237
14.5.1	Dávky z daní pro rodinu	238
14.6	Bytová politika.....	239
14.7	Služby péče o děti	240
14.8	Opatření na trhu práce.....	241
14.9	Rodinná politika: stručné shrnutí.....	241
	Zdroje	242

14.1 Populační vývoj

Počet obyvatel Velké Británie se v posledních 40 letech zvýšil z 52,4 miliónů na současných 59,5. K populačnímu přírůstku docházelo především do poloviny 70. let a poté od poloviny let 80. Na přelomu 70. a 80. let se počet obyvatel příliš neměnil a setrval na hodnotě 56,2 miliónů. Vývoj počtu obyvatel byl do poloviny 70. let pozitivně ovlivňován přirozeným přírůstkem, migrační saldo bylo záporné. Stagnace počtu obyvatel ve 2. polovině 70. let a 1. polovině 80. let byla způsobena snižujícím se přirozeným přírůstkem při současném stále záporném migračním saldu. Od poloviny 80. let je však migrační saldo kladné a mírně se zvyšuje rovněž přirozený přírůstek. V roce 1999 byl počet cizinců odhadován na 2,3 miliónů.

Počet ročně narozených se snižoval od roku 1964 (1 milión) na minimum v roce 1977 (654 tisíc). V dalším období se počet narozených meziročně většinou zvyšoval (maximum 1990: 799 tisíc), v 90. letech však zaznamenává porodnost ve Velké Británii klesající trend. Z hlediska intenzity plodnosti žen se pokles porodnosti v 60. a 70. letech promítl do snížení úhrnné plodnosti z vysoké hodnoty 2,95 (1964) na 1,69 (1977). Ve 2. polovině 80. let se plodnost zvýšila na 1,8 a na této úrovni se udržela až do let 90. V posledních letech se však hypotetický počet dětí narozených v průměru jedné ženě opět mírně snižuje (1,6). Transverzální změny plodnosti jsou ovlivněny na jedné straně změnou časování porodů: pro sledované období je typické snižování plodnosti žen ve věku 20 - 24 let, od 80. let se rovněž snižuje plodnost ve věku 25 - 29 let a naopak se zvyšuje plodnost žen ve věku 30 - 34 let. Ta však zatím nekompenzuje pokles v mladších skupinách. Na druhé straně dochází i ke snižování očekávané konečné plodnosti, a to především žen narozených v 60. letech. Její hodnoty patří v porovnání se zeměmi EU k mírně nadprůměrným.

Jedním z rysů typických pro Velkou Británii je vysoká plodnost velmi mladých dívek, především do 20 let. Pro srovnání: ve Francii připadalo v roce 1998 na 1 000 žen ve věku do 20 let 47 narozených dětí, ve Velké Británii 153 dětí.

Velká Británie patří také k zemím s relativně vysokou mimomanželskou porodností. Dnes se rodí mimo manželství 40 % dětí. Podle odhadů se však asi dvě třetiny z nich (2000: 63 %, <http://www.statistics.gov.uk/>) rodí do úplné rodiny, tzn. oba rodiče se k dítěti přihlásili a uvedli společné místo bydliště.

S podílem dětí narozených mimo manželství, často nesezdaným partnerům, souvisí snižování počtu ročně uzavřených sňatků. Ten klesá od roku 1972 (480 tisíc), pouze v 80. letech se počty ročně uzavřených manželství pohybovaly na stabilizované hranici 390 - 395 tisíc. Ve sledovaném období výrazně klesala sňatečnost žen mladších 25 let a jen nepatrně stoupala sňatečnost ve vyšším věku. To se promítlo do růstu průměrného věku při prvním sňatku. Do současných sňatkových poměrů se promítá jednak odklad sňatku do vyššího věku, jednak snižující se odhad podílu mužů i žen v jednotlivých generacích, kteří by vstoupili do manželství. V roce 2001 žilo v nesezdaném soužití ve věku 16 - 59 let 12 % mužů a 13 % žen. Faktické manželství je častější u mladších věkových skupin (28 % u mužů ve věku 25 - 29 let, 27 % u žen ve věku 20 - 24 let, 28 % ve věku 25 - 29 let; <http://www.statistics.gov.uk/>). Nesezdaná manželství pak představovala 13 % všech párů a 53 % párů osob mladších 30 let (OECD, 1998).

Pro Velkou Británii je typická vysoká míra rozvodovosti v EU. Podle transverzálních i kohortních dat končí rozvodem přibližně 40 % manželství, a to v průměru po 11 letech manželství. Úroveň rozvodovosti je srovnatelná s úrovní v ostatních státech západní Evropy.

Podobně jako ve všech státech západní Evropy se úmrtnostní poměry ve Velké Británii v posledních desetiletích zlepšovaly. Snižovala se kojenecká úmrtnost, i když ta dnes patří v evropském kontextu spíše k těm vyšším (5,5 %, Švédsko např. 3,2 %). Naděje dožití britských mužů je dnes srovnatelná s průměrem západních zemí, v případě žen existují ve snížení úmrtnosti určité rezervy především v porovnání se zeměmi jako je Švédsko, Finsko, Itálie, Španělsko a samozřejmě Francie, kde se ženy dožívají v průměru nejvíce let (82,8). Stejně jako ostatní evropské populace britská populace stárne. V 90. letech se však podíly hlavních věkových skupin (0 - 19, 20 - 59, 60 +) téměř neměnily. Index stáří (počet seniorů na 100 osob mladších 20 let) byl v roce 2001 roven 80, což řadí Velkou Británii k zemím s ještě relativně příznivou věkovou strukturou, především v porovnání se střední a jižní Evropou.

Z hlediska pracovního trhu je v současné době participace britských žen vyšší než v České republice: v roce 2000 bylo ekonomicky aktivními 67,8 % žen ve věku 15 - 64 let (ČR: 64 %). Přibližně 40 % britských ekonomicky aktivních žen však dnes pracuje na částečný úvazek (OECD).

Tabulka 14.1 **Porodnost a plodnost**

rok	živě narození (tis.)	hmpor	úhrnná plodnost	čistá míra reprodukce	průměrný věk matky při prvním porodu	podíl živě narozených dětí mimo manželství
1960	918,3	17,5	2,72	1,26	24,8	5,2
1965	997,3	18,3	2,89	1,35	24,2	7,3
1970	903,9	16,2	2,43	1,15	23,9	8,0
1975	697,5	12,4	1,81	0,86	24,6	9,0
1980	753,7	13,4	1,90	0,91	25,1	11,5
1985	750,7	13,2	1,79	0,86	25,9	18,9
1990	798,6	13,9	1,83	0,89	27,3	27,9
1995	732,0	12,5	1,71	0,82	28,3	33,6
1998	717,1	12,1	1,72	:	:	37,6
1999	700,2	11,8	1,69	:	28,9	38,8
2000	679,0	11,4	1,64	:	29,1	39,5
2001	669,1	11,2	1,63	:	:	40,1

Zdroj: Eurostat 2000, 2002.

Tabulka 14.2 Generační plodnost

generace	konečná plodnost	průměrný věk při prvním porodu ¹	podíl bezdětných žen (%) ¹	podíl žen s jedním dítětem (%) ¹	podíl žen se dvěma dětmi (%) ¹
1930	2,35	24,5	13	19	30
1935	2,41	24,0	11	15	33
1940	2,36	23,4	11	13	37
1945	2,17	23,3	10	13	43
1950	2,03	23,6	14	12	43
1955	2,02	24,3	17	12	40
1960	1,96	:	:	:	:
1961	1,94	:	:	:	:
1962	1,92	:	:	:	:
1963	1,89	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000, 2002; ¹ bez Skotska a Severního Irsku.

Tabulka 14.3 Sňatečnost

rok	počty sňatků (tis.)	hms (‰)	podíl sňatků svobodných - muži (%)	podíl sňatků svobodných - ženy (%)	úhrnná sňatečnost - muži	úhrnná sňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - muži	průměrný věk při prvním sňatku - ženy
1960	393,6	7,5	89,6	90,7	:	:	:	:
1965	422,1	7,8	89,1	89,9	:	:	:	:
1970	471,0	8,5	87,6	88,3	:	:	:	:
1975	430,7	7,7	78,9	79,5	:	:	:	:
1980	418,4	7,4	75,2	76,3	76	:	25,2	:
1985	393,1	6,9	74,1	75,5	65	66	28,5	25,4
1990	375,4	6,5	73,7	74,4	59	62	27,2	25,0
1995	322,3	5,5	70,7	70,9	50	53	28,5	26,4
1998	304,8	5,1	70,2	70,7	47	52	29,2	27,0
1999	301,1	5,0	:	:	48	53	29,6	27,3
2000	305,9	5,1	69,9	70,6	:	:	:	:
2001	286,1	4,8	:	:	:	:	:	:

Zdroj: Eurostat 2000, 2002.

Tabulka 14.4 Generační sňatečnost

generace	konečná sňatečnost - muži	konečná sňatečnost - ženy	průměrný věk při prvním sňatku - generace muži	průměrný věk při prvním sňatku - generace ženy
1950	92	:	24,5	:
1955	87	92	25,2	22,7
1960	80	86	26,1	23,7
1962	75	83	26,3	23,9
1963	73	81	26,5	24,2
1964	70	79	26,9	24,6
1965	68	77	27,1	24,8

Zdroj: Eurostat 2000, 2002.

Tabulka 14.5 Rozvodovost

rok	počty rozvodů (tis.)	hmro (%)	úhrnná rozvodovost (%) ¹	průměrná délka manželství ¹	kohorta	rozvodovost kohort	průměrná délka manželství - kohorty
1960	25,8	0,5	:	:	1960	23	16,4
1965	40,6	0,7	11	12,7	1965	29	14,8
1970	63,2	1,1	16	12,3	1970	34	13,3
1975	129,3	2,3	32	13,0	1975	38	12,3
1980	159,7	2,8	39	12,1	1980	41	11,8
1985	175,3	3,1	44	10,8	1981	41	11,7
1990	165,6	2,9	42	11,2	1982	42	11,7
1995	170,1	2,9	45	11,2	1983	43	11,6
1998	160,1	2,7	42	11,2	1984	43	11,5
1999	158,7*	2,7	:	:			
2000	154,6	2,6	:	:			
2001	156,8*	2,6	:	:			

Zdroj: Eurostat 2000, 2002; * národní data: <http://www.statistics.gov.uk/>; ¹ bez Skotska a Severního Irsku.

Tabulka 14.6 Úmrtnost a struktura obyvatelstva podle věku

rok	naděje dožití při narození		naděje dožití ve věku 60 let		kojenecká úmrtnost (%)	rok	podíl věkové skupiny (%)		
	muži	ženy	muži	ženy			0-19	20-59	60+
1960	67,9	73,7	15,0	18,9	22,5	1960	30,2	53,0	16,8
1970	68,7	75,0	15,2	19,8	18,5	1965	31,2	51,0	17,8
1980	70,2	76,2	15,9	20,4	12,1	1970	31,0	50,2	18,8
1985	71,7	77,6	:	:	9,3	1975	30,8	49,6	19,6
1990	72,9	78,5	17,5	21,8	7,9	1980	29,5	50,7	19,8
1995	74,0	79,2	18,3	22,2	6,2	1985	27,5	51,8	20,7
1996	74,3	79,5	18,5	22,4	6,1	1990	25,9	53,3	20,8
1997	74,7	79,7	18,8	22,5	:	1995	25,3	54,2	20,5
1998	75,0	79,8	18,9	22,6	5,7	1998	25,4	54,2	20,4
1999	75,0*	79,9*	19,1	22,6	5,8	1999	25,4	54,2	20,4
2000	75,5	80,3	19,4	23,0	5,6	2001	25,1	54,5	20,4
2001	75,7	80,4	:	:	5,5				

Zdroj: Eurostat 2000, 2002; * národní data: <http://www.statistics.gov.uk/>.

14.2 Obecné rysy britského sociálního státu

Spojené království Velké Británie a Severního Irsku je konstituční monarchií na čele s královnou. Je rozdělena na územní celky Anglie (tvoří ji 47 městských okresů a 36 dalších okresů), Wales (11 okresů) a Severní Irsko (24 obvodů). Anglie jako království existovala od 10. století a postupně připojovala další britská území. Spojeného království nabylo dnešní podobu v roce 1927. Ústava nemá psanou podobu, má zčásti charakter statutárního a zčásti zvykového práva. Nejvyšší rozhodovací moc ve státě má vláda na čele s předsedou. Zákonodárná moc je v rukou dvoukomorového parlamentu, Sněmovny lordů (členové jsou doživotně jmenováni královnou) a Sněmovny reprezentantů. Národní parlamenty Skotska, Walesu a Severního Irsku byly zřízeny v roce 1999. V zemi je uplatňován legislativní systém založený na tradici zvykového práva s vlivy římského a moderního evropského práva. Velká Británie je členem Evropské unie, ne však Evropské měnové unie.

K rozvoji současného modelu sociálního zabezpečení přispěla v největší míře Beveridgova reforma v roce 1942. Reforma byla důsledkem reakce na požadavky sociální

ochrany „od kolébky po hrob“. Beveridge zavedl všeobecný systém národního pojištění, jež mělo (na základě odvodů pojistného pevné paušální sazby) pokrývat celou populaci v případech dočasné či trvalé ztráty příjmu. Nezahrnoval však osoby bez práva na pojistné příspěvky a diskriminoval např. svobodné a rozvedené matky. Izolovat sociální zabezpečení od zaměstnanecké smlouvy se podařilo až po 2. světové válce. Nová koncepce národního pojištění přiznala poprvé práva na sociální zabezpečení celé populaci.

Současné sociální zabezpečení poskytuje různé formy finančních příspěvků. Je rozděleno do tří základních kategorií:

I. *Příspěvkové dávky* vyplývají z národního pojištění proti rizikům nezaměstnanosti, pracovní neschopnosti, těhotenství, invalidity a pracovních úrazů či stáří a smrti člena domácnosti; do fondu národního pojištění (NI) přispívají zaměstnavatelé i zaměstnanci.

II. *Bezpríspevkové dávky* jsou financovány na základě všeobecného zdanění. Dávky jsou cíleně zaměřeny na kategorie lidí nepokrytých pojistným systémem v invaliditě, stáří a smrti. Kategorie se vztahuje i na dětský příspěvek.

III. *Testované dávky* jsou také hrazeny ze všeobecných daní, započitatelné příjmy příjemců dávek jsou však předmětem testování. Podstatným doplňkem příjmu jsou i daňové dávky odvozené od výše hrubého příjmu: dávka z daní dítěti a dávka z daní pracujícím.

Pojištění zahrnuje rovněž osoby samostatně výdělečně činné, ekonomicky neaktivní, nebo zaměstnance z nižší příjmové skupiny. Podmínkou pojištění je pouze úhrada speciálně vymezených pojistných příspěvků. Reforma sociálního zabezpečení v roce 1998 vedla k vyšší redistribuci příjmu horizontálním směrem a vytvořila síť nových daňových dávek. V britské legislativě vždy dominovalo pravidlo, že i nejhůře placení pracovníci musí být zvýhodněni před osobami pobírajícími testované dávky. Jedná se o pravidlo tzv. *wage - strop*. Dávky sociální pomoci nikdy nepřekračují výši příjmu z práce, dokonce ani za podmínky, že zmíněný plat je nižší než limit podmiňující pobírání testované dávky. Cílem podpory je aktivní zapojení lidí na pracovním trhu a relativní zvyšování jejich příjmu.

Výdaje na sociální ochranu začátkem 90. let výrazně rostly, v současnosti se již několik let pohybují na úrovni 27 % HDP. Dosahují tak výši výdajů na sociální ochranu vůči HDP úroveň průměru zemí EU.

Tabulka 14.7 Výdaje na sociální zabezpečení v porovnání s Evropskou unií (zdravotnictví, sociální politika, trh práce)

dávky sociálního zabezpečení - % HDP						
rok	1991	1993	1996	1998	1999	2000
EU	26,4	28,8	28,4	27,6	27,5	27,3
Británie	25,7	29,0	28,1	26,9	26,5	26,8
výdaj na sociální zabezpečení na 1 obyvatele v konstantních cenách (rok 1995=100)						
rok	1996	1997	1998	1999	2000	
EU	101,7	102,6	104,4	106,9	108,7	
Británie	102,6	104,5	106,3	107,9	111,8	

Zdroj: Abramovici, G., Eurostat 2003.

Britský sociální model dvakrát silně zasáhla v průběhu 80. let recese, jež pokaždé znamenala zvýšení nezaměstnanosti. V roce 2000 tvořili nezaměstnaní 5,5 % aktivní populace. Ojedinelým jevem u nezaměstnanosti ve Velké Británii ve srovnání se zeměmi Evropské unie je fakt, že nezaměstnanost žen je výrazně nižší než u mužů (v důsledku vysokého podílu žen pracujících na částečný úvazek). Na částečný pracovní úvazek pracovalo až 41 % všech žen.

Tabulka 14.8 Zapojení na trhu práce a nezaměstnanost britských žen v porovnání s Evropskou unií (v roce 1990 a 2000)

rok	ženy		muži		EU 15 - 2000	
	1990	2000	1990	2000	ženy	muži
podíl na trhu práce	66,5	67,8	-	-	55,4	-
nezaměstnanost	-	4,8	-	6,1	9,9	7,3
práce na částečný úvazek	39,5	40,8	5,3	8,4	30,0	6,0

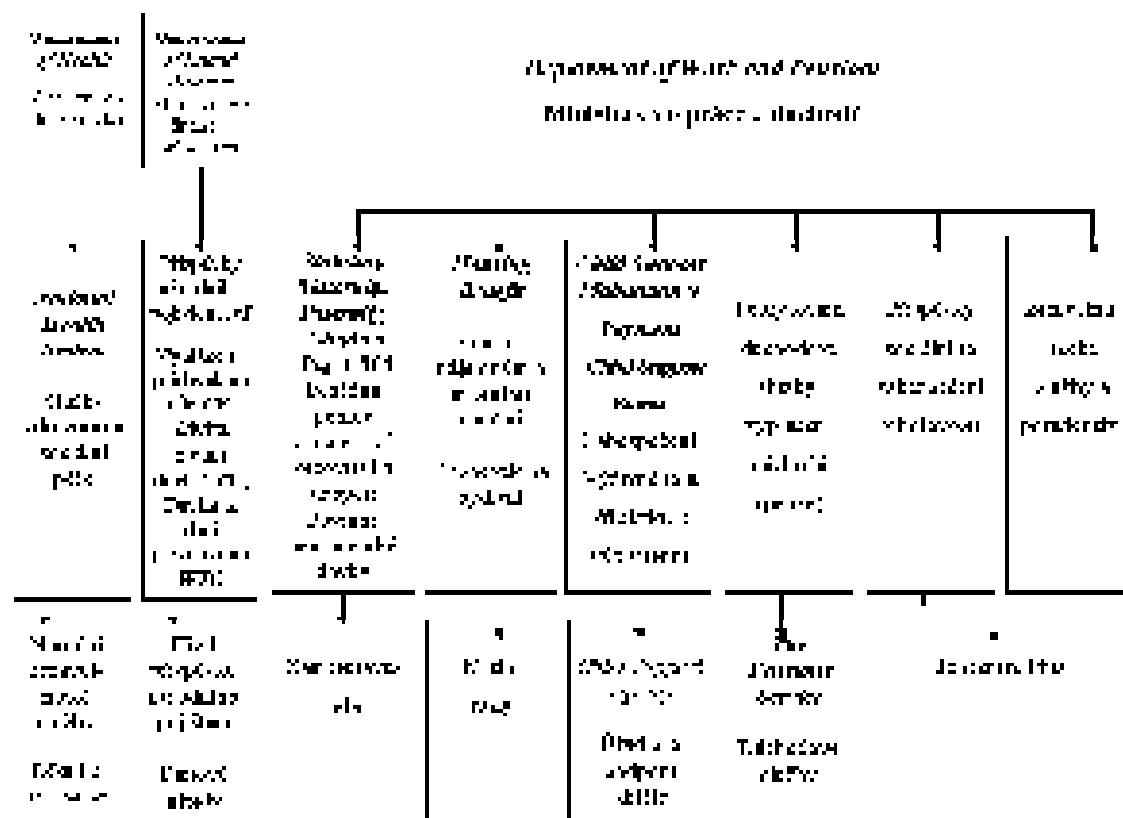
Zdroj: OECD 2002. OECD in figures: Statistics of the member countries.

Liberální britský model sociálního zabezpečení se v průběhu let modifikoval. Bylo zapotřebí uznat jeho slabé stránky a přistoupit k vytvoření modelu, který by ošetřoval finančně zajištění rodin (zejména osamělých rodičů). Po nástupu sociálně-demokratické vlády v roce 1997 byla v Británii vypracována reforma sociálního státu pod názvem Zelená kniha (*Green Paper*). Finanční zajištění dětí a redukce jejich chudoby patřily k hlavním bodům reformy. Začátkem 80. let vznikla koncepce tzv. čistého rozdělení partnerů po rozvodu a zániku jejich vzájemné ekonomické závislosti. Bývalým manželům bylo umožněno osvobodit se od vyživovací povinnosti a bez problémů opětovně uzavřít manželství, zatímco matkám byly vypláceny příspěvky od státu ze zdrojů Úřadu pro podporu dítěte (*Child Support Agency*). Od roku 1995 není postavení otce v zabezpečování dítěte již pouze okrajovou záležitostí. Dětem náleží příspěvek podpory od trvale nepřítomného rodiče v domácnosti v závislosti na jeho příjmu a počtu vyživovaných dětí v nové rodině. Děti mají právo na péči a finanční podporu od každého z rodičů i po jejich rozchodu.

Současná vláda T. Blaira se rozhodla řešit problematiku rodiny napříč jednotlivými resorty ministerstev. V roce 1998 zřídila ministerskou skupinu v oblasti rodiny na Úřadu vlády (*Home secretary*), v němž se zástupci ministerstev schází. (OECD, 2002). Snahou vlády je řešit rodinné otázky holistickým přístupem. Skupina v roce 1998 iniciovala publikaci konzultačního dokumentu o rodinné politice (za podpory veřejného zájmu) pod názvem Podporování rodin (*Supporting Families*). Dokument obsahuje plán postupu vlády v oblasti pomoci rodinám. V současnosti jsou řídicími ministerstvy Ministerstvo práce a důchodu, Ministerstvo vzdělání a dovedností a Ministerstvo financí a daní. V roce 1999 byl vládou zřízen Národní institut pro rodinu a rodičovství (*National Family and Parenting Institute - NFPI*) jako nezávislá dobročinná organizace. Národní institut pro rodinu a rodičovství se stal centrem odborných znalostí a zkušeností z rodičovské praxe a poskytovatelem poradenství v oblasti sociální politiky a potřeb dětí. V září 2001 NFPI vydal konzultační dokument Národní mapování rodinných služeb v Anglii a Walesu. Dokument pojednává jak o budoucím rozsahu a závažnosti služeb na podporu rodičovství, tak i o přístupnosti, plánování a zdrojových požadavcích existujících služeb. Vláda intenzivně přehodnotila okolnosti plynoucí z dokumentu a přistoupila k formulaci vyhlášení: „Být rodičem je jedním z nejdůležitějších a nejtěžších úkolů. Adekvátní rodinný příjem, kvalitní péče o dítě, dobrá rovnováha mezi pracovním a rodinným životem a vysoká kvalita služeb péče o děti mohou společně snížit napětí, jemuž většina rodin denně čelí. Vláda se přiklání k názoru, že rodičovská podpora by měla být relevantní pro všechny rodiny bez ohledu na okolnosti“.

Ministerstvo práce a důchodu (*Department for Work and Pension - DWP*) vzniklo v roce 2001 sloučením s Ministerstva sociálního zabezpečení (*DSS*) a oblasti zaměstnání Ministerstva vzdělání a zaměstnanosti (*DfEE*). Do kompetencí DWP patří zaměstnanost, rovné příležitosti, dávky a důchody. Prioritou ministerstva je propojovat služby zaměstnanosti a sociální pomoci s cílem začlenění všech skupin obyvatel. Odpovědnost za správu přídatku na dítě byla přesunuta do kompetencí Ministerstva financí - Národního daňového úřadu. Dávky sociálního zabezpečení jsou ve správě odboru sociálního zabezpečení Ministerstva práce a důchodů, finanční oblast spadá do kompetencí Finančních úřadů.

Obrázek 14.1 Schéma organizace britského sociálního systému (stav k 1.1.2003):

Zdroj: http://www.europa.eu.int/comm/employment_social/missoc/2003/org_en.pdf. a vlastní úpravy.

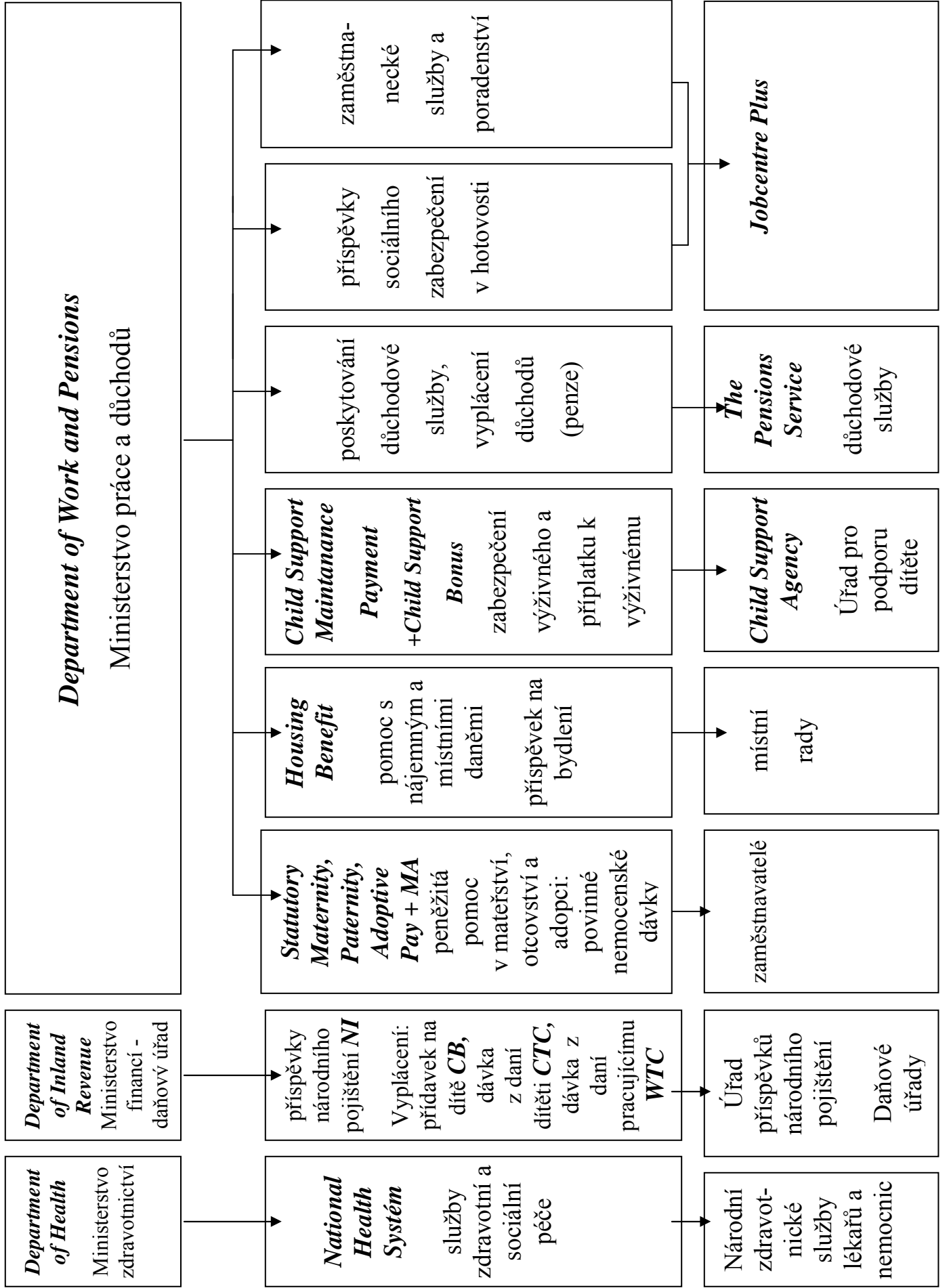
14.3 Legislativa manželství, rozvodu a nesezdaného soužití

14.3.1 Manželství

Manželství mohou uzavřít dvě osoby opačného pohlaví ve věku 18 a více let, které již nežijí v manželství a nejsou blízkými příbuznými v rámci rodinné linie 1. a 2. stupně. Osoba ve věku 16 až 18 let může vstoupit do svazku manželství s písemným souhlasem rodičů nebo jejich právních zástupců za stejných podmínek.

Svatební obřad se může konat na matrice (*Register Office*) nebo od června 2002 na jakémkoliv místě na území působnosti matriky (např. v slavnostní místnosti domu, na lodi, na otevřeném prostranství). Civilní obřad nelze provádět v místě, které slouží k bohoslužbám. Náboženský obřad se může konat kdekoliv, pokud s výběrem místa souhlasí oddávající duchovní. Žádost o uzavření manželství musí být u civilních sňatků podána osobně každým z partnerů na matričním úřadě v místě jejich trvalého bydliště. Mezi podáním žádosti a uzavřením sňatku (za přítomnosti nejméně dvou svědků) je ze zákona vymezena 16 denní lhůta. Církevnímu sňatku v anglikánské církvi musí předcházet ohlášky. Potvrzení o uzavření církevního sňatku je zapotřebí doručit na matriku do 3 kalendářních dnů. Polygamní manželství jsou v Británii ilegální. Pokud manželství s více ženami bylo uzavřeno v cizí zemi v době, kdy jeden z partnerů měl v Británii trvalý pobyt, je považováno za neplatné.

Manželé si mohou zvolit libovolné příjmení včetně příjmení jednoho z partnerů. Manželka nemusí nést příjmení manžela. Majetek a jmění získané v průběhu manželství se považují za společné. V případě smrti jednoho z manželů, pokud závět neuvádí jinak, náleží pozůstalému manželovi byt/dům včetně vybavení a společný majetek. Nárok na příspěvky národního pojištění jsou odvozeny od záznamu o příspěvcích každého žadatele osobitně. Žadatel si může nárokovat příplatek za závislého druhu nebo ve vybraných případech za závislé děti. Manželé mohou rovněž žádat o vdovský či vdovecký důchod a o starobní důchod po manželovi (manželce).

**SYSTEM SOCIÁLNÍHO ZABEZPEČENÍ
VELKÉ BRITÁNIE**

Nárok na příjmově testované dávky a daňové dávky získávají všechny heterosexuální páry bez ohledu na to, zda žijí v manželství nebo nesezdaném soužití (Ministerstvo práce a důchodů 2003). Finanční zdroje a žádosti o dávky partnerů jsou projednávány společně. Profesionální a soukromé penzijní důchodové systémy poskytují příspěvky pro manžele a manželky ve stejné výši. Od roku 1990 podává každý z partnerů daňové přiznání samostatně.

14.3.2 Rozvod

Manželství ve Velké Británii lze ukončit pouze rozvodem nebo smrtí jednoho z partnerů. Podmínkou pro rozvod je minimální doba trvání manželství 12 měsíců a rozpad svazku z těchto důvodů:

- *Manžel(ka) se dopustil(a) cizoložství.* V žádosti o rozvod není nutné uvádět jméno osoby, s níž má jeden z partnerů mimomanželský vztah. Pokud partner nevěru popírá, prověření okolností je nutné.
- *Manžel(ka) se chová nerozumně.* Důvodem může být problémové spolužití či nevěra. Žádost s vysvětlením mohou v tomto případě podat oba partneři.
- *Manželé žili odděleně nejméně 2 roky* před podáním žádosti o rozvod. Oba partneři se domluvili a s rozvodem z uvedeného důvodu souhlasí. V opačném případě oddělené bydlení nelze považovat za důvod rozvodu.
- *Manželé žili odděleně po dobu nejméně 5 let* před podáním žádosti. Souhlas obou partnerů s rozvodem není již podmínkou.
- *Manžel(ka) opustil(a) manželku(a) 2 roky* před podáním žádosti o rozvod a neudrhuje s ní (ním) kontakt.

Pokud se partneři vzájemně domluvili ohledně dělení majetku a péče o děti, rozvod může probíhat před právním zástupcem. V opačném případě rozhoduje o rozvodu soud. Po zániku manželství rozvodem jsou dary a dědictví partnerů děleny podle stavu, v jakém byla jejich úroveň před uzavřením manželství.

14.3.3 Nesezdané soužití

Pojem nesezdané soužití označuje společné bydlení muže a ženy „jako v manželství“ bez uzavření sňatku. Nevztahuje se však na partnery stejného pohlaví. Po ukončení nesezdaného soužití či zániku vztahu není zapotřebí učinit právní kroky k formalizaci separace. Důležité otázky ohledem rozdělení péče o děti, majetku a financí se řeší na základě neformální dohody partnerů nebo společné partnerské smlouvy. Pokud se partneři nedohodnou, do řešení otázek vstupuje soud. Otázkou platby výživného se posléze zabývá Úřad pro podporu dítěte (*Child Support Agency*).

Partneři v nesezdaném soužití mohou nést libovolné příjmení včetně příjmení jednoho z partnerů, pokud není důvodem k zneužití. Mohou také legálně podstoupit asistovanou reprodukci na základě britských bio-etických norem, pokud je vztah nesezdaných partnerů „stabilizován“. Po rozpadu soužití se společné jmění dělí podle toho, který z partnerů určitou věc zakoupil nebo komu byla darována. Partneři mají právo disponovat pouze bankovními účty, jež vlastnili společně. Pozůstalý partner získává po smrti druhého právo dědit pouze za předpokladu, že právo bylo uvedeno v závěti nebo že majetek tvořil součást jejich společného vlastnictví.

Žadatel o příspěvky národního pojištění si může nárokovat příplatek za partnera, s nímž žije v nesezdaném soužití, pouze pokud s partnerem společně pečuje o dítě. Partneři nemají nárok na vdovecký ani starobní důchod po partnerovi. Nárok na testované dávky získávají také heterosexuální páry v nesezdaném soužití. Zdroje příjmů partnerů jsou pro nárok na dávky projednávány společně. V legislativě sociálního zabezpečení jsou homosexuální partneři považováni za svobodné jednotlivce. Příjmy homosexuálních párů se započítávají samostatně.

14.3.4 Registrované partnerství

Pojem „registrované partnerství“ nebyl do britské legislativy doposud zaveden. Homosexuálním párům nebyla do roku 2004 uznána práva na formalizaci soužití ani na výhody partnerství, které plynou pro nesezdané páry. Británie do současné doby (konec roku 2003) nezavedla zákony na ochranu proti diskriminaci na základě pohlaví v zaměstnání ani v jiných oblastech. Otázka legalizace soužití partnerů stejného pohlaví je diskutována s velkou intenzitou. Legislativa v otázkách uznání práv homosexuálních párů existuje ve formě návrhů, na druhé straně se potýká s nemalými protesty ze strany církví.

Homosexuální páry nemohou užívat výhod sociálního zabezpečení určené párům v manželství a kvazimanželství. Partneri nemohou rovněž vlastnit společný majetek, zdaňování jsou odděleně. Po rozpadu soužití nemají vůči sobě vyživovací povinnost. Navzdory tomu, že homosexuální partnerství z legislativního hlediska neexistuje a partneri stejného pohlaví nenesou společné příjmení, od roku 2002 se mohou stát adoptivními rodiči. Dítě mohou adoptovat společně i jednotlivě nebo požádat o adopci partnerova dítěte z předchozího heterosexuálního vztahu.

14.3.5 Rodičovství

Manželé nesou rodičovskou zodpovědnost za péči o děti společně. Při odděleném životě partnerů se péče o dítě, jeho finanční podpora a forma kontaktu s nepřítomným rodičem řeší neformální dohodou. Pokud dohody nelze dosáhnout, zasahuje do věci soud. Manžel je automaticky považován za otce dítěte, jež se narodilo v manželství. Má právo požadovat zapsání svého jména do rodného listu dítěte. Dítě nemusí nést příjmení po otci, na příjmení dítěte se rodiče dohodnou. V případě smrti jednoho z manželů přechází rodičovská péče výhradně na pozůstalého manžela (manželku). Dítě narozené v manželství získává automaticky po smrti rodičů či jiných přímých členů rodiny dědická práva, pokud se v závěti neuvádí jinak.

Matka, která pečuje o dítě a zároveň žije s partnerem v nesezdaném soužití, nese plnou rodičovskou péči a možnost rozhodovat o právech a povinnostech dítěte sama. Nesezdanému otci toto právo nenáleží. Otec a matka mohou formálně uzavřít smlouvu o společné rodičovské péči a zodpovědnosti za dítě. V případě nesouhlasu matky s rozdělením péče se otec obrací na soud. Společná péče o dítě trvá i po zániku soužití. Pokud partneri spolu již nežijí a neuzavřeli partnerskou smlouvu (či partnerská smlouva se formou kontaktů otce s dítětem nezabývá), četnost kontaktů nepřítomného rodiče s dítětem určuje soud. Po rozpadu vztahu nesou finanční zodpovědnost za dítě oba rodiče. Otec je povinen platit výživné i v případě, že jeho jméno nebylo uvedeno v rodném listě dítěte a s matkou již nežije.

Dítě neprovdané matky získává nejčastěji její rodné příjmení. Otec, který s matkou neuzavřel manželství, nemá právo rozhodovat o příjmení dítěte. Výjimkou jsou pouze případy, kdy rodičovská péče o dítě náleží rovněž muži na základě partnerské smlouvy nebo rozhodnutí soudu. Dítě nesezdaných partnerů má rovněž právo dědit po rodičích a jiných členech přímé rodiny, pokud se oblast dědictví nebyla jinak vymezena v závěti.

14.3.6 Adopce

Partneri mohou společně adoptovat dítě pouze za předpokladu, že tvoří manželský pár. U nesezdaných párů žádá o adopci obvykle jeden z partnerů jako samostatná osamělá osoba. Věkový limit pro možnost stát se adoptivním rodičem je 21 let. Pravidlo platí rovněž u adopce dítěte z manželova (-kyna) předchozího vztahu. Rodič dítěte může mít minimálně 18 let, adoptivní rodič však již musí dosahovat věku 21 a více let. Adoptivní rodič nese plně rodičovskou odpovědnost za péči o dítě, ve většině případů dítě také nese příjmení po adoptivním rodiči. Dítě adoptivních rodičů má právo uplatňovat nárok na jejich dědictví a majetek, biologičtí rodiče již práva a povinnosti vůči dítěti neuplatňují.

Při adopci lze využívat poradenství a pomoci adopčních agentur (soukromých nebo samosprávných) a dětských domovů. O adopci je možné žádat ode dne, kdy dítě s adoptivním rodičem začne bydlet. Od podání žádosti musí uplynout tříměsíční období společného bydlení. U novorozence se lhůta počítá od 6. týdne věku. Adopce dítěte ze zahraničí provází podmínka bydlení ve společné domácnosti po dobu 12 měsíců.

V roce 2002 prošla legislativa v oblasti adopce největší změnou od roku 1976. Zákon o adopci a dětech (*The Adoption & Children Act*) modernizuje legální rámec domácí a mezinárodní adopce s účinností od roku 2004. Jednou ze zásadních změn plynoucích ze zákona je, že biologický otec, který s manželkou nežije v manželství, může rovněž požadovat rodičovskou péči o dítě. Pro uplatnění nároku musí být v rodném listě dítěte uveden jako otec. Do roku 2004 se biologičtí rodiče museli navzájem dohodnout nebo ve věci rozhodovat soud. Podle nového zákona by neměl být násilně přerušen rovněž kontakt dítěte s biologickým rodičem, a to ani v případě adopce. Kontakt se členy biologické rodiny musí odpovídat potřebám, přáním a pocitům dítěte. Cílem legislativních změn bylo zvýšení počtu adoptovaných dětí o 40 % do roku 2005 (resp. 50 % a více) na základě zkvalitnění nabídky služeb poskytovaných adoptivními agenturami. Místní adopční agentury v Anglii a Walesu byly pověřeny správou záležitostí adopcí a vedením Adopčního registru. Legální proces a kontrola vhodnosti zařazení dítěte do adoptivní rodiny nabral na stabilitě a výrazně se urychlil. Zákon vymezuje národní standardy adopce, jež zaručují spravedlivý a rovný přístup ke službám agentur pro zájemce o adopci i širokou veřejnost.

Adoptované děti mají stejná práva na podporu od státu jako vlastní děti rodičů. Zaměstnanec, jež se stal adoptivním rodičem, může uplatňovat nárok na standardní adoptivní dovolenou (po dobu 26 týdnů nárok rovněž na peněžitou pomoc v adopci) a rozšířenou adoptivní dovolenou (ve stejném rozsahu již bez nároku na dávku). Rozšířená adoptivní dovolená se nevztahuje na adopce nevlastní rodinou nebo na pěstounskou péči.

Legislativní shrnutí

Souhrn hlavních legálních důsledků civilních sňatků, registrovaných partnerství a neformálního soužití na partnerství a rodičovství různých a stejných pohlaví ve Velké Británii, tzn. v Anglii, Walsu a Skotsku shrnují tabulky 14.9 - 14.11.

T a b u l k a 14.9 Legislativní důsledek rodičovství ve vztahu k pohlaví partnerů (p.)

typ legalizovaného soužití	civilní manželství		registrované partnerství (zavedeno 1998)		neformální kohabitanace	
	různá p.	stejná p.	různá p.	stejná p.	různá p.	stejná p.
páry dle pohlaví						
když partnerka porodí dítě, oba partneři se stávají zákonnými rodiči ^a	ano	-	-	-	limitován	ne
medicínsky asistovaná reprodukce je legální pro ženy v: ^b	ano	-	-	-	ano	limitován
pokud je jeden z partnerů rodičem dítěte, oba partneři mohou nést společnou odpovědnost za dítě ^c	ano	-	-	-	limitován	částečně
pokud je jeden z partnerů rodičem dítěte, druhý partner může dítě adoptovat ^{d,e}	ano	-	-	-	ano (2002), Skotsko ne	ano (2002), Skotsko ne
partneři mohou společně adoptovat dítě ^{d,e}	ano	-	-	-	ano (2002), Skotsko ne	ano (2002), Skotsko ne
jeden z partnerů může adoptovat dítě sám ^e	ne	-	-	-	ano	ano
partneři se mohou společně stát pěstouny ^f	ano	-	-	-	ano	ano?, Skotsko ne

Zdroj: Waaldijk, K. *Hlavní legální důsledky civilních sňatků, registrovaných partnerství a neformálního soužití na partnerství různých a stejných pohlaví. England, Wales and Scotland*, www.emmeijers.nl/waaldijk, 2003.

T a b u l k a 14.10 **Legislativní důsledek manželství ve vztahu k pohlaví partnerů (p.)**

typ legalizovaného soužití	civilní manželství		registrované partnerství (zavedeno 1998)		neformální kohabitanace	
	různá p.	stejná p.	různá p.	stejná p.	různá p.	stejná p.
páry dle pohlaví						
u neexistence snoubenecké smlouvy (či smlouvy o společném soužití) partneri mohou mít společný majetek	ano, Skotsko limitován	-	-	-	ne	ne
partnerství může mít (pozitivní nebo negativní) vliv na daň z příjmu	ano	-	-	-	ano	ne
partnerství může mít (pozitivní nebo negativní) vliv na sociální zabezpečení	ano	-	-	-	ano	ne
v případě rozpadu partnerství je uplatňována zákonná vyživovací povinnost	ano	-	-	-	ne	ne
v případě rozpadu partnerství je ze zákona uplatňováno (pře)rozdělení majetku partnerů	ano	-	-	-	ne	ne
v případě násilné smrti jednoho z partnerů náleží druhému odškodnění ^g	ano	-	-	-	ano	limitován (2001)
pokud jeden z partnerů zemře bez sepsání závěti, druhému z partnerů náleží dědické právo	ano	-	-	-	limitován, Skotsko ne	částečně, Skotsko ne
pozůstalý partner je osvobozen od platby dědické daně	ano	-	-	-	ne	ne

Zdroj: Waaldijk, K. *Hlavní legální důsledky civilních sňatků, registrovaných partnerství a neformálního soužití na partnerství různých a stejných pohlaví. England, Wales and Scotland, www.emmeijers.nl/waaldijk, 2003.*

T a b u l k a 14.11 **Další legislativní důsledky partnerství ve vztahu k pohlaví partnerů (p.)**

typ legalizovaného soužití	civilní manželství		registrované partnerství (zavedeno 1998)		neformální kohabitanace	
	různá p.	stejná p.	různá P.	stejná P.	různá P.	stejná P.
páry dle pohlaví						
jeden partner smí mít či používat příjmení druhého z partnerů ^h	ano	-	-	-	ne?, Skotsko ano	ne?, Skotsko ano
partneri cizí státní příslušnosti jsou povinni vlastnit povolení k pobytu	ano	-	-	-	> 2 roky: limitován (1997/2000)	> 2 roky: ano (1997/2000)
partnerství usnadňuje obdržení britského občanství pro partnera cizí státní příslušnosti	?	-	-	-	?	?
pokud je jeden z partnerů trestně stíhán, smí druhý odmítnout svědčit v jeho neprospěch	?, Skotsko limitován	-	-	-	?, Skotsko ne	?, Skotsko ne
v případě domácího násilí se uplatňuje zákonná ochrana ⁱ	ano (1996), Skotsko ano (1981)	-	-	-	ano (1996), Skotsko limitován (1981/2001)	limitován, Skotsko částečně (2001)
v případě úrazu či onemocnění jednoho z partnerů je druhý považován za nejbližšího příbuzného (bez plné moci) ^j	ano, Skotsko limitován	-	-	-	?, Skotsko limitován	ne, Skotsko částečně (2000)
po smrti jednoho z partnerů může být druhý nadále nájemníkem domu ^k	ano	-	-	-	ano (1988), Skotsko limitován	limitován (1999), Skotsko částečně (2001)

Zdroj: Waaldijk, K. *Hlavní legální důsledky civilních sňatků, registrovaných partnerství a neformálního soužití na partnerství různých a stejných pohlaví. England, Wales and Scotland, www.emmeijers.nl/waaldijk, 2003.*
Vysvětlivky s. 242

Vysvětlivky k symbolům (použitým v tabulkách 14.9 - 14.11):

„ano“ znamená, že důsledek zmiňované situace plyne plně ze zákona,

„limitován“ znamená, že legislativní důsledek je ze zákona určitým způsobem limitován (většinou ve srovnání s manželskými páry),

„ne“ znamená, že řešení zmiňované situace neplyne ze zákona,

např. (2000): číslo roku poukazuje na datum, kdy zákon nabyl účinnosti nebo kdy vrchní soud schválil existenci jevu; první údaj roku na místech s více údaji znamená rok zavedení prvotní verze a její důsledky,

> x let: znamená, že legislativní důsledky lze uplatňovat až po konkrétním xletém období.

14.4 Rodičovství z pohledu sociálního zabezpečení

Velká Británie do nedávné doby neuplatňovala aktivní rodinnou politiku navzdory varovným statistikám o vysokém počtu nezletilých matek a o vysokém podílu chudých rodin. Hlavní snahou existujících politik v zemi s liberální ekonomikou je redukce chudoby. Chudí rodiče preferují z ekonomických důvodů možnost odděleného bydlení před společným bydlením. Na základě výhod poskytovaných osamělým rodičům (od roku 1998 již v nižší míře), jako jsou např. přídavek na dítě osamělého rodiče, příplatek pro osamělého rodiče u dávky z daní za dítě, přednosti v přidělování veřejných bytů apod., mnoho mladých žen preferuje mateřství bez vstupu do manželství.

14.4.1 Rodičovská dovolená: mateřská, otcovská a adoptivní dovolená

Od roku 2003 v Británii existuje zákonná mateřská dovolená (*Statutory Maternity Leave*) v rozsahu 26 týdnů. Nárok na dovolenou má rovněž žena, která nesplňuje podmínky pro vyplácení peněžité pomoci v mateřství. Nárok na rozšířenou rodičovskou dovolenou (*Additional Maternity Leave*) byl stanoven na dalších 26 týdnů pro každou ženu bez nároku na mateřský příspěvek.

Matky s očekávaným termínem porodu po 6.4.2003 mohou nastoupit na dovolenou celkově v rozsahu 52 týdnů (datum dřívějšího porodu zplnomocňoval matku celkově k 40 týdnům mateřské dovolené). Rodiče již nemusí splňovat podmínku nepřetržitého zaměstnání u stejného zaměstnavatele po dobu 1 roku, jak tomu bylo u minulé úpravy. Rodiče na rodičovské dovolené jsou ze zákona chráněni před propuštěním, mají právo vrátit se k původnímu (odpovídajícímu) pracovnímu zařazení. Podle legislativní úpravy získává od roku 2003 nárok na mateřskou dovolenou také adoptivní rodič. Podmínky nároku na adoptivní dovolenou jsou totožné jako pro rodičovskou dovolenou určenou matce a otci. Za termín porodu se považuje týden, ve kterém bylo dítě umístěno k adopci, nikoliv ve kterém adopce byla potvrzena.

Peněžítá pomoc v mateřství, otcovství a adopci

Peněžítá pomoc v mateřství (*Statutory Maternity Pay - SMP*)

Ze zákona z roku 1992 je peněžítá pomoc v mateřství vyplácena ženě zaměstnavatelem, u kterého byla zaměstnaná (na plný či částečný pracovní úvazek) v 15. týdnu před plánovaným týdnem porodu, po dobu minimálně 26 týdnů. K uplatnění nároku na mateřský příspěvek musí žena dosahovat průměrných pracovních příjmů ve výši minimálně £ 77 / € 112,90 za týden, teda € 16,10 za den (od dubna 2003). V případě souběhu více pracovních poměrů smí žena nárokovat na dávku u každého ze zaměstnavatelů.

Těhotná žena pokrytá národním pojištěním má nárok na peněžitou pomoc v mateřství po dobu 6 týdnů ve výši 90 % její průměrné týdenní mzdy, dále potom v průběhu 20 týdnů buď na 90 % její průměrné týdenní mzdy nebo na konkrétní dávku £ 100 / € 146,60 za týden; € 20,90 za den v případě, že konkrétní dávka je nižší než částka odvozená od mzdy (porody po 6.4.2003). Žena musí ohlásit plánované přerušení práce z důvodu narození dítěte

zaměstnavateli nejpozději 4 týdny před nástupem na mateřskou dovolenou. Podle úpravy z roku 2003 smí žena nárokovat na příspěvek v mateřství 11 týdnů před očekávaným týdnem porodu, a to i v případě, že v průběhu těhotenství pracuje. Pokud se dítě narodilo předčasně, v průběhu těhotenství se vyskytly vážné zdravotní komplikace nebo v případě ukončení těhotenství (potratem) lze od 24. týdne těhotenství nárokovat na příspěvek i dříve. Pokud je žena práceneschopna 4 týdny před očekávaným porodem, dávku pomoci v mateřství začne pobírat automaticky. Příspěvek jí náleží nejpozději následující den po porodu. K nároku na příspěvek je zapotřebí předložit ověřené osvědčení o těhotenství pořízené maximálně 20 týdnů před očekávaným dnem porodu.

Dávka prošla od dubna 2003 významnou změnou. Doba vyplácení příspěvku se rozšířila z 18 na 26 týdnů, příspěvek se ve srovnání s rokem 2002 zvýšil z úrovně £ 62,20 / € 91,20 za týden o více než třetinu. Oznamovací povinnost o přerušení práce se prodloužila ze 3 na 4 týdny, těhotné ženě bylo umožněno v průběhu pobírání příspěvku pracovat. Každý zaměstnavatel získává z národního pojištění nárok na úhradu 92 % dávek vyplácených zaměstnancům formou peněžité pomoci v mateřství a v otcovství. Za 8 % podíl nese odpovědnost zaměstnavatel sám. V případě, že roční závazek platby příspěvků národního pojištění zaměstnavatele nedosahuje práh £ 40 000 / € 58 642,40, zaměstnavatel získává nárok na úhradu 100 % z částek peněžité pomoci. Od roku 1992 vzrostl příspěvek v mateřství z € 9 za jeden kalendářní den na více než dvojnásobek. Pokud zaměstnavatel není schopen vyplácet peněžitou pomoc v mateřství, může žena nárokovat o dávku v mateřství (*Maternity Allowance*) u místních úřadů. Peněžítá pomoc v mateřství je předmětem zdanění, pokládá se za příjem.

Peněžítá pomoc v otcovství (*Statutory Paternity Pay - SPP*)

Legislativa umožňuje čerpání peněžité pomoci v otcovství také otcům v období kolem porodu dítěte z důvodu a péče o starší dítě a podpory matky po porodu (od dubna 2003). Pomoc náleží biologickým otcům, ale rovněž partnerovi či manželovi matky, který není biologickým otcem, nebo partnerce matky v případě partnerství stejného pohlaví. Otec si může zvolit období 1 nebo 2 týdnů jako celek a čerpat tak otcovský příspěvek kdykoliv až do konce 8. týdne ode dne narození dítěte. V průběhu čerpání otcovské dovolené je otcovi garantován příspěvek peněžité pomoci v otcovství ve formě nižší částky z alternativ 90 % průměrné týdenní mzdy a konkrétní výše dávky £ 100 / € 146,60 za týden; € 20,90 za den. Otcovi vzniká nárok na otcovskou dovolenou i v případě přirozeného ukončení těhotenství (potratu) v období po 24. týdnu těhotenství ženy. Peněžítá pomoc v otcovství je předmětem zdanění, pokládá se za příjem.

Peněžítá pomoc v adopci (*Statutory Adoptive Pay*)

Adoptivnímu rodiči, který splnil podmínky pojištění, je vyplácena peněžítá pomoc v adopci za totožných okolností jako matce v mateřství. Peněžítá pomoc se vyplácí po dobu 26 týdnů, a to prvních 6 týdnů 90 % průměrné týdenní mzdy, dalších 20 týdnů jako nižší částka z nabízených alternativ: 90 % průměrné týdenní mzdy nebo konkrétní dávka £ 100 / € 146,60 za týden; € 20,90 za den (2003). Zaměstnanec je povinen předložit zaměstnavateli potvrzení o schválení adopce (adopční agenturou). Dávka náleží manželskému páru nebo osamělé osobě s adoptovaným dítětem ve věku do 18 let. Adoptivní dovolenou smí čerpat pouze jeden z manželů. Druhému z nich po splnění podmínek nároku náleží peněžítá pomoc v otcovství v rozsahu otcovské dovolené 7 nebo 14 dnů jako celku. V průběhu otcovské dovolené je druhému z adoptivních rodičů vyplácena nižší dávka z alternativ 90 % průměrné týdenní mzdy a fixní dávky £ 100 / € 146,60 za týden; € 20,90 za den. Minimální doba pojištění pro nárok na peněžitou pomoc v adopci je 26 týdnů v týdnu, ke kterému bylo dítě umístěno k adopci. Peněžítá pomoc v adopci je rovněž předmětem zdanění.

Dávka v mateřství (*Maternity Allowance*)

Matka s trvalým pobytem ve Velké Británii, již není vyplácena peněžitá pomoc v mateřství, má podle zákona o sociálním zabezpečení z roku 1992 nárok na pobírání příspěvkové dávky v mateřství. Dávka v mateřství je poskytována z národního pojištění, pokud příjmy matky nepřesahují £ 30 / € 44 za týden, tedy € 6,30 za den (2003).

Od dubna 2003 se dávka vyplácí po dobu 26 týdnů (předtím 18). Nárok na dávku v mateřství vzniká ženě kdykoliv v období 11 týdnů před očekávaným týdnem porodu. Peněžitá pomoc v mateřství náleží ode dne následujícího po porodu:

- samostatně výdělečně činné ženě, která hradila pojistné příspěvky nejméně 26 týdnů v období 66 týdnů před porodem; ve výši £ 100 / € 146,60 za týden; resp. € 20,90 za den,
- ženě, která přerušila či ukončila pracovní poměr; pokud nepobírala peněžitou pomoc v mateřství od svého zaměstnavatele. Žena získává nárok na příspěvek ve výši 90 % průměrné mzdy nebo ve výši £ 100 / € 146,60 za týden; € 20,90 za den podle toho, která z částek je nižší. Pokud je žena práceneschopna 4 týdny před očekávaným porodem, automaticky začne pobírat dávku pomoci v mateřství. V týdnech, kdy těhotná žena pracuje, může začít pobírat příspěvek (podle změn od dubna 2003), nejpozději jí dávka náleží následující den po porodu. K nároku na příspěvek je zapotřebí předložit ověřené osvědčení o těhotenství, pořízené maximálně 20 týdnů před očekávaným dnem narození dítěte.

Partnerovi matky vzniká za stejných podmínek jako u dávky v mateřství nárok na dávku v otcovství (*Paternity Allowance*) v rozsahu celku 1 nebo 2 týdnů. Nárok vzniká pracujícímu otci, který nepobírá peněžitou pomoc v otcovství nebo je podnikatelem. Pokud příjmy matky nebo otce klesnou pod úroveň £ 30 / € 44 za týden, tedy € 6,30 za den, rodiče mohou nárokovat pouze dávku v práceneschopnosti (*Incapacity Benefit*). Dávka není předmětem zdanění.

Věcná pomoc je bezplatně poskytnuta v systému Národních služeb zdravotnictví (*National Health Service*). Příspěvky na zdravotní služby jsou odváděny zaměstnavatelem. Legální potraty se vykonávají na klinikách na území Anglie, Skotska a Walesu. Úkon předchází povinná konzultace s obecním lékařem a klinikou plánování rodičovství nebo nepovinné poradenství v neziskových organizacích. Legální potraty jsou v Severním Irsku povoleny jen za velmi hraničních situací, tj. ohrožení zdraví matky. Pro ženy s pobytem v Severním Irsku je legální podstoupit zákrok na území Británie.

14.4.2 Přídavek na dítě

Přídavek na dítě (*Child Benefit*) je financován z příspěvků národního pojištění a vyplácen plošně bez ohledu na velikost příjmu rodičů. Od roku 1992 přináleží za dítě každému žadateli ve Velké Británii, který žije s dítětem ve společné domácnosti. Podle legislativy platné od dubnu 2003 smí uplatňovat nárok na přídavek místo matky také otec, adoptivní rodič či pěstoun dítěte. K 1.7.2002 mohou o přídavek žádat i ostatní příslušníci členských zemí EU a Švýcarska. Přídavek náleží rodiči podle pořadí v rodině:

- dítěte do 16 let,
- studenta pokračujícího v denním vzdělávání formou maturitního studia nebo profesní přípravy na povolání (*A level, AVCE* apod.) do věku 19 let.

Přídavek na dítě je odstupňován podle pořadí dětí v rodině pouze částečně. U druhého a každého dalšího dítěte se ve srovnání s prvním dítětem v pořadí snižuje. Přídavek je vyplácen formou bankovního převodu nebo poštovní poukázkou za období 4 týdnů, maximálně však zpětně za 3 měsíce. Ve výjimečných případech jej lze vyplácet i týdně. Od roku 2003 byla nově zavedena možnost podání žádosti o přídavek on-line na webových stránkách Ministerstva financí - Národního daňového úřadu (*Inland Revenue*).

T a b u l k a 14.12 Přídavek na dítě, výměra v GBP (£) / EUR (€) na každé dítě v závislosti na pořadí dětí v rodině a typu rodiny, vyplácen týdně v roce 2003

pořadí dítěte	výše přídatku týdně
nejstarší či jediné dítě	£ 16,05 / € 23,50
každé další dítě	£ 10,75 / € 15,80
nejstarší či jediné dítě osamělého rodiče (pokud splňuje podmínku nároku)	£ 17,55 / € 25,70

Zdroj: *Child Benefit. General Benefit Information, Department for Work and Pensions, <http://www.dwp.gov.uk/gbi/5a57ed0.asp>, 2003. 1 EURO odpovídá 0,6821 GBP v roce 2003.*

Podle právní úpravy platné do roku 1998 náležela na dítě osamělého rodiče týdenní štedrá dávka o třetinu vyšší než na dítě z úplné rodiny. Pro žádosti o přídavek podané po červnu 1998 již nárok na příplatek k přídatku na dítě pro osamělého rodiče zanikl. Žadatel o příplatek k přídatku na dítě může být dávka v současnosti vyplacena pouze za podmínek, že se okolnosti pro nárok na přídavek na dítě v průběhu let nezměnily a že dávku pobíral již před rokem 1998. Částka pro nejstarší dítě osamělého rodiče je ve srovnání s dávkou pro nejstarší dítě páru poměrně nízká (rozdíl se liší o £ 1,50 / € 2,20). Osamělí rodiče s dítětem ve Velké Británii častěji pracují na zkrácený pracovní úvazek a čelí vyššímu finančnímu zatížení než rodičovské páry. Přídavek na dítě je ročně valorizován v souladu s pohybem cenové hladiny.

Univerzální dávka přídavek na dítě je v systému daní z příjmu doplněn o adresní daňovou dávku, dávku z daní dítěti. Od 1.4.2003 přešla správa přídatku na dítě na Ministerstvo financí - Národní daňový úřad. Správa plošného přídatku na dítě a dávky z daní dítěti se v kompetenci jednotné instituce výrazně zjednodušila. Ulehčila tak žadatelům administrativní komplikace spojené s nárokováním finanční podpory na dítěte od státu. Přídavek není předmětem zdanění.

14.4.3 Další druhy sociálního zabezpečení související s rodinou

V britském sociálním modelu mají sociální výdaje na příjmově testované dávky třetinový podíl na celkových sociálních výdajích. Programy sociální pomoci zaměřené na podporu rodiny tvoří doplněk k systémům pojištění a zdanění, přičemž podporují zapojení rodičů v placeném zaměstnání před pasivní závislostí na dávkách. Testované dávky sociální pomoci výrazně přispívají k boji proti sociálnímu vyloučení a k redukci dětské chudoby. Do oblastí sociální pomoci rodiny spadají:

- porodné (*Sure Start Maternity Grant*),
- podpora příjmu (*Income Support*) - zaručuje dosažení životního minima pro rodinu,
- výživné (*Child Support*),
- akce pro osamělé rodiče (*New Deal for Lone Parents*),
- akce pro mladé lidi (*New Deal for Young People*).

Výživné (*Child Support Maintenance*)

Podle zákona o výživném, důchodu a sociálním zabezpečení vzniká pro nepřítomného rodiče od března 2003 povinnost platit výživné podle nového schématu. Nepřítomný rodič byl definován ten z rodičů, který pečuje o dítě v průběhu menšího počtu nocí v měsíci. Částka výživného je odvozena od čistého příjmu nepřítomného rodiče ve dvou příjmových pásmech. Pokud příjem nepřítomného rodiče přesahuje limit £ 200 / € 293,20 za týden, výživné je vyměřeno formou procentního podílu čistého příjmu nepřítomného rodiče:

- 15 % na jedno dítě,
- 20 % na dvě děti,
- 25 % na tři a více dětí.

Pokud příjem nedosahuje úrovně £ 200 / € 293,20 za týden, výživné je vypláceno v snížené míře. Pokud příjem nepřítomného rodiče je nižší než £ 100 / € 293,20 týdně, výživné je vyměřeno ve výši £ 5 / € 7,30 za týden. Pokud nepřítomný rodič založil novou rodinu, jeho započitatelný čistý příjem (rozhodující pro výpočet výživného v původní rodině) bude zredukován o procentní částku odvozenou od počtu dětí v nové rodině následovně:

- 15 % za jedno dítě,
- 20 % za dvě děti,
- 25 % za tři a více dětí.

Pravidlo se vztahuje pouze na nové klienty, staré výměry výživného se transformují na nový systém postupně. Výživné není předmětem zdanění, nezapočítává se jako příjem pečujícího rodiče. Ministerstvo práce a důchodů stanovilo pro nové příjemce výživného na dítě od března 2003 příplatek k výživnému (*Child Maintenance Bonus*) ve výši £ 10 týdně / € 14,70 (ve srovnání s částkou pro staré klienty až do výše £ 1 000 / € 1466 ročně). Příplatek je určený pečujícímu osamělému rodiči, který se plně zařadil do placené práce nebo přešel z polovičního pracovního úvazku na plný.

Akce pro osamělé rodiče (*New Deal for Lone Parents*)

Speciální podporou rodin osamělých rodičů je program akce pro osamělé rodiče. Poskytuje zdarma poradenství a pomoc osamělému rodiči, který chce vstoupit na pracovní trh. Jednou z oblastí pomoci je vedle podpory zapojení do práce také hledání možností umístění dítěte (dětí) do předškolních zařízení péče o děti. Iniciativa směřuje zejména k rodičům, kteří jsou příjemci dávky podpora příjmu (*Income Support*), pokud dítě dosáhlo již věku 3 let a více. Setkání s osobními poradci jsou povinná pro osamělé rodiče s nejmladším dítětem od věku 5 let a tři měsíce. Rodiče, kteří absolvovali školení k uplatnění na trhu práce pobírají prémii ve výši £ 15 / € 22 týdně v průběhu období než si naleznou práci, maximálně však po dobu 52 týdnů.

14.5 Daňová politika

Všechny příjmy po odpočtu srážky na poplatníka a na speciální události podléhají obecně vysoké daňové progresi. Stát přerozděluje rodinám pomocí daňových úlev větší díl příjmů než formou dávek sociálního zabezpečení. Dávky sociálního zabezpečení jsou určeny zejména nižším příjmovým kategoriím. Většina dávek sociálního zabezpečení se zdaňuje, nezdaněn zůstává pouze přídavek na dítě, příspěvek na bydlení a speciální dávka odpočtu.

Daňová povinnost se vztahuje na jednotlivce, u rodičů existuje zohlednění rodinné situace, jako je věk a počet dětí. Při zdaňování hrubého ročního příjmu měl každý poplatník ve zdaňovacím období 2002/2003 nárok na odpočet £ 4 615 / € 6 765,90 jako základní odpočitatelnou položku. Odpočet fixní částky za manželku neexistuje. Pro srovnání, roční průměrná mzda dělníka v průmyslu činila v roce 2002 £ 19 708 / € 28 893.

V rámci vládního programu pro zvýhodnění placeného zaměstnání a redukci chudoby a byly v roce 2002 zavedeny nové daňové dávky. Jedná se o dávku z daní dítěti (*Child Tax Credit - CTC*) a dávku z daní pracujícímu (*Working Tax Credit - WTC*). Nové dávky nahradily dávku z daní dětem (*Children's Tax Credit*), dávku z daní pracující rodině (*Working Family Tax Credit*) a dávku z daní postižené osobě (*Disabled Person's Tax Credit*), jež od roku 2003 byly zrušeny. Páry mají povinnost uplatňovat nárok na daňové dávky společně, bez ohledu na fakt, zda žijí v manželství či nesezdaném soužití (po dobu minimálně 2 měsíců). Pro splnění podmínky nároku na daňovou dávku se započítává společný příjem partnerů. Smyslem daňových dávek je zvýhodnění příjmového pokrytí rodin před pokrytím jednotlivců, tudíž dávky ze zákona nenáleží svobodným jednotlivcům. Daňové přiznání (nikoliv žádost o daňové dávky) podává od roku 2000 každý z partnerů samostatně.

14.5.1 Dávky z daní pro rodinu

Dávka z daní dítěti (*Child Tax Credit - CTC*)

Dávka z daní dítěti je nezdanitelnou dávkou z daní za dítě určenou k podpoře rodin s dětmi bez ohledu na pracovní status. Od dubna 2003 je nově vyplácena pracujícím i nepracujícím rodičům dítěte v závislosti na jeho hrubém ročním příjmu, příp. příjmu jeho partnera. Nárok na dávku získává rodina, která je odpovědná nejméně za 1 dítě ve věku do 16 let. Dávka náleží rovněž rodině mladého člověka ve věku 16 až 19 let, pokud je denním studentem středoškolského vzdělání či žadatelem o práci po ukončení studia a nenárokuje si sám podporu příjmu nebo některou z dávek z daní.

Dávka patří do správy Ministerstva financí - Národního daňového úřadu (*Inland Revenue*), vyplácena je finančními úřady přímo osobě odpovědné za péči o dítě. Dávka tvoří následující atributy (s maximem možné vyplácené částky pro rok 2003):

- částka za dítě, ve výši £ 1 445 / € 2 118,50 za každé dítě, za které nese rodina odpovědnost,
- extra částka za mentální či zdravotní postižení, £ 2 155 / € 3 159,40 vyplácena jako navýšení částky za dítě,
- extra částka za vážné postižení na úrovni £ 865 / € 1 268 doplňující částku za dítě a za postižení,
- částka za rodinu, £ 545 / € 799 vyplácena jednorázově jakékoliv rodině nejméně s jedním dítětem,
- částka za kojence, £ 545 / € 799 je částkou, která znásobuje částku za rodinu s nejméně 1 dítětem ve věku do 1 roku.

Pokud žadatel získá nárok na částku dávky z daní pracujícím na péči o dítě, je vždy vyplácena společně s dávkou z daní dítěti přímo osobě odpovědné za péči o dítě. Nemusí být vyplácena stejné osobě, jako je vyplácena dávka z daní pracujícím. Platba se provádí s týdenní či čtyřtýdenní periodicitou, podle volby periody výplaty dávky z daní dítěti.

Od dubna 2003 dávka z daní dětem (*Children's Tax Credit*) neplatí, byla nahrazena současnou dávkou z daní dítěti (*Child Tax Credit*). Ve zdaňovacím období 2002/2003 dosahovala dávka z daní dětem úrovně maximálně £ 529 / € 775,50 ročně, tedy £ 44,08 / € 64,60 měsíčně. Před rokem 2000 existovala také odpočitatelná položka za manželské páry (*Married Couples Allowance*).

T a b u l k a 14.13 Přehled sazeb pro výpočet daně z příjmu fyzických osob za zdaňovací období 2002/2003

zdanitelný příjem v GBP (£) / € (€)	míra zdanění (v %)
0 - £ 1 920 / € 2 814,80	10
£ 1 920 - £ 29 900 / € 43 835,20	22
£ 29 900 / € 43 835,20 - více	40

Zdroj: *Taxing Wages, Taxing Families, UK. Paris: OECD Publications, 2002.*

Kurs měsíčních průměrů za rok 2002: 1 EURO = 0,6821 GBP.

Dávka z daní pracujícím (*Working Tax Credit - WTC*)

Dávka z daní pracujícím je nezdanitelnou dávkou určenou nízkopříjmovým skupinám zaměstnanců zavedenou v dubnu 2003. Je určena zaměstnanci, jež se podílí na výdělečné či samostatně výdělečné činnosti, pokud:

- obvykle pracuje nejméně 16 hodin týdně,
- dosahuje příjmy z placené práce,
- plánuje pracovat nejméně po dobu 4 týdnů.

Zaměstnanec musí dosahovat věku minimálně 16 let a pečovat nejméně o 1 dítě (či mít zdravotní postižení) nebo dosahovat věku minimálně 25 let a obvykle pracovat nejméně 30 hodin týdně. Dávku pracujícím tvoří více atributů (s maximální výší částky v závorce):

- základní částka (£ 1 525 / € 2 235,70), pokud zaměstnanec splnil podmínky nároku,
- extra částka pro pár či osamělého rodiče (£ 1 500 / € 2 199) je vyplácena členům páru nebo osamělému rodiči jako dodatek k základní částce, pokud tito nepečují o dítě a nejsou postiženi; výjimku tvoří případy, kdy jeden z nich nepracuje 30 a více hodin týdně,
- extra částka (£ 620 / € 908,90), pokud žadatel (a jeho partner) pracuje nejméně 30 hodin týdně; páry s dětmi (oba partneři pracují) mohou společně sečíst počet odpracovaných hodin, aby podmínka nároku byla splněna,
- extra částka (£ 2 040 / € 2 990,80), pokud žadatel (a jeho partner) pracuje a má zdravotní či mentální postižení,
- extra částka (£ 865 / € 1 268,10), pokud žadatel (a jeho partner) pracuje a má těžké zdravotní či mentální postižení,
- částka na péči o děti, která náleží domácnostem s pracujícími členy jako pomoc ke krytí nákladů na péči o dítě. Částka umožňuje úhradu 70 % formálních nákladů na péči v maximální výši £ 200 / € 293,20 týdně rodinám s 2 a více dětmi v péči nebo £ 135 / € 197,90 rodinám s 1 dítětem. Péče může být poskytována pouze v oficiálně ověřených institucích. Částka na péči o dítě je vyplácena přímo osobě odpovědné za péči o dítě, její minimální výše je £ 26 / € 38,10 za zdaňovací rok.

Smyslem dávky z daní pracujícímu je navrhovat příjmy pracujících rodin s dětmi, zejména ze střední a nižší vrstvy a zároveň přispívat pracujícím rodičům k úhradě nákladů na péči o děti. Zaměstnancům jsou dávky vypláceny od zaměstnavatele, sebezaměstnaným prostřednictvím Finančních úřadů (*Inland Revenue*).

14.6 Bytová politika

Příspěvek na bydlení (*Housing Benefit*)

Příspěvek na bydlení je dávkou sociální pomoci, jež slouží osobám pod hranicí životního minima ke krytí nákladů na nájemné (bez ohledu na pracovní aktivitu příjemce). Výše dávky je odvozena od objemu zdrojů příjemce, a to jak pracovních příjmů včetně dávek, tak úspor a majetku. Na příspěvek nelze nárokovat, pokud výše úspor přesahuje £ 16 000 / € 23 457 (v roce 2003). Úspory přesahující £ 3 000 / € 4 398 zakládají nárok na upravenou výši příspěvku.

Příspěvek na bydlení je vyplácen na úrovni samosprávy formou úhrady části nákladů na nájemní služby spojené s ubytováním. Maximální výše příspěvku na bydlení pokrývá plnou odůvodněnou částku nájemného, nikdy však ne 100 % reálně placeného nájemného. Částky jsou proporčně nižší, pokud v domácnosti nežijí spolu s žadatelem závislé osoby. Speciální pravidla se vztahují vůči svobodným mladým lidem ve věku do 25 let. Nárok na příspěvek nevzniká studentům denního studia, pokud nemají dítě nebo zdravotní postižení.

T a b u l k a 14.14 Výměra osobního příspěvku (*Personal Allowance*) tvořícího součást příspěvku na bydlení (*Housing Benefit*), v GBP (£) / EUR (€) v závislosti na počtu členů domácnosti, za období 1 týdne, 2003

členové domácnosti	osobní příspěvek
svobodná osoba 16 - 24 let	£ 43,25 / € 63,40
svobodná osoba nad 25 let	£ 54,65 / € 80,10
osamělý rodič do 18 let	£ 43,25 / € 63,40
osamělý rodič nad 18 let	£ 54,65 / € 80,10
bezdětný pár do 18 let	£ 65,30 / € 95,70
bezdětný pár, jeden nad 18 let	£ 85,75 / € 125,70
přídavek pro rodinu (osamělého rodiče)	£ 22,20 / € 32,50

Zdroj: MISSOC, *Comparative Tables, Guaranteeing Sufficient Resources, Great Britain; Housing Benefit, 2003*, http://www.dwp.gov.uk/lifeevent/benefits/housing_benefit.asp, 2003, 1 EUR = 0,6821 GBP v roce 2003.

Při žádosti o příspěvek dochází k individuálnímu přehodnocování přiměřenosti parametrů bydlení vzhledem k jeho lokalizaci, výši nájemného a počtu členů domácnosti. Plnou výši příspěvku je možné získat tehdy, pokud je žadatel o dávku příjemcem podpory příjmu (*IS*) nebo nedosahuje úrovně životního minima. Pokud příjem domácnosti vzroste nad stanovenou úroveň, částka přesahující limit příspěvku je redukována o 65 % limitu. Příspěvek na bydlení se účtuje jako částka nájemného minus položka za dospělé osobu odvozená od jejího týdenního příjmu (£ 7,40 / € 10,80 až £ 47,75 / € 70) plus osobní příspěvek plus příplatek za závislé osoby minus položka za domácí stravu a energie.

14.7 Služby péče o děti

Péče o děti v předškolním věku je nejčastěji realizována na soukromé bázi. Za oficiální instituce odpovědné za péči se považují pouze místní správou zvolené, certifikované instituce, jako jsou školky, jesle, družiny, školské kluby a profesionální pečovatelky s ověřením standardu péče od Ministerstva školství a zaměstnanosti. Příbuzní, přátelé, soukromé chůvy či au-pairs nezískaly statut certifikovaných pečovatelů, tudíž náklady na jejich služby péče o děti není možné finančně zohlednit (formou dávek či odpočtů z daní). Dítě ve věku od 4 let do září roku, kdy dosáhlo 5 let a nastupuje do školy, má nárok na bezplatné místo v předškolním zařízení, návštěva zařízení však není povinná. Bezplatný přístup k předškolním zařízením se vztahuje k nejméně 2,5 hodinám denně, v průběhu 5 dnů v týdnu školního vyučování. Pokud dítě navštěvuje zařízení ve větším rozsahu, rodič je povinen hradit poplatek. Ve vybraných oblastech je péče bezplatná i pro děti ve věku od 3 do 4 let. Děti v Severním Irsku dosahují věku povinné školní docházky již ve 4 letech.

Předškolní zařízení pro děti a ranná školní výchova jsou zřizovány a financovány místními školskými radami nebo nezávislými organizacemi a školami. Pro osamělé rodiče, jež pracují na poloviční pracovní úvazek, existuje od dubna 2001 možnost uplatňovat finanční podporu na služby péče o děti. Podpora je vyplácena formou příspěvku přímo poskytovateli péče o dítě. Nárok na podporu získává rodič registrovaný v programu "Akce pro osamělé rodiče", který přijal práci na poloviční pracovní úvazek v rozsahu do 16 hodin týdně po dobu nejméně 5 týdnů. Při práci na více částečných úvazků je rozhodující součet odpracovaných hodin (součet je nižší než 16). Podpora v rámci akce pro osamělé rodiče náleží rodiči maximálně v rozsahu 52 týdnů od doby nástupu do práce na částečný úvazek. Nárok na podporu vzniká osamělému rodiči pouze jednorázově, pomoc při hrazení nákladů spojených s péčí o dítě je limitována věkem dítěte (15 let). Podpora na služby péče pro děti pracujícího osamělého rodiče se pohybuje na úrovni reálných vynaložených nákladů £ 67,50 / € 99 týdně za jedno dítě a £ 100 / € 146,60 týdně za dvě a více dětí. V případě, že náklady na péči přesáhly tuto sumu, lze požádat i o vyšší sumu.

Rodiči, který pracuje 16 a více hodin týdně (příp. méně, pokud má zdravotní postižení), vzniká nárok na odpočet nákladů za péči i o starší děti. Poplatky za péči mohou být účtovány nejpozději v září roku, kdy dítě dosáhlo 15. narozenin (v případě postižení a slepectví do 16. narozenin). Limit odpočtu za péči o jedno dítě je £ 94,50 / € 138,50 týdně, za dvě a více dětí £ 140 / € 205,20. Odpočty dosahují úrovně průměru poplatků za poslední 4 týdny před datem zúčtování u předškolních zařízení a 4 týdny školského vyučování a 2 týdny prázdnin u školních zařízení.

O částku vynaloženou na úhradu nákladů na péči o děti může být snížen příjem pro výpočet dávek (nižší příjem zakládá nárok na vyšší dávky) příspěvku na bydlení (*Housing Benefit*) a místní daně zastupitelství (*Council Tax*). Částku vynaloženou na úhradu nákladů na péči o děti lze rovněž odpočíst z výsledné čisté daně z příjmu formou částky nákladů na péči o dítě, jež tvoří součást dávek z daní pracujícím.

14.8 Opatření na trhu práce

Změny v délce rodičovské dovolené, její širší uplatnění na otce a také na adoptivní rodiče a možnost rodičů zůstat s dětmi doma jsou přínosem pro nalezení rovnováhy v plnění povinností pracovního a rodinného života v rozsahu, jakého nebylo dosaženo nikdy předtím. Vláda se zavázala věnovat zvýšenou podporu pracujícím rodinám. Rodiče dětí ve věku do 6 let (příp. dětí se zdravotním či mentálním postižením do 18 let) mají právo uplatňovat u svého zaměstnavatele flexibilitu pracovního času. Právo na flexibilitu pracovního času se vztahuje v průběhu péče o dítě na matku i otce, adoptivní rodiče, pěstouny, opatrovníky nebo na manželského partnera (-ku) některé z jmenovaných osob.

Zaměstnavatel je povinen požadavek reálně přehodnotit v rozmezí max. 6, příp. 12 týdnů. Právo se nevztahuje na automatický přechod do nového režimu práce. Nový režim je výsledkem jednání zaměstnavatele a zaměstnance (zejména v malých podnicích). Zaměstnanec, který u zaměstnavatele pracoval nepřetržitě 26 týdnů a pečuje či bude pečovat o dítě má právo požadovat:

- změnu v počtu odpracovaných hodin (velikosti pracovního úvazku),
- změnu v rozvržení pracovního času,
- práci v domácím prostředí.

Zaměstnanec má rovněž právo čerpat pracovní volno v případě nečekané situace nebo naléhavé potřeby spojené se závislou osobou. Za závislou osobu se považuje manžel, manželka, dítě nebo rodič zaměstnance, ale také další osoby žijící v domácnosti zaměstnance. Mezi nečekané okolnosti patří nemoc, zranění, těhotenství, smrt závislé osoby či komplikace v průběhu péče o dítě nebo ve škole. Rodiče mohou volno čerpat ve výjimečných případech i společně. V průběhu tohoto období je zaměstnanec chráněn proti nežádoucímu propuštění. Počet dnů vymezených na tento účel není vymezen, limit záleží na dohodě zaměstnavatele se zaměstnancem. Nejčastěji se však jedná pouze o jeden pracovní den. Právo čerpat volno tohoto typu vzniká dnem nástupu do zaměstnání.

Pracovníkům na částečný pracovní úvazek jsou dle legislativy z roku 2000 zaručené stejné pracovní podmínky jako u práce na plný pracovní úvazek, např. stejná hodinová sazba, důchodové zabezpečení, nárok na dovolenou a rodičovskou dovolenou, nemocenské dávky a přístup k profesním školením.

14.9 Rodinná politika: stručné shrnutí

Liberální model sociálního zabezpečení ve Velké Británii poskytuje sociální ochranu zejména rodinám na hranici chudoby, většina dávek podléhá means-testování příjmu. Příspěvky sociálního zabezpečení jsou již z principu nižší než příjem z placené práce. Stát garantuje ochranu nízkopříjmovým skupinám na univerzální úrovni.

Sociálně demokratická vláda v Británii se problematikou rodin začala zabývat od roku 2001 ve větší míře, implicitní rodinná politika však neexistuje. Balíčky opatření jsou zacíleny směrem k podpoře zapojení rodičů do placeného zaměstnání před pasivním pobíráním dávek. Od roku 1999 zaměstnanci nejsou plátcí příspěvků národního pojištění, pokud jejich příjmy nedosahují příjmové hranice určité úrovně. Model finanční podpory rodin s dětmi prošel mnohými výraznými změnami. Kromě reformy systému národního pojištění také prodloužením rodičovské dovolené, zavedením peněžité pomoci v otcovství a v adopci (2003), transformací daňových dávek pro rodiny s dětmi (2002) či změnou v oblasti úhrady výživného na dítě (2003) apod. Mateřská dovolená byla prodloužena na 26 týdnů. Nárok na dovolenou vzniká i otci (v délce 1 nebo 2 týdny) a adoptivním rodičům. Přídavek na dítě zohledňuje pořadí narození dětí v rodině, vyšší částka náleží pouze za nejstarší dítě v rodině. Osamělí rodiče nejsou již od roku 1999 zvýhodněni v tak výrazné míře jako předtím. Na nové žádosti podané po dubnu 2003 se rozlišení výše přídatku na dítě páru a osamělého rodiče již nevztahuje. Systémovou změnou prošla i dávka na podporu dítěte nepřítomného rodiče, tzv.

výživné. Je odvozeno od příjmu nepřítomného rodiče a počtu dětí, za které nese zodpovědnost ve staré i nově založené rodině. Reforma daňového systému přinesla možnost odpočtů nákladů na předškolní zařízení z daně z příjmu formou dávek z daní. V daňovém systému byly zavedeny nové daňové dávky, dávka z daní dítěti a dávka z daní pracujícím. Zdrojem redistribuce příjmů směrem k rodinám je i vysoká daňová progresse.

Od roku 2003 existuje v Británii podpora rodičů v zaměstnání formou zavedení nároku na částečný pracovní úvazek. Rodiče dětí ve věku do 6 let mohou uplatňovat flexibilitu pracovního času a pracovní volno v případě nečekané události spojené s rodinou. Za účelem sladování pracovních a rodinných povinností mohou rodiče bezplatně umísťovat svoje dítě (dětí) ve věku 4 - 5 let do předškolních zařízení pro děti. Z důvodu finanční dostupnosti zařízení mají rodiče vyšší motivaci umístit do zařízení péče také mladší dítě.

Adresní dávky národního pojištění jsou vypláceny heterosexuálním párům bez ohledu na manželský stav. Zákon o registrovaném partnerství homosexuálních párů bude v procesu schvalování až v průběhu roku 2004. Homosexuální partneři mohou adoptovat dítě, pouze však jako jednotlivci. Současná britská vláda věnuje velkou pozornost adopcím, postup při procesu adopce byl standardizován.

Zdroje

- Abramovici, G. (2003): The social protection in Europe. Statistics in focus. Eurostat 3/2003.
- Advice guide to make difference. London: The National Association of Citizens Advice Bureaux, http://www.adviceguide.org.uk/index/family_parent/education, 2003.
- Children First. A New Approach to Children Support in the Green Paper. London: The Stationery Office, 1998.
- Countries of the world. CIA World Fact Book 2002. United Kingdom: http://www.theodora.com/wfb2003/united_kingdom/united_kingdom_government.html, 2003.
- Dávky a dovolená pro rodiče. http://www.ir.gov.uk/employers/employee_pregnant.htm#4. London: Inland Revenue, 2003.
- Dávky od A - Z. Ministerstvo práce a důchodů. <http://www.dwp.gov.uk/lifeevent/benefits> - London: Department for Work and Pensions, 2003.
- Housing Benefit and Council Tax Benefit. A guide to the new tax credits. <http://www.dti.gov.uk/er/ptime.htm>, London: Department for Work and Industry, 2003.
- Ministerstvo práce a průmyslu. <http://www.dti.gov.uk/er/ptime.htm>. London: Department for Work and Industry, 2003.
- MISSOC: Bulletin of the Information System on Social Protection in the European Union. http://europa.eu.int/comm/employment_social/missoc, 2003.
- Recent demographic developments in Europe. Strasbourg: Council of Europe, 2000.
- Statistical Yearbook 2002. London: Britský statistický úřad, <http://www.statistics.gov.uk/>.
- Statistiques sociales européennes: Démographie 2000. Brussels: Eurostat, 2002.
- Taxing Wages. Special Feature: Taxing Families. Paris: OECD Publication, 2002.
- The Clearinghouse on International Developments in Child, Youth and Family Policies at Columbia University. Context data - employment. <http://www.childpolicyintl.org>, 2003.
- Waaldijk, K. (2003): Hlavní legální důsledky civilních sňatků, registrovaných partnerství a neformálního soužití na partnerství různých a stejných pohlaví. England, Wales and Scotland. Leiden: University Leiden, www.emmeijers.nl/waaldijk.

Vysvětlivky

^a Skotská legislativa umožňuje, že v případě nesezdaného neformálního soužití může být partner matky registrován jako otec

^b Zákon o asistované reprodukci u lidí a embryologii z roku 1990 zdůrazňuje, že zřetel musí být brán na fakt, že dítě (...) potřebuje otce. Pro lesbické vztahy je splnění podmínky náročné.

^c Doposud skotská verze zákona o dětech z roku 1995 nebyla vysvětlována tak, že by poskytovala společnou odpovědnost za dítě partnerům stejného pohlaví, i když by mohla. Pokud jsou partneři v nesezdaném soužití zákonnými rodiči dítěte, mohou získat společnou rodičovskou odpovědnost na základě oficiální evidence dohody.

^d Zákon o dětech a adopci z roku 2002 pro Anglii a Wales.

^e Skotský zákon o adopci 1978.

^f Skotské nařízení o náhradním rodičovství z roku 1996.

^g Nesezdaní partneři stejného pohlaví jsou pokryti ze zákona kompenzačními schémata v případě zranění způsobených trestním činem z roku 2001, nesezdaní partneři opačného pohlaví jsou pokryti kromě toho také v případě partnerova smrtelného úrazu od roku 1976.

^h Ve skotské legislativě nemá přijetí žádný právní význam.

ⁱ Dle skotské legislativy jsou nesezdaní partneři stejného pohlaví pokryti Zákonem o ochraně proti zneužití z roku 2001, nesezdaní partneři opačného pohlaví jsou pokryti kromě toho také Zákonem o ochraně matky v rodině od roku 1976.

^j Dle skotské legislativy jsou nesezdaní partneři stejného pohlaví pokryti Zákonem o pracovní neschopnosti z roku 2001, nesezdaní partneři opačného pohlaví jsou pokryti kromě toho také v případě partnerovy mentální nemoci od roku 1984. Od roku 2004 by schéma mělo pokrývat všechny kohabitující páry.

^k Zákon o nájmu bytu/domu z roku 1977 pokrývá manželské páry a od roku 1988 i nesezdaná soužití opačného pohlaví a členy původní nukleární rodiny, za něž jsou považovány i páry stejného pohlaví. Bydlení dotováno z veřejných prostředků se vztahuje i k formě soužití „jako manžel a manželka“. Od roku 2002 se podle rozhodnutí soudu interpretuje i jako soužití partnerů stejného pohlaví. Ve skotské legislativě jsou osoby stejného pohlaví pokryty pouze zákonem o bydlení z roku 2001. I zde bylo za soužití jako manžel a manželka uznáno soužití partnerů stejného pohlaví.

PŘÍLOHA 1**Tabulka P1 Národní měnové kurzy vůči 1 EURO (€), roční průměry let 2002 a 2003**

země	měna	kurs: 1 €	
		průměr 2002	průměr 2003
1. Belgie	EUR (€)	-	-
2. Dánsko	EUR (€)	-	-
3. Francie	EUR (€)	-	-
4. Itálie	EUR (€)	-	-
5. Maďarsko	HUF	243,4258	252,1458
6. Německo	EUR (€)	-	-
7. Nizozemsko	EUR (€)	-	-
8. Norsko	NOK	7,5463	7,9358
9. Polsko	PLN	3,8194	4,3669
10. Slovensko	SKK	42,6789	41,4973
11. Slovinsko	SIT	225,4925	233,4072
12. Španělsko	EUR (€)	-	-
13. Švédsko	SEK	9,1512	9,1267
14. Velká Británie	GBP (£)	0,6263	0,6821

Zdroj: Budget InforEuro. European Commission, DG Budget. http://europa.eu.int/comm/budget/index_en.htm, 2003.

PŘÍLOHA 2

Metodické poznámky ke kapitolám o demografickém vývoji

Většina demografických údajů byla převzata z publikace vydané Eurostatem „Statistiques Démographiques“ (anglická a francouzská verze). Tato publikace vychází ve většině případů z informací poskytnutých národními statistickými úřady, jejichž zdrojem byly převážně údaje z běžné evidence obyvatelstva. Tyto údaje se týkají obyvatelstva žijícího na daném území, události, které se přihodily občanovi určitého státu na území jiného státu, nejsou do národních dat zahrnuty. Poskytnuté údaje jsou rovněž údaji za události, ke kterým došlo v daném kalendářním roce, nejedná se tedy o události tzv. zapsané v daném roce (např. v případě rozvodů je někdy doba mezi soudním rozhodnutím a zapsáním do příslušného registru poměrně dlouhá).

Odhad ročního počtu obyvatelstva je ve většině zemí založen na výchozím počtu obyvatel podle posledního sčítání. V dalších letech je počet bilancován podle registru obyvatel (Belgie, Dánsko, Nizozemsko, Norsko, Finsko, Švédsko) nebo jiných zdrojů (např. evidence migrace). V případě, že v zemi neexistuje úplný registr obyvatelstva, jsou roční počty většinou odhadnuty na základě tzv. metody komponent. Výsledné počty jsou také rovněž často zpětně korigovány výsledky dalších sčítání.

V kapitole zabývající se plodností jsou události týkající se věku matky při porodu (např. průměrný věk při porodu) přečteny tak, aby se údaj vztahoval k tzv. dosaženému věku matky v daném roce (žena narozená v roce 1970 dosáhne v roce 1990 20 let). Toto třídění na jedné straně umožňuje mezinárodní srovnání, na druhé straně slouží k analýze generační plodnosti. Odhady konečné (generační) plodnosti, to znamená průměrný počet dětí, které se narodí ženám pocházejícím z jedné generace (ročníku narození), jsou provedeny tak, že u generací, jež ještě neukončily své reprodukční období (věk 50 let), jsou zatím neznámé míry plodnosti podle věku nahrazeny posledními pozorovanými hodnotami měř příslušného věku v předchozích generacích.

V kapitole o sňatečnosti byly podobně jako u plodnosti údaje přečteny tak, aby odpovídaly tzv. dosaženému věku (Irsko a Velká Británie). Nejinak tomu bylo i v případě rozvodů (přečteny na dosažené délky manželství). Generační analýza sňatečnosti a kohortní analýza rozvodovosti manželství byla u generací (kohort), jež ještě mohou studovanou událost podstoupit (u sňatečnosti generace, jež ještě nedosáhly věku 50 let, u rozvodovosti manželství, jež ještě mohou v budoucnu podstoupit rozvod), konečná intenzita odhadnuta podle stejného principu jako v případě plodnosti.

Hodnoty naděje dožití v části týkající se úmrtnosti byly údaje pro období 1960-1980 převzaty z národních zdrojů. Novější údaje byly přepočítány přímo Eurostatem.

Některé chybějící informace byly dále převzaty z posledních publikací „Recent demographic developments in Europe“ vydávaných Radou Evropy ve Štrasburku. Ve většině případů byly rovněž konzultovány národní statistické úřady, jejichž seznam je uveden na http://statbel.fgov.be/info/links_fr.asp#2.

Přehled a definice použitých ukazatelů:

- **Hrubé míry (porodnosti, sňatečnosti, rozvodovosti):** relace mezi počty příslušných demografických událostí a počtem obyvatelstva v daném kalendářním roce na 1000 obyvatel středního stavu (k 1.7.)
- **Úhrnná plodnost:** průměrný počet živě narozených dětí v daném roce připadajících na jednu ženu za předpokladu, že by míry plodnosti žen podle věku byly zachovány na stejné úrovni jako v daném roce. Tento ukazatel je citlivý na časování porodů, to znamená, že v případě, kdy dojde ke snížení věku při porodu, jeho hodnota se zvyšuje, konečná, neboli

generační plodnost se však zvyšovat nemusí. V opačném případě při odkládání porodu se hodnota úhrnné plodnosti snižuje.

- **Konečná plodnost:** průměrný počet dětí, které se narodí ženám pocházejícím z jedné generace (ročníku narození), počítaný jako součet specifických měr plodnosti podle věku.
- **Čistá míra reprodukce:** hypotetický počet živě narozených děvčat, které by se dožily při neměnných měrách plodnosti a úmrtnosti daného roku věku své matky v době porodu (průměr na jednu ženu při ukončení reprodukce).
- **Průměrný věk matky při (prvním) porodu:** počítán jako vážený aritmetický průměr z rozložení měr plodnosti podle věku v daném roce (generaci)
- **Úhrnná sňatečnost:** vyjadřuje hypotetický podíl osob, které by podle úrovně sňatečnosti daného roku vstoupily do věku 50 let do manželství, je počítána jako součet redukovaných sňatků svobodných, tj. sňatků svobodných v příslušném věku na 1000 osob daného věku.
- **Průměrný věk při prvním sňatku:** počítán jako vážený aritmetický průměr redukovaných sňatků svobodných.
- **Konečná sňatečnost:** podíl osob jednotlivé generace, které vstoupily do manželství před dosažením věku 50 let.
- **Úhrnná rozvodovost:** vyjadřuje úroveň rozvodovosti manželství neboli podíl manželství ukončených v daném roce rozvodem. Je počítána jako součet tzv. redukovaných měr rozvodovosti, které vztahují rozvody daného roku tříděné podle délky trvání manželství k výchozím sňatkovým kohortám.
- **Průměrná délka trvání manželství:** počítána jako vážený aritmetický průměr redukovaných měr rozvodovosti (v daném roce nebo kohortě manželství).
- **Naděje dožití:** průměrný počet let, které zůstávají v daném věku na dožití, jestliže by úmrtnostní podmínky po celý život dané osoby odpovídaly podmínkám daného roku (pravděpodobnosti úmrtí podle věku).
- **Kojenecká úmrtnost:** počet dětí zemřelých do 1 roku věku v daném roce na 1 000 živě narozených dětí v daném roce.